TOPLUMSAL
Tarih
238
EKİM
2013

Antik Hint Matematiği Üzerinden Bir İrdeleme
Beno Kuryel

Gezi Parkı Deneyimleri, Şehrin Hafızası, Direnişçiler, Katılım

Kent hakkı için

Dosya Editörleri: Güven Gürkan Öztan, Deniz Koç. Ömer Turan, Afşin Altaylı, Meltem Toksöz, Irvin Cemil Schick'in yazıları, sayfa 56.

Türkiye'de Durkheim Sosyolojisinin Doğuşu
Zafer Toprak

Behice Boran'dan Muzaffer Şerif'e Mektuplar
Sertan Batur

Daskyleion'da Bulunmuş Bir Anadolu Selçuklu Ağırlığı
Oğuz Tekin

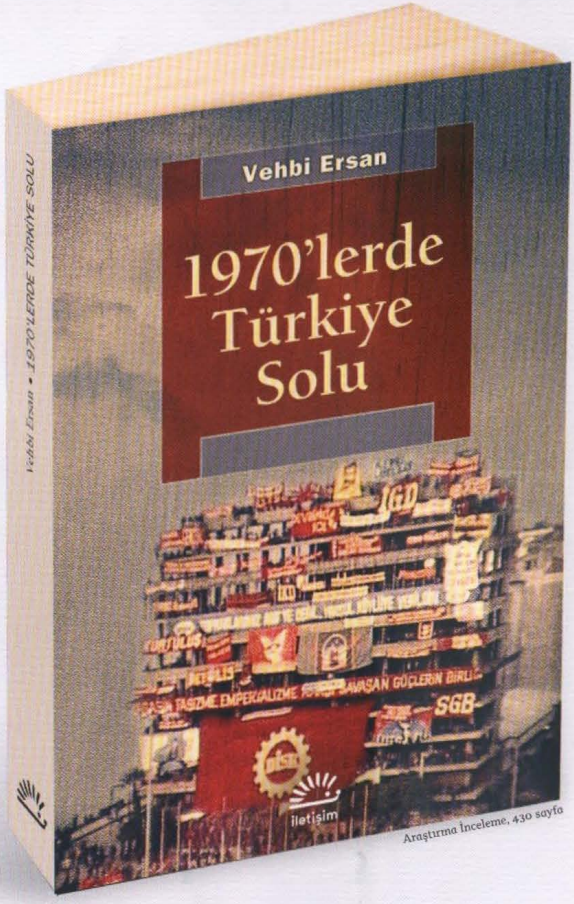
TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 8,50 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

30
iletişim

Türkiye Solunu Panoramik Bir Bakış

Bugün dahi solun farklı renklerinden siyasi hareketlerin, 1970'lerdeki öncül örgütlerine ve o örgütlerin kitleselliğine referansla sergiledikleri özgüven... Askerî darbeye kadar varlığını ve kitleselliğini muhafaza eden sol parti, örgüt ve hareketlerin, darbeyle beraber çekildikleri mevziler... *1970'lerde Türkiye Solu*, solun en canlı yıllarının ve bu "cana gelişin" tarihini anlatıyor. 12 Mart darbesi öncesinde varolan parti ve hareketlerin mirasçıları olarak 1974'ten itibaren ortaya çıkan yeni siyasî yapıların kapsamlı bir panoramasını çiziyor.

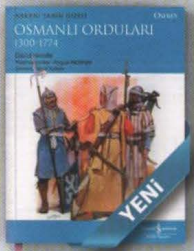
Vehbi Ersan, Türkiye'de solun tarihinin daha geniş bir perspektiften ele alınmasını sağlıyor.

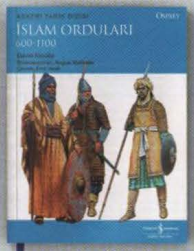
Araştırma İnceleme, 430 sayfa

www.iletisim.com.tr iletisim@iletisim.com.tr vimeo.com/iletisim facebook.com/iletisimbirikim twitter.com/iletisimyayin Genel Dağıtım PUNTO

Osprey Askerî Tarih Dizisi, Osmanlı Orduları (1300-1774) kitabıyla devam ediyor

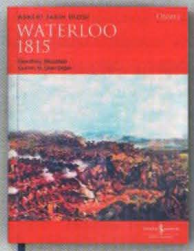
Osmanlı Orduları 1300-1774
David Nicolle, çev. Özgür Kolçak
64 s, k. kapak, 16 TL

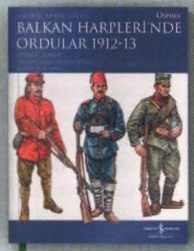
İslam Orduları 600-1100
David Nicolle, çev. Emir Yener
56 s, k. kapak, 16 TL

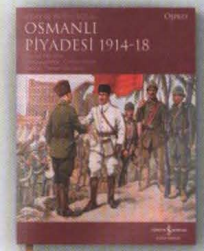
Doğu Roma Orduları M.S. 306-886
David Nicolle, çev. Buket Bayrı
56 s, k. kapak, 14 TL

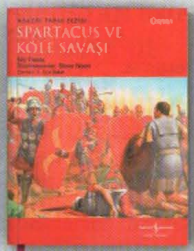
Waterloo 1815
Geoffrey Wootten, çev. M. Okan Doğan
110 s, k. kapak, 14 TL

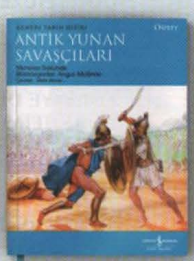
Balkan Harpleri'nde Ordular 1912-13
Philip S. Jowett, çev. Emir Yener
64 s, k. kapak, 14 TL

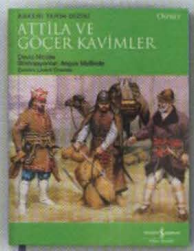
Osmanlı Piyadesi 1914-18
David Nicolle, çev. Osman Çakmakçı
64 s, k. kapak, 14 TL

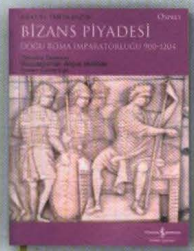
Spartacus ve Köle Savaşı
Nic Fields, çev. L. Ece Sakar
96 s, k. kapak, 14 TL

Antik Yunan Savaşçıları
Nicholas Sekunda, çev. Mete Aksan
64 s, k. kapak, 14 TL

Attila ve Göçer Kavimler
David Nicolle, çev. Levent Cinemre
64 s, k. kapak, 14 TL

Bizans Piyadesi
Doğu Roma İmparatorluğu 900-1204
Timothy Dawson, çev. Gürkan Ergin
64 s, k. kapak, 14 TL

Birinci Haçlı Seferi 1096-99
David Nicolle, çev. L. Ece Sakar
96 s, k. kapak, 14 TL

İkinci Haçlı Seferi 1148
David Nicolle, çev. L. Ece Sakar
96 s, k. kapak, 14 TL

Üçüncü Haçlı Seferi 1191
David Nicolle, çev. L. Ece Sakar
96 s, k. kapak, 14 TL

Dördüncü Haçlı Seferi 1202-04
David Nicolle, çev. Gürkan Ergin
96 s, k. kapak, 16 TL

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Altındağ, Tel: (0312) 324 10 74 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • **Trabzon** - Merkez, Tel: (0462) 326 98 39 • **Mersin,** Tel: (0324) 238 18 14 **Samsun** - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

MERHABALAR,

238. sayımızda yine Gezi Parkı'na döndük. Haziran Direnişi'nin en yoğun günlerinin üzerinden üç aydan fazla zaman geçti ama direniş yer yer devam ediyor ve bu olayın yarattığı sarsıntılar dinmiyor. Şu günlerde ODTÜ'de ve başka yerlerde benzer bir duyarlılıkla insanlar yaşadıkları kentlerde kendi sözlerini söylemek için sokağa çıkıyorlar. Kamuya ait alanları sermaye adına rant alanlarına çeviren hükümet de belli ki olanları kendisine yönelik büyük bir komplonun parçası olarak değerlendiriyor ve muhalefet odaklarına karşı alışılmadık tedbirlerle harekete geçiyor. En son Beşiktaş – Galatasaray maçında geleneksel Beşiktaş seyircisinin karışmak istemediği ve "tezgâh" olduğu izlenimi bırakan olayların ardından Gençlik ve Spor Bakanı'nın açıkladığı tedbirlerden hükümetin konuya hazırlıklı olduğu anlaşılıyor: Statların güvenliği için yeni bir güvenlik birimi kurulması, statlarda olay çıkaranlara karşı cezaların artırılması, maçta alkol yasağından başka, maça alkollü gelmeye karşı yeni tedbirler vb. Herkesin bildiği bu olayları yazmamın sebebi şu: Taksim'de Harbiye'den gelen Cumhuriyet Caddesi'nin meydana kavuştuğu yerdeki ağaçlar kesildi, buna karşılık Gezi Parkı'nın ağaçları ve parkın kendisi kurtarıldı, ancak şu anda kimse için güvenli bir denge durumu oluşmuş değil. Örneğin üçüncü köprünün gerekliliğini tartışamadan insanlar inşaat için kesilecek ağaçları kurtarma telaşına düştüler. Bu bölgede kesilecek ağaç sayısını belki hükümet bile bilmiyor. Geçtiği yörelere hayat veren küçücük dereleri bile çelik borulara hapseden HES uygulamalarını ve bunlara karşı yükselen yaygın hoşnutsuzluğu da düşünürsek Türkiye'de kentlerin ve kırın büyük çevre sorunlarıyla yüz yüze olduğunu/olacağını gitgide daha fazla sayıda insanın fark ettiğini görürüz. Bir farkındalık daha gelişiyor; insanlar kendileri müdahale etmezse kentte, kırda çevre felaketlerine koştuğumuzu görüyorlar. *Toplumsal Tarih* dergisinin tarih yayıncılığı çizgisinin dışında Gezi Parkı olaylarıyla ilgili ikinci bir dosya yapması da bu kötü gidişe müdahale ihtiyacından kaynaklanıyor. Alanının bu kadar dışına çıkmak *Toplumsal Tarih* için elbette istisnai bir durum fakat işte bazen çıkmak gerekiyor.

Kasım'da görüşmek üzere.

Ahmet Akşit

Kapak görseli:
Ozan Köse, AFP.

06 *L'ILLUSTRATION*'DAN SEÇMELER
Hazırlayan: Edhem Eldem

10 BİR KONFERANSIN ARDINDAN:
RURAL HISTORY 2013
Özgür Burçak Gürsoy

12 İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDE SERGİ:
SAKLI LİMAN'DAN HİKÂYELER
Berat Seçkin Demirok

14 SİNAN — PALLADIO KONFERANSI SANTRAL İSTANBUL'DA GERÇEKLEŞTİRİLDİ
Firuzan Melike Sümertaş

16 GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AZINLIK OKULLARI RAPORU
Berat Seçkin Demirok

22 PSİKOLOJİ'DEN SOSYOLOJİ'YE
TÜRKİYE'DE DURKHEIM SOSYOLOJİSİNİN DOĞUŞU
Zafer Toprak

34 BEHİCE BORAN'DAN MUZAFFER ŞERİF'E MEKTUPLAR
Sertan Batur

38 ANTİK HİNT MATEMATİĞİ ÜZERİNDEN BİR İRDELEME
Beno Kuryel

46 DASKYLEION'DA BULUNMUŞ
BİR KYZIKOS AĞIRLIĞI
Oğuz Tekin

48 BÜYÜK SULTAN II. KILIÇARSLAN DÖNEMİNE AİT
BİR ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ AĞIRLIĞI
Oğuz Tekin

50 ÇOK İLGİNÇ BİR KİTAP:
LINGUA TERTII IMPERII (LTI)
Mete Tunçay

52 DEVLETİN "KÜÇÜK SAYI KORKUSU"
OSMANLI İMPARATORLUĞU, YUNANİSTAN VE TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR
Aytek Soner Alpan

58 TARİH ÇALIŞMALARINDA GEÇ KALINMIŞ BİR SAHA:
OSMANLI ASKERİ TARİHİ
Serkan Er

60 DOSYA:
KENT HAKKI İÇİN

62 GEZİ PARKI DİRENİŞİ VE ARMAĞAN DÜNYASI
Ömer Turan

74 KATILIMCI KENTSEL POLİTİKA VE KENT PLANLAMA PRATİĞİ BAĞLAMINDA
KENT MÜZELERİ VE KENT SERGİLERİ
Afşın Altaylı

84 TÜRKİYE'NİN PROTESTOSU:
"BİZ ARTIK DEV BİR ÖTEKİYİZ"
Meltem Toksöz

88 ŞEHRİN YOK EDİLMEKTE OLAN YAZILI HAFIZASI
KİTABELER
Irvin Cemil Schick

94 AVRUPA RESMİNDE MİTOLOJİK KONULU RESİMLER
ZEUS'UN AŞKLARI: LEDA VE KUĞU (ZEUS)
Hazırlayan: Zerrin İren Boynudelik

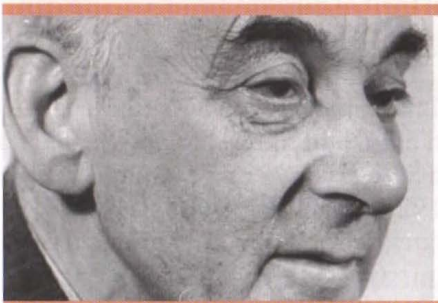
FİKR-İ TAKİP:
94.9 Açık Radyo'da 15 günde bir pazartesileri saat 15.30'da Fikr-i Takip programını dinleyebilirsiniz. Kaçırdığınız programları Açık Radyo'nun sayfasındaki podcast kanallarından takip edebilirsiniz.
Peri Efe-Ahmet Akşit

06 93 HARBİ'NİN GAZİLERİ

Edhem Eldem, 14 Ekim 1877 tarihli L'Illustration'da yeralan Osmanlı-Rus Savaşı yaralılarının İstanbul'da bakımları ve yaralıları ziyaret eden II. Abdülhamid'le ilgili haberi sunuyor.

46 DASKYLEION'DA BULUNMUŞ BİR KYZIKOS AĞIRLIĞI

Oğuz Tekin, Daskyleion (Ergili-Hisartepe) Kazıları'nda bulunan Kyzikos ağırlıklarından birini inceliyor ve bu ağırlıkla ilgili kimi tartışmalı noktalara açıklık getiriyor.

50 ÇOK İLGİNÇ BİR KİTAP: *LINGUA TERTII IMPERII*

Mete Tunçay, geçtiğimiz yaz başında İletişim Yayınları tarafından yayınlanan Victor Klemperer'in "Bir Filologun Notları": Lingua Tertii Imperii (LTI) kitabını ve yazarı Klemperer'i tanıtıyor.

52 YUNANİSTAN VE TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR

Aytek Soner Alpan, Benjamin C. Fortna'nın Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan ve Türkiye'de Devlet-milliyetçilikleri: Ortodokslar ve Müslümanlar, 1830-1945 kitabını kritik ediyor.

94 *ZEUS'UN AŞKLARI: LEDA VE KUĞU (ZEUS)*

Zerrin İren Boynudelik, Zeus'un Aitolia Kralı'nın kızı Leda ile kuğu şekline girerek yakınlaşmasını resmeden Antonio Allegri Correggio'nun Leda ve Kuğu (Zeus) eserini sunuyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 238, Ekim 2013

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak No: 15
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıroğlu, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Ayşılın Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Vangelis Kechriotis, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Mustafa N. Sayar, İrvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen

S. YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Cansu Kılınçarslan

REDAKSİYON VE DÜZELTİ
Eyüp Yıldırım

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Aysel Kazıcı Özalp

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35
(Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
cansuk@tarihvakfi.org.tr

BASKI
G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş. 100. Yıl Mah. MAS-SİT 1. Cadde No: 34204/İSTANBUL
Tel: +90 (212) 629 00 24

BASKI TARİHİ
Eylül 2013

DAĞITIM
Dünya Süper Dağıtım
(0216) 681 18 00

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

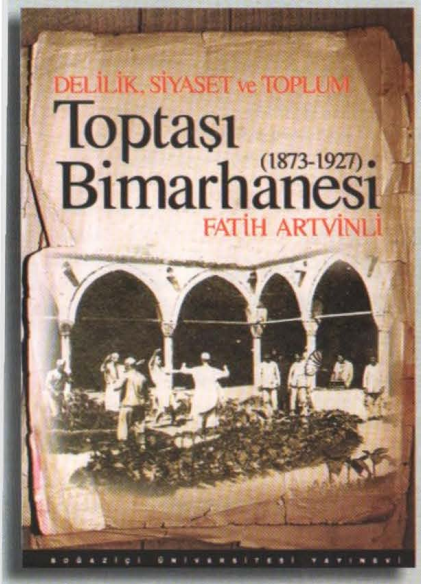
ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
12358

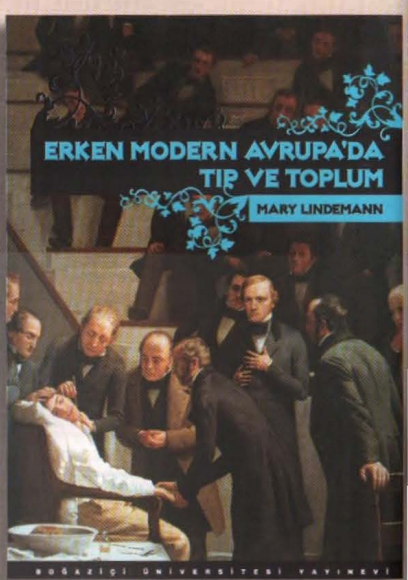
BİR YILLIK ABONE BEDELİ
85,00 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

Toptaşı Bimarhanesi, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl son çeyreği ile 20. yüzyıl ilk çeyreğinde faaliyet gösteren bir akıl hastanesidir. Toptaşı Bimarhanesi'nin kurumsal tarihini, bir akıl hastanesinin modernleşme çabası eşliğinde, siyasal ve toplumsal tarihle birlikte inceleyen bu çalışma, deliliğin sosyal tarihini, bir psikiyatrik kurum olarak bimarhane perspektifinden ele almaktadır. Kitap, 19. yüzyılın başlarında Süleymaniye Bimarhanesi'nin ıslahı meselesinden başlayarak, 1873 yılında Süleymaniye'den Üsküdar'daki Toptaşı'na, 1924 yılında ise Toptaşı'ndan bugünkü Bakırköy'e taşınan kurumun, yükseliş ve çöküşlerini, siyasal tarihe paralel bir şekilde üç reform dalgası şeklinde özetlemektedir.

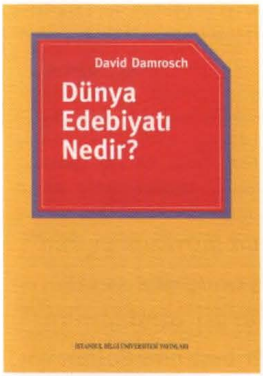
Kimi araştırmacılara göre erken modern dönem cehaletin, sefaletin, yanılgıların ve bitmek bilmez acıların hâkim olduğu "eski kötü günler"dir. O dönemde din ve batıl inanç "bilime" ayak direrken, "iman ile akıl" arasındaki mücadele aklın lehine henüz sonuçlanmıştır. Bu karanlık çağda bir avuç gözü pek adam, daha bilim doğmadan bilim adamı olabilmiştir. Elinizdeki kitap, bu bakış açısını reddediyor. Mary Lindemann, tıp tarihini erekbilimsel usullerle yazmaktan kaçınıyor; erken modern dönem tıp tarihini, ilerlemeci bir "bilimin yükseliş" öyküsü olarak yazma usulünün doğasındaki yanlışlara işaret ediyor. Yazar, "bizler" ve "onlar" ikiliği bağlamında fikir yürütmekten, karmaşık meseleler hakkında basit sonuçlara varmaktan ya da tek sebebe dayanan açıklamaları kabul etmekten kaçınıyor.

İLETİŞİM | BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ
bupress@boun.edu.tr
Telefon/Faks: 0212 257 87 27
www.bupress.org

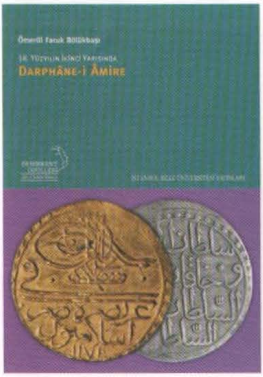
SİPARİŞ | www.pandora.com.tr Telefon/Faks: 0212 230 09 62-63
www.bupress.org
www.idefix.com
www.prefix.com.tr

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

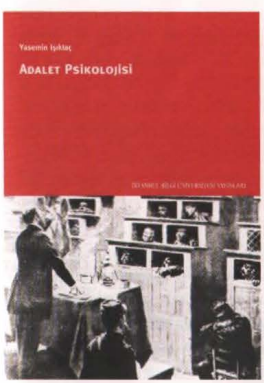
DAVID DAMROSCH
DÜNYA EDEBİYATI NEDİR?
334 sayfa, ISBN: 978-605-399-290-5

Dünya edebiyatı denildiğinde, akla Batı başyapıtları gelse de yeni bir küresel anlayışla, bu görüş sorgulanmaya başladı. Bu kitap, yazın kültüründe, dünya edebiyatı kavramının önemini irdeliyor. Sümer ve Aztek edebî geleneğiyle eserlerinden olduğu kadar, yakın tarihte Rigoberta Menchú gibi isimlerle ortaya çıkan tanıklık edebiyatından da örnekler vererek yaptığı incelemelerinde Damrosch, eserlerin doğdukları topraklardan ayrılıp, çeviri yoluyla dolaşıma girerken hangi yollarla değer kazanıp, değiştiğini sorguluyor.

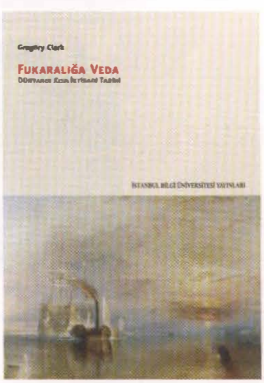
ÖMERÜL FARUK BÖLÜKBAŞI
18. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA DARBHANE-İ AMİRE
280 sayfa, ISBN: 978-605-399-288-2

Ömerül Faruk Bölükbaşı, Osmanlı malî sisteminin önemli kurumlarından biri olmasına rağmen hakkında bugüne kadar bir çalışma yapılmamış olan Darbhâne-i Âmire'yi inceliyor. Önemli bir kısmı ilk defa kullanılan arşiv malzemesine dayalı olan eser yalnızca kurumun tarihi açısından değil, Osmanlı iktisadî ve malî tarihi bakımından da literatüre katkı sağlıyor. Darbhâne-i Âmire'nin teşkilatı, nasıl para bastığı, madeni nasıl temin ettiği, İstanbul piyasasındaki sarraf ve simkeş gibi esnaf gruplarıyla ilişkileri, 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan savaşların finansmanına katkısı gibi hususlar ele alınıyor.

YASEMİN IŞIKTAÇ
ADALET PSİKOLOJİSİ
418 sayfa, ISBN: 978-605-399-289-9

Suçla mücadelede, suç takibinden caydırıcılığa kadar uygulanan yöntemler adalet sisteminin temelini oluşturan faktörlerdir. Ancak, suçun kaldırılması mümkün olmasa da günlük yaşamı katlanılabilecek oranda düşürmek, adalet sisteminin temel işlevi olmalıdır. *Adalet Psikolojisi*, suç profillerini ortaya koyarken, bunların artış ve düşüş oranları ile kendi içindeki değişimlerini tespit eder ve ihtiyaç duyulan önlemlerle politikaların yeniden düzenlenmesini sağlar. Ancak, "hukuka aykırılık"ın açıklamasını yaparken, mekândan kültüre, biyolojiden psikolojiye, ekonomiden siyasete birçok faktör değerlendirilmelidir.

GREGORY CLARK
FUKARALIĞA VEDA
DÜNYANIN KISA İKTİSADİ TARİHİ
400 sayfa, ISBN: 978-605-399-278-3

Gregory Clark, ilk yayınlandığında büyük yankı yaratan *Fukaralığa Veda-Dünyanın Kısa İktisadi Tarihi* adlı bu kitabında, dünya ekonomik tarihini sorgulayıp, Malthus Kapanı'nın neden bu kadar uzun sürdüğünü, Sanayi Devrimi'nin neden küçük bir adada başladığını ve bunun sonucunda Büyük Ayrılış'ın nasıl ortaya çıktığını açıklarken, bugün dünyada ülkeler arasındaki gelir farkının 50'ye 1 oranında olduğunu ve en zenginlerle en yoksulların aynı dünyada yaşamakta olduğunu kışkırtıcı bir dille vurguluyor.

www.bilgiyay.com
Kurtuluş Deresi Caddesi No: 47, 34440 Dolapdere/İSTANBUL
Telefon: 0212 311 52 59 Faks: 0212 253 47 00
E-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com

Genel Dağıtım: PUNTO
www.puntokitap.com
Telefon: 0212 496 10 50 Faks: 0212 551 30 13
E-mail: punto@puntokitap.com

20 EKİM 1877

93 HARBİ'NİN GAZİLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili ise dergide ancak iç sayfalarda bir resim ve ona eşlik eden küçük bir haber yer almaktaydı. Fakat bu haber birçok açıdan gayet ilginçti. Söz konusu olan, 93 Harbi diye bilinen Osmanlı-Rus Savaşı yaralılarının İstanbul'da bakımları ve bu bakıma yaklaşık bir senedir tahtta bulunan Sultan Abdülhamid'in bizzat katılımıydı. Resimde de gösterildiği üzere padişah yaralılara Çırağan Sarayı'nın bir bölümünü tahsis etmekle kalmamış, kendisi oraya kadar gelip onlarla görüşüp hallerini sormaya kadar yakınlık göstermişti.

Illustration 1877, 10 20 image.

L'Illustration dergisinin 20 Ekim 1877 tarihli ve 1808 numaralı sayısının kapağında 14 Ekim 1877 günü birinci turu gerçekleşmiş olan Fransız seçimlerinden görüntüler yer almaktaydı. İkinci turu iki hafta sonra 28 Ekim günü düzenlenen seçimlerde, kraliyetçi Cumhurbaşkanı MacMahon'un meclisi feshetmesinin ardından Cumhuriyetçilerin ezici bir zafer kazanarak III. Cumhuriyet'in ve Cumhuriyetçi rejimin sağlamlaşmasına imkân tanımıştır. Kapakta yer alan kompozisyonda ise seçim sonuçlarının kamuya yansımasının muhtelif görüntülerine yer verilmişti.

Kapakta yer alan görüntülerden birinde sokakta gazetelerden haber almaya çalışan halk, diğerinde ise İçişleri Bakanlığı'nda telgraf yoluyla gelecek olan sonuçları bekleyen basın muhabirleri yer almaktaydı. Yeni teknolojilerin siyasi ve kamusal hayattaki yerinin önemini vurgulayan bu ilginç örnek dönemin modernite anlayışını çarpıcı bir şekilde aktarmaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili ise dergide ancak iç sayfalarda bir resim ve ona eşlik eden küçük bir haber yer almaktaydı. Fakat bu haber birçok açıdan gayet ilginçti. Söz konusu olan, 93 Harbi diye bilinen Osmanlı-Rus Savaşı yaralılarının İstanbul'da bakımları ve bu bakıma yaklaşık bir senedir tahtta bulunan Sultan Abdülhamid'in bizzat katılımıydı. Resimde de gösterildiği üzere padişah yaralılara Çırağan Sarayı'nın bir bölümünü tahsis etmekle kalmamış, kendisi oraya kadar gelip onlarla görüşüp hallerini sormaya kadar yakınlık göstermişti. Resimde yatağın sol tarafında takım elbiseli ve fesli olarak ayakta durup yataktaki yaralıyla konuşan kişinin Abdülhamid, yatağın diğer tarafındaki beyaz önlüklü kişinin ise hastanenin hekimlerinden biri olduğu muhtemeldir. Resmin sol yarısını kaplayan kalabalık güruhun ise padişahın maiyetiyle hastane ve ordu görevlilerinden oluştuğu anlaşılıyor.

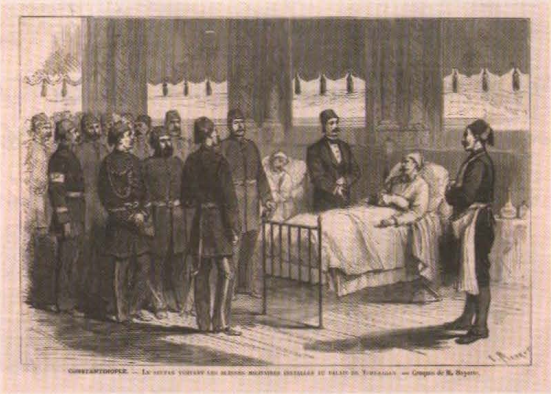
Bu haberi ve görüntüyü ilginç kılan şeylerin başında bu olayın arkasında yatan siyasi mesajdır. Tahtı kısa bir müddet önce garip ve sorunlu şartlar altında devralan II. Abdülhamid, kendini imparatorluğun en ciddi krizlerinden birinin içinde bulmuştu. Bir taraftan Midhat Paşa ve Genç Osmanlıların başı çektiği güçlü bir kesimin meşrutiyet ve anayasa talepleri, diğer taraftan Balkanlar'da başlamış ve hızla yayılarak uluslararası bir soruna dönüşmeye meyyal bir isyan, nihayet de bu isyanın bastırılmasında kullanılan aşırı güç ve vahşetin neticesinde başta İngiltere olmak üzere Avrupa'da oluşan son derecede olumsuz bir imaj Osmanlı hükümetini ve sarayını çok zor durumda bırakmıştı.

Bütün bu baskılar ve sorunlar karşısında Abdülhamid, mümkün mertebe kendini istikbal vaat eden, Osmanlı İmparatorluğu'nu ileriye ve Avrupa'ya doğru taşıyacak yeni ve yenilikçi bir hükümdar olarak tanıtmaya gayret gösteriyordu. Diğer yandan ise asıl niyeti olan şahsi ve tekil iktidarının zeminini hazırlamak için çalışıyordu. Bir taraftan Kanun-i Esasi'yi ve Meclis-i Mebusan'ı mem-

nuniyetle karşılar görünürken, diğer taraftan Midhat Paşa gibi tehlikeli ve tehditkâr siyasi aktörleri de bertaraf etmek için elinden geleni yapıyordu.

Osmanlı-Rus Savaşı, Abdülhamid'in aslında Midhat Paşa'nın zoruyla girıştiği ama uzun vadede benimseyerek propaganda gayretlerini yoğunlaştırdığı bir olaydı. Abdülhamid, Avrupa kamuoyunun savaşın yarattığı felaket ve acılara ne derecede hassas olduğunu iyi anlamıştı. 1876'da Osmanlıları vahşet ve insanlık dışı muamele suçlamasıyla karşı karşıya getiren tam da bu hassasiyet omuştu. Abdülhamid'in amacı ise bu durumu tersine çevirip Osmanlı İmparatorluğu'nun lehine bir koz hâline getirmekti. Savaş esnasında zulme uğrayan sivil halkın ve özellikle kadınların görüntülerini kullanarak Rus karşıtı bir propaganda geliştirmek konusunda yaptıklarını Martina Baleva'nın çalışmalarından biliyoruz (bkz. *Toplumsal Tarih*, 228, Aralık 2012). Keza, bu olaylardan bir sene sonra Abdülhamid'in Şefkat adı altında kadınlara mahsus bir nişan ihdası da aynı girişimin bir parçasıydı: Bu nişanın ilk örnekleri harp esnasında yaralılara şefkat göstermiş özellikle seçkin yabancı kadınlara verilmişti. Bu anlamda Sultan Abdülhamid'in resimde görülen hareketi, aynı imaj çalışmasının bir parçası olarak anlaşılmalıdır.

Bunun tabii bir neticesi de *L'Illustration*'da bu haberin yer almasının bir "sipariş" hissi uyandırmasıdır. Abdülhamid'in yabancı basın mensuplarını ve gazete veya dergi sahipleriyle yöneticilerini kullanmak, tavlamak, hatta satın almak gibi bir politikası olduğu bilinen bir şeydir. Bu tür davranışların Avrupa'da duyulmamış olmadığını, hatta birçok hükümetin kullandığı bir strateji olduğu, hatta Abdülhamid'den önce Osmanlı hükümdar ve hükümetlerinin bu tür yollara başvurduğu kesin olmakla beraber, Abdülhamid'in bu işi en üst seviyeye getirdiği de bir gerçektir. Osmanlı arşivlerinin kataloguna bakıldığında bu senelerde birçok yabancı neşriyatın müdür veya yazarlarının "taltifi" konusunda belgelere sıkça rastlanmaktadır.

İstanbul. — Padişah, Çırağan Sarayı'na yerleştirilmiş olan yaralı askerleri ziyaret ederken.

M. Hayette'in bir çiziminden.

Bu anlamda burada ele aldığımız haberin bu tür bir taltifin neticesinde verilmiş olan bir hizmet olduğu kuvvetle muhtemeldir. İşi daha da şüpheli kılan, kısa haberde Said Paşa'ya biçilen büyük roldü. Abdülhamid'in en mutemet adamı olarak bilinen ve saltanatı boyunca tam yedi defa sadrazam olacak olan Küçük Said Paşa'nın hikâyenin ana kahramanı olarak gözükmesi, makalenin doğrudan doğruya kendisi tarafından ısmarlanmış olabileceğini akla getirmektedir.

Gerçi şunu da unutmamak gerekir ki saltanatının ilk senelerinde Abdülhamid henüz sonradan oluşacak müstebid ve baskıcı rejimini oluşturmamıştı. Zaten saltanatının en şiddetli dönemlerinde bile "müşfik baba" imajını oluşturmak ve hastalardan fakirlere, yetimlerden düşkünlere kadar uzanan bir halk kesimini himaye etmeye yönelik girişimlerde bulunarak bu görüntüyü perçinleştirmek konusunda epeyce mahir olan Abdülhamid'in 1877'deki bu hareketini bu anlayışın parçası olarak da görmek gerekir. Çırağan Sarayı'nın hastaneye tahvilinin gerçek olduğu kadar,[1] bu ziyaretin de hakikaten vuku bulmuş olduğu muhtemeldir. Daha sonraki yıllarda Yıldız Sarayı'nın dışına adım atmamakla ünlenen vesveseli padişahın bu tarihte henüz kendini ortada göstermek konusunda endişesi bulunmadığına da bu fırsatla işaret etmek gerekir.

Son bir ayrıntı: Resme kaynak olan çizimin sahibi olan François-Claude Hayette (1838-?), İstanbul'a yerleşmiş ve atölye kurmuş Fransız bir ressamdı. *L'Illustration* dergisi için çizmiş olduğu diğer bir resim, Keçecizade Fuad Paşa'nın cenaze alayıydı (bkz. *Toplumsal Tarih*, 224, Ağustos 2012).

ŞARK OLAYLARI

Şu an sürmekte olan savaşın yarattığı kötülükler ve her gün savaş alanında düşen binlerce insanın çektiği acılar bugün İstanbul'da herkesin yakın ilgisiyle karşılaşmaktadır. Birçok hastane açılmış durumda, her taraftan yardım yağmakta ve herkes savaş kurbanlarının acılarını hafifletmek için elinden geleni yapmaya çalışıyor.

Bu hareketliliğin başında ise yaralılara verilecek yardımlarla bizzat ilgilenen Sultan Abdülhamid bulunuyor. Hastaneleri ziyaret ederek tedavi görmekte olan hastaların şefkatle hatırlarını soruyor. Bugün yayınladığımız resimde onu, Şıpka muharebelerinde yaralanmış ve Çırağan Sarayı'nın hastaneye dönüştürülmüş olan bölümlerinden birine nakledilmiş olan askerlerden biriyle konuşurken göstermektedir.

Bu vesileyle yorulmak bilmeden vatanı koruyanların acılarını dindirmeye çalışan padişahın başkâtibi Said Paşa'nın da adını zikretmeyi unutmayalım. Hilal-i Ahmer Cemiyeti ona verdiği etkin yardımlardan dolayı çok minnettar. Said Paşa büyük bir zekâya sahip olup haklı bir şekilde padişahın güvenini ve bütün milletin de sevgisini kazanmış olan bir kişidir.

1 BOA, İ. DH. 760/61985, Çırağan Sahil Sarayı'nın devair-i müteferriasında bulunan mecruhinin tedavisine memur Tabib Fevzi Kenan Efendi'nin kaymakamlığa terfisi, 29 ZA 1294 (5 Aralık 1877).

"Sanat ve hüner dünyası Enki'nin yarattığı sanatlar arasında hiç biri yazı sanatı kadar zor değildir."
(bir Sümer tabletinden)

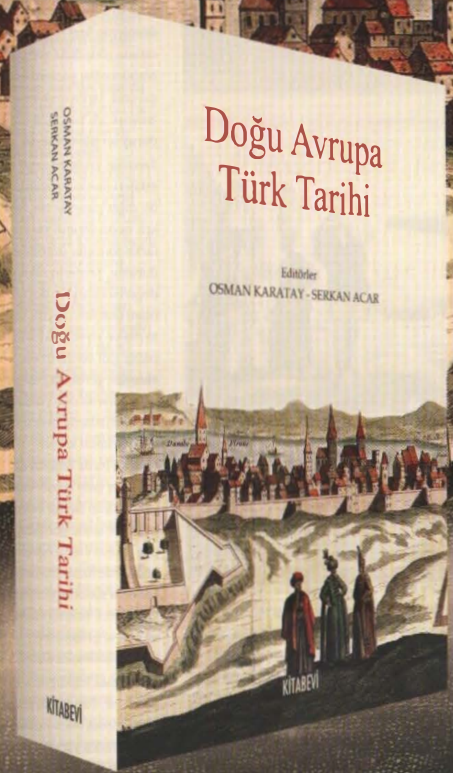
... Belki de bu yüzden günümüzde pek çok insan elle yazmayı unuttu!

Oysa araştırmalar, el yazısı kullanmanın, beynin daha çok kullanılmasını sağladığını ve elle yazılan cümlenin daha kolay hatırlandığını ortaya koyuyor.

Scrikss
Yazmak Güzeldir...

Doğu Avrupa Türk Tarihi

Anadolu 1000 yıldır Türk yurdu ama şimdiki Ukrayna'da Türk varlığı 24 asra yaklaşıyor. Doğu Avrupa'daki tarihimiz Türk tarihçiliğinde en fazla ihmal edilen sahayı oluşturmaktadır. Bu konuyu çalışmanın zorlukları ve yeterli tarihçinin bulunmaması bunun sebepleri arasındadır. Ancak son yıllarda ülkemizde durum değişmiş, bölge tarihinin değişik konularında uzmanlaşan önemli akademisyenler yetişmiştir. Bu eser tamamı alanının en önemli uzmanı olan tarihçilerimizin katkılarıyla meydana gelmiş olup, İskit ve Sarmat çağından başlayarak, Hunlar, Bulgarlar, Oğurlar, Avarlar, Hazarlar, Macarlar, Peçenekler, Oğuzlar, Kumanlar, Tatarlar ve Nogaylar gibi toplulukların tarihlerini içermektedir. Uzman tarihçilerin işbirliğiyle oluşan bu eserin bu yönüyle bütün dünyada bir ilk olduğunu belirtmeliyiz.

Editörler:
Osman KARATAY - Serkan ACAR

X+896 Sayfa , Büyük Boy
ISBN 605-5397-83-8
Fiyatı : 50 TL

KİTABEVİ
www.kitabevi.com.tr

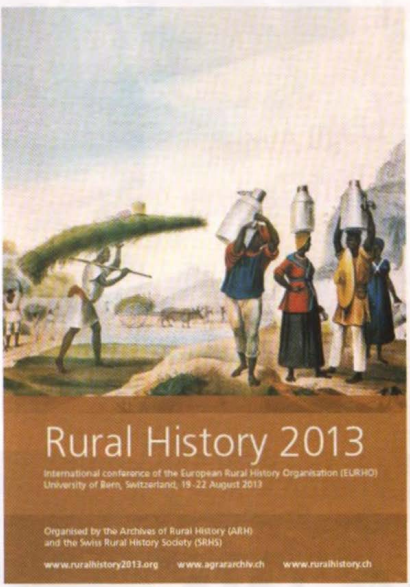
Çatalçeşme Sokak No:46/A
Cağaloğlu - İstanbul
Tel : (0212) 511 21 43
Tel : (0212) 512 43 28
Fax : (0212) 513 77 26

BİR KONFERANSIN ARDINDAN:

RURAL HISTORY 2013

19-22 Ağustos 2013 tarihinde İsviçre'nin Bern kentinde Rural History 2013 (Kırsal Tarih 2013) konferansı toplandı. Dünya genelinde sosyal bilimlerin merkezinde kent ve kentsel alan üzerine çalışmaların yer aldığı bir konjonktürde gerçekleşen bu konferansta 77 panelde çok çeşitli konular tartışıldı.

ÖZGÜR BURÇAK GÜRSOY

Konferans, 2013 yılında Avusturya'da resmi kuruluşu tamamlanan European Rural History Organization (EURHO – http://www.ruralhistory.eu/) tarafından düzenlenen ilk konferans olma özelliği ile öne çıkmakta. Her iki yılda bir düzenlenmesi planlanan kırsal tarih konferanslarının ilkine, 29 farklı ülkeden 286 akademisyen katılarak çalışmalarını paylaştılar ve bir alan olarak "kırsal tarih"in geçmişi, bugünü ve geleceğini tartıştılar.

Dört gün süren konferansta gerçekleşen 77 panelde son iki yüzyılın tarım politikalarından kamusal mülkiyetin yönetim biçimlerine, kırsal toplumda politik katılım biçimlerinden felaketler karşısında kırsal alanın eski haline dönebilme kabiliyetine, Avrupa sömürgelerindeki mülkiyet ihtilaflarından toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kırsal yaşamdaki üretim ve yeniden üretimine, kırsal eşitsizlik ve yoksulluktan "kırsal"ın nasıl algılanıp sunulduğuna kadar çok çeşitli konular tartışıldı. Paneller dışında, konferansta üç ayrı oturum şeklinde düzenlenen açılış konuşmaları ve EURHO genel üye toplantısı da gerçekleşti.

Konferans panellerinden bazılarına daha yakından bakacak olursak, II. Dünya Savaşı sonundan 1957'de Roma Antlaşması ile Ortak Tarım Politikası'nın temellerinin atılmasına kadarki dönemde Avrupa ülkelerindeki tarımsal politikalar iki oturumlu panellerde tartışıldı. İngiltere, Almanya, Portekiz, İsveç ve Hollanda örnekleri üzerinden Soğuk Savaş dönemi tarım politikaları ele alınırken benzerlik ve farklılıklar üzerinde duruldu. Benzer politik ajandaların neden farklı ülkelerde farklı sonuçlar doğurduğu ve Soğuk Savaş döneminin ülkeleri Ortak Tarım Politikası'na yönelttiği teleolojisi bu oturumların temel tartışma başlıkları idi.

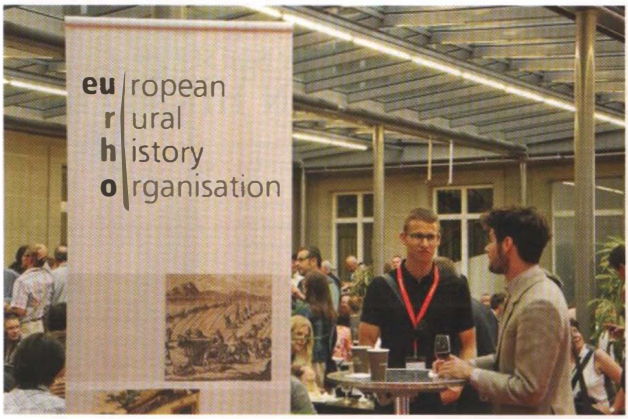
Geniş katılımlı bir diğer ilginç panel ise 19. yüzyıl sonundan bugüne kadar kırsal Rusya üzerine yapılan oturum idi. Panelin kanımca en çarpıcı sunumu, "geri kalmış Rus köylülüğü" tezine güçlü bir karşı çıkış içeren Michael Kopsidis, Irina Shilnikova, Katja Bruisch ve Daniel W. Bromley tarafından yürütülen çalışmaya aitti. 1883-1913 arası özel (privately owned) ve komünal toprakları (communally organized) kapsayan 50 ilde 13 ayrı ürünün bölgesel verimlerinin karşılaştırmalarına dayanan çalışma, komünal topraklardaki ürün verimliliğinin özel topraklardakine nazaran geçimlik ürünlerde düşük olsa da diğer emek-yoğun ürünlerde bu düşüklüğün gözlenmediğini ortaya koyuyor. Kullanılan veri setinin orijinalitesi ve komünal topraklardaki tarımın belirli bölgelerde ve ürünlerde özel topraklardaki tarıma göre daha verimli olabileceğini göstermesiyle bu çalışma, tarihyazımında "Rus istisnacılığı"na güçlü bir karşı duruş sergilemekteydi.

Tarımsal krizlerin uzun erimli etkileri üzerine yoğunlaşan bir diğer panelde ise, farklı kriz nedenlerinin yarattığı farklı sonuçlar üzerinde duruldu. Krizlerin etkilerini değerlendirirken, doğum ve ölüm oranları, kayıtlı yoksul sayısı ve yiyecek isyanlarının sıklığı gibi verilerin ele alınması gerektiği yapılan çalışmalarda öne çıkmakta idi. Sunumlarda belirtildiği gibi, tarımsal krizler, 1840-50'lerde Belçika'da yaşanan tahıl krizlerinde yahut Kırım Savaşı öncesi İngiltere'sinde görüldüğü gibi ülkeleri temel geçimlik ürünlerde hızla ithalatçı konuma sürükleyebilmekte ve böylece önemli ekonomik ve sosyal gelişmeleri tetikleyebilmektedirler.

Bahsetmek istediğim son panel ise, Türkiye üzerine konferansın tek sunumunun da tarafımca yapıldığı "20. yüzyılda Tarımsal Politikalar" panelidir. Bu panel, temelde tarımın son yüzyılda geçirdiği yapısal dönüşümü "devlet müdahalesi" ve "tarımsal destekler" üzerine odaklanarak tartışmayı amaçlamaktaydı. Bu doğrultuda, Jordi Planas, 20. yüzyılın başında İspanya ve Fransa şarap piyasalarındaki devlet müdahale biçimlerini karşılaşırdı ve Fransa'daki regülasyonların başarılı İspanya'dakilerinin ise eklektik kalarak yeterince etkili

olamamasının sosyal ve politik nedenlerini ortaya koydu. Devletin tarımsal piyasalara müdahale biçimlerinin en yerleşiklerinden biri olan destekleme alımları üzerine odaklanan tarafımca yapılan sunumda ise, 1940 – 1961 arasında Türkiye tütün piyasası incelenmiş ve destekleme alımlarının nasıl ve neden kurumsallaştığı ve ne şekilde finanse edildiği üzerinde durulmuştur. Panel, devlet müdahalesinin güncel biçimleri ve olası değişimleri üzerine bir tartışma ile son bulmuştur.

Konferansın paneller dışında önemli bir diğer toplantısı ise ikinci ana konuşma olarak organize edilen Avrupa kırsal tarihi üzerine yapılan yeni yayınlar ışığında genel tartışmanın yapıldığı oturum idi. Oturum, ünlü Fransız tarım ve iktisat tarihçisi Gérard Béaur'un son yirmi yılda Avrupa kırsal tarihçiliğinin geçirdiği dönüşümü özetleyen konuşması ile açıldı. Béaur, Avrupa kırsal tarihçiliğinin İngiliz-Fransız tarihçiliği ikiliğinden çıkarak başka historiografilere açılmasının önemine değinirken, pozitif gidişatta hem ESSCH'in (European Social Science History Conference) hem de ulusal kurum ve arşivlerin rolünü vurguladı. Oturumun kalan kısmı ise, BREPOLS Publishers tarafından basılan ve genel editörlüğünü Gérard Béaur'un yaptığı on iki ciltlik Rural History in Europe serisinin şu ana kadar yayınlanan dokuz kitabının tartışılmasına ve bundan sonra çıkacak olan üç kitabının sunulmasına ayrılmıştı.* Tartışmalarda, serinin "kırsal tarih" alanının yerleşikleşmesi bakımından öneminin altı çizilse de iki temel eleştiri öne çıktı. Tartışmacılardan Sandra Swarz, serideki "ulusötesilik eksikliğini" vurgularken, İspanyol tarihçi Juan Pan-Montojo derlemelerde yeni kültürel tarihe, toplumsal cinsiyet ilişkilerine ve politik katılım biçimlerine yeterince yer verilmediğini ve tam da bu nedenle derlemelerin "kırsal tarih"ten çok "tarım tarihi"ne meylettiklerini öne sürdü. Bu eleştiriler ışığında süren genel tartışmada ise, kırsal tarih açısından kat edilen mesafenin önemi vurgulandı ve eleştiri oklarının hedefinin bu mesafe değil tarihyazımında hegemon olan postmodern yaklaşımlar olması gerektiği dile getirildi. Bu bakımdan, mülkiyet haklarından tarımsal mekanizasyona veraset pratiklerinden tarımda emek ilişkilerine uzanan bir konu kapsamına sahip olan Rural History in Europe serisi derlemelerinin önemi vurgulandı.

EURHO tarafından düzenlenen ilk konferans Rural History 2013 alanından genel görüntü.

Rural History 2013, hem Türkiye tarihçiliği hem de Avrupa tarihçiliğinin Türkiye'ye yaklaşımı açısından pek çok soruyu ve sorunu da tekrar düşünmemize vesile olacak bir konferans idi. Aslında, Türkiye'nin Avrupa içinde mi yoksa dışında mı ele alındığı, Türkiye tarihinin Avrupa tarihi içindeki yerini de belirler görünüyor.

Rural History 2013, hem Türkiye tarihçiliği hem de Avrupa tarihçiliğinin Türkiye'ye yaklaşımı açısından pek çok soruyu ve sorunu da tekrar düşünmemize vesile olacak bir konferans idi. Aslında, Türkiye'nin Avrupa içinde mi yoksa dışında mı ele alındığı, Türkiye tarihinin Avrupa tarihi içindeki yerini de belirler görünüyor. Konferanstaki Rusya panelinde bolca tartışılan "istisnacılık" Türkiye tarihyazımının Avrupa tarihyazımı ile etkileşimi için de büyük ölçüde geçerli. Türkiye, Avrupa tarihinin bir parçası olarak ele alınabilir mi yahut "kendine özgü"/"ana anlatı dışı" ele alınmayı mı hak ediyor? Türkiye "kırsal tarihi" konferans boyunca rafine örnekleri de sunulan Avrupa kırsal tarihi ile nasıl bir ilişki içinde? Dahası, Türkiye "kırsal tarihi" diye bir alandan söz etmek mümkün mü? Eğer mümkün değilse, bunun önündeki historiografik ve dokümanter engeller nelerdir, bu engeller nasıl aşılabilir? Önümüzdeki dönemde, bir yandan bu sorulara yanıtlar ararken öte yandan da kendi içinde bir rota tutturmuş olan Avrupa kırsal tarihi ağları ile karşılıklı etkileşimler artırılıp çalışmaları daha yakından takip etmek her iki tarihyazımını da geliştireceğe benzer.

Sonuç olarak, Türkiye'de tarımsal/kırsal tarih çalışmalarının yetersizliği, olan az sayıda çalışmanın birbirinden kopukluğu ve son olarak arşiv ve veri eksikliği/yokluğu gelecek açısından pek ümit veren bir tablo sunmasa da, EURHO yeni şekillenen bir organizasyon olarak bu engellerin aşılmasında kısmi de olsa bir itki sağlayabilir. Dahası, Türkiye kırsal tarihi üzerine üretilebilecek bilimsel bilginin, zaman zaman kısır bir döngüden çıkamayan Cumhuriyet dönemi tarihyazımına yepyeni perspektifler kazandıracak bir potansiyeli içinde barındırdığı muhakkak. Önümüzdeki yıllarda, bu potansiyeli daha iyi değerlendirebilmek ve gerçekleştirebilmek için çaba harcamak ise bizlere düşüyor.

* http://www.brepols.net/Pages/BrowseBySeries

ÖZGÜR BURÇAK GÜRSOY
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ, ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZESİ'NDE SERGİ:

SAKLI LİMAN'DAN HİKÂYELER

25 Haziran 2013 tarihinde, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde; Vehbi Koç Vakfı, Koç Üniversitesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve İstanbul Arkeoloji Müzesi işbirliğiyle Yenikapı kazıları buluntularını ele alan bir sergi açıldı.

BERAT SEÇKİN DEMİROK

2004 yılında, Marmaray Projesi kapsamında 58 bin metrekarelik bir alanda yürütülen kazılar esnasında Yenikapı buluntularının ilk izlerine, yani Osmanlı döneminden kalma buluntulara ulaşılmıştı. Sonrasında ise denizin 1 metre altında 5. ve 11. yüzyıllar arasına tarihlenen 37 batığa ait ahşap ve halat parçalarına, Orta ve Geç Bizans dönemlerine ait kürekli kadırgaların bulunduğu Theodosius Limanı'na, ardından da denizin 6,3 metre altında eski İstanbulluların ayak izleri de dâhil olmak üzere 8.000 yıllık Neolitik Çağ izlerine rastlanmıştı ve şehrin tarihyazımı değişmişti. Neredeyse 60 arkeologun görev aldığı kazıda, yaklaşık 40 bin arkeolojik eser ortaya çıkarılmıştı.

Yakında onuncu yılına girecek olan ve aralıksız devam eden kazılar süresince başka sergiler de düzenlendi ve seminerler verildi.

Müzenin ana binasının 2. katında bulunan sergide ilk olarak sizi, kısa bir tanıtım yazısı ve ışıklandırılmış bir tarihi yarımada maketi karşılıyor. Bu kısımdan sonra geçtiğiniz kısımda ise karşınızda kentin tarihine bakabileceğiniz bir animasyon bulunuyor. Animasyonda Neolitik dönemden kazılar sonrasına uzanan bir dizi bölüm bulunmakta. Animasyonun sağ tarafında ise yine Neolitik dönemden günümüze kadar olan bir tarih özeti sunuluyor. Bu özette Neolitik dönemle ilgili olarak şehrin Marmara Denizi'nin yükselmesinden sonra terk edildiği, bataklık tarafından sağlanan koruyucu tabakayla korunduğu ve suların daha da yükselmesiyle birlikte Haliç'in oluştuğu; Yenikapı Limanı'nın ticari işlevi, I. Theodosius tarafından kurulduğu ve 641 yılından itibaren azalarak da olsa önemini kaybettiği; Osmanlı döneminde bölgenin bostan olduğu ve Cumhuriyet döneminde imara açıldığı gibi bilgiler verilmekte.

Yine bu kısımda, Neolitik dönemden ve Yunan-Roma döneminden buluntular sergilenmekte ve yazılardan birinde Neolitik dönemde üç farklı ölü gömme âdeti olduğuna ve bunun da farklı kültürlerden insanların 8.000 yıl önce bir arada yaşadığına kanıt gösterilebileceğine dikkat çekilmiş.

Sergide; kazılarda günlük ortalama 600 işçi, 7 mimar, 6 restoratör, 6 sanat tarihçisi ve 4 müze görevlisinin yer aldığı ve 353.624 m² alanın el ile kazıldığı gibi bilgiler de yer alıyor.

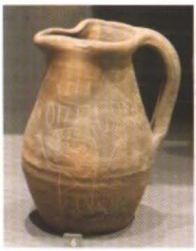
Batık buluntularının görülebildiği kısımda verilen örneklerden birisi 18 metrelik bir yük gemisi ve bu geminin; İstanbul'un mermer, tuğla, kiremit gibi inşaat malzemeleri ihtiyacının büyük ölçüde karşılandığı Marmara Adası'ndan geldiği düşünülüyor. Ayrıca bu kısımda kazılarda bulunan, battığında limanda demirli olduğu iki demir çapadan anlaşılan ve şarap testileri taşıdığı keşfedilmiş ilk batık da görülebilir. Bu kısımda ayrıca batıkların fotoğrafları da bulunmakta.

Sergideki animasyonlardan bir diğeri de "1000 Yıl Öncesinden Bir İstanbullu" başlığı altında bir kadına ait kafatasının canlandırılması. Burada ayrıca kazılarda 177 iskelet bulunduğu ve bu iskeletler üzerinde yapılan incelemelerde Bizans döneminde ortalama yaşın 35-40 yıl olduğu; dönemin İstanbullularının çoğunlukla meyve ve deniz ürünleri tükettiği, kemiklerdeki küreçlenmelerden çalışma şartlarının ağır olduğunun anlaşıldığı belirtilmiş.

O dönemde çocuk ölümlerinin fazla olduğu ve 5 yaş altı çocukların ancak %50'sinin

Rölliker ilaç kutusu(?), MS 4.- 7. yy fildişi.

yaşamına devam edebildiği; beyin ameliyatı ve kemik kırığı tedavilerinin yapıldığı da verilen diğer bilgiler arasında. Başka bir animasyon, dönemin ocaklarının nasıl kullanıldığını gösteriyor.

Sergiinin bir diğer kısmında ise 4 adet videonun izlenebileceği bir beyazperde bulunmakta. Bu videolarda İstanbul'un deniz ticareti, gemilerin nasıl battığı, kaç batık bulunduğu ve gemilerin nasıl yapıldığına dair görseller bulunuyor.

Yenikapı'nın batıklarının büyük ve küçük ticari gemiler ile "galea" olarak adlandırılabilecek donanma gemileri olarak ikiye ayrıldığı; donanma gemilerinin küçük ve hızlı, ticari gemilerin ise büyük ve hantal yapıda olduğu da yazılarla verilen bilgiler arasında.

Liman ile ilgili verilen bir başka bilgi ise Mısır'dan tahılın, baharatların ve porfir taşının; Karadeniz'den şarabın, balığın ve balın; Kuzey Afrika'dan meyvelerin, hatta hipodromdaki gösterilerde yer almak üzere hayvanların bile getirildiği yönünde.

Alanın Osmanlı dönemindeki durumuna da dikkat çekilen sergide, dere yatağı olmasından ötürü şehrin sebze ihtiyacını karşılayan yerlerden olduğu ve "Lahna Bostanları" olarak anılan bostanlarda pek çok kişinin çalıştığı belirtiliyor. Sergide görülen buluntular arasında Neolitik dönemden ayak izleri, kolyeler, bileyi taşları, kaşıklar, ölü yakma çömleği; Yunan-Roma döneminden büstler, amforalar; Bizans döneminden; İmparatorlar Honorius, II, Teodosius, İmparatoriçe Aelia Eudocia, imparatorlar Marcianus ve I. Justinianus'un dönemlerinden sikkeler, II. yahut 12. yüzyıldan olduğu belirtilen madalyon, minyatür gemi, kandil, röliker yahut ilâç kutusu olduğuna inanılan nesne, insan yüzlü kap, büyü yazılı testi, gemi makaraları, taraklar, aralarında; cevizin, fındığın ve zeytinin bulunduğu tohumlar, oyun taşı, yazılı kiremit parçası, kilit ve cam nesneler; Osmanlı döneminden lüle, üzerinde bir çiftin resminin bulunduğu 18. yahut 19. yüzyıldan kalma tabak, kâse, maşrapa ve ayrıca limanın bulunduğu zamandan, yani 5. ve 11. yüzyıllar arası bir zamandan olduğu zannedilen, aralarında deniz kaplumbağası, at, kılıçbalığı, deve, yunus ve kızıl geyik bulunan hayvan kemikleri bulunmakta.

Sergiye getirilebilecek ilk eleştiri, buluntu çeşitliliğinin çok olmasına karşın, detaylı bir biçimde buluntular hakkında bilgi verilememesi olabilir. Bir ikinci eleştiri ise akıldan çok göze hitap eden bir sergi olması hususunda olabilir. Netice itibarıyla sergide animasyon ve görseller fazlasıyla yer almakta iken, tek tek buluntularla ilgili bilgiler sınırlı kalmış. İnteraktiflik ile bilgilendirme arasında bir denge gözetilmemiştir.

Sergi 25 Aralık tarihine kadar, Pazartesi günleri hariç her gün gezilebilir.

ARTAMONOFF'UN BİZANS İSTANBUL'U

24-27 Haziran 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilen 3. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu kapsamında Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AnaMed)'nde açılan "Artamonoff: Bizans İstanbul'u İmgeleri, 1930-1947" sergisinin ziyaret süresi 1 Kasım'a kadar uzatıldı.

Koç Üniversitesi'nin 3. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu kapsamında gerçekleştirdiği "Artamonoff: Bizans İstanbul'u İmgeleri, 1930-1947" sergisi ziyaretçilerinin yoğun ilgisi üzerine 1 Kasım tarihine kadar uzatıldı. Beyoğlu İstiklal Caddesi'ndeki AnaMed binasında açılan sergi, Rus asıllı amatör fotoğrafçı Nicholas V. Artamonoff'un İstanbul'da yaşadığı 1922-1947 yılları arasında çektiği fotoğraflardan oluşuyor.

Robert Kolej'de okuduğu ve çalıştığı yıllarda fotoğrafçılığa ve İstanbul'un kültürel mirasına merak saran Artamonoff'un eserlerine, Bizans arkeoloğu ve mimarlık tarihçisi Dr. Günder Varinlioğlu'nun uluslararası kurumların işbirliğinde yürüttüğü çok kapsamlı bir araştırma sonucu ulaşıldı. Varinlioğlu'nun küratörlüğünü üstlendiği sergide, Artamonoff'un 1930-1947 yılları arasında çektiği İstanbul'daki Bizans mimarlık mirası ve insan manzaralarını belgeleyen 66 karelik bir seçki yer alıyor. Sergi, o dönemden beri köklü bir değişim geçiren kentin benzersiz bir kaydını oluşturuyor.

Artamonoff'un fotoğraflarında resmedilen anıtlardan bazıları arada geçen zamanda hasar görürken, bazıları kötü restorasyonlardan geçmiş ya da İstanbul'da yaşanan muazzam kentsel ve demografik büyüme sonucunda başka yapıların arasında kaybolmuştur. Artamonoff, yaşamın her alanında hızlı bir dönüşümün yaşandığı dönemde, fotoğraf makinesiyle, anıtların, arkeolojik sit alanlarının, kent manzaralarının, uzmanların ve sıradan insanların o anki hallerini yakaladığı fotoğraflarıyla, Bizans kalıntılarını kentin gündelik yaşamına katıyor. Kentseldoku, tarihi binaların ve kalıntıların yeniden kullanımları ve dönüşümleri, Artamonoff fotoğraflarında tekrarlanan temaları oluşturuyor.

Artamonoff'un 1.033 fotoğrafının büyük bölümü Washington'daki Dumbarton Oaks Research Library and Collection bünyesindeki Image Collections and Fieldwork Archives ile Smithsonian Institution'a bağlı Freer Gallery of Art and Arthur M. Sackler Archives'daki Myron Bement Smith Koleksiyonu'nda bulunuyor. Sergide bu fotoğraflardan bir seçkinin yanı sıra İstanbul Robert Kolej Arşivi'nden fotoğrafçıyla ilgili orijinal belgeler de sergileniyor.

Not: Artamonoff fotoğraflarından oluşan dijital sergiye ise http://icfa.doaks.org/collections/artamonoff/ adresinden ulaşılabilir.

Hayvan pazarı, İstanbul, 1937. Nicholas V. Artamonoff'un çektiği bir fotoğraf.

Kızıl Geyik (Cervus elaphus) kafatası (yukarıda ortada).

SİNAN — PALLADİO KONFERANSI SANTRAL İSTANBUL'DA GERÇEKLEŞTİRİLDİ

Harvard Üniversitesi Sanat ve Mimarlık Tarihi Bölümü Ağa Han İslam Sanatı Kürsüsü Program Direktörü Prof. Dr. Gülru Necipoğlu'nun "Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimarî Kültür" kitabının Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından yayımlanan Türkçe baskısı vesilesiyle 20 - 21 Eylül 2013 tarihlerinde İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde "Sinan ve Palladio" başlıklı bir konferans düzenlendi.

FİRUZAN MELİKE SÜMERTAŞ

Gülru Necipoğlu.

Konferansın ilk gününde, Dekan Prof. Dr. İhsan Bilgin ve Bilgi Üniversitesi Yayınevi Editörü Fahri Aral'ın açılış konuşmalarının ardından etkinliğin onur konuğu olan Gülru Necipoğlu,"Erken Modern Akdeniz Mimarisinde Koşut Akımlar: Sinan ve İtalyan Rönesans Mimarlarının Kubbeli Yapıları" başlıklı bir konuşma yaptı. Necipoğlu, konuşmasına kitabın Türkçeye çevirisine ve konferans projesine emeği geçenlere teşekkür ederek başladı. 2005 yılında yayımlanan kitabın Türkçeye çevirisinin ardından bir yıl kadar daha üzerinde çalışmaya devam ettiğini belirterek, bu sayede kitabın Türkçe okur için daha kapsamlı bilgiler içerdiğinin altını çizdi.

Mimar Sinan ve dönemdaşı İtalyan Rönesans Mimarı Andrea Palladio'ya odaklanan konferansın ana konuşmacısı olan Necipoğlu, erken modern dönemde Sinan ve Rönesans mimarları arasındaki olası etkileşimi daha geniş bağlamda, Akdeniz dünyası içinde ele aldı. Rönesans İtalyası'nın kubbeli kiliseleri ile Osmanlı İmparatorluğu'nun kubbeli cami geleneği arasındaki paralelliklerin uzun zamandır bilindiğini ancak Rönesans İtalyası'nda ve Osmanlı İmparatorluğu'nda oluşan mimari birikimin gelişimini içe dönük olarak inceleyen çalışmaların iki kültürel dünya arasındaki olası iletişim ve alışverişi göz ardı etmeyi sürdürdüğünü söyledi. Ayrıca, o dönemde de, hem İtalya'da hem de Osmanlı'da, yazarların, mimari hakkında oluşturdukları söylemlerinde bu etkileşimi açık etmediklerini, aksine farklı kökenleri vurguladıklarını söyledi. Bu kapsamda, İtalyan mimari kültürünün kökeni olarak Antik Yunan -- Roma geleneğinin altı çizilirken, Osmanlı İmparatorluğu'nda da İslam geleneği vurgusu yapıldığını belirtti. Necipoğlu söylemsel olarak gözardı edilen olası etkileşimlerin ve daha ortaklaşmış bir mimari kültürün izlerini, bu dönemde inşa edilen mimari anıtların kendilerinde bulmanın mümkün olduğunu belirtti. 15. yüzyılın ortalarında Ptolemy haritalarında tasvir edilen Akdeniz kentlerinin mimari diline işaret eden Necipoğlu, özelleşmiş bir mimari dilin hâkim olduğu bu haritalarda da baskın öğenin kubbeli yapılar olduğunun altını çizdi. Bunun işlevsel ve kültürel farklılıklara rağmen Doğulu ve Batılı kentleri birleştiren bir imge olduğunu söyledi. Özellikle 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı'da ve İtalya'da artış gösteren kubbeli yapıların benzerliğinin temelindeki mimari kültürün ortak geçmişinin, Roma ve Bizans mimari mirasına yönelik canlandırmacı yaklaşımın ya da Ayasofya, Panteon gibi ikonik yapıların katkısının mutlak olduğunu belirtti. Ayrıca iki kültürün birbirinden haberdar olmasının da bu paralelliğe katkısı olduğunu vurguladı. İtalya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na sanatçıların davet edilmesi ve bu yöndeki etkileşim artık bilinen bir durum olmasına rağmen Osmanlı coğrafyasından Avrupa'ya doğru bir etkileşim rotasını inceleyen çalışmaların henüz çok az sayıda olduğunu ve ağırlıklı olarak Oryantalist resme ve el sanatlarına yer verildiğini, mimarinin ve dolayısı ile Sinan'ın Avrupa ve özellikle Rönesans İtalyası üzerindeki olası etkilerinin henüz çok da bilinmediğini anlattı. Necipoğlu konuşmasına 15. yüzyıldan itibaren Rönesans İtalyası ve Osmanlı İstanbulu'nda inşa edilen anıtsal yapılar üzerinden zamansal paralellikleri gözeterek mimari dillerin benzerlikleri, yapıların hamileri arasındaki iletişim ve mimarlarının karşılıklı diğer kültürün kentlerine olan ilgilerine değinerek devam etti.

Bu kapsamda İstanbul'un ve Roma'nın 15. ve 16. yüzyıllarda sultanlar ve papalar eliyle yeniden inşasının paralelliğine dikkat çeken Necipoğlu, bu süreçte gerçekleşen projeler arasında suyolları ve köprülerin inşası, ana arterlerin açılması ve bazı antik anıtların bilinçli olarak korunması ya da yıkılmasının yer aldığını belirtirken, her iki kentte de üretilen projelerin hem dini simgesellikten hem de imparatorluk geçmişinden güç aldıkları, sadece antik döneme değil, bazı geç Ortaçağ anıtlarına dair referansları barındırdıkları ve bu yapılarını paylaşılan ortak Roma İmparatorluğu geçmişini bir nevi güncelledikleri bilgisini verdi. II. Mehmed ve takip eden Osmanlı sultanlarının anıtsal camilerinin Ayasofya ile olan etkileşiminin de benzer şekilde bu mirasa yapılan bir gönderme olduğunu vurguladı. İtalyan coğrafyasının Ayasofya'nın

artık bir cami olduğu bilgisini reddederek onu hâlâ bir Hıristiyanlık simgesi olarak görme eğiliminde olduğunu ve yeni Hıristiyanlık anıtlarının onu geçmeye çalışığını, Osmanlı için ise Ayasofya artık bir cami olmasına rağmen geçilmesi gereken bir hedef niteliğini koruduğunu belirtti. Bu noktada Ayasofya'nın Panteon'dan farklı olarak bir erken Hıristiyanlık kilisesi olarak inşa edilmiş olmasının ve "Süleyman'ın Tapınağı"ndan üstün olma fikri barındırmasının mimari anıtlarda bir Ayasofya ile birlikte yeni bir "Süleyman teması" olarak oluşturduğunu, bunun Sinan'ın tasarımlarını da etkilediğini anlattı.

Gülru Necipoğlu, bu dönemdeki etkileşim adına bir başka tema olarak İtalyan sanatçıların Osmanlı mimari kültürü ve teknolojisine olan ilgisinden bahsetti. Galata'da yerleşik olan Ceneviz kolonilerinin tüccar ailelerinin ve İtalyan diplomatların bu noktada karşılıklı iletişimin önemli aracıları olduklarını söyledi. Özellikle öne çıkan bir isim olarak 1568 -73 yılları arasında İstanbul'da İtalyan elçisi olarak bulunan Marc'antonio Barbaro'nun Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa ile olan mektuplarından bahsederken Palladio'nun "Mimarlık Üzerine Dört Kitap" başlıklı çalışmasının Barbaro tarafından Sokollu'ya hediye edildiğini ve bir ihtimal Sokollu'nun sarayı için İtalyan Elçiliği'nde çalışan Vicenzalı bir sanatçının görevlendirilmiş olduğunu belirtti. Barbaro'nun Venedik'e döndükten sonra inşa ettirdiği Redentore Kilisesi'nin minare formundaki kulelerinin, Osmanlı minarelerine bilinçli göndermeler olabileceğini söylerken, Barbaro'nun elçilik dönemindeki raporlarında Osmanlı mimarisine yer vermesine rağmen ilginç şekilde Sinan'dan bahsetmediğini de ekledi.

İtalyan ve Osmanlı mimari dünyaları arasındaki iletişimin başka bir şekli olarak ise Filarete, Leonardo Da Vinci ya da Michelangelo gibi ünlü İtalyan mimarların İstanbul'a davet edilmelerini hatırlatan Necipoğlu, Leonardo Da Vinci'nin ünlü Haliç köprüsü önerisi ile Sultan II. Bayezid'e gönderdiği mektuptan da bahsetti. Bir başka örnek olarak ise Michelangelo'yu verdi. Michelangelo Papa'nın baş mimarı olduğunda, St. Peter'in planlarını revize ettiği sırada İstanbul'da Süleymaniye inşa edilmekteydi. Michelangelo'nun Ayasofya hakkında bilgi sahibi olmak için İstanbul'da bulunan Floransalı tüccarlar ile haberleşmesi ve onlardan bir tanesinin onu ikinci kez İstanbul'a davet etmesinin de bir başka önemli örnek olduğunu söyledi. Bunun bize Mikelangelo'nun Sinan'ın mimarisinden de haberdar olabileceğikonusunda bir ipucu verdiğini, üstelik o dönemde İstanbul'da çok sayıda kubbeli yapı inşa edilmekte olduğu için, bu yapıların en ihtişamlısı olarak Süleymaniye'nin de bir model teşkil etmiş olabileceğini ekledi. İlginç bir başka örnek olarak ise Papa II. Julieus tarafından Bramante'ye tasarlatılan St. Peter Kilisesi'ne ait, Bramente tarafından yapılan çizimin, Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan ve II. Mehmed için yaptırmış küllliyenin camisine ait bir taslak çizimi ile aynı renk, çizim ve tasarım dilini paylaşmasını gösterdi. Bunun yanı sıra, Caradosso madalyonundaki St. Peter Kilisesi imgesinin kütlesel formu ve minareye benzer ikiz kuleleri ile II. Bayezid Camii'ne olan benzerliğine dikkat çekti. Avrupa'nın Osmanlı mimarisine olan ilgisi adına farklı bir örneği ise Habsburglu diplomatlar tarafından İstanbul'da yaptırılan kostüm albümü içinde üzerine Almanca açıklamalar yapılmış olarak Osmanlı hamamı çizimlerinin bulunması olduğunu belirtti. Yaklaşık 1570'lere tarihlenen bu çizimlerin Sinan ya da bir asistanı tarafından yapılmış olması yüksek ihtimal olduğunu da ekledi.

Necipoğlu konuşmasının son bölümünü ise Sinan ve Palladio'nun mimari yaklaşımlarının karşılaştırılmasına ayırdı. İki mimarın da kentsel bağlamlarına "adab" ile yaklaştığını, yani çevreleri ile uyumlu ve mevcut mimari doku ile iletişim halinde tasarımlar ürettiklerinden bahsetti. Yapılarının kentsel ölçekte görmek ve görülmek üzere kentsel mimari dekorasyonlar olarak tasarlandığını da vurguladı. Ayrıca Venedik ve İstanbul gibi su öğesinin baskın olduğu kentlerde su ile kurulan ilişki ve kentsel siluete verilen önemin de birbirine benzer olduğunun altını çizdi. Işık kullanımı ve iç mekânların görece "beyazlığı" ve aydınlığı gibi başka mimari nitelik paralelliklere de vurgu yaptı. Sinan ve Palladio'nun paylaştıkları çağın artık matbaa dönemi olduğunu, yani mimari tasarımların dolaşımda olduğu bir dönem olduğunu da hatırlatan Necipoğlu bu nedenle Sinan'ın büyük olasılıkla Roma'da, St. Peters Kilisesi'nin inşaatından haberdar olduğunu da sözlerine ekledi. Mimarların kendilerini inşa pratiğinden ayırıp tasarımcılığa başladığı dönemde, Sinan'ın mevcut tek görsel tasvirinin onu elinde metre ile gösteren bir minyatür olmasının onun tasarımcı kişiliğine vurgu yaparken, onun çağdaşı Rönesans mimarlarına benzer bir mimar ve mimari algısı taşıyarak tasarımcı kişiliğini öne çıkardığını özellikle otobiyografisi ile kendi "mit"ini kurması, bireysel olarak kendisine vurgu yapmasının Rönesans mimarlarının yaklaşımına benzetilebileceğini söyledi.

Etkinliğin ikinci günü Howard Burns'ün[1] "Paralel Dünyalar: Sinan ve Palladio'nun Hamileri – İlişkiler, Benzerlikler ve Farklılıklar" başlıklı konuşması ile başladı. Burns konuşmasında Sinan ve Palladio'nun hamileri olarak Sokollu Mehmed Paşa ve Marc Antonio Barbaro'yu mercek altına aldı ve bu iki haminin arasındaki etkileşim üzerinden, Sinan ve Palladio'nun birbirilerinden haberdar olmuş olabileceklerine vurgu yaptı.

Sabah oturumunun ikinci konuşmacısı Alina Payne[2] "Sinan ve Rönesans Dönemi İtalyan Mimarlarının Biyografileri Üzerine Karşılaştırmalı Çalışmalar" başlıklı konuşmasında sanatçı biyografilerinin tarihsel kökeninden Sinan'ın otobiyografisini de Rönesans mimar ve sanatçılarının biyografi/otobiyografileri bağlamında değerlendirdi. Konuşmasını iki mimari kültürün yazılı kaynaklar üzerinden birbirini nasıl algıladığına değinerek sürdürdü.

Öğleden sonraki ilk konuşmacı Huberius Gunther[3] "Doğuda ve Batıda Antikite Rönesansı: Bir Karşılaştırma" başlıklı konuşmasında Antik dönemin Rönesans İtalyası'nda ve Osmanlı'da nasıl ele alınarak Sinan ve Palladio'nun mimarilerine olan etkisini mercek altına aldı.

Etkinliğin son konuşmacısı Werner Oechslin[4] ise "Orantı - Modern Bir Mit ve Biçim Verme Sürecinde Dinamik Bir Kavram" başlıklı konuşmasında orantının matematiksel bir strüktür olarak mimarideki etkisini ve Antik dönemden Rönesans'a ve modern mimariye kadar farklı dönemlerde "orantı"nın nasıl kavramsal olarak ele alındığına değindi.

DİPNOTLAR

1 Emeritus Profesör, Scuolo Normale Superiore, Pisa; Venedik Palladio Merkezi Başkanı.
2 Harvard Üniversitesi Sanat ve Mimarlık Tarihi Profesörü.
3 Zürih ve Ludwig-Maximilians Üniversiteleri, Emeritus Profesör.
4 Emeritus Profesör, ETH Zürih Üniversitesi.

FİRUZAN MELİKE SÜMERTAŞ
MİMAR, BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ DOKTORA ÖĞRENCİSİ

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AZINLIK OKULLARI RAPORU

19 Eylül Perşembe günü, Aynalı Geçit'te Tarih Vakfı'nın Ekim 2011- Mayıs 2013 arasında yürüttüğü "Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları" konulu araştırmanın raporu kamuoyuna sunuldu.

BERAT SEÇKİN DEMİROK

Moderatörlüğünü Gürel Tüzün'ün yaptığı panelin açılışı Tarih Vakfı Genel Müdürü Münevver Eminoğlu tarafından yapıldıktan sonra, Tarih Vakfı Proje Koordinatörü Gülay Kayacan araştırmayla ilgili kısa bilgiler verdi. Kayacan; üç kuşaktan kadın ve erkeklerden oluşan 29 kaynak kişiyle görüşme yapıldığını ve kaynak kişilerin Ermeni, Rum ve Musevi okulları emekli müdürleri, emekli öğretmenleri, mezun öğrencileri, öğrenci velileri, okul kurucu temsilcileri, halen öğretmenlik, idarecilik yapanlar ve öğrenciler olduğunu belirtti. Kayacan, ayrıca mevcut literatürü, yazılı kaynakları ve gazete haberlerini de taradıklarını vurguladı. Kayacan üç ciltten oluşan raporun birinci cildinde 19. yüzyılın ikinci yarısında başta Ermeni, Rum ve Musevi olmak üzere gayrimüslim okullarının genel durumu ve sonrasında bu okulların "azınlık" okullarına dönüşümünün yer aldığı tarihi arkaplan, ikinci cildinde 1924'ten günümüze kadar azınlık okullarının sorunlarını inceleyen ana raporun, üçüncü cildinde ise raporun Ermenice, Rumca, İngilizce ve Türkçe olmak üzere dört dilde bir özetinin bulunduğunu belirtti.

Tüzün daha sonra sözü Sabancı Üniversitesi'nden Selçuk Akşin Somel'e verdi: Somel 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı toplumunun belirleyici parçaları olan gayrimüslim topluluklarının, özerk yapıdaki gayrimüslim okullarının nasıl merkeze bağlı azınlık okullarına dönüştüğü sorusuna yanıt aradı.

Somel, İstanbul'un fethinde nüfusun çoğunluğunun Rumlardan ve Ermenilerden oluştuğunu, 1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde dahi Osmanlı İmparatorluğu'nun %60'ının Müslüman olduğunu, %40'ının ise Hıristiyan olduğunu vurguladı. Azınlık kavramının çok yeni bir kavram olduğunun altını çizen Somel, Osmanlı Türkçesi'nde azınlık anlamına gelen ekalliyet kelimesinin de eski Osmanlı Türkçesi sözlüklerinde olmadığını, Balkan Savaşı sırasında kullanılmaya başladığını ve İttihad ve Terakki rejiminin türettiği bir kavram olduğunu da sözlerine ekledi.

Osmanlı Devleti'nin toplumun geneline yönelik bir eğitim siyasetinin 19. yüzyıla değin söz konusu olmadığını vurgulayan Somel, Osmanlı toplumunda Rum, Ermeni ve Musevi cemaatlerine bağlı geleneksel okulların büyük ölçüde Babıâli'den özerk olduklarını belirtti.

Gayrimüslimlerin eğitim kurumlarında esasların din tarafından belirlendiğini, ruhban kesiminden kişilerin eğitimde rol aldıklarını, cemaat okullarının kilise veya havrayla iç içe bulunduğunu, cemaat nüfusunun bulunduğu her bölgede geleneksel gayrimüslim ilk eğitiminin mevcut olduğunu, din adamı yetiştirmeye yönelik daha üst düzey okulların sayısının ise sınırlılığını vurgulayan Somel, bu durumun 18. yüzyılın ortalarına kadar sürdüğünü anlattı.

Rum ve Ermeni cemaat eğitimini 18. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıl boyunca dönüştürecek üç ideolojik etkenin söz konusu olduğunu belirten Somel, bunları; Avrupa Aydınlanması düşüncesi, Reformasyon/ Protestanlık hareketi ve Osmanlıcılık siyaseti olarak sıraladı.

Modernleşme süreci içinde eğitim yapılarının da değişmeye başladığını, bunun da laikleşmeyi beraberinde getirdiğini sözlerine ekledi. Bu değişimi sağlayan olaylardan birinin Fransız Aydınlanması olduğunu ifade eden Somel, eleştirelliğin de gelenekselliğin yerini bu süreçte aldığını söyledi. Bu süreçte Avrupa'da Eski Yunan'ın keşfiyle beraber Osmanlı tebaasından zengin Rum ailelerin çocuklarını 17. yüzyıl boyunca Avrupa ülkelerine göndermesinin ve bu çocukların kendi köklerini keşfetmesinin de etkili olduğunu aktardı. Osmanlı Rumlarının da antik Yunan medeniyetini Batı aracılığıyla öğrendiğinin altını çizdi. Bahsi geçen Rumların özellikle Babıâli'de hizmet veren Rumlardan oluştuğunu vurgulayan Somel, örnek olarak Katırcıoğulları ve Mavrokordato ailelerini gösterdi. Aydınlanma hareketlerinin sonucunda 18. yüzyıl başlarında ülkede Kuruçeşme Akademisi, Ayvalık Akademisi gibi akademilerin kurulduğunu da söyledi.

İkinci modernleşme etkisinin ise Reformasyon olduğunu, bunun da dini anlamda gerçekleştiğini ve dinin özüne dönmeyi içerdiğini belirtti. Reformasyon hareketleri yani Protestanlık hareketleri neticesinde misyonerliğin ortaya çıktığını ve dünyanın her tarafına yayıldığını, bunun Osmanlı Devleti'ni de etkilediğini ve gayrimüslimleri hedef aldığını ve özellikle Ermenileri fazlasıyla etkilediğini aktardı. Somel buna örnek olarak Amerikalı Protestan misyoner hareketinin Aydınlanmacı zihniyetinin Osmanlı toplumundaki Ermenilere etkisi ve Ermenilerde eleştirel bakışın gelişmesini gösterdi.

Üçüncü modernleşme etkisinin de doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'nden kaynaklanan bir etki olduğunu, bunun da Osmanlıcılık politikası olduğunu belirtti. Bunun da Tanzimat Reformu ile ortaya çıktığını ve imparatorluktaki ayrılıkçılığın azaltılmasının ve Osmanlı milletini yaratmanın hedeflendiğini ifade eden Somel; Halim Paşa, Fuat Paşa veya Sadık Rıfat Paşa gibi Osmanlı bürokratlarının bu politikada başı çektiğini vurguladı. 18 Şubat 1856 tarihli Islahat Fermanı'nın vatandaşlık terimini dile getiren en önemli belge olduğunu da sözlerine ekledi. Ayrıca, fermanın Kırım Savaşı neticesinde İngiltere, Fransa, Sardunya ve Avusturya'nın diplomatik baskılarıyla yayınlandığının altını çizdi. Bu etkiler neticesinde Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim okullarıyla ilgilenmeye başladığını belirten Somel, dolayısıyla herhangi bir gayrimüslimin bir Müslüman'la eşit koşulda bürokrasiye girebildiğini,

Raporun tanıtıldığı toplantı: Garo Paylan, Akşin Somel, Gürel Tüzün, Nurcan Kaya, Mihail Vasiliadis.

asker olma imkânının-teorik de olsa-olduğunu ve bunların da Osmanlı Devleti'ni birtakım hazırlıklara ittiğini ifade etti. Somel, bu duruma 1857 yılında Maarif Nezareti'nin kurulmasını örnek gösterdi.

Osmanlıcılık politikasının cemaatleri tedirgin ettiğini belirten Somel; Yunan Ayaklanması'ndan sonra, aydın kesimin Yunanistan'a göçünden ötürü iyice geleneksel leşen Rum cemaatinin Patrikhane'nin etrafında yoğunlaştığını ve bunun eğitimin modernleşmesini engellediğini; Ermeni cemaatinin ise bölünmediğini, dolayısıyla 1863'te Nizamname-i Ermeniyan yayınlanana kadar devrimci ve ihtilâlci bir yapıda kaldığını, bu yıldan itibaren de Ermeni cemaatinin Patrik'ten daha fazla söz sahibi olmasından ötürü eğitiminde atılım gerçekleştiğini belirtti. Musevî cemaatinin ise, Rumlardan ve Ermenilerden çok farklı bir dönem geçirdiğini söyleyen Somel, Musevi cemaatini; Akdeniz'de ticari üstünlüğün kaybedilmesinin ve Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesinin olumsuz etkilediğini, dolayısıyla cemaatin kendi içine iyice kapandığını ve birtakım Musevi aydınların okullar kurmalarına rağmen mutaassıp kesimin bunları haram saydığını aktardı. Asıl atılımın ise Alliance Israélite cemiyeti tarafından gerçekleştirildiğini kaydetti.

II. Meşrutiyet'in 1908-1913 yılları arasındaki liberal döneminde öncesine göre daha liberal demokratik atmosfer içerisinde devlet ile cemaat mektepleri arasında demokratik uyum arayışı söz konusu olduğunu söyleyen Somel 1913'ten itibaren yaşanan diktatörlük dönemi içerisinde azınlıklaştırma projesinin başlamasıyla birlikte, eğitimde de aynı gidişatın görüldüğünü ve Tevhid-i Tedrisat'ın köklerinin burada bulunabileceğini belirterek konuşmasını sonlandırdı.

Somel'den sonraki konuşmacı Uluslararası Azınlık Hakları Grubu üyesi Nurcan Kaya ise iki cilt olan ana raporun içeriğinden bahsetti. Kaya, raporun Cumhuriyet'in kurucu ideolojisinin azınlıklara yaklaşımını ve tek ulus yaratma çabası içinde azınlık okullarının adeta bir yok oluş süreci içerisine girdiklerini anlattı.

Raporda; 6-7 Eylül'den, '64 yılında Rumların sınır dışı edilmesinden, vakıf mallarına el konulması gibi meselelerden ve bunların azınlık okullarını nasıl etkilediğinden de söz edildiğini belirtti. Azınlıkların azınlık okullarını seçmeme sebeplerinden karma evliliklere kadar pek çok sosyal konuya da ışık tutulduğunu sözlerine ekledi.

1974 yılındaki harekâtın da üzerinde duran Kaya, günümüzdeki pek çok sorunun temelinin o dönemde atıldığını söylemenin mümkün olduğunu belirtti ve bu sorunların; okullara öğretmen atamalarının ortada hiçbir şey yokken yapılmaması ve okullarda çalışan öğretmenlerin hiçbir gerekçe gösterilmeksizin görevlerine son verilmesinin uygulamalarda görünür olduğunu ifade etti.

Kaya, 1894 yılı verilerine göre, İmparatorluk'ta 6.437 gayrimüslim okulu bulunduğunu ve sadece İstanbul'da 302 okul olduğunu belirtti. 1913-1914 eğitim-öğretim yılında ise Anadolu'da hâlâ 2.580 azınlık okulu olduğunu kaydetti. Türkiye'de 1924-1925 eğitim-öğretim yılında dahi 138 azınlık okulu olduğunu, bugün ise 23 okul olduğunu ve bunlardan 16'sının Ermeni, 6'sının Rum ve 1'inin Musevî olduğuna da değindi.

Lozan Antlaşması'nda, gayrimüslim azınlıklara dair maddeler bulunduğuna ve azınlık haklarının güvence altına alındığına dikkat çeken Kaya, bu güvencenin kâğıtta kaldığının ve uygulanmadığının altını çizdi. Azınlık okullarının, tek ulus yaratma projesi içerisinde birer fesat yuvası olarak görüldüklerini belirten Kaya, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in azınlık okullarının siyasi propaganda merkezi olması, topluluklar arası anlaşmazlıkları körüklemesi gibi söylemlerini örnek vererek bu bilgiyi destekledi.

Söz konusu anlayışın, Cumhuriyet tarihi boyunca hiç değişmeden seyrettiğini belirten Kaya, bu durumu ise Milli Eğitim Bakanlığı'nın sitesinden bir alıntıyla örneklendirdi. Bakanlığın, teftişlerde de aynı zihniyete sahip olduğunu, bu zihniyetin yakın zamanda Bakanlığın bir üst düzey bürokratı tarafından da "evet bu dile getirdiğiniz bazı meseleler ve onların çözümlerine dair dile getirdikleriniz çocuk hakkı açısından baktığımızda yerinde olabilir, fakat devletin de âli çıkarları var" sözlü olarak ifade edildiğini kaydetti.

Devletin, azınlık okullarının statüsüz olmasını yeğlediğini belirten Kaya; ilk olarak bu alanda mevzuat eksikliğini, ikinci olarak mütekabiliyet esasını ve yanlış uygulamaları, son olarak ise (Türk) müdür başyardımcılarının yarattığı sorunları vurguladı.

Kaya, azınlıklara olumsuz bakışın değişmesi gerektiği, eşit vatandaşlık anlayışının yer edinmesi gerektiği ve anadilde eğitim verilmesi gerektiği gibi önerilerle konuşmasını sonlandırdı.

Kaya'dan sonra konuşmayı devralan, Yeşilköy Ermeni İlköğretim Okulu Kurucu Temsilcisi Garo Paylan, ortada bir "yok olma" hikâyesi olduğundan bahsetti.

Buna örnek olarak yüzyıllar boyu süren birikimden geriye 23 okul kalmasını gösterdi ve Ermeni cemaatinin bu konuya iyiden iyiye kafa yorduğunu belirtti. Okullarına yaptıkları yatırımlarla en azından 3.000'lere düşen öğrenci sayısını korumayı başardıklarını kaydeden Paylan, bunun kolay olmadığını da ekledi.

Çok dilli eğitim hususuna değinen Paylan, Türkiye'de anadilde eğitimin karalandığını belirttikten sonra, bunun Ermeni toplumunu olumsuz etkilediğini ifade etti. Bunun yanı sıra, Ermeni aydınlarının da çoğunlukla bu topraklarda tutunamadığını, dolayısıyla eğitimli insan sıkıntısı çektiklerini de sözlerine ekledi. "Ermenilerin ne güzel okulları var" anlayışının yanlış olduğunu "Çocuklara okul bahçesinde bile Ermenice konuşturamıyoruz" sözleriyle dile getirdi. Materyal eksikliği nedeniyle de, hakları olmasına rağmen Ermenice eğitim veremediklerini vurguladı. Çok dilli eğitim yaklaşımı benimsendiğinde öğrencinin öne sürülenin aksine hem iki dili öğrenebileceği gibi derslerde öğrenme hızının da arttığını gözlemlediklerini, çok dilli eğitimin öğrenciyi öğrenmede olumlu etkilediğini savunan Paylan, bu konunun maalesef sloganlar hâlinde tartışıldığını belirtti.

Mücadelelerini "çift dilde eğitim" için yaptıklarını anımsatan Paylan, velilerin buna ikna olması durumunda bile başka güçlükler yaşadıklarını ifade etti. Maalesef Ermeni okullarda diğer devlet okullarına kıyasla daha fazla "ne mutlu Türküm diyene" sloganları, daha fazla bayrak ve Atatürk portresi ile karşılandıklarını belirtti. Buna ek olarak, kayıt esnasında T.C. vatandaşı olma zorunluluğunun yanı sıra nüfus kaydının getirilmesi gerektiğini ve bunun için de soy kodunda mutlaka "Ermeni-kod 2" kaydının bulunması gerektiğini belirtti. Diğer bir sorun olarak ise, müdür başyardımcılarından bahseden Paylan, bunun da çift başlılığa ve yönetim sorunlarına sebep olduğunu belirtti. Buna karşılık olarak müdür yardımcısı ve Türkçe öğretmeni hariç geri kalan öğretmenleri kendilerinin istihdam edebilmeleri için mücadele ettiklerini aktardı. Bunun yanında, Ermenice öğretmen konusunda da sıkıntı yaşadıklarını ifade etti.

Devlet yardımı ile ilgili meselelere de değinen Paylan, 1970'lere kadar öğrenci başına bir simit parası verilmesini örnek gösterdi.

Ermeni toplumunda bütün bu olanlara rağmen bir direnç olduğunun altını çizen Paylan, çift dilli eğitimi de bilimsel verilerin desteklediğini, söz konusu bilimsel verilerle AKP döneminde görev yapmış 4 Milli Eğitim Bakanı'na rapor sunduklarını fakat olumlu bir gelişme kaydedemediklerini ekleyerek konuşmasını sonlandırdı.

Rum okullarının sorunları ve çözüm önerileri konusunda ise son konuşmacı *Apoyevmatini* gazetesi yöneticisi Mihail Vasiliadis konuştu. Ana lisanda eğitimin temel hak olduğunu belirten Vasiliadis, Rum cemaatinin okullarındaki en büyük sıkıntının öğrenci yokluğu olduğunu vurguladı. İkinci sorun olarak ise; ilk sorun ile ilişkili olarak cemaatin nüfusunun az olmasından ötürü mütekabiliyet sisteminin işlemesini belirten Vasiliadis, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu durumda bir vatandaş değil, soydaş yahut dindaş devleti hâline geldiğinin ve bunun Anayasa'ya aykırı olduğunun altını çizdi.

Ellerinde eğitimci sayısının çok az olduğuna da değinen Vasiliadis, bunun haricinde eğitim saatlerinde de bürokratik sorunlar yaşandığını dile getirdi.

Toplumun genelinde Rum kökenli vatandaşların farklı dönemlerde nasıl algılandığı üzerine duran Vasiliadis, Herkül Milas'ın çalışmasından yola çıkarak Rumların romanlarda ahlâksız kişiler olarak tanıtıldıklarından, fakat Rumları ahlâksız olarak tanıtan bir yazarın kendi mahallesindeki Rum doktoru iyi birisi olarak tanıttığından bahsetti.

Vasiliadis, yeni nesillerin bir ümit kapısı olduğunu, her yıl kendisine 15-20, hatta daha fazla üniversite öğrencisinin azınlıklarla ilgili çalışmalar için geldiğini sözlerine ekledi ve konuşmasını bitirdi.

Toplantının sonunda Nurcan Kaya tekrar söz alarak anadilde eğitimin Türkiye'nin bazılarına da taraf olduğu tüm insan haklarıyla ilgili anlaşmalarla güvenceye alınmış bir yurttaşlık hakkı olduğunu söyledi. Lozan Antlaşması'yla uygulanmaya başlayan "mütekabiliyet/karşılıklılık" ilkesinin eşit yurttaşlık haklarına aykırı olduğunun altını çizdi. Pozitif ayrımcılık ile eşit yurttaşlık haklarının karıştırılmaması gerektiğini, örneğin; Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı olan Rumların anadilinde eğitim olanaklarını sağlamanın devletin temel yükümlülüğü olduğunu, yerine getirilmeyen sorumluluklar için Yunan Devleti'nin Batı Trakya'daki Türk okullarına yönelik olumsuz uygulamalarının gerekçe olmaması gerektiğini vurguladı. Batı Trakya'daki Türk okullarına yönelik olumsuz politikaların da mutlaka insan hakları, çocuk hakları ve yurttaşlık hakları çerçevesinde değerlendirilmesi ve uluslararası kamuoyunda kınanması gerektiğini ifade etti.

EMEL SEYHAN HASTANEDEN TABURCU OLDU

Geçtiğimiz Ağustos ayında trafik kazası geçiren, *Toplumsal Tarih*'te her ay "Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay" köşesini hazırlayan yazarımız sevgili Emel Seyhan tedavi olduğu hastaneden taburcu oldu. Tedavisine evinde devam edilen Seyhan'ın köşesini tekrar Kasım ayından itibaren hazırlamaya devam edeceğini umuyoruz. Okurlarımıza duyururuz.

TARİH VAKFI PERŞEMBE KONUŞMALARI EKİM PROGRAMI

Tarih Vakfı tarafından İstanbul'da gerçekleştirilen "Perşembe Konuşmaları" toplantı dizisi Ekim ayında da devam ediyor.

• 10 EKİM 2013, SAAT: 18:30 - 20:30

Mimar Sinan Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden Erbatur Çavuşoğlu "Kent Düşleri ve Bellek Mühendisliği" başlıklı sunuşu gerçekleştirecek.

• 24 EKİM 2013, SAAT: 18:30 - 20:30

Boğaziçi Üniversitesi Tarih bölümünden Oya Pancaroğlu "Tarsus'ta Kutsal Mekânlar ve Kalıntıları" başlıklı sunuşu gerçekleştirecek.

Yer: Aynalı Geçit, Meşrutiyet Caddesi, Avrupa Pasajı, No:8, Kat:2, Galatasaray/Beyoğlu

Yeditepe'den Yeniler...

YEDİTEPE

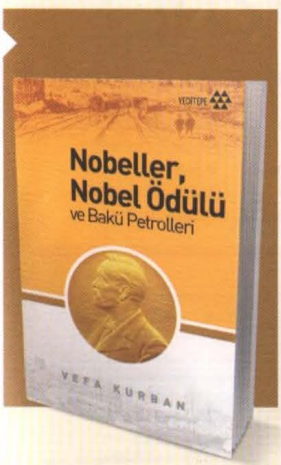
Sorularla Haçlı Seferleri
Cüneyt KANAT
Devrim BURÇAK

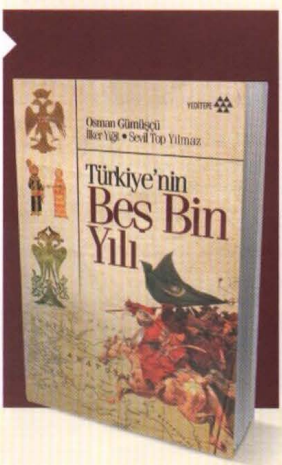
Haçlı Seferleri Zamanında
Doğu ve Batı
Claude CAHEN

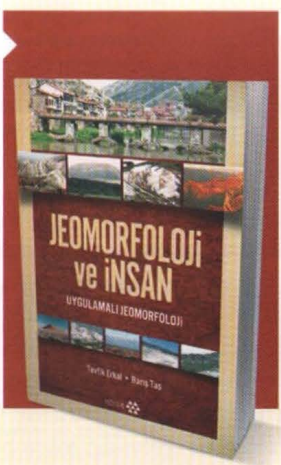
Hilâlin Gölgesi
Rönesan'ta Türk İmajı 1453-1517
Robert SCHOEBEL

Nobeller, Nobel Ödülü ve Bakü Petrolleri
Vefa KURBAN

Türkiye'nin Beş Bin Yılı
Osman GÜMÜŞÇÜ
İlker YİĞİT • Sevil Top YİLMAZ

Jeomorfoloji ve İnsan
Uygulamalı Jeomorfoloji
Tevfik ERKAL • Barış TAŞ

Online Sipariş İçin:

/yeditepekitap

/kitapadresi

kitapadresi.com
İnternetteki kitap adresiniz

TARİH VAKFI GEZİ PARKI SÜRECİNİ "ŞİMDİNİN TARİHİ" ATÖLYESİNDE TARTIŞMAYA AÇIYOR

Işık Tamdoğan Tarih Vakfı adına basın bildirisini okurken, 7 Haziran 2013.

Hem kolektif ve kentsel bellekte yaratılan tahribatın onarılması, hem de demokratik, çoğulcu ve özgürlükçü bir perspektiften "şimdinin tarihi"nin yazılması amaçlarıyla Gezi Direnişi üzerine ortak bir çalışma yapmanın kıymetli bir başlangıç olacağını düşünüyoruz

Tarih Vakfı, Gezi Parkı sürecini, kolektif ve kentsel bellekteki tahribatı onarma ve demokratik, çoğulcu, özgürlükçü bir perspektiften "şimdinin tarihi"nin yazılması amaçlarıyla ortak çalışma yürütmeyi planlayan kişi ve kuruluşları 5 Ekim 2013 Cumartesi günü gerçekleşecek atölye çalışmasıyla bir araya getiriyor.

Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi," toplantı salonunda gerçekleştirilecek atölyenin 09.30-14.00 arasındaki sabah oturumu"" basına ve dışarıdan katılıma açık olacak. Bu oturumun ilk bölümünde; Atina Üniversitesi'nden Antonis Liakos, Kahire Amerikan Üniversitesi'nden Sherene Seikaly ve Brezilya-Rio Grande Federal Üniversitesi'nden Claudia Wasserman, "siyaset, isyan ve tarih yazımı" konularını ülkelerindeki güncel durum üzerinden değerlendirecekler. İkinci bölümde ise Gezi Parkı sürecini yaşamış olan gruplar kısa sunumlarla deneyimlerini hatırlatacaklar.

Atölyenin öğleden sonraki kapalı oturumlarında Gezi Parkı deneyimleri ve bunlardan yola çıkan bir "şimdinin tarihi" yaklaşımı, Gezi'ye yönelik arşivleme çabaları ve bu arşivlerin değerlendirilme yolları gibi konular masaya yatırılacak.

"TMMOB MİMARLAR ODASI İSTANBUL BÜYÜKKENT ŞUBESİ: Kemankeş Mah., Kemankeş Cad. No:31 Karaköy/ Beyoğlu 34425 İstanbul

""Sabah oturumunda simültane tercüme olacaktır.

TARİH VAKFI'NDA OSMANLICA VE YUNANCA SEMİNERLERİ BAŞLIYOR

Tarih Vakfı Seminerleri, 2013 Güz döneminde yeniden başlıyor. Seminerlerden ilki Ekim ayının üçüncü haftasında başlayacak olan Yunanca, ikincisi de Kasım başında başlayacak olan Osmanlıca dersleri. Yeni başlayanlar için açılacak olan iki seminer de Tarih Vakfı'nın Eminönü binasında yapılacak. Türkiye'de bilimsel tarihçilik bilincinin gelişmesinde ve yerleşmesinde önemli rol oynayan Tarih Vakfı, 2013 Güz döneminde Osmanlıca ve Yunanca öğrenmek isteyenler ile vakfın Eminönü binasında buluşuyor. Tarih Vakfı Seminerleri kapsamında yeni başlayanlar için düzenlenen Osmanlıca ve Yunanca dersleri, yaklaşık üçer ay sürecek.

YENİ BAŞLAYANLAR İÇİN YUNANCA

Yunanistan İstanbul Başkonsolosluğu'nun önerdiği müfredatın uygulanacağı seminerin yöneticisi Dr. Merih Erol olacak. Salı ve Perşembe akşamları 18:30 - 20:30 arasında haftada dört saat olarak gerçekleştirilecek derslerin toplam süresi 48 saat. 22 Ekim 2013 Salı akşamı başlayacak olan seminer, 16 Ocak 2014 tarihinde sona erecek.

YENİ BAŞLAYANLAR İÇİN OSMANLICA

Osmanlıca'ya yeni başlayanlar için açılacak olan seminerin yöneticisi Yücel Demirel. Cumartesi ve Pazar günleri, 11:00 - 13:00 arasında, haftada dört saat olarak gerçekleştirilecek derslerin toplam süresi 50 saat. Program, 2 Kasım 2013 tarihinde başlayacak ve 25 Ocak 2014 tarihinde sona erecek.

DETAYLI BİLGİ VE KAYIT İÇİN:

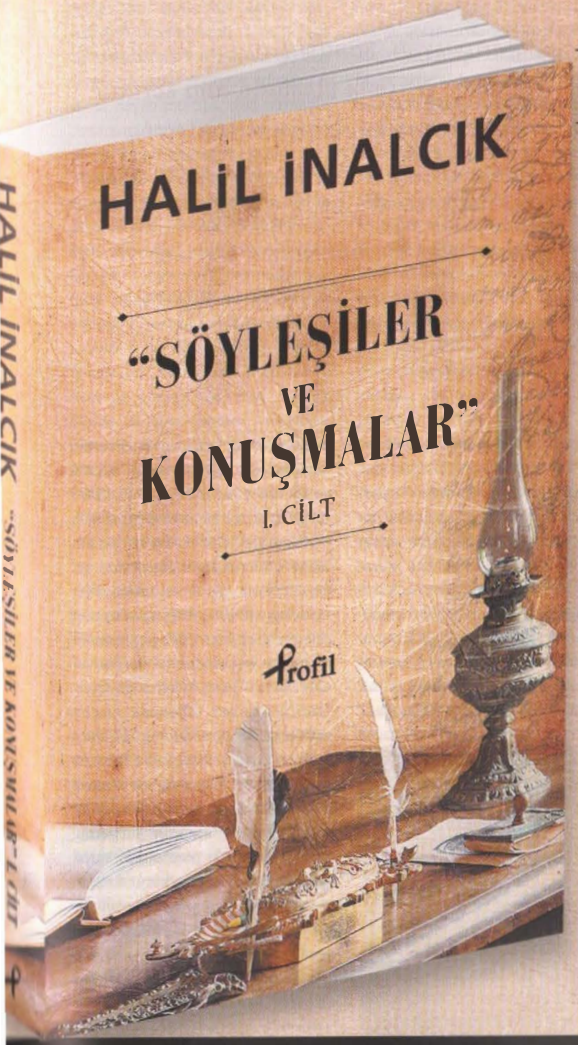
Telefon:
0212 522 02 02

E-mail:
tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr
bilgisanat@tarihvakfi.org.tr

Halil İnalcık

"SÖYLEŞİLER VE KONUŞMALAR"

I. CİLT

Bu ciltle toplantılarda yaptığım konuşmalar, gazetecilerle röportajlar, bazı dergilerde çıkan yazılarımı toplamaya çalıştık. Söyleşi yaptığım kimseleri bulup kendilerinden izin istemek imkânını maalesef bulamadım, özür dilerim. Bazı söyleşi ve konuşmaların tarihlerini tespit edemedik. Belki yeni baskılar yapılana kadar dostların gözüne ilişir ve bana bildirmek lütfunda bulunurlarsa kendilerine minnettar olurum. Tabii her söyleşi ve konuşma, belli bir dinleyici kitlesine hitab etmektedir. Okuyucu bunların o zamanki koşullar altında ifade edildiğine dikkat etmelidir.

Söyleşi ve konferansların konuşma üslûbu tabii farklıdır, yazı halinde yayına hazırlarken bir çok yerde düzeltmeler yapılmıştır. Birde Türkçemiz üslûp ve kelime bakımından o kadar hızla değişiyor ki bazı kelimeleri bugünkü Türkçede yerleşmiş olanlarla değiştirdik. Okurlar bu cilt dışında kalmış söyleşi ve konuşmalar görürlerse lütfen beni uyarsınlar.

Halil İnalcık

Profil

" biz kitaba inanıyoruz "

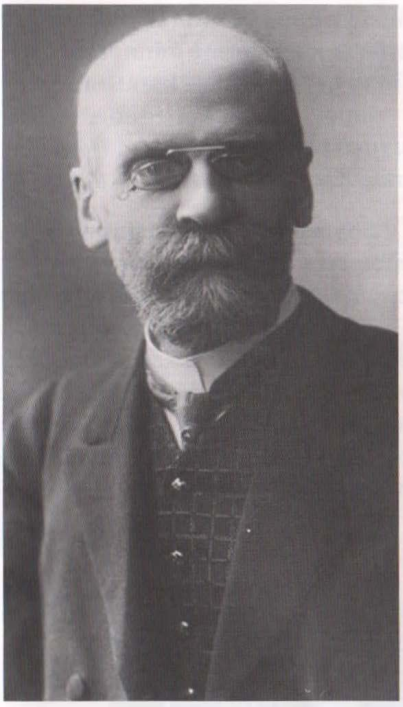
www.profilkitap.com
/profilkitap
/profilkitap

PSİKOLOJİ'DEN SOSYOLOJİ'YE

TÜRKİYE'DE DURKHEIM SOSYOLOJİSİNİN DOĞUŞU

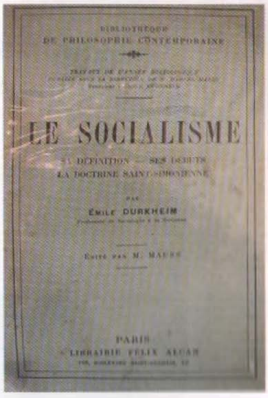
ZAFER TOPRAK

Sosyoloji 19. yüzyılın buhranlarına bir çözüm arayışıydı. Sanayi Devrimi ile birlikte kapitalizm iyice serpilmiş, emekçi kesimin talepleri gelişmiş ülkelerin ana sorunu olmuştu. Her türlü "aşırı" akımlar emekle sermaye arasındaki uyuşmazlıktan kaynaklanıyordu. Fransa'da sosyoloji Auguste Comte ile Le Play'in öncülüğünde doğdu. Osmanlı aydınları da benzer bir çizgiyi izlediler. Sosyoloji Batı'nın izinde bio-organisist ve psikolojik okulların güdümünde gelişti. Ünlü **Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası** *uzviyetçi sosyolojinin temsilcisi oldu. Ancak Comte'un çizgisinden yola çıkan Durkheim ile sosyoloji bambaşka bir kisveye bürünüyordu.*

LİBERALİZMDEN SOLİDARİZME

II. Meşrutiyet bir bilinçlenme çağıydı. Sosyal bilimlerde de önemli bir atılım gözlendi. Sosyoloji ve iktisat bu yıllarda toplumda yer etti. İktisat bilinci II. Meşrutiyet yıllarında köklü dönüşüme uğradı. Osmanlı iktisadi açıdan geri kalmıştı. İktisadi kaygılar dönemin dergilerinde, gerek kuramsal, gerek uygulamaya yönelik iktisat içerikli birçok yazının yayınlanmasına neden oldu. Özellikle tarım-sanayi seçeneği sürekli tartışıldı; iktisadi gelişmeye yönelik değişik çözümler dergi ve gazete sütunlarında yer buldu. Liberal nitelikteki *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, tarımdan yana ağırlık koyarken, diğer uçta doğmakta olan ve sanayileşmeyi öneren Müslüman-Türk girişimcilerinin yayın organı *Sanayi* dergisi yer aldı. *Sanayi* dergisi, kendi deyişiyle "Türk'ün sanayi sahasında atacağı milli adımlar"ı özendiriyordu; Sanayi Devrimi'nden yoksun kalan Osmanlı toplumunun en kısa sürede iktisadi bağımlılıktan kurtularak bir sanayi ülkesine dönüşmesini diliyordu. *Sanayi* dergisine göre ulusal varlık ancak sanayileşerek korunabilirdi. Dergi öte yandan çalışma koşullarının iyileştirilmesi için çaba sarf ediyordu. Nitekim Mütareke yıllarında işçi sorunlarını daha yoğun eğilerek sosyalist yazarlara sayfalarında yer verecekti.

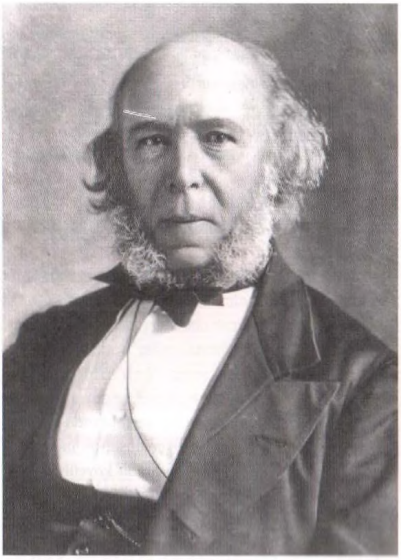

Dönemin iktisadi konularda İttihad ve Terakki'nin görüşlerini yansıtacak olan dergi *İktisadiyyat*

Mecmuası'ydı. Savaş tüm dünyada iktisadi düşüncede köklü dönüşümlere neden olmuştu. Savaşan ülkeler liberal politikaların çözümsüzlüğünü görüyor, "müdahale"den başka çıkar yol görmüyordu. *İktisadiyyat Mecmuası* da devletin iktisadi hayata karışmasından yanaydı. 19. yüzyıl liberalizmi artık gündemden düşmüştü. List'in "milli iktisad"ı, Smith'in "liberal iktisad"ına üstün gelmişti. Ulus-devlet inşa sürecinde "devlet iktisadiyyatı" kaçınılmazdı. Tabii bu tür bir müdahalecilik o yıllarda giderek dergilerde geniş yer tutan solidarizm ya da dayanışmacılık, eski terimiyle "tesanütçülük"le, ya da dayanışmacılıkla uyum içerisinde gelişecekti. Solidarizm, liberalizm ile kollektivizmin arasında bir orta yol olarak görülüyordu. "Devlet iktisadiyyatı" aynı zamanda sosyal devlete açılan kapıydı. Cihan Harbi'nin neden olduğu toplumsal çöküntü Osmanlı hayatında dayanışmacılığı gerektirmiş, uzlaştırıcı bir dünya görüşü olarak solidarizmi kaçınılmaz kılmıştı. Bu nedenle çelişen toplumsal sınıflar yerine uzlaşan meslek zümreleri konacak, korporatist yönü giderek belirginleşen meslekçilik vurgulanacaktı. Osmanlı'da toplumsal düzen ancak ahlâk normlarıyla denetlenerek sağlanacaktı. Bu yıllarda gündeme gelen halkçılığın iktisadi boyutu müdahaleci bir devlet modelini gerektiren iktisadi dayanışmacılıktı. Cihan Harbi yıllarında bu işlevi İttihatçıların yarı resmi yayın organı *İktisadiyyat Mecmuası* üstlenecekti.

1908 ile 1918 arası on yılı kapsamasına karşın Osmanlı düşünce dünyasında o güne değin görülmedik dönüşümler yaşanmıştı. İttihad ve Terakki 1908'de her yönüyle liberal bir nitelik taşıyan *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'yla yola çıkmış, *İktisadiyyat Mecmuası* gibi koyu müdahaleci bir dergiyle 1918'e ulaşmıştı. 1908'in İngiliz hayranlığı Balkan Harbi ertesi Alman hayranlığına dönüşmüştü: *İktisadiyyat Mecmuası*'na göre Türklerin Alman milletini örnek almaları gerekiyordu; Almanların Friedrich List'i gibi Türklerin de milli iktisatçıları olmalıydı. Bu yılların Alman hayranlığı *Yeni Mecmua*'da izleniyordu. "Alman İttihatçılığı" Türkler'e örnek olarak gösteriliyordu: Gökalp'e göre Almanlar kültürel birlik, iktisadi birlik ve siyasal birlik olmak üzere üç aşamada ulus devletlerini kurmuşlardı. Gottfried Wilhelm von Leibniz önderliğinde "Almancılık cereyanı" ulusal birliğin kültürel boyutunu oluşturmuş, Friedrich List'in çabalarıyla gerçekleştirilen gümrük birliği iktisadi birliği sağlamıştı. Otto von Bismarck'in iktidarıyla da Prusya önderliğinde siyasal birlik oluşmuş ve böylece "Alman İttihatçılığı" amacına ulaşmıştı. Gökalp'e göre Türk İttihatçılığı da aynı yolu izlemeliydi. Türkçülüğün ilk aşaması olan kültürel birlik, ya da "harsî Türkçülük" dil ve edebiyat alanında başlatılmıştı. Savaş yıllarında gündeme gelen "milli iktisad" ise iktisadi birliği gerçekleştirecekti. Her iki birliği noktalayacak olan siyasi birlikti.

İktisadiyyat Mecmuası yanı sıra Cihan Harbi'nin son yılında yayımlanan "müdahaleci" diğer bir iktisat dergisi *Ulum-ı Siyasiyye ve İktisadiyye Mecmuası*'ydı. Bu arada savaş yıllarında güçlenen bir "millî ticaret" anlayışı vardı. Bu çevrelerin yayın organı *Ticaret-i Umumiyye Mecmuası*'ydı. Ahmed Hamdi (Başar)'ın yayımladığı dergiye göre, milliyetçilik, iktisadi bağlamda koruyuculuğu gerektiriyordu. Ulusal varlık ancak ulusal nitelikte bir iktisadi yapıyla gerçekleşebilirdi. Bu nedenle serbest ticareti ilkesi bir kenara bırakılmalı, sanayileşmeye ağırlık veren bir "milli iktisad" politikası izlenmeliydi. Öte yandan tarımsal ve hayvansal ürünleri girdi olarak işleyebilecek bir sanayi, ülke tarım ve hayvancılığını da geliştirecekti.

Bilim-organizmalar arasında en popüler olanı Herbert Spencer (1820 – 1903).

Böylece Cihan Harbi yılları dergilerinde liberal iktisadi düşünceye karşı çıkılmış, müdahaleci, ya da devletçi bir tutum takınılmıştı. Bu tür anlayışın ilk belirtileri daha 1910'ların ilk yarısında *Türk Yurdu*'nda filiz vermeye başlamıştı. 1908'in liberal ortamı, rekabet olanaklarından yoksun Müslüman-Türk esnafı güç durumda bırakmış, yabancılara geniş iktisadi olanaklar sağlamıştı. *Türk Yurdu* dergisine göre koruyucu bir iktisat politikası kaçınılmazdı. Yusuf Akçura'ya göre, bir Türk burjuvazisi oluşturulmalıydı. Alexander Lvovich

Emile Durkheim (1858- 1917), (yan sayfa).

Durkheim'ın yeğeni 1928 yılında Marcel Mauss tarafından yayınlanan *Le Socialisme* kitabı. (yan sayfa).

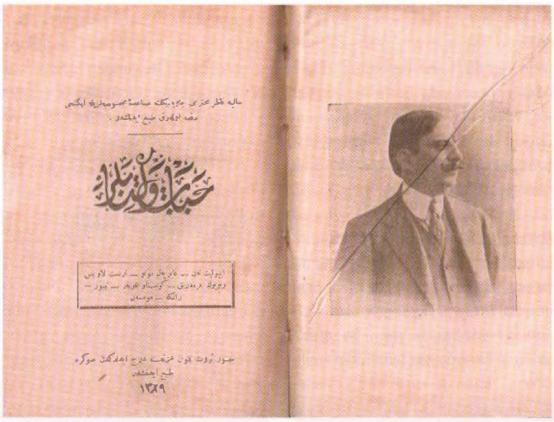
Durkheim sosyolojisi

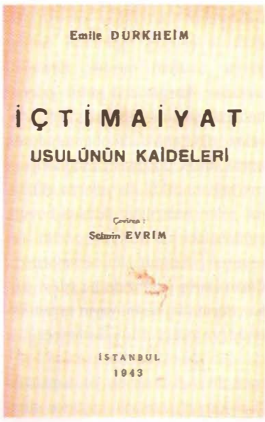
Durkheim'ın psikolojiden bağımsız sosyoloji görüşleri Henri Hubert, Marcel Mauss, Célestin Bouglé, Lucien Lévy-Bruhl, Maurice Halbwachs, Georges Davy gibi sosyologlarca 20. yüzyıla taşınarak Fransız sosyolojisinin omurgasını oluşturacaktı. Bu evrede Durkheim'ın rakibi Gabriel Tarde'dı. Tarde'ın görüşleri özellikle Amerika'da rağbet görmüş, yeni bir psikoloji okulunun doğuşuna vesile olmuştu. Ve nihayet Herbert Spencer'ın organisist, uzviyetçi anlayışı farklı bir çizgiyi temsil ediyordu. Spencer'ın görüşleri Espinas ve daha sonra René Worms tarafından benimsenecek ve 20. yüzyıla taşınacaktı. Osmanlı toplumunda ise Durkheim sosyolojisi 1908 ertesi Selanik aydınları arasında zemin bulacaktı.

Parvus'un yazılarına da yer veren *Türk Yurdu*, iktisadi bağımsızlık sorununa değinen ilk Osmanlı dergisi sayılabilirdi. Benzer bir yaklaşım *İslam Mecmuası*'nda da izleniyordu. Bu dergide Ahmed Muhiddin, List'ten esinlenerek uluslararası işbölümüne karşı çıkıyor; ulus düzeyinde kendi kendine yeterli bir ekonomik düzenden yana olduğunu vurguluyordu.

Son olarak II. Meşrutiyet yıllarında "aydınlanma" düşüncesini doruğa taşıyacak olan dergi *Yeni Mecmua*'ydı. Bu yıllarda "avam" ya da "ahali" sözcükleri yerini "halk" sözcüğüne bırakmıştı. Halkçılık ve dayanışmacılık *Yeni Mecmua* sayfalarında derinlik kazandı. Halkçı düşüncenin ilk belirtileri ve bu arada köycülük, Türk Ocağı'nın kurulduğu yıllarda ortaya çıkmıştı. Türk Ocağı ve Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti çevresinde toplanan Osmanlı aydınları *Türk Yurdu* ve *Halka Doğru* dergilerini yayınlamışlardı. Halka gitmeyi, halka inmeyi, halkı uyarınayı amaçlayan Osmanlı popülistlerinin sözcülüğünü ilk evrede Yusuf Akçura üstlenmişti. *Türk Yurdu*'nda ulusun halktan kaynaklandığı vurgulanıyor, halktan ayrı bir ulus kavramının düşünülemeyeceği belirtiliyordu. Uluslaşabilmek için halkı yükseltmek gerekiyordu. Osmanlı aydını halka doğru "inme"li, halkı anlamalıydı. Bu tür bir anlayışın sosyolojik yönü *Yeni Mecmua*'da kristalleşti. Savaş yıllarında yayımlanacak olan *İctimaiyyat Mecmuası* artık sosyolojinin Osmanlı bilim dünyasında sarsılmaz bir yer edindiğinin kanıtıydı. Bu arada Gökalp, korporatist görüşlerini *Millî Tetebbular Mecmuası*'nda da işleyecek, ülkeyi korporasyonların ulusal düzeyde temsilcilerinden oluşacak bir meclisle yönetmeyi önerecekti. Gökalp, savaşın sonlarına doğru Alman "millî iktisad"ıyla, Fransız "solidarizm"ini harmanlıyor; savaşın neden olduğu iktisadi ve toplumsal çöküntüye "ahlâki" normlarla yüklü bir çözüm getiriyordu.

Ziya Gökalp ve Tekin Alp'in *Yeni Mecmua*'daki solidarizm ya da "tesanütçülük" üzerine yazıları Durkheim'in bu iki düşünür üzerinde ne denli derin etkileri olduğunu gösteriyordu. O tarihlerde Durkheim'ın görüşlerinin Fransa dışında bu denli etkin olduğu bir başka ülke bulmak olanaksızdı. Sosyoloji 1908 ertesi Osmanlı topraklarında hızla yer edinmiş ve her türlü derde deva bir bilim olarak algılanmıştı. Ancak, yukarıda belirtildiği gibi, 1908 ile birlikte İstanbul ve Selanik'te iki farklı sosyoloji yeşerecekti. İlki *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası* çevresinde psikolojiden esinlenen daha "bireyci" anlayışı yansıtıyordu. August Comte ve Spencer dergide hâkim konumdaydı. İkincisinde ise Alfred Fouillée ve Emile Durkheim'ın

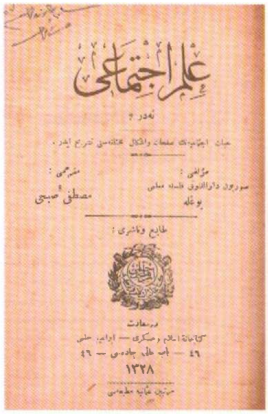
Ahmed Şuayib (1876- 1910) *Hayat ve Kitaplar*.

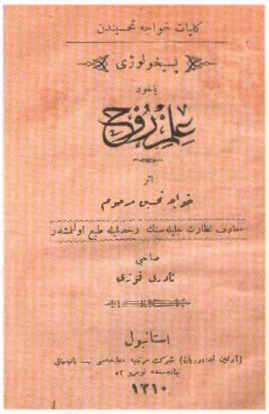
Durkheim'ın *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nın 1943 yılında yapılan ilk baskısı.

Organisist toplum anlayışı

Organisist, ya da uzviyetçi kuramlar ise 19. yüzyılın ikinci yarısında atomcu, bireyci, mekanik görüşlere tepki olarak gündeme gelmişti. Birçok düşünür Fransız Devrimi'nin hüsranla sonuçlandığı kanısındaydı. Bundan böyle bireylerin sözleşmesiyle oluşan toplum anlayışı, bir diğer deyişle toplumsal atomculuk yerini organisist kuramlara bırakacaktı. Louis de Bonald, Joseph de Maistre, Edmund Burke, Adam Müller, Johann Gottfried Herder, Gotthold Ephraim Lessing, Johann Gottlieb Fichte, Immanuel Kant, Friedrich Wilhelm, Joseph Schelling, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, tüm bu düşünürler organisist anlayışın yaygın bir konum kazanmasında önemli rol oynadılar. Ve 19. yüzyılda organisist toplum anlayışı Karl Christian Friedrich Krause, Saint Simon, Auguste Comte, Herbert Spencer gibi düşünürlerce hâkim bir konum elde edecekti. Özellikle 19. yüzyılda biyoloji alanında görülen büyük ilerleme toplumsal alanda organisist kuramların da gelişimine katkıda bulunacaktı. Osmanlı'da sosyoloji ilk evrelerinde bio-organisist ve psikolojik ekollerin gölgesinde gelişti. Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası'nda sosyolojiye açılım sağlayacak kalemler Ahmed Şuayib, Ruşen Tevfik, Salih Zeki (ve de Halide Salih), Bedii Nuri ve Sâlih kardeşler, Asaf Nefi ve Doktor Edhem'di.

II. Meşrutiyet yıllarında "aydınlanma" düşüncesini doruğa taşıyacak olan dergi *Yeni Mecmua*'ydı.

Clébule Célestin Charles Alfred Bougle'ın eseri Mustafa Suphi'nin çevirisi *İlm-i İctimaî*.

Hoca Tahsin'in *Psikholoji yâhud 'İlm-i Rûh* adlı eseri.

Osmanlı sosyal bilim dünyasının temel sorunu Batı biliminin kavramlarına karşılık bulmaktı. "Ulûm-ı ictimaiyye" aslında toplumsal bilimler anlamına geliyordu. Nitekim dergide de kullanılan ve türetilen sözcükler her zaman sosyolojiyi en geniş boyutuyla kapsıyordu. Derginin önsözünde de buna dikkat ediliyor ve "ulûm-ı ictimaiyye" tercih görüyordu.

daha "toplumcu" sosyoloji açılımı söz konusuydu. Selanik'te savunulan "Yeni Hayat" anlayışı sosyolojinin de "yeni"sini gündemine almıştı.

ULUM-I İKTİSADİYYE VE İCTİMAİYYE MECMUASI[1]

İstanbul'da yayımlanan *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Meemuası*, II. Meşrutiyet'le birlikte pozitivist düşüncenin sözcülüğünü üstlenmişti. Akademik görünümde yirmi altı sayı çıkan dergide iktisadi ve sosyal sorunlar klasik liberal anlayış ışığında değerlendirilecekti. Sosyolojiyle ilgili ilk kapsamlı yazılar yine bu dergide yer aldı. Mehmed Cavid, Rıza Tevfik ve Ahmed Şuayib'in çıkardıkları derginin ilk sayısında yer alan manifesto niteliğindeki "Mukaddime ve program" başlıklı yazıda derginin sosyoloji alanında göstereceği çaba vurgulanıyordu: Auguste Comte'un "hikmet-i ictimaiyye" ve Le Play'in "ilm-i cem'iyet" alanındaki çalışmaları son zamanlarda "şayan-ı hayret" bir ilgi doğurmuştu. Sosyoloji 19. yüzyılın ikinci yarısında o derece gelişim göstermişti ki, hemen her konuda, her soruna "ulûm-ı ictimaiyye"ye derde deva gözüyle bakılıyordu. Osmanlı sosyal bilim dünyasının temel sorunu Batı biliminin kavramlarına karşılık bulmaktı. "Ulûm-ı ictimaiyye" aslında toplumsal bilimler anlamına geliyordu. Nitekim dergide de kullanılan ve türetilen sözcükler her zaman sosyolojiyi en geniş boyutuyla kapsıyordu. Derginin önsözünde de buna dikkat ediliyor ve "ulûm-ı ictimaiyye" tercih görüyordu. Üç kurucu yazarın ortak kaleme aldıkları bu giriş yazısına göre "ulûm-ı ictimaiyye" sayesinde artık felsefe, tarih, hukuk, ahlak, sanat hakkında beşeri bilgiler tümüyle değişmiş, bambaşka ufuklara açılmıştı. Bu tür bir açılımı bu bilim alanlarını başlatan Batılı öncüler bile hayallerinden geçiremezlerdi. Artık, "ulûm-ı ictimaiyye" olmaksızın devlet ricali girişeceği yenilik ve ıslahat hareketlerinde izlenecek yolu bulamayacaklardı. Bunu bütün bilim adamları itiraf ediyorlardı. Bu nedenle, bundan böyle dergi "ulûm-ı ictimaiyye" alanında ünlenmiş yazarların seçkin yayınları hakkında ayrıntılı makalelere yer verecekti. Ancak, bu konuda bir uyarıda bulunmayı da gerekli görüyordu. Batı'da gelişen fikirler konusunda temkinli davranmak gerekiyordu. Batı'da aşırı köktenci fikir hareketleri de doğmuştu. Toplumları sarsan bu tür fikirlerin dergide yeri yoktu. "Hikmet ve ihtiyat, vazife ve hak" yolu derginin rehberi olacaktı. Dergiye göre, o gün için aşırı fikirler sosyalizm, komünizm, anarşizm ve feminizm olarak tanımlanıyordu.[2]

Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası, Sâtı el Husri, Bedii Nuri, Asaf Nef'i, Dr. Edhem, Faik Nüzhet gibi birçok genç yazara dergi sayfalarını açmıştı. *Servet-i Fünûn*'un pozitivist dünya görüşü, Ahmed Şuayib aracılığıyla bu dergiye ulaşmıştı. Evrimcilik, ya da o günkü deyişle "tekâmül" derginin temel ilkesiydi. August Comte ve Spencer'den etkilenen yazarlar, evrim ve organik toplum görüşüne geniş yer vereceklerdi. 18. asırda Fransız felsefesi ağırlıklı olarak "ferdiyyet" taraftarıydı. Ve bunun sonucu olan Fransız Devri-

صنايع

صانع : ۱۷

۳۰ ایلول ۱۳۳۳

آیده نشر اولنی

هر پرشنبه سه‌گی اوتوز غروشدر . اجنبی ملکلرینه ایکی اوتوز پارا غروشدر .

آبونه بدلی پیشین‌در .

صنايع ر محمد عصمت جاليشيور . يارم آيلق رسالدر .

يازيلر

صنايعك فعلى حاجتمى

قوميه‌ت شركتلرى . . . . . على ساجد

اسكوچه ـ تكنوى . . . . . م . امين

چرخچى صنالى

توسيعات

خرطه دلى . . . . . ا . ج

ماكينه وتبا آلتى

فى صناعته : غصن تكراس

فى وصناعى مسائل ؟

صنايعه

جوابلر و اعلانلر

مركز نشريى :

باب عالى جاده‌سى تجارت كتبخانه‌سى

فيناللى ٥٠ پارەدر .

مطبعهٔ عثمانيه

۱۳۳۳ — ۱۹۱۷

Sanayi dergisine göre ulusal varlık ancak sanayileşerek korunabilirdi.

***İktisadiyyat Mecmuası* devletin iktisadi hayata karışmasından yanaydı.**

اقتصاديات

مجموعه‌سى

اشتراك بدلى

داخلى ۳ غروش

خارج ۵ غروش

اعلانلر بدلى

اداره‌خانه : استانبول ، بكى پوسته خانه جاده‌سى ميدانكوى نومرو ۳

بدل ۲ سالى ۵۹ غروش

نومرو ۵ غروش

۳۳۳

انتخصالات مالیه آنجیمنی ، سلطانی

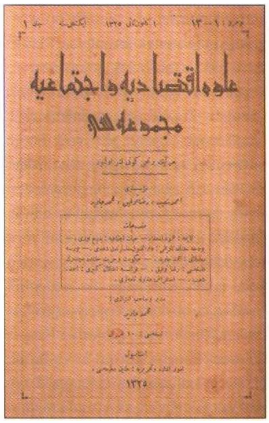
قانونی

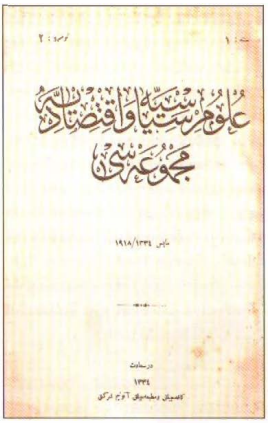
زوائد مالیه‌سی مدیر عمومیسی

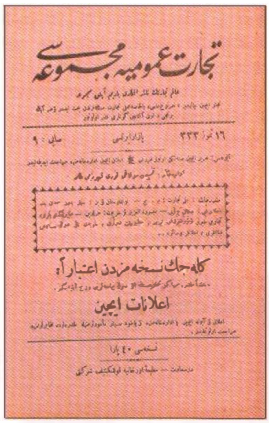
— ۲ —

Kurucularından Mehmed Cavid, Smith-Ricardo-Bastiat çizgisinde iktisat kitapları yazmış, uluslararası işbölümüne inanmıştı. Osmanlı, bu nedenle tarım ülkesiydi ve tarım ülkesi kalmalıydı. Yapay yöntemlerle sanayileşmek ülkeyi fakirleştirirdi. Osmanlı toprakları yabancı sermaye olanaklarından en geniş ölçüde yararlanmalıydı. Balkan Harbi'ne kadar süren Meşrutiyet liberalizminin sözcüsü *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'ydı. Derginin en önemli özelliği Osmanlı topraklarına sosyolojiyi getirmesiydi. Ancak bu sosyoloji organisist bir sosyolojiydi. Bir diğer deyişle Emile Durkheim öncesi yaygın olan sosyolojiydi. Bu nedenle de derginin sosyolojiye yönelik yazıları Herbert Spencer'in ötesine geçmiyordu. Durkheim henüz keşfedilmemişti ve Osmanlı düşüncesinde yer almıyordu.

Toplumları organizmalara, ya da insan bedenine benzeten anlayışın kökenleri çok eski zamanlara uzanıyordu. Hint, Çin, Eski Yunan ve Roma felsefelerinde bu tür benzetmeler vardı. İnsan her şeyden önce biyolojinin yasalarına bağlıydı; toplumsal olaylar da biyolojik olayların bir türüydü. Bu nedenle toplum bir organizmaydı. Ortaçağ düşünürleri de bu yola başvurmuşlardı. Niccolò Machiavelli, Tommaso Campanella gibi düşünce dünyasında çığır açan düşünürler toplumların insan doğasındaki evreler gibi, çocukluk, ergenlik, yaşlılık gibi çağlardan geçtiklerini, tıpkı organizmalar gibi kimi kez sağlıklı, kimi kez hasta olduklarını ifade etmişlerdi. Sosyal fizikçiler ve atomcular bile bu tür benzetmelere başvurmuşlardı. Aslında organisist kuramlar ise 19. yüzyılın ikinci yarasında atomcu, bireyci, mekanik görüşlere tepki olarak gündeme gelmişti. Birçok düşünür Fransız Devrimi'nin hüsranla sonuçlandığı kanısındaydı. Bundan böyle bireylerin sözleşmesiyle oluşan toplum anlayışı, bir diğer deyişle toplumsal atomculuk yerini organisist kuramlara bırakacaktı. Louis de Bonald, Joseph de Maistre, Edmund Burke, Adam Müller, Johann Gottfried Herder, Gotthold Ephraim Lessing, Johann Gottlieb Fichte, Immanuel Kant, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, tüm bu düşünürler organisist anlayışın yaygın bir konum kazanmasında önemli rol oynadılar. Ve 19. yüzyılda organisist toplum anlayışı Karl Christian Friedrich Krause, Saint Simon, Auguste Comte, Herbert Spencer gibi düşünürlerce hâkim bir konum elde edecekti. Özellikle 19. yüzyılda biyoloji alanında görülen büyük ilerleme toplumsal alanda organisist kuramların da gelişimine katkıda bulunacaktı. Antropolojinin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu denli rağbet görmesi bir rastlantı olamazdı. Toplumsal yaşamı biyolojik verilerle anlatan değişik kuramlar doğmuştu. Darwin'den sonra biyolojinin temelini özellikle organizma, soyaçekim, ayıklanma, değişim, uyum, yaşam kavgası, gibi alanlar oluşturacaktı.

İttihad ve Terakki 1908'de her yönüyle liberal bir nitelik taşıyan *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'yla yola çıkmıştı.

Cihan Harbi'nin son yılında yayımlanan "müdahaleci" diğer bir iktisat dergisi *Ulum-ı Siyasiyye ve İktisadiyye Mecmuası*'ydı.

Savaş yıllarında güçlenen "millî ticaret" anlayışını benimseyen çevrelerin yayın organı *Ticaret-i Umumiyye Mecmuası*'ydı.

Böylece bio-organik anlayış, toplumsal yaşamı biyolojiyle açıklamaya çalışan görüş, Paul von Lilienfeld, Albert Eberhard Friedrich Schäffle, René Worms, Jacques Novicow gibi düşünürlerce savunuldu. Toplum ya da toplumsal zümre, biyolojik organizmaların özel bir türüydü. Toplum bir organizma olduğuna göre yapı ve görev bakımından biyolojik organizmalara benziyordu. Toplum da biyolojide organları yöneten yasalara bağımlıydı. Sosyoloji öncelikle biyoloji üzerine kurulmalıydı. Bio-organisistler toplumsal olayları açıklamak için biyolojik organlarla toplumsal "organlar" arasında sürekli karşılaştırmalara başvuracaklardı. Lilienfeld'e göre insan topluluğu doğal organlar gibi gerçek bir varlıktı. Toplum doğanın bir devamından başka bir şey değildi. İnsanlar arasındaki karşılıklı etkilerin bir sistemiydi. Bu nedenle sosyoloji, biyolojinin temelleri üzerine kurulmalıydı. Schäffle toplumdaki entelektüel ve pedagojik kurumları sinir sistemine benzetiyor, devleti de organik bir görüşle anlatıyordu.

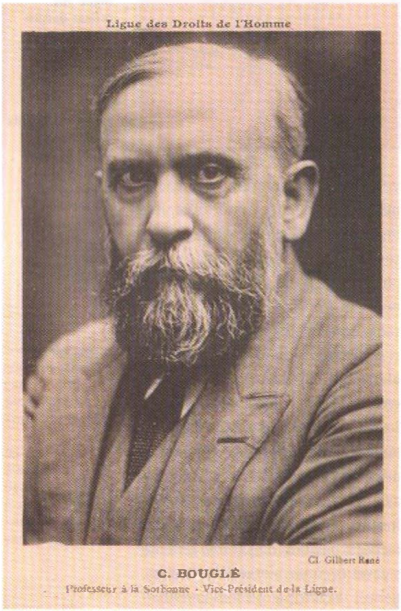
Bio-organisistler arasında en popüler olanı Herbert Spencer'di. Osmanlı erken sosyolojisinde de Spencer başköşeyi işgal ediyordu. Nitekim *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye* dergisi bunun somut kanıtıydı. Toplumsal organizma ile biyolojik organizma arasındaki benzerliği anlatırken şu hususlara dikkat çekiliyordu: İkisinde de büyüme vardı; büyürken her ikisinin de yapı ve görevlerinde farklılaşma baş gösteriyordu; her ikisinin de parçaları arasında bir karşılıklı bağımlılık vardı; her ikisi de hücre, birey gibi birimlerden oluşmuştu; her ikisinin de birer besi, birer dağıtım, birer düzenleyici sistemi vardı. Organlardaki damar ve dolaşım sistemi, toplumda ticaret yollarına tekabül ediyordu.

Osmanlı düşüncesi ulus inşa sürecinde bu tür organisist ya da uzviyetçi yorumlara her zaman başvurdu. Gökalp bu tür düşünce sahibi Osmanlıların başında geliyordu. "Millî iktisad"ın temel dayanak noktalarından biri organisist anlayıştı. Gökalp, İttihad ve Terakki örgütlerine yayınladığı bir genelgede "millet, iktisadi kapitülasyonlardan kurtulunması için her şeyden önce kapitülasyonların kaldırılması gerektiğini söylüyordu. Bunun için ise önce 'iktisadi teşkilât'a sahip olmak gerekliydi. Milletin siyasi örgütü devletti. Devlet bir uzviyet olarak görülürse bu uzviyeti hareket ettirici aygıt, Gökalp'in deyimiyle "cihâz-ı hareki" millet idi. Millet toplumsal uzviyete benzetiliyor, iktisadi örgüt ise bu uzviyetin kan dolaşım aygıtı, 'cihâz-ı deverân'ı oluyordu. İnsan uzviyetinde hareket aygıtının merkezi beyindi; ulusal uzviyette de siyasal örgütün merkezi Kabine'ydi. Benzer düşünüşle, insanın kan dolaşımının merkezi kalp olduğuna göre, ulusal uzviyette de iktisadi örgütün bir düzenleyici merkezi, 'merkez-i nâzımı', bir diğer deyişle 'kâlbi' olması gerekiyordu. İşte ulusta kan işlevini gören 'kredi'ydi. Kalbin kan dolaşımını düzenleyişi gibi millette de tüm kredileri 'banka' dağıtmaktaydı. Ziya Gökalp bu benzetmeden yola çıkarak Osmanlıların "millî

Durkheim'ın Osmanlı sosyolojisine etkisi

Sosyolojiyi psikolojinin boyunduruğundan koparan ve sosyolojiyi bağımsız bir bilim konumuna getirecek olan Emile Durkheim'dı. Ancak *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'nda Durkheim'ın adı bile geçmiyordu. Durkheim'da kolektif bilinç, bireysel bilinçten tümüyle ayrılacak, 1894'te yayımlayacağı Les règles de la méthode sociologique'de toplumun bireylerin bir toplamı olmadığını, bir bireşimi, sentezi olduğunu, toplumsal yaşamın açıklamasının psikolojik yaşamda değil, gene toplumsal hayatta aranması gerektiğini savunacaktı. Durkheim, kolektif bilinci bireysel bilinçten farklı kılarken "dışsallık" ve "baskı" olmak üzere iki nesnel niteliğe başvuruyordu. Toplumsal olay din, ahlâk, hukuk, mantık gibi türlü şekiller altında bireysel bilinçlere "dış"tan geliyor, bireyin iradesi dışında ona zorla kabul ettiriliyordu. Durkheim, sosyolojiye bireysel bilinç ve bireysel tasarıdan bağımsız olan toplumsal bilinç ve toplumsal tasarıyı sokmuştu.

deverân-ı demi"nin merkezinin, yani 'millî kalbi' olmadığı sonucuna varıyordu." Sonuç olarak, genelgede, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin teşviki ve Babıâli'nin yardımıyla kurulan Osmanlı İtibâr-ı Milli Bankası'nın siyasal bağımsızlığı sınırlayan engelleri gidereceği, Osmanlıların şiddetle muhtaç oldukları "millî kalbe" sahip kılacağı vurgulanıyordu.[3]

Célestin Bouglé (1870–1940).

EMILE DURKHEIM VE SOSYOLOJİK METOT

19. yüzyıl sosyolojisinde biyolojinin yanı sıra psikolojinin de önemli bir konumu vardı. Bilindiği gibi Auguste Comte, bilimleri matematik, astronomi, fizik, kimya, biyoloji ve sosyoloji olarak sıraya dizmişti. Bu sıralamada psikolojinin yeri yoktu. Auguste Comte'un sıralamasını Stuart Mill ve Herbert Spencer eleştirmiş, her ikisi de biyoloji ile sosyoloji arasına sosyolojiye temel oluşturacak psikolojiyi sokmuşlardı. Böylece sosyoloji, psikoloji temeli üzerine kurulmuş, psikolojizm akımı ya da psikoloji okulundan doğmuştu. Bu görüş *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'nda da hâkim konumdaydı. Aslında psikoloji kitapları Osmanlı'da sosyolojiden önce yayımlanmaya başlanmıştı. Bu bir ölçüde Abdülhamid'in baskıcı ortamıyla yakından ilgiliydi. "Cemiyet" her halukârda sakıncalı bir sözcüktü. Oysa psikolojide sakınılması gereken bir husus yoktu. Hoca Tahsin'in 1884 tarihli eserinin adı *Psiholoji yahud İlm-i Ruh*'tu. Bu Osmanlı'da psikoloji üzerine yayımlanmış ilk risaleydi. Eserde Fenn-i Ahvâl-i Ruh, İlm-i Ahvâl-i Ruh, Fenn-i Psiholoji ve Psiholociya psikoloji için kullanılan Osmanlıca karşılıklardı.[4]

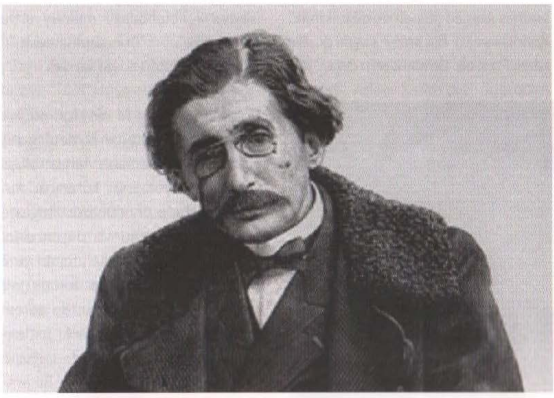
Sosyolojiyi psikolojinin boyunduruğundan koparan ve sosyolojiyi bağımsız bir bilim konumuna getirecek olan Emile Durkheim'dı. Ancak *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'nda Durkheim'ın adı bile geçmiyordu. Durkheim'da kolektif bilinç, bireysel bilinçten tümüyle ayrılacak, 1894'te yayımlayacağı *Les règles de la méthode sociologique*'de toplumun bireylerin bir toplamı olmadığını, bir bireşimi, sentezi olduğunu, toplumsal yaşamın açıklanmasının psikolojik yaşamda değil, gene toplumsal hayatta aranması gerektiğini savunacaktı. Durkheim, kolektif bilinci bireysel bilinçten farklı kılarken "dışsallık" ve "baskı" olmak üzere iki nesnel niteliğe başvuruyordu. Toplumsal olay din, ahlâk, hukuk, mantık gibi türlü şekiller altında bireysel bilinçlere "dış"tan geliyor, bireyin iradesi dışında ona zorla kabul ettiriliyordu. Durkheim, sosyolojiye bireysel bilinç ve bireysel tasarıdan bağımsız olan toplumsal bilinç ve toplumsal tasarıyı sokmuştu.

Özetlenecek olursa, sosyoloji 19. yüzyılın buhranlarına bir çözüm arayışıydı. Sanayi Devrimi ile birlikte kapitalizm iyice serpilmiş, emekçi kesimin talepleri gelişmiş ülkelerin ana sorunu olmuştu. Her türlü "aşırı" akımlar emekle sermaye arasındaki uyuşmazlıktan kaynaklanıyordu. Fransa'da sosyoloji bir anlamda Auguste Comte ile Le Play'in öncülüğünde doğmuştu. Her ne kadar sosyolojinin doğuşunu Montesquieu'ye kadar geri çekenler olmuşsa da Auguste Comte bir kırılma noktasını oluşturuyordu. Comte'un sosyolojisinde örnek fizikti; Le Play'in "science sociale"i ise jeoloji üzerine kuruluydu. Comte genelleştirmeden yanaydı. Toplumsal zümreleri fizik olayları gibi "tecânüslü" yani kendi bütünlüğü olan varlıklar sayıyordu. Le Play ise zümreleri birbirlerinden farklı ayrı cinsten varlıklar olarak gördüğü için bireyselleştirici bir yöntem izliyordu. Comte'un çizgisinden yola çıkan Durkheim ile sosyoloji bambaşka bir kisveye giriyordu. Görüşleri Henri Hubert, Marcel Mauss, Célestin Bouglé, Lucien Lévy-Bruhl, Maurice Halbwachs, Georges Davy gibi sosyologlarca 20. yüzyıla taşınarak Fransız sosyolojisinin omurgasını oluşturacaktı. Bu arada Durkheim'ın rakibi Gabriel Tarde'dı. Tarde'ın görüşleri özellikle Amerika'da rağbet görmüş, yeni bir psikoloji okulunun doğuşuna vesile olmuştu. Ve nihayet yukarıda da sözü edilen Herbert Spencer'in organisist, uzviyetçi anlayışı farklı bir çizgiyi temsil ediyordu. Spencer'in görüşleri Espinas ve daha sonra René Worms tarafından benimsenecek ve 20. yüzyıla taşınacaktı.

Osmanlı'da sosyoloji ilk evrelerinde yukarıda da belirtiliği gibi bioorganisist ve psikolojik ekollerin güdümünde gelişti. *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'nda sosyolojiye açılım sağlayacak kalemler Ahmed Şuayib, Rıza Tevfik, Salih Zeki (ve de Halide Salih), Bedii Nuri ve Sâti kardeşler, Asaf Nefi ve Doktor Edhem'di.

Ahmed Şuayib *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'nın üç kurucusundan biriydi. 1876'da İstanbul'da doğmuş, Fatih Rüştiyesi, Vefa İdadisi ve Hukuk Mektebi'nde öğrenim görmüştü. Ülkede pozitivizmin tanıtımında en başta gelen yazarlardan biriydi. Seçkin bir düşünür, felsefeci ve hukuk adamıydı. Batı edebiyatını yakından izlemiş, *Servet-i Fünun* yazılarına yer vermişti. 1908 Jön Türk devriminden sonra siyasete girmesi istenmişse de, Hukuk Mektebi'nde İdare Hukuku ve Devletler Hukuku derslerini vermeyi tercih etmişti. Bu dersler için *Hukuk-ı Umumiyye-i*

Düvel ve *Hukuk-ı İdare* adlı kitapları hazırlamıştı. 1910 yılında, 34 yaşındayken tifoya yakalanarak ölmüştü. Ahmed Şuayib'in *Servet-i Fünun*'daki yazıları daha sonra bir araya getirilmiş ve *Hayat ve Kitaplar* (1901) başlığı altında yayımlanmıştı. Pozitivist felsefenin yakın tarihi bu kitapta çok yönlü bir biçimde ele alınmıştı. Gabriel Monod, Ernest Lavisse, Gustave Flaubert, Carste Niebuhr, Theodor Mommsen ve Hippolyte Taine, Henri Bergson, Emile Boutroux, Alfred Fouillée, Shopenhauer gibi çağın ünlü yazarları ve filozoflarını Osmanlı aydın kesimi Ahmed Şuayib sayesinde tanıyacaktı. Hippolyte Taine'nin *Servet-i Fünun* üzerinde etkisi büyüktü. Bu arada Gabriel Tarde ve Emile Durkheim'ın adını ilk duyuran yine Ahmed Şuayib olmuştu. *Servet-i Fünun*'daki makaleleri daha sonra *Hayat ve Kitaplar* adlı eserinde yer alacaktı. İlk baskısını 1901 yılında yapan bu kitapta Tarde ve Durkheim ilk defa Osmanlı literatüründe yer alıyordu.[5] Eserde "Lâhika" başlıklı bölümde pozitivizmin gelişiminden söz ediliyor, Auguste Comte'un "hikmet-i ictimaiyye"nin kurucusu addedildiği kaydediliyordu. René Worms'un kurmuş olduğu Société Internationale de Sociologie'ye ve çıkardığı *Revue Internationale de Sociologie* yıllıklarına yer verildikten sonra, 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başında "hikmet-i ictimaiyye" taraftarlarının iki ayrı kampta yer aldığı belirtiliyordu. Bu kamplardan ilkinin başında Durkheim bulunuyordu. Durkheim'ın izinden gidenler "cemiyet, hakikî ve müteazzıv [organize] bir mevcuddur" ilkesini benimsemişlerdi. Bir diğer deyişle toplum bağlantısı olmayan bağımsız bir olguydu. Ahmed Şuayib'e göre, bu çizgi realistti. Gabriel Tarde ise nominalistti; cemiyet "ruhun bir tecdîdinden [yenilenmesinde] ibaretti". Ahmed Şuayib'in, Durkheim'la ilgili söylediği bu kadardı. O'nun odaklandığı sosyolog Tarde idi. "Tarde, şimdiki Fransız filozoflarının en parlak ve muktedirlerindendir" diyor, uzun uzun hayat hikâyesini anlatıyordu.[6] Ahmed Şuayib'in ölümü üzerine *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'nın 23. sayısı Asaf Nef'i'nin uzun bir nekroloji yazısına yer vermişti.[7]

Jean-Gabriel De Tarde (1843-1904).

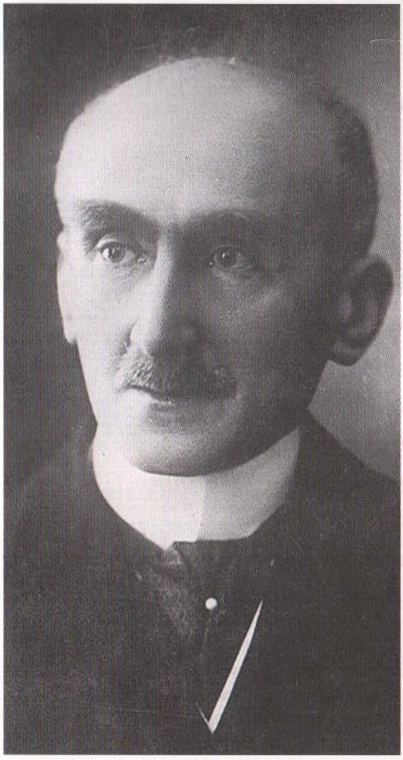
Bedii Nuri bugün dayanışmacılık diye tanımladığımız solidarizmi okurlara ayrıntılı bir biçimde tanıtıyordu. Tabii solidarizm her ne kadar 19. yüzyılın neden olduğu toplumsal çöküntüye çözüm olarak önerilmiş ve yoksulları gözetmeyi hedeflemişse de sermaye çevrelerinin çıkarlarını rencide edebilecek bir ortam da yaratabilirdi.

Auguste Comte sonrası bir süre bocaladıktan sonra sosyolojinin soluklanmasına neden olan iki önemli akım 19. yüzyılın sonlarında doğmuştu. Bunlar Tarde ve Durkheim sosyolojisiydi. Gustave Tarde-Emile Durkheim çatışması Fransa'da olduğu gibi Türkiye'de de uzun süre gündemi işgal etti. Bu en azından 20'li yılların sonlarına kadar böyleydi. Aslında bu iki düşünürün uzlaşamadıkları konu toplumsal olguların kökeninde bireyin ya da toplumun olup olmadığıydı. Tarde bireyden yola çıkarak toplumsal olguları açıklarken, Durkheim toplumsal olguların bireyden bağımsız, aksine bireye "zor"la kabul ettirilen bir tür toplumsal yaptırım olduğu kanısındaydı. Bu görüşler psikoloji ile sosyolojinin ilişkisini de belirliyordu. Durkheim'ın ünü psikolojiden bağımsız bir sosyoloji bilimini inşa etmesiydi.

İşte bu farklı iki düşünce, 1908 sonrası İstanbul ve Selanik'te gündeme gelecek iki farklı sosyolojiyi simgeliyordu. *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası* sosyolojiden söz ederken psikolojiyle, ya da bireyle bağını koparamayan bir anlayışı simgeliyordu. Oysa Selanik, Durkheim'ın izinde "tam bağımsız" bir sosyolojiyi savunuyordu. Gökalp sosyolojisi de son kertede Durkheim'ı izleyecekti.

Biyoloji, psikoloji ve sosyolojinin bütünselliği *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'nın "ulum-ı ictimaiyye"sini oluşturuyordu. *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'nın bu çizgiye oturmasında derginin kurucuları arasında yer alan Ahmed Şuayib'in önemli bir rolü vardı. *Ulum-ı İktisadiyye ve İctima-*

iyye Mecmuası 'nda yazdıklarında psikolojinin etkisi bariz bir biçimde gözlemlenebiliyordu. Sosyoloji bilimi *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'nda henüz kimlik kazanmamıştı. Çoğu yazar son kertede sosyolojiden değil, felsefeden söz ediyorlardı. "Ulum-ı ictimaiyye" o nedenle tam anlamında sosyoloji sayılmazdı. Sosyal ve beşeri bilimlerin bir tür amalgamıydı. Bu tür bir anlayış Ahmed Şuayib'de de hâkimdi. Kendisi velut bir yazar sayılırdı. Bir kere Fransız Devrimi'nin diğer Jön

Henri Bergson (1859 –1941).

Türkler gibi onun da bilincinde derin izleri vardı. Nitekim derginin ilk sayısından itibaren, ölümüne değin tam 22 sayı "Fransız- İhtilâl-i Kebiri"ni seri yazı olarak yayımlamıştı. Dergide yer alan ilk yazı "Yirminci asırda tarih" Ahmed Şuayib'in kaleminden çıkmıştı,[8] Yine aynı sayıda "Devlet ve cemiyet" adlı yazısı yer almıştı.[9] İki, üç ve dördüncü sayılarda "Hürriyet-i mezhebiyye - Düvel-i mütemeddinenin siyaset-i mezhebiyyeleri",[10] beşinci, altıncı ve yedinci sayılarda "Avâmil-i ictimaiyye" başlığı altında sırasıyla "Irk nazariyyesi",[11] "Tesirât-ı muhitiyye"[12] ve "Para"[13] konuları ele alınmıştı. Sonraki sayılarda yayınlanan "Viyana Mü'temeri (Kongresi)"[14] ve "İkinci Filip ve Ahfâdı"[15] başlıklı yazıları onun her zaman tarihle dirsek teması içinde olduğunu kanıtlıyordu. "Terbiye, tahsil,"[16] "Rusya - Tetebbuat-ı muhitiyye ve ma'şeriyye",[17] "Borsa muamelâtı"[18] dergide çıkan diğer yazılarıydı.

Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası sosyolojiye bu denli geniş yer veren bir Osmanlı dergisi oluşu sıfatıyla sosyolojinin kurucusu Auguste Comte'u unutamazdı. Auguste Comte'un yaşamını ve düşüncesini Osmanlı okurlarına tanıtmak yine *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'na düşüyordu. Bu görevi ünlü matematikçi Salih Zeki üstlendi. Derginin ikinci sayısında Auguste Comte'a geniş bir yer ayrıldı. Bu arada Comte'un yaşamöyküsünü veren bölüm eşi Halide Salih'in [Edib] imzasıyla çıkacaktı.[19]

Sâti Bey'in dergide "Uzviyetler ve cemiyetler"[20] ve "Mebâhis-i ruhiyye"[21] başlıklı iki yazısı yer alacaktı. Sâti Bey'e göre organik ya da uzvî yapı ve toplum aynı olayın iki farklı safhasıydı. Uzviyetler birer toplum, toplumlar birer uzviyetti. Uzviyetler de, toplumlar da değişik düzeylerde dayanışma üzerine kuruluydu. Sâti Bey'in insan toplumların geleceğini dayanışma ve işbölümünde görüyordu. Bu bağlamda küresel beklentileri vardı. Zamanla ülkelerin birleşmesiyle büyük konfederasyonların kurulmasını olası görüyordu.

Sâti Bey'in kardeşi Bedii Nuri de Mülkiye mezunuydu. *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası* yanı sıra *Şehbal*'da yazıları yayımlanmıştı. *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası* Bedii Nuri'nin "Hikmet-i ictimaiyye -i- Tarih-i hudûs (sonradan peyda olma) ve nuş'et),"[22] Kabiliyyet-i ictimaiyye",[23] "Hayat-ı ictimaiyye",[24] "Beynelmilel Ulum-ı İctimaiyye Müessesesi'nin Yedinci Kongresi" başlıklı yazılarına yer verecekti.[25] Bedii Nuri'nin Yedinci Uluslararası Sosyoloji Kongresi yazısı Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiyesi için ayrı bir önem arz ediyordu. Zira solidarizm başlığı altında ileriki bölümlerde ele alınacak toplum felsefesi ilk kez, sosyolojik bağlamda bu yazıda yer alıyordu. Kongrede tartışılan temel sorun "teavün-i ictimaî" yani sosyal yardımlaşma idi. Tartışmalar eninde sonunda dönüp dolaşıp Üçüncü Cumhuriyet Fransası'nın resmi ideolojisi olarak da nitelenen Radikal Parti lideri Léon Bourgeois'nın Osmanlıca "meslek-i teavün" diye çevrilen "solidarisme" konusuna odaklanmıştı.

Bedii Nuri bugün dayanışmacılık diye tanımladığımız solidarizmi okurlara ayrıntılı bir biçimde tanıtıyordu. Tabii solidarizm her ne kadar 19. yüzyılın neden olduğu toplumsal çöküntüye çözüm olarak önerilmiş ve yoksulları gözetmeyi hedeflemişse de sermaye çevrelerinin çıkarlarını rencide edebilecek bir ortam da yaratabilirdi. Bedii Nuri bu konuda da okurları teskin edecek bir cümleyle yazısına son veriyordu: "Teavün cemiyet için elzemdir, faydalıdır, fakat kavâid-i iktisadiyyeyi herc ü merc edecek derecede müfritâne olmama şartıyla!" Böylece, *İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'nda sosyalizm, anarşizm, feminizm tümüyle reddedilirken, solidarizm de risk faktörü içeren bir fikir hareketi olarak yorumlanmış oluyordu.

Dergide sosyolojik konulara değinen bir diğer yazar Asaf Nef'i idi. "Mücadele-i hayatiyye ve tekemmül-i cem'iyyat" adlı yazısında Gumplowicz ve Novicow'un eserlerine atıfta bulunularak Sosyal Darwinizm'i ele alıyor, bu arada Buffon'la birlikte gündeme gelen ve Darwin'le derinlik kazanan "hayat mücadelesi" fikrinin Malthus'ta da görüldüğünü kaydediyordu.[26] Her canlı varlık, bir kendisini doğuran çevre, Oteki geniş dünya çevresi olmak üzere iki etki altındaydı. Yazıda bir anlamda Lamarckizm ile Darwinizm harmanlanıyordu. Lamarck'ın ve Darwin'in doğuyla ilgili bulgula-

rının Eflatun, Thomas More, Campanella ve Marx'ın toplumsal yaşamda aradıkları belirtildikten sonra tüm toplumsal sorunların ezenlerle ezilenler arasındaki kavgada odaklandığı sonucuna varılıyordu. Bu açıdan Asaf Nef'i, bir yandan Gumplowicz'in ırkçı yorumlarıyla arasına mesafe koyarak evrimci görüşleriyle Darwin'e uzanıyor, öte yandan Suphi Ethem'le birlikte Marksizmle dirsek teması kuruyordu. Nitekim dergi, Asaf Nef'i'nin "Demokrasi ve sosyalizm" adlı bir yazısına da yer verecekti.[27]

Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası'nın bir diğer kurucusu Feylezof lakaplı Doktor Rıza Tevfik'ti. Tıp doktoru olan Rıza Tevfik hemen her konuda kalem oynatabilen bir yazardı. Siyasetten psikolojiye, biyolojiden antropolojiye farklı alanlarda kitap ve yazılarıyla ünlenmişti. *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'nın ilk sayısına "Nüfus meselesi ve ehemmiyet-i siyasiyyesi ve ictimaiyyesi" başlıklı yazısıyla katkıda bulundu.[28] Onu "Ahlâkın nüfusa tesiri"[29] izledi. Bilimleri tasnif eden "Tasnif-i ulüm - Bazı mukaddemat-ı felsefiyye" başlıklı felsefi yazısı ise iki sayıda yer aldı.[30] Öte yandan Meşrutiyet'in şiarı "hürriyet"ti. Rıza Tevfik bu konuya girmeden edemezdi. İki sayı tutacak olan yazısının başlığı "Hürriyet - İngiliz hekîm-i meşhuru John Stuart Mill hürriyeti nasıl anlıyor?"du.[31] Stuart Mill yazısını Spencer izledi. Rıza Tevfik'in "Hükümet ve hürriyet hakkında Spencer'in felsefesi" başlıklı yazısı beş sayı sürdü.[32] Anayasa üzerine yazısı ise "Hukuk-ı Esasiyyeye medhal" başlığını taşıyordu.[33] Ve nihayet "İngiltere'de bir amele köyü" Rıza Tevfik'in kaleme aldığı bir monografiydi.[34]

* * * *

Osmanlı düşünce yapısında Tanzimat sonrası köklü dönüşümler izlendi. Bu süreçte İngilizcede "print culture" ya da "printed word" denilen matbaa ürünü yazılı kültürün ve basımın büyük önemi vardı. Osmanlı, Osmanlıca matbaa ile her ne kadar Müteferrika sayesinde 18. yüzyılın ilk yarısında tanışmışsa da 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar kamuoyu oluşturacak bir basım etkinliğinden söz edilemezdi. Osmanlı'yı çağdaş bir topluma açan Kırım Harbi ertesi yayın hayatıydı. Bu süreçte dergiler ve gazetelerin büyük katkısı oldu. Ayrıca, önceleri risale -küçük kitapçık- olarak, ardından kitap olarak yayımlanan, popüler içerikte de olsa, eserler Osmanlı düşüncesine büyük katkıda bulundu. Tıpkı 18. yüzyıl Fransa'sında olduğu gibi önce bireyi, "ferd"i inşa etmesi gerekiyordu. Bu nedenle biyoloji ve psikoloji önem arz etti. Sosyal düşüncenin bu iki bilim alanıyla yakın bir bağı oldu. Ansiklopedist bir evrenin ardından pozitivist bir süreç başladı. 19. yüzyılda en azından Kıta Avrupası'nda Fransızca hâkimdi. Osmanlı'nın Batı'ya açılan penceresi Fransızcaydı. Öte yandan sosyoloji bir bakıma Fransız icadıydı. Sosyal bilimlere Fransızca aracılığıyla varılması son derece doğaldı. Diğer dillerdeki düşünürler de Fransızca üzerinden okunuyordu. İktisat bilimi "İngiliz" olmasına rağmen, Osmanlı'nın tüm iktisat bilgisi Fransızca kitaplar aracılığıylaydı. Belki bu nedenle, sosyoloji iktisada fark attı. Sosyolojide Osmanlı günceli üç aşağı beş yukarı yakalamıştı. İktisatta ise bu böyle değildi. 20. yüzyıl başında Osmanlı iktisadi düşüncesi hâlâ Adam Smith düzeyindeydi. Oysa iktisat almış başını gitmişti. Osmanlı hiçbir zaman neo-klasik iktisat nedir bilmedi. Adam Smith'den doğrudan doğruya Friedrich List'e geçti ve "milli iktisat"ı benimsedi. 20. yüzyılın klasiği John Maynard Keynes'in iktisadi düşüncesiyle ancak II. Dünya Savaşı ertesi tanıştı.1929 Buhranı üzerine yazarın 1936'da yazdığı ünlü "Genel Teori" kitabı ancak 32 yıl sonra Türkçeye çevrilebildi. Oysa Durkheim sosyolojisi Anglo-sakson dünyadan önce Türkiye'de tanındı. Durkheim'ın birçok eseri

Mehmed Cevdet Bey (1879-1937).

İngilizceden önce Türkçeye çevrildi. Sosyoloji dersinin ilk ihdas edildiği ülkelerden biri Osmanlı Devleti'ydi. Bunda İttihatçıların büyük rolü oldu. Daha Selanik'ten itibaren İttihad ve Terakki sosyolojiyi destekledi. Sosyoloji dergilerine finansal yönden arka çıktı. Ünlü ideologu, Merkez-i Umumi üyesi Ziya Gökalp, aslında Türkiye'ye sosyolojiyi getiren kişi sayıldı. Sosyoloji ile iktisat arasındaki orantısızlık Gökalp'in düşüncesinde bariz bir biçimde görülebiliyordu. Gökalp'in sosyoloji yazıları ne denli derinlikliyse, iktisat yazıları da o denli sığdı. İttihatçılar "milli iktisat"ı el yordamıyla buldular. Gökalp ise 1923'te kaleme aldığı *Türkçülüğün Esasları*'nda bile hâlâ, Batı'da "guild socialism" diye bilinen zanaat üzerine kurulu bir tür korporatif yapıyı savunacaktı. Bir diğer deyişle sosyoloji Osmanlı son döneminde başat bir bilimdi. Sosyolojizm her derde deva bir bilim alanı olarak görüldü. Büyük Millet Meclisi'nin Cumhuriyet kurulurken Durkheim'in *İctimaî Taksim-i Amel*'i[35] [Toplumsal İş Bölümü] adlı eseri Türkçeye çevirtmesi rastlantı olamazdı.

DİPNOTLAR

1 *İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'nda yer alan toplumsal düşünceyi bugüne kadar en ayrıntılı biçimde ele alan Hilmi Ziya Ülken'dir. Bak: Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları & Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013. [İlk baskı, Konya: Selçuk Yayınları, 1966]. Hilmi Ziya Ülken'in bu büyükeserinin en büyük eksiği yazarının aşağıdaki bölümlerde sözü edilecek olan *Yeni Felsefe Mecmuası*'nı görmemiş olmasıdır. Tüm kitap boyunca *Yeni Felsefe Mecmuası*'ndan tek bir dipnotta söz edilmektedir. Verilen tarih de yanlıştır. Bu nedenle Durkheim'in Osmanlı'ya gelişi konusunda ketum davranmaktadır. Ahmed Şuayib'i zikretmekle yetinmektedir. *İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*'nda yer alan iktisadi düşünce için bak: Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul: Doğan Kitap, 2012. [İlk baskı, İstanbul: Yurt Yayınları, 1982.] Ayrıca son zamanlarda yayımlanan üç kitap: Deniz Karaman, *Cavid Bey ve Ulûm-ı İktisadiye ve İctimâiye Mecmuası*, Ankara: Liberte Yayınları, 2001; Atila Doğan, *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2006; ve Atila Doğan-Haluk Alkan, *Osmanlı Liberal Düşüncesi: Ulûm-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2010.

2 Ahmed Şuayib, Mehmed Cavid, Rıza Tevfik, "Mukaddime ve Program," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 1, sayı 1, 15 Kanûn-ı evvel 1324, s. 1-10.

3 Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul: Doğan Kitap, 2012, s. 259-260.

4 Hoca Tahsin Merhum, *Küllıyyat-ı Hoca Tahsin'den - Psikoloji yahud İlm-i Ruh*, İstanbul: Artin Asadur'yan Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, 1310.

5 Ahmed Şuayib, *Hayat ve Kitaplar*, İstabul, 1317. Ahmed Şuayib'in 1912 yılında vakitsiz ölümü üzerine Maliye Nazırı Cavid Bey'in girişimiyle ikinci kez yayımlandı: *Hayat ve Kitaplar*, [Milliye Nazarı-i Muhteremi Cavid Bey'in müsaade-i mahsuseleriyle ikinci def'a olarak tab' edilmiştir], İstanbul: Matbaa-i Hukukiyye, 1329. [Musavver Servet-i Fünûn gazetesinde derc edildikten sonra tab' edilmiştir.] Kitabın Latin harfleriyle baskısı için bak: Ahmed Şuayb, *Hayat ve Kitaplar*, hazırlayan: Erdoğan Erbay, Ankara: Salkımsoğut Yayınları, 2005.

6 "Tardedibir zamandan beri bütün faaliyet-i zihniyyesini ulûm-ı ictimaiyyeyi tetebbua hasr ederek bu zeminde de eser-i muazzama ve nefise yazmağa muvaffak olmuştur. İki hafta evvel ulum-ı ahlakiyyye ve siyasiyye akademisinde Levet'nin yerine aza intihab olunduğu gibi altı ay mukaddem de Collège de France'in 'Felsefe-i cedide' muallimliğine tayin edilmiştir. "*Hayat ve Kitaplar*, İstanbul: Matbaa-i Hukukiyye, 1329, s. 187.

7 Asaf Nef'i, "Ahmed Şuayib," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 2, cilt 3, sayı 11/23, 1 Teşrin-i sani 1326, s. 1013-1023.

8 Ahmed Şuayib, "Yirminci asırda tarih," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 1, sayı 1, 15 Kanûn-ı evvel 1324, s. 11-24.

9 Ahmed Şuayib, "Devlet ve cemiyet," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 1, sayı 1, 15 Kanûn-ı evvel 1324, s. 54-71.

10 Ahmed Şuayib, "Hürriyet-i mezhebiyye-İslamiyyet ve Katolik kilisesi," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 1, sayı 2, 15 Kanûn-ı sani 1324, s. 145-162; "Hürriyet-i mezhebiyye - Düvel-i mütemeddinenin siyaset-i mezhebiyyeleri," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 1, sayı 3, 15 Şubat 1324, s. 316-340.

11 Ahmed Şuayib, "Avâmil-i ictimaiyye -1- Irk nazariyyesi," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 2, sayı 5, 1 Mayıs 1325, s. 40-80.

12 Ahmed Şuayib, "Avâmil-i ictimaiyye -2- Tesirât-ı muhitiyye," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 2, sayı 6, 1 Haziran 1325, s. 145-160.

13 Ahmed Şuayib, "Avâmil-i ictimaiyye -3- Para," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 2, sayı 7, 1 Temmuz 1325, s. 289-321. "Bütçe raporûrü kardeşim Cavid'e".

14 Ahmed Şuayip," Viyana Mü'temeri (kongresi)," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 2, sayı 8, 1 Ağustos 1325, s. 481-504.

15 Ahmed Şuayib, "İkinci Filip 1559-1598 ve ahlâfı," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 3, sayı 9, 1 Eylül 1325, s. 20-46; "İkinci Filip 1598-1665 ve ahlâfı," sayı 10, 1 Teşrin-i evvel 1325, s. 170-190.

16 Ahmed Şuayib, "Terbiye, tahsil," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 3, sayı 9, 1 Eylül 1325, s. 97-112.

17 Ahmed Şuayib, "Rusya - Terebbuat-ı muhitiyye ve ma'şeriyye," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 3, sayı 11, 1 Teşrin-i sânî 1325, s. 289-306; sayı 12, 1 Kanun-ı evvel 1325, s. 457-475.

18 Ahmed Şuayib, "Borsa muamelâtı," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 2, ciltı, sayı 3 / 15, 1 Mart 1326, s. 425-432; cilt 2, sayı 5 / 17, 1 Mayıs 1326, s. 577-612.

19 Salih Zeki & Halide Salih, "Auguste Comte - Felsefe-i müsbete," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 1, sayı 2, 15 Kanûn-ı sânî 1324, s. 163-187.

20 Sâtı, "Uzviyetler ve cemiyetler," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 2, sayı 8, 1 Ağustos 1325, s. 431-454.

21 Sâtı, "Mebahis-i ruhiyye," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene1, cilt 3, sayı 9, 1 Eylül 1325, s. 71-87; sayı 10, 1 Teşrin-i evvel 1325, s. 145-170.

22 Bedii Nuri, "Hikmet-i İctimaiyye -1- Tarih-i hudûs (sonradan peyda olma) ve neş'eti," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene1, cilt 2, sayı 5, 1 Mayıs 1325, s. 81-108.

23 Bedii Nuri, Kabiliyyet-i ictimaiyye -1- Kabiliyyet-i ictimaiyye hakkında bir fikr-i umumî," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 2, sayı 7, 1 Temmuz 1325, s. 322-353.

24 Bedii Nuri, "Hayat-ı ictimaiyye -1- Cemiyet ne demektir? "*Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene1, cilt 3, sayı 9, 1 Eylül 1325, s. 1-19.

25 Bedii Nuri, "Beynelmilel Ulum-ı İctimaiyye Müessesesi'nin Yedinci Kongresi," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 3, sayı10, 1 Teşrin-i evvel 1325, s. 191-197.

26 Asaf Nef'i, "Mücadele-i hayatiyye ve tekemmül-i cem'iyyat," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 2, sayı 8, 1 Ağustos 1325, s. 455-480.

27 Asaf Nef'i, "Demokrasive sosyalizm," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 2, sayı 6, 1 Haziran 1325, s. 161-171.

28 Doktor Rıza Tevfik, "Nüfus meselesi ve ehemmiyet-i siyasiyyesi ve ictimaiyyesi," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 1, sayı 1, 15 Kanûn-ı evvel 1324, s. 34-53.

29 Rıza Tevfik, "Ahlâkın nüfusa tesiri," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 1, sayı 2, 15 Kanûn-ı sânî 1324, s. 233-248.

30 Rıza Tevfik, "Tasnif-i ulûm - Bazı mukaddemât-ı felsefiyye," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 1, sayı 3, 15 Şubat 1324, s. 364-388; sayı 4, 15 Mart 1325, s. 499-536.

31 Rıza Tevfik, Hürriyet - İngiliz hekim-imeşhuru John Stuart Mill hürriyeti nasıl anlıyor?" *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 2, sayı 5, 1 Mayıs 1325, s. 19-39; sayı 6, 1 Haziran 1325, s. 190-237.

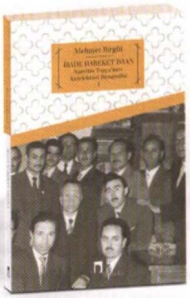
32 Doktor Rıza Tevfik, "Hükümet ve hürriyet hakkında Spencer'in felsefesi. "*Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 2, sayı 7, 1 Temmuz 1325, s. 354-368; cilt 3, sayı 10, 1 Teşrin-i evvel 1325, s. 224-246; sene 2, cilt 1, sayı 1 / 13, 1 Kanun-ı sânî 1325, s. 107-118; sayı 2 / 14, 1 Şubat 1325, s. 218-245; cilt 2, sayı 5 / 17, 1 Mayıs 1326, s. 672-690.

33 Rıza Tevfik, "Hukuk-ı Esasiyyeye medhal," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 2, cilt 1, sayı 4 / 16, 1 Nisan 1326, s. 532-586; cilt 2, sayı 5 / 17, 1 Mayıs 1326, s. 613-629.

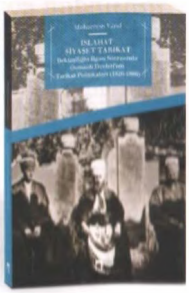
34 Doktor Rıza Tevfik, "İngiltere'de bir amele hayatı," *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, sene 1, cilt 3, sayı 10, 1 Teşrin-i evvel 1325, s. 202-221.

35 Emile Durkheim, *İctimaî Taksim-i Amel*, İstanbul, Matbaa-i Amire 1930. Türkiye Cumhuriyeti Milli Vekilleri neşriyatından adedi 4 bedl ve Devlet Şûrayı Devlet'e tetkik ve kabul olunmuştur.

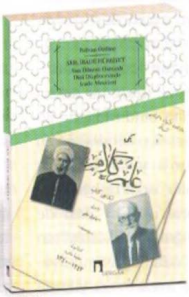
DERGÂH YAYINLARINDAN
ÇAĞDAŞ TÜRK DÜŞÜNCESİ SERİSİ

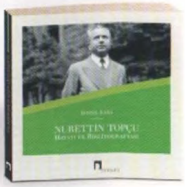
Mehmet Birgül
İrade Hareket İsyan
Büyük Boy, 451 sayfa

Muharrem Varol
Islahat, Siyaset, Tarikat
Büyük Boy, 488 sayfa

Rıdvan Özdinç
Akıl İrade Hürriyet
Büyük Boy, 382 sayfa

İsmail Kara
Nurettin Topçu Hayatı ve Bibliyografyası
Özel Boy, 135 sayfa

Klodfarer Cad. 3/20 Sultanahmet
T: (212) 518 95 79 (2 hat)
www.dergahyayinlari.com

DERGÂH

BEHİCE BORAN'DAN MUZAFFER ŞERİF'E MEKTUPLAR

SERTAN BATUR

Akron Üniversitesi'ne bağlı Psikoloji Tarihi Merkezi'nde (Center for the History of Psychology) bulunan Muzafer and Carolyn Wood Sherif Papers Arşivi'nde Muzaffer Şerif'in elde kalan bütün yazışmaları bulunmaktadır. Behice Boran ve Muzaffer Şerif arasındaki yazışmadan geriye kalan mektuplardan ikisi de bu yazışmalar arasından çıkmıştır. Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından yayınlanan Tuba Akekmekçi ve Tuğba Yıldırım'ın yayına hazırladığı **Behice Boran'ın Mektupları** *isimli derlemeye katkı sunan iki mektubu yayınlıyoruz.*

Behice Boran'ın Manisa'da 1940'larda çekildiği tahmin edilen bir resmi.

Tarih Vakfı Arşivi.

10 Ocak 1945 Çarşamba günü, Princeton Üniversitesi'nde çalışmak üzere Türkiye'den ayrılan Muzaffer Şerif muhtemelen Türkiye'yi ve Türkiye'deki birçok yakın arkadaşını bir daha göremeyeceğini düşünmemişti. Bir gün önce Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde veda niyetine öğrencilerin de katıldıkları bir çay daveti verilmiş, daha sonra Muzaffer Şerif yaşıtı olan arkadaşlarıyla sabaha kadar oturmuş, sabah da erken saatte öğrencileri ve yakın arkadaşlarından oluşan küçük bir grup tarafından Kahire üzerinden ABD'ye gitmek üzere bir askeri Amerikan uçağına bindirilmişti.[1] Bu arkadaşları arasında kendisine en yakın isim, 1940'lı yıllar boyunca çalışma ve kader arkadaşlığı yaptığı Behice Boran'dı. Her ikisi de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Felsefe Şubesi'nde öğretim üyesi olan Şerif ve Boran 1944 yılında birlikte *Adımlar* dergisini yayınlamıştı. Sosyolog Boran ve psikolog Şerif, saygı duydukları Hilmi Ziya Ülken'in de etkisiyle Ziya Gökalp'e mesafeli durmuş, Türkiye Komünist Partisi ile yakınlığı bilinen kişilerle ilişki kurmak konusunda çekingen davranmamış ve bu duruşlarıyla Ankara'daki solcu aydınlar çevresinin Niyazi Berkes, Adnan Cemgil ve Pertev Naili Boratav gibi isimlerden farklılaşmışlardı.

Muzaffer Şerif'in ABD'ye gidişinden ve 1947 yılında "yabancı bir kadınla evli olduğu" gerekçesiyle üniversiteden çıkartılmasından sonra da Türkiye'deki arkadaşlarıyla ve öğrencileriyle iletişimi devam etti. Muzaffer Şerif'in mektuplarına bakıldığında, bu iletişimin kimi arkadaşlarıyla daha uzun, kimileriyle daha kısa sürdüğü görülebilir. Ancak özellikle 1950'li yıllardan itibaren Şerif'in Türkiye ile iletişiminin giderek azaldığını saptamak da mümkündür.

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına ve hemen sonrasına denk gelen bu süreçte, ABD ile posta iletişiminin çok da sağlıklı işlediğini söyleyemeyiz. Dolayısıyla bu yazışmalar hedefine ulaşmayan mektuplardan, ama zaman zaman da Muzaffer Şerif'in, çeşitli nedenlerden kaynaklanan, mektupları yanıtlamaktaki ihmalkârlığından ziyadesiyle etkileniyordu. Nitekim Şerif'in yazışığı kişilerin birçoğu mektuplarına yanıt alamamaktan şikâyet etmekteydiler.

Behice Boran ve Muzaffer Şerif arasındaki yazışmadan geriye kalan mektupların bugün ne yazık ki pek

azı arşivlerde bulunabiliyor. Eldeki mektuplardan, postada yaşanan kimi aksamalara karşın aralarında düzenli bir yazışma olduğu anlaşılıyor. Ancak mektupların çoğu kaybolmuş durumda.

Bu yazışmaya dair mektuplardan biri Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından yayınlanan Tuba Akekmekçi ve Tuğba Yıldırım'ın yayına hazırladığı *Behice Boran'ın Mektupları* isimli derlemenin ikinci cildinde yayınlandı.[2] 9 Haziran 1947 tarihli bu mektupta Şerif ilk kızı Sue ya da kendi yazımıyla Su'nun doğumunu müjdeliyordu.[3]

Ohio'daki Akron Üniversitesi'ne bağlı Psikoloji Tarihi Merkezi'nde (*Center for the History of Psychology*) bulunan *Muzaffer and Carolyn Wood Sherif Papers* arşivinde Muzaffer Şerif'in elde kalan bütün yazışmaları bulunmaktadır. Bu arşivin M.3575 numaralı kutusundaki 6 numaralı dosyada Behice Boran'ın Muzaffer Şerif'e yazdığı iki adet mektup bulunmaktadır. Bu mektuplar Behice Boran'ın mektupları derlemesine alınmamış oldukları için, bu yazı söz konusu kitaba gecikmiş bir katkı olarak düşünülmüştür.

30 NİSAN 1945 TARİHLİ MEKTUP

Muzaffer Şerif Arşivi'nde bulunan, Behice Boran tarafından yazılmış mektuplardan ilki 30 Nisan 1945 tarihini taşıyor. Yani Muzaffer Şerif'in Türkiye'den ayrılışından yaklaşık üç buçuk ay sonrası. Bu mektupta Behice Boran, Muzaffer Şerif'in Türkiye'den ayrılışından sonra yayınlanan *Değişen Dünya* kitabının müjdesini vermektedir. *Değişen Dünya* Muzaffer Şerif'in 1940'lı yıllar boyunca çeşitli dergilerde yayınlanan, çoğu sosyoloji ve siyaset içerikli makalelerinin bir toplamıydı. Bu kitabı bir anlamda Şerif'in Türkiye'ye vedası olarak da yorumlamak mümkündür. Mektubun metni şöyle:[4]

30/IV/1945
Dil, Tarih Fakültesi
Ankara

Muzaffer,

14 Mart tarihli mektubunu evelsi gün aldım. Ondan önce göndermiş olduğunu yazdığın iki mektubu almadım. Tanıdıklar, ahbaplar hep senden haber soruyorlardı, neden bir haber gelmediğine şaşıyorlardı, bizse senin mektup hususundaki ihmalciliğine veriyorduk.

Makalelerin kitap halinde çıktı. Burhan[5] iki tane senin adresine yolladı, şimdiye kadar eline varmış olmalı. Makaleler sen buradayken yapılan tahminden çok daha fazla tuttu, 127 sahife. Tabiî bunun için masrafı da fazla oldu. Şubat ve Mart aylıkları olduğu gibi kitap masrafını karşılamak üzere Burhana yollandı. Nisan aylığından da yetmiş lira... Onun için şimdiye kadar boruların pek ödenmedi. Bu ay, yani iki gün sonra Mayıs aylığını alınca borca bir miktar yatırırım, Muhtar'a[6] vermemi söylemiştin, bu ay ona da veririm. Son gördüğümde Remzi bey[7] döviz müsaadesini daha almamıştı. aldıysa aylıkların kalan kısmını göndermiye başlarız. Webster buradan giderken onun ve diğer talebenin resmî evrakını, diploma suretlerini falan götürmek istemedi (Webster senden bir ay sonra kadar buradan hareket etti). Remzi bey bir başka vasıtayla göndermiş galiba. Halbuki talebe işlerine bakma Websterin vazifesi olmak gerekirdi.

Woodworth'un ve Zekâ Testleri tercümelerinden ikişer tane istediğini asistanlara söyledim[8], göndereceklerdir. Benim istediğim kitapları aradığın için teşekkürler. Bir de bana Urban sociology ders kitabı gönderebilsen, yeni çıkmış text book'lardan bir veya iki tane... Diğer bir ricam da American Sociological Review ile Journal of Sociology'ye abone etmen. Şimdi Maarif hesabına bir tercüme hazırlıyorum, bu ay içinde parasını alacağım, oradan bu kitap ve mecmuaların parasını öderim, buradaki borçlarına mahsup eder, ona mukabil aylığı tam olarak gönderirim. Tabakalaşmaya ait tetkiklerin bir kısmı da adı geçen mecmuaların

Muzaffer Şerif Başoğlu, 1940'lar.

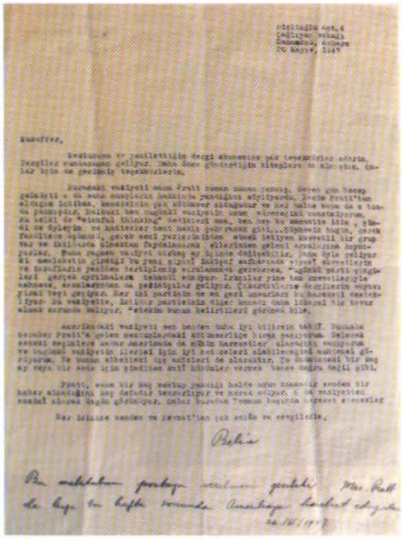
1940-1945 senelerindeki neşriyatında çıkmış. Onları da istiyeceğim ama, acele değil, ne zaman vaktin olursa... Yalnız şehir sosyolojisi kitap veya kitaplarını hemen gönderirsen çok müteşekkir kalırım, zira gelecek ders yılına ancak yetişir.

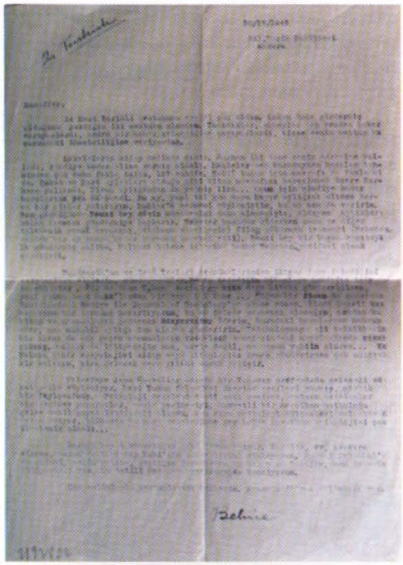
Felsefeye Jean Chevalier adında bir Fransız profesörün geleceği katıyetle söyleniyor. Eski Yunan felsefesi üzerine eserleri varmış, mistik bir feylosofmuş. Psikoloji dersleri tabiî açık geçiyor, yalnız asistanlar bir seminer yapıyorlar. senin yerine iyi, kuvvetli bir Amerikan psikologu gelse tabiî gayet istifadeli olurdu. Ara sıra psikoloji bültenleri gelmekte devam ediyor, bilhassa bu harp senelerinde her halde Amerikan psikolojisi çok ilerlemiş olmalı...

Burada hayat bıraktığın gibi devam ediyor. Fakülte, ev, arasıra sinema, bazen da toplanıp Ruhi'nin[9] konserlerini dinleyoruz. Bu yaz İstanbul'a da gidemiyeceğim galiba, yaptığım tercümeden az bir para alacağım, hem de evin ihtiyaçları çok, bu tatili Ankarada geçireceğe benziyorum.

Çok selâmlarla mektuplarını beklerim. Annemin de çok selâmları var.

Behice

Behice Boran'ın Muzaffer Şerif'e yolladığı mektupların ön yüzleri.

University of Akron Center for the History of Psychology.

20 MAYIS 1947 TARİHLİ MEKTUP

Muzaffer Şerif'in başta Recep Egemen olmak üzere başka arkadaşlarıyla yaptığı mektuplaşmalardan, Behice Boran ile düzenli olarak yazışıklarını anlamak mümkün. Buna karşın Muzaffer Şerif Arşivi'nde Behice Boran'dan kalan ikinci ve son mektup 20 Mayıs 1947 tarihini taşımaktadır. Aradaki yazışmalar maalesef kaybolmuştur. Mektupların tarihlerine bakılırsa, Muzaffer Şerif'in daha önce *Behice Boran'ın Mektupları* kitabında yayınlanan mektubunun bu mektuba cevap olma olasılığı yüksek.

Bu yazışma Şerif'in üniversiteden kesin olarak çıkartılmasının hemen öncesine denk gelmektedir. Bu yazışma sırasında bir taraftan da Şerif üniversite, bakanlık ve büyükelçilikle yaptığı yazışmalarla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki işini kaybetmemeye çalışıyordu.

Aynı senenin Ocak ayında İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer mecliste yaptığı bir konuşmada Türkiye Komünist Partisi yöneticilerinden Şefik Hüsnü'nün raporlarına dayandığını iddia ettiği bir konuşmasında Dil ve Tarih-Coğrafya çevresinden öğretim üyelerinin yayınladıkları *Yurt ve Dünya* ve *Adımlar* dergilerinin TKP'nin kontrolünde yayınlandıklarını söylemişti. Şubat ayında Fevzi Çakmak'ın eski bir Milli Eğitim Bakanının komünistleri himaye ettiğini söylemesi üzerine Hasan Âli Yücel bir açık mektup yayınlamış, buna cevaben Yücel'e suçlamalar yönelten *Yeni Sabah* yazarı Kenan Öner hakkında Yücel hakaret davası açmıştı. 1 Mart'ta sağcı öğrenciler solcu öğretim üyelerinin üniversiteden çıkartılması için 67 imzalı bir dilekçeyi ırkçı Turancı eğilimleri ile bilinen Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer'e sundular. 6 Mart'ta da sağcı öğrenciler yaklaşık bin kişinin katıldığı bir yürüyüş tertiplediler. Bu baskılar altında Ankara Üniversitesi Senatosu 7 Mart ve 11 Mart'ta aldığı kararlarla Behice Boran, Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav aleyhinde soruşturma başlattı.[10]

İşte bu mektubun yazıldığı 20 Mayıs tarihinde söz konusu soruşturma da devam ediyordu. Mektupta Behice Boran'ın iyimser olduğu görülmekle birlikte, sonuç bilindiği gibi, Boran'ın beklediği şekilde olmadı ve uzun süren soruşturmaların ve savunmaların ardından büyük bir hukuk skandalı sonucu her üç profesör de üniversitedeki kürsülerinin bütçe dışı bırakılması suretiyle Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki işlerini kaybettiler. Bu mektubun yazılmasından tam yirmi gün sonra, yani 10 Haziran 1947'de Muzaffer Şerif yabancı bir kadınla evli olduğu gerekçesiyle resmen üniversitedeki işinden çıkartıldı."

Boran'ın Şerif'e yazdığı mektubun metni şöyle:

Dişlioğlu Apt. 4
Çağlıyan sokağı
Hamamönü. Ankara
20 Mayıs. 1947

Muzaffer.

Mektubuna ve yenilettiğin dergi abonesine çok teşekkürler ederim. Dergiler muntazaman geliyor. Daha önce gönderdiğin kitapları da almıştım. Onlar için de gecikmiş teşekkürlerim.

Buradaki vaziyeti sana Pratt[12] zaman zaman yazmış. Geçen gün Recep[13] gelmişti o da sana maaşların hakkında yazdığını söyliyordu. Benim Pratt'tan aldığım intibaa, kendisinin çok kötümser olduğudur ve her halde sana da o tonda yazmıştır. Halbuki ben bugünkü vaziyetin uzun süreceğini zannetmiyorum. Bu belki de "wishful thinking" dedikleri ama, ben hep bu kanaatte idim, şimdi de öyleyim ve hadiseler beni haklı çıkaracak gibi... Şüphesiz bugün, gerek fakültede üçümüzü, gerek seni yerlerimizden etmek istiyen kuvvetli bir grup var ve iktidarda olmaktan faydalanarak ellerinden geleni arkalarına koymıyorlar. Buna rağmen vaziyet birkaç ay içinde değişebilir. Bana öyle geliyor ki memleketin girdiği bu yeni siyasi inkişaf safhasında siyasi kuvvetlerin ve tarafların yeniden tertiplenip sıralanması gerekecek. Bugünkü parti çizgileri gerçek ayrılmalara tekabül etmiyor. İktidar yine tam kuvvetleriyle saltanat arkalarından da şeriatçılar geliyor. Çıkardıkları dergilerin siyasi yarısı beşi geçiyor. Her iki partinin de en geri unsurları bu hareketi destekliyor. Bu vaziyette, iktidar partisinin diğer kanadı

daha liberal bir tavır almak zorunda kalıyor. Netekim bunun belirtileri görünür bile.

Amerikadaki vaziyeti sen benden daha iyi bilirsin tabii. Bununla beraber Pratt'a gelen mektuplardaki kötümserliğe biraz şaşıyorum. Gelecek seneki seçimlere kadar Amerikada da mühim hareketler olacağını sanıyorum ve bugünkü vaziyetin ilerisi için iyi neticeleri olabileceğini muhtemel görüyorum. Ve bunun elbetteki dış akisleri de olacaktır. Şu önümüzdeki birkaç ay veya bir sene için şimdiden kati hükümler vermek bence doğru değil gibi.

Pratt, sana bir kaç mektup yazdığı halde uzun zamandır senden bir haber almadığını kaç defadır tekrarlıyor ve merak ediyor. O da vaziyetten samimi olarak üzgün görünüyor. Onlar buradan Temmuz başında hareket edecekler.

Her ikinize benden ve Nevzat'tan çok selâm ve sevgilerle,

Behice

Nevzat Halko, Dursun Halko ve Behice Boran.

Tarih Vakfı Arşivi.

Bu mektubun postaya verilmesi gecikti. Mrs. Pratt ile kızı bu hafta sonunda Amerikaya hareket ediyorlar.

26/V/1947

Bu yazışmadan sonra Muzaffer Şerif ve Behice Boran arasındaki mektuplaşma ne kadar devam etti bilemiyoruz. Aynı çevreden olan Recep Egemen ve Orhan Burian'la yazışmalarının bir süre daha devam ettiği arşivlerde bulunan mektuplardan anlaşılıyor. Behice Boran, Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav'ın kürsülerinin kapatılarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde "solcu" hocaların tasfiye edilmesine ilişkin yazışmalar elimizde olmadığı için, Şerif'in bu konuda Behice Boran'a bir şey yazıp yazmadığını bilmek ne yazık ki mümkün değil.

Eğer günün birinde Muzaffer Şerif'in Türkiye'deki arkadaşlarına yazdıkları mektuplar gün ışığına çıkacak olursa, o zaman bu tarihsel sürecin aktörlerinin yaşadıklarını daha iyi anlamak mümkün olacak.

DİPNOTLAR

1 Bilge Yağmurlu ve Elif S. Durgel. Mübeccel B. Kıray'ın Gözünden Muzaffer Şerif, Sertan Batur ve Ersin Aslıtürk (Der.) *Muzaffer Şerif'e Armağan: Muzaffer Şerif'ten Muzaffer Sherif'e*. İletişim Yayınları. İstanbul, 2007. s. 55-73.

2 Tuba Akekmekçi ve Tuğba Yıldırım, *Behice Boran'ın Mektupları – II*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul, 2013. s. 54-55.

3 Mektubun transkripsiyonuyapılırkenSu adı yanlışlıkla, yada muhtemelen MuzafferŞerif'in yanlışyazdığı düşünülerek Sueolarakdüzeltilmiş. Oysa Muzaffer Şerif ve eşi Carolyn Wood Sherif her üç kızlarının adını da hem Türkçe hem de İngilizce olabilecek şekilde koymuşlardı. Böylece çocukların adı Su (Sue), Can (Joan) ve An (Ann) olarak konmuştu. Muzaffer Şerif'in öğrencilerinden Nilüfer Mizanoğlu Reddy de kendisiyle geçen Nisan ayında yaptığım bir görüşmede Carolyn Sherif'in kendisine yazdığı bir Noel kartını bana gösterme inceliğini gösterdi. Carolyn Sherif kartı "Muzafer, Carolyn, Su, Can, An" şeklinde imzalamıştı. Kitapta yayınlanan mektupta Muzaffer Şerif Su'nun adını söyledikten sonra "Ruhi'nin kulakları çınlasın" diyor. Yine *Muzaffer Şerif'e Armağan* kitabındaki röportajında Mübeccel Kıray da Su isminin menşei olarak Muzaffer Şerif'in arkadaşı Ruhi Su'nun adını zikretmektedir. Nilüfer Mizanoğlu Reddy yaptığım görüşmede de aynı ihtimale işaret etti.

4 Metinde yazım yanlışları düzeltilmiş, ancak Boran'ın stiliyle ilgili kimi yazımlar olduğu gibi bırakılmıştır.

5 *Değişen Dünya* kitabının yayıncısı Arpad Yayınları sahibi Burhan Arpad.

6 Muzaffer Şerif'in küçük kardeşi Muhtar Şerif Başoğlu.

7 Bir dönem ABD'de kalan eğitimci Remzi Öncül. Öncül Columbia Üniversitesi'ne kayıt olmak için hocası Muzaffer Şerif'ten yardım almış, ABD'de bulunduğu süre boyunca da Şerif'le iletişim halinde kalmıştı.

8 Muzaffer Şerif Robert S. Woodworth'un *Bugünün Psikoloji Cereyanları* kitabını çevirmiş ve 1943 yılında DTCF Yayınları arasında yayınlatmıştı. Burada kastedilen Zeka Testleri, Şerif'in çeviri ve Türkiye'ye uyarlanması ile uğraştığı Binet ve Terman zekâ testleridir.

9 RuhiSu.

10 Bu sürecin ayrıntısı için bkz. Mete Çetik (Haz.) *Üniversitede Cadı Avı: 1948 DTCF Tasfiyesi ve P.N. Boratav'ın Mütalaası*. Dipnot Yayınları. Ankara. 2008.

11 Mete Çetik, *Muzaffer Şerif: Kararsız Odada: Türkiye Yılları*. Sertan Batur ve Ersin Aslıtürk (Der.) *Muzaffer Şerif'e Armağan: Muzaffer Şerif'ten Muzaffer Sherif'e*. İletişim Yayınları. İstanbul, 2007. s. 23-54.

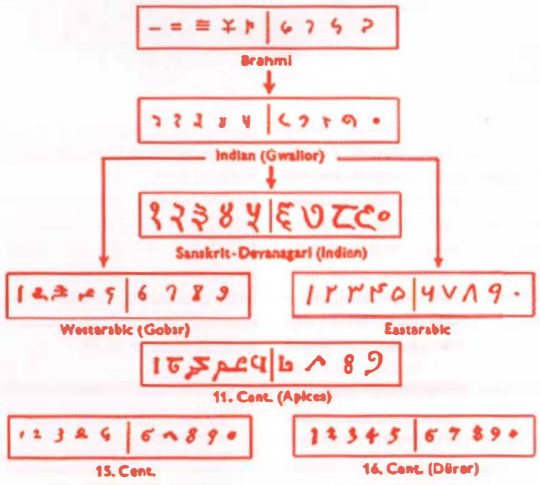
12 Muzaffer Şerif'in yerine DTCF'de psikoloji dersleri vermeye gelen Muzaffer Şerif'in hocası Carroll Pratt.

13 Jeolog Recep Egemen.

ANTİK HİNT MATEMATİĞİ ÜZERİNDEN BİR İRDELEME

BENO KURYEL

Matematiksel bilginin evriminde birbirinden haberdar olmamış kültürlerin ya da bireylerin benzer buluşlar, icatlar ya da gelişmeler gerçekleştirmesi tarihin ilginç ve heyecan verici yönlerinden birisidir. **Grand narrative** *ile sabitlenmiş ve durağanlaşmış bilgi yığınının canlanabilmesi, insanlık tarihinin en muhteşem eserlerinden birisi olan matematiğin coşku ile öğrenilmesi ve insana ait olan bu yeteneklerin tarihten gelen farklı nitelik ve özellikleriyle bilinmesinin yeni bir öğrenme ortamı yaratacağı açıktır.*

MS 500 civarında Hintliler içinde dokuz sembol ve sıfır olan brahmi sistemini geliştirdiler. Yandaki şema brahmi sembollerinin nasıl bugün kullandığımız rakamlara dönüştüğünü gösteriyor.

AMAÇ

Bugün hüküm süren matematik anlayışında ya da bilimin tarihsel (evrimsel) ve felsefi boyutlarına olan yaklaşımlarda belirleyici olan belirli bir paradigma şemsiyesi söz konusudur; tarihsel evrimin her sahnesinde toplumsal dinamiklerin yapılandığı her süreçte olduğu gibi. Bugünü yeniden üretmenin yolu, tarihsel süreci, "*grand narratives*" üzerine inşa etmektir. Ve eleştirel (*critical*) düşünce, bunları yok saymadan yapısökümc tabi tutarak analiz edilebilmek ve bu analizler sonucunda yeni önerler sağlayabilmektir. Makalenin konusu bu özgül konu olmamakla birlikte seçilen başlık, antik Hint matematiği üzerinde kısa bir yolculuk yaparak bugün müesses nizam olarak karşımızda duran bir matematiksel *grand narrative*'e eleştirel (*critical*) bakma denemesinde bulunmaktır. Amaç, matematik tarihini, matematik felsefesini, matematik öğretimini ve matematik öğretiminin felsefesini yeni toplumsal dinamiklerle yeniden kavramsallaştırmaktır. Matematik kaygısının salt psikolojik bir boyut olduğunu ve psikolojiye indirgeyerek bir "psikolojizm" çerçevesinde değerlendirmek lineer epistemolojinin kadim taktiğidir. Aksine, matematik kaygısını *grand narrative*'in yapısal özelliklerinde aramak gerekmektedir. Bugün, matematik ve özellikle matematik öğreniminin toplumsal dinamikleri, kültürel olarak içi boşaltılmış ya da bağlamdan arındırılmış, doğal kabul edilen bir *grand narrative* olarak totalize edici bir ideoloji baskısında *arı* (pure) *bir bilgi kitlesi* olarak yapılanmıştır. Arı bilgiden kasıt, "soyut", "biçimsel/formel", "algoritmik/yordamsal" ve "standart" gibi normalleştirici bileşenlerden oluşan bir oluşumun varlığıdır. Öğretimi, öğretmenler aracılığıyla arı bir bilgi kitlesinin iletilmesi ve öğrenmenin ezber ve bellemenin rol oynadığı bir süreç olarak tasarlayan *grand nar-*

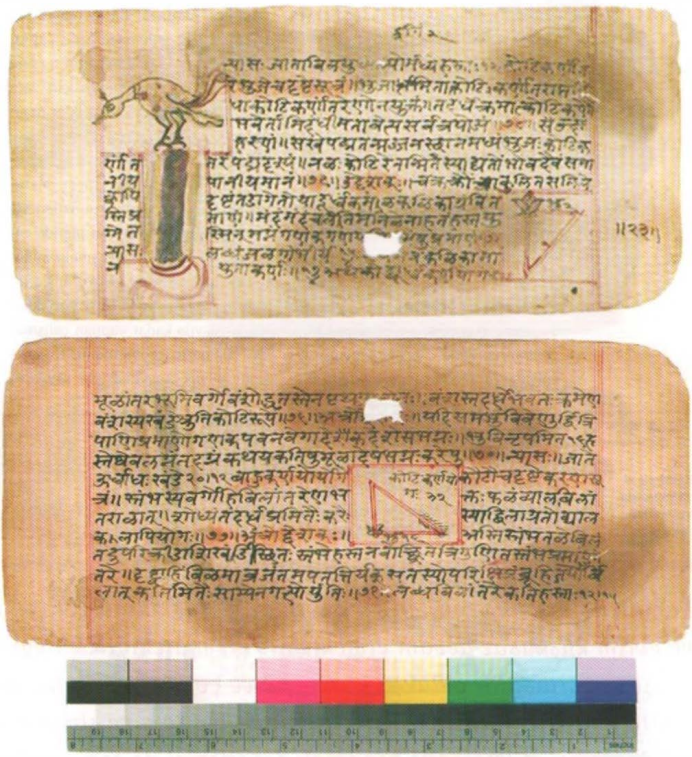
rative, bu yolla ayakta kalabilmektedir. Tabii ki, yazı kapsamı dışında olan sosyo-ekonomik boyutları anımsamak koşulu ile. Bu tek yönlü veya tek taraflı öğrenme süreçlerinde olsa olsa matematik öğreniminde pedagojik imkânlarla ilgili öyküler kompoze etmek mümkündür. Bu yazıda, antik Yunan matematiğinin, bugünü kuran temel matematiksel kaynak olduğuna ilişkin bir önyargılar manzumesinin, bir *grand narrative*'in kısa bir analizi ve basit bir yapısökümü yapılacak ve bazı öneriler geliştirilecektir.

KISA BİR TARİHÇE

Vedas

Hindistan'da matematiksel gelenek en azından Vedas'a kadar geri gider. O devirde yaşayanlar, yaşamın tinsel ve seküler tüm yönlerini kapsayacak şekilde büyük sayılara ilgi göstermişlerdir. Bilginin aktarılması sözel olduğu için sayılar yazılmazdı. Aksine, bu büyük sayılar 10 sayısına ait kuvvetlerin bir bileşimi olarak ifade edilmiştir. Daha sonraları yazıyla ifade edilecek ondalık basamak değerli sayıların ortaya çıkışı ve gelişiminin, sözü edilen antik sayı anlayışından etkilendikleri açıktır.

Açılımlara devam etmeden önce bu noktada belirtilmesinde yarar olan bir durum sözkonusudur. Son zamanlarda sıkça gündeme gelen "Vedik matematiği" teriminin, burada ifade edilmeye çalışılan anlamının yanında başka bir yananlamla (*connotation*) öne sürülmeye çalışılmasına biraz ışık tutmakta yarar var. Bu anlamı, Shri Bharati Krishna Tirthaji tarafından 1965 yılında ilk kez yayımlanan "Vedik Matematiği" isimli kitabından almaktadır. Kitap, aritmetiksel veya cebirsel hesaplamalara ilişkin kısa yoldan yordamlar ve bunlara ilişkin Sanskrit dilinde kısa paragraflar bulunmaktadır. Bu kısa açıklamalar, her bir yordam için anımsatıcı notlar mahiyetindedir. Kitapta bu kısa açıklamalar ya da aforizmalardan 16 tane bulunmaktadır (*sutra*'lar). Bunlarla birlikte başka bir tür açıklama biçimi olan '*sub-sutra*'lar' da yer almaktadır. Bunlar, *sutra*'lara benzer nitelikte dir. Ancak, bu aforizmaların Vedik edebiyatında karşılıkları yoktur. Vedas'a, dil, tarz ve matematiksel içerik yönleriyle yabancıdır. Kitapta betimlenen matematik, 20. yüzyıl kapsamındadır ve buna "Vedik Matematiği" adını koyan sadece kitabın yazarıdır. Bunun geniş eleştirisi bu yazının kapsamı dışındadır. Ancak, altını çizmek istediğim, antik Hint matematiğin yapısal özelliklerini incelerken güncel birtakım tasarımlara saplanmamak gerektiğidir.

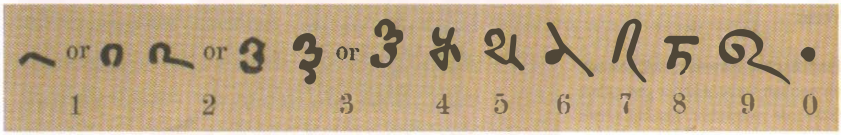
Lilavati'nin el yazmasından bir yaprakta Pisagor Teorisi ele alınıyor, üstte. Yazmanın tarihi 1650.

Lilavati'den Pisagor Teorisiyle ilgili bir başka çizim.

Yazılı olan ondalık basamaklı değer sisteminin ve sıfırın kullanımının milattan sonra erken yüzyıllarda Hindistan'da filizlendiği ve daha sonra Persler ve Araplar aracılığıyla Batı'ya yayıldığı bilinir. Bu sistemin öncüleri olmalarına rağmen bazı bileşenlerinin, Babiller, Çin ve Maya gibi diğer eskil/antik kültürlerde de görüldüğünün altını çizmeliyiz. Doğal sayıların ondalık temsilinden sonra yaşam sürecinde bir evrim geçirmiştir. 16. yüzyılda Avrupa'da ondalık kesirlere evrilmiştir. Sayı sistemlerinin evrimi, matematiksel düşüncelerin gelişimine değerli katkılar yapmıştır. Elbette, bilim ve teknolojinin evrim süreçlerini matematiksel düşüncelerden bağımsız cle almak olanaksızdır. Çünkü karşılıklı olarak süregelen etkileşimler bugünkü matematik dünyasını yaratmıştır ve evrim kuşkusuz devam etmektedir. Bir matematiksel varlık olarak *sıfır*'ın ortaya çıkışı ve evrilişinin oldukça karmaşık ve çok katmanlı bir tarihi vardır. Bu süreç çeşitli kültürleri kapsar. Sıfır, kendinde bir sayı ve simge olmasının yanında, sayıların belirtilmesinde basamak değerlerini de temsil eder.

Hindistan'da geometrinin üzerinde durulmasının önemi, Vedik döneminde, kurban ritüellerinde kullanılan sunakların (*vedis*) inşa edilmesine dayanır. Vedik kültürünün öne çıkan bir özelliği ateş ritüelleridir (*yajna*). Bunlar, kuş, kaplumbağa ve tekerlek

gibi inşa edilen sunaklardı (*vedis*) ve buna eşlik eden ateş platformlarıydı (*citi* veya *agni*). Sulvasutra'lar ise geometri ilkelerini içeren elkitaplarıydı. Geometri ilkelerinin tartışılması yanında *vedis*'lerin ve *citi*'lerin inşa edilmesi için gerekli teknik bilgileri içermekteydi. Bunlar, MÖ 1. yüzyılda geliştirilmiştir ki, ilk adımlar MÖ 800'de atılmıştı (en eski *Baudhayana Sulvasutra*). *Sutra* sözcüğü "aforizma" anlamına gelmektedir. Sulvasutra geometrisi, MÖ 7. yüzyılda antik Yunan'da geliştirilen Öklit geometrisi kadar ileri gidememiştir. Sulvasutra geometricileri, bugün Pitemidir. Hindistan'da matematiksel gelişime Jain geleneğinin de katkıları olmuştur. Vedik halkının tersine Jain bilginleri, matematik için yola çıkarlarken ritüel etkinliklerinden hareket etmemişlerdi. Matematikle ilişkileri, kozmosu anlamaya, derinden bilmeye dayanmaktaydı. Matematiğin toparlayıcı bir rol üstlendiği kosmoloji çalışmaları ön planda olmuştu. Matematik tartışmalarından felsefi boyutlara da yer vermişlerdi. Jain matematiğinde MÖ 5. yüzyıldan MS 2. yüzyıla kadar yapılan çalışmalar, çemberin geometrisini, 10 sayısının büyük kuvvetleriyle sayıların dürmektedir. İlk binyılın sakin ve durgun geçen ilk birkaç yüzyılın ardından Jain geleneğinde 8. yüzyıl ile 14. yüzyılın ortasına kadar belirgin bir matematiksel etkinlik görülmüştür. 13. ve 14. yüzyıllardan itibaren Hindistan'da İslam mimarisinin kök salmasıyla birlikte Jain geleneği ve Pers etkileriyle oluşan sentezde alan ve hacim hesaplamaları öne çıkmış ve kubbelerin, kemerlerin ve çadırların tasarlanması ve yapımında kullanılmıştır.

Bakshali el yazmasında kullanılan rakamlar.

Karşılıklı olarak süregelen etkileşimler bugünkü matematik dünyasını yaratmıştır ve evrim kuşkusuz devam etmektedir. Bir matematiksel varlık olarak sıfır'ın ortaya çıkışı ve evrilişinin oldukça karmaşık ve çok katmanlı bir tarihi vardır. Bu süreç çeşitli kültürleri kapsar. Sıfır, kendinde bir sayı ve simge olmasının yanında, sayıların belirtilmesinde basamak değerlerini de temsil eder.

sagor Teoremi de dahil olmak üzere geometrinin belirli konularının farkındaydılar. Bu teoremin belirtik bir önermesinin yanında bir karenin alanına eşit bir çemberin çizilmesini ve 2'nin kareköküne ait uygun yaklaşık bir karşılığın bulunmasını da incelemişlerdi. Sulvasutra geometrisi kendi içinde evrilirken, örneğin, bir çemberin çevresinin çapına oranının, diğer herhangi antik kültürlerde olduğu gibi, 3 olduğu düşünülüyordu (bir Baudhayana sutrasında da görüldüğü üzere). Manava Sulvasutrası'nda ise daha hassa bir değer biçilmişti *pi* sayısına: 3 tamsayı ve beşte bir olmak üzere (3+1/5).

Jain Geleneği

Jain, bilindiği gibi, Hindistan'da MÖ 6. yüzyılda kurulan bir dinsel inanıştır. İnsan doğasının mükemmelliğini ve tinin özgürlüğünü savunan, şiddetten uzak düalist bir inanç sis-

aritmetiğini, permütasyon ve kombinasyonları ve sonsuzların kategorize edilmesiydi. Aslında 19. yüzyılda Georg Cantor'un ünlü sonsuz tanımlamalarına betimsel de olsa yaklaşılabilmesi, farklı ve çoklu sonsuz tanımlamalarının yapılabilmesi ilginçtir.

Sulvasutra geleneğinde olduğu gibi, MÖ 1. yüzyılda Jain matematik geleneğinde de, çemberin çevresinin çapına oranının, yani *pi* sayısının, 3 olmadığında hemfikirdiler. Bunun yerine 10 sayısının karekökü (3.1623) yakın olduğu düşüncesi ağır basmıştı. Söz konusu oranın bu değeri, gerçek değerine (3.14159) makul yakınlıktadır ve uzun bir süre Jain değeri adıyla yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Jain yazınında Pisagor Teoremi'yle ilgili belirtik ifadeler yoksa da, çembersel yay ve kirişlerle ilgili bağıntılar bu teoremle ilgili bir farkındalığın olabileceğini düşün-

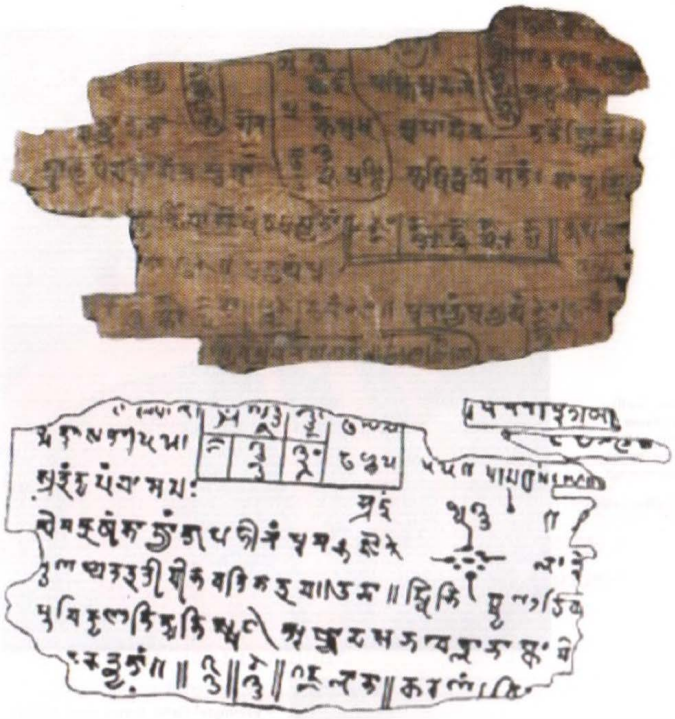
Matematik ve Astronomi

Siddhanta geleneği olarak bilinen matematiksel astronomi Hindistan'da hüküm süren ve devam eden matematiksel gelenek olmuştur. 1. binyılın ilk yüzyıllarında Hindistan'da, muhtemelen Yunan etkisi altında, astronomiye büyük bir ilgi gösterilmiştir. 6. ve 7. yüzyıllar süresince Aryabhata ve Varahamihira'nın çalışmalarıyla sağlam bir şekil almıştır. Astronomi, doktrinler biçiminde sunulmaktaydı. Bu doktrinler, *Siddhanta*'lar olarak bilinir. Bunlardan doğan gelenek, kayda değer bir matematik gelişimine neden olmuş ve bu, Siddhanta geleneği olarak bilinegelmiştir. Bilimsel astronominin kurucusu olarak anılan Aryabhata ile başlayan araştırmalar yedi yüzyıl boyunca serpilip gelişmiştir. Bu geleneğin sürekliliğinde esaslı katkıyı yaparak öne çıkan isimler, Aryabhata'dan sonra 6. yüzyılda Varahamihira, 7. yüzyılda Bhaskara I ve Brahmagupta, 9. yüzyılda Govindaswami ve Sankarana-

rayana, 10. yüzyılda Aryabhata II ve Vijayanandi, 11. yüzyılda Sripati, 12. yüzyılda Brahmadeva and Bhaskara II, 14. yüzyılda Narayana Pandit ve 16. yüzyılda Ganesa gelmişlerdir.

499'da yazılan *Aryabhatiya*, hem söz konusu gelenek için temeldir hem de daha sonra Kerala Okulu'na destek sağlamıştır. Dört bölüme ayrılmış 121 dizeden oluşmuş bir kitaptır. *Gitikapada* isimli ilk bölüm, kosmolojiyle ilgilidir. *Ganitapada* adlı ikinci bölüm, matematikle ilgilidir. Karekök, küpkök ve *pi* sayısı için yaklaşık 3.1416 gibi çok hassas sonuçlar veren yordamlarla, belirli geometrik şekillerin ve izdüşümlerinin alanlarının, ardışık tamsayıların ve küplerin toplamlarının ve faizlerin hesaplanmalarına ilişkin bağıntılarla inşa edilmiştir. Diğer iki bölüm (*Kalakriyapada* ve *Golapada*) astronomiyle ilgilidir ve gezegenlerin göreli hareketleri ve aralarındaki mesafelerle ve de güneş tutulması gibi konularla ilgiliydi.

7. yüzyılda Brahmagupta'nın kapsamlı eseri olan *Brahmasphutasiddhanta*, Siddhanta astronomisiyle ilgiliydi ve iki bölümü genel matematik hakkındaydı. Görüldüğü gibi, astronomi ve fizik araştırmaları tarihsel süreçte sürekli değişen ve gelişen aşamalarda da olsa koşut bir yol izlemişleridir. Matematiksel düşüncenin evrimi farklı ve birbiriyle temas etme olanağı bulamamış kültürlerde insanın doğayla kurduğu ilişkiler kapsamında bir gelişim, hatta oldukça benzer gelişimler göstermiştir. Bu ünlü eserin bir bölümünde de aritmetiksel işlemler incelenmiştir. Burada "eksi/negatif" sayılar da yer almaktadır. Negatif sayıların ilk kez bu eserde dile getirildiği önerilmektedir. İlginçtir ki, 18. yüzyılda Avrupalı bazı matematikçiler negatif sayıların var olmayacağını iddia etmişlerdi. Bu noktaya işaret etmemin nedeni, bilimin ve elbette matematiğin kurumsal yapılanmalar olarak evrildiği ve mevcut kurumsal geleneklerin sanki daha önceki geleneklerden evrilen bir tarih yaşanmamışçasına kabul görmesi ve ideolojik bir kabukla kaplanmış olmasının altını çizmektir. Antik Hint matematiğiyle ilgili Batılı tepkilere aşağıda özetle yer vermeye çalışacağım. Avrupa'da, 2. binyılın yarısına kadar negatif sayılar yok sayılmıştır. Sözü edilen eserde ayrıca dörtkenarlı geometrik şekillere ait alan bağıntıları (formülleri) mevcuttur. Bunun yanında ikinci derece denklemlerin çözümlerine ait yöntemlerin de yer aldığını belirtmekte yarar vardır. Bu gelişmeler giderek Arap dünyasındaki matematikçileri etkilemiş ve bu etki Avrupa kıtasına da sıçramıştı.

Bakhshali el yazmasından bir parça.

MS. Sansk. d. 14, fol. 13r Bodleian Libraries, University of Oxford.

Bhaskara II, iki ünlü matematik kitabının yazarıdır. Bu kitaplar, *Lilavati* ve *Bijaganita* adlarıyla bilinir. *Lilavati* sözcüğü "oyun/eğlence" anlamına gelir ve bu kitapta matematik, eğlenceli bir şekilde oyunlar eşliğinde verilir. Örnekler o güne göre yaşamla ilgili olup kısa ifadelerle de zenginleştirilmişti. Kitap, aritmetikle ilgili belirli konuları, üçgenlerin ve dörtkenarlıların geometrisine ilişkin incelemeleri ve Pisagor teoremiyle ilgili uygulamaları, permutasyon ve kombinasyonlarla ilgili problemleri içermekteydi. Burada, dikkat çekici durum "uygulamalı" matematiğin öne çıkmasıdır. Teorik ve yöntemsel altyapının yanında uygulamalı yanı da olması ilginç bir özelliktir. Çünkü uygulamalı matematik kavramının Batı'da telaffuz edilmesi birkaç yüzyıllık bir öyküdür. *Bijaganita* ise ileri düzeyde bir cebir kitabıdır. Bu tür bir çalışmanın Hint literatüründeki ilk örneğidir. Denklem olgusuna rastlanan bu kitapta birkaç bilinmeyenli denklemlerin çözümlerine ilişkin farklı yöntemler yer almaktadır ve örneklerle zenginleştirilmiş bulunmaktadır. Bhaskara II, astronomiyle ilgili eserler de vermiş ve bu çalışmalarda, trigonometriyle ilgili önemli sonuçlar yer almış, ayrıca "değişimin bilimi" diyebileceğimiz Calculus'a ilişkin düşünceler geliştirilmiştir.

BAKHSHALİ EL YAZMASI

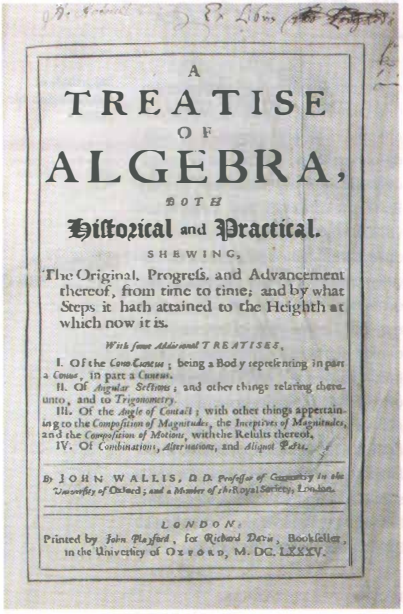
Huşağacı kabuğundan (*bhurjapatra*) yapılmış yetmiş folyodan oluşan Bakhshali el yazması, antik Hint matematiğinin çok önem arz eden ve etrafında birçok açık konu bıra-

John Wallis, (23 Kasım 1616 — 28 Ekim 1703) İngiliz matematikçi.

Sir Godfrey Kneller, National Galery Londra.

Wallis'in 1685'te basılan *A Treatise of Algebra* kitabının iç sayfası.

A
TREATISE
OF
ALGEBRA,
BOTH
Historical and Practical.
SHEWING,
The Original, Progress, and Advancement thereof, from time to time; and by what Steps it hath attained to the Heighth at which now it is.
With some Additional TREATISES,
I. Of the *Conic Sections*; being a Body representing in part a *Cone*, in part a *Cuneus*.
II. Of *Angular Sections*; and other things relating thereunto, and to *Trigonometry*.
III. Of the *Angle of Contact*; with other things appertaining to the *Composition of Magnitudes*, the *Inceptives of Magnitudes*, and the *Composition of Motions*, with the Results thereof.
IV. Of *Combinations*, *Alternations*, and *Aliquot Parts*.
By JOHN WALLIS, *D. D. Professor of Geometry in the University of Oxford; and a Member of the Royal Society, London.*
LONDON:
Printed by *John Playford*, for *Richard Davis*, Booksellers in the University of OXFORD, M. DC. LXXXV.

kan eserlerinden biridir. El yazması, 1881 yılında Peshawar yakınlarında tarlada gömülü olarak bir çiftçi tarafından bulunmuştu. El yazması İndolog Hoernle tarafından edinilmiş ve incelendikten sonra kısa bir not yazmıştı. Daha sonra onu, şimdiye kadar kalmış olduğu Oxford Bodley Kütüphanesi'ne teslim etmişti. 1927'de tıpkıbasımları Kaye tarafından yeniden ortaya çıkarılmış ve ondan sonraki araştırmalara malzeme teşkil etmiştir. Bu el yazmasının tarihiyle ilgili tartışmalar ihtilaflı olmuş ancak tahminler, 1. binyılın ilk yüzyıllarıyla 12. yüzyıl arasında dalgalanmıştır. Takao Hayashi'nin çalışmaları el yazmasının tarihini 8. ve 12. yüzyıllar arasında göstermiş, fakat üzerindeki matematiksel çalışmalar daha çok 7. yüzyıla işaret etmiştir. Tamkare olmayan sayıların karekökünü bulmaya yarayan bağıntılar oldukça dikkat çekmiştir. Ayrıca, büyük sayılarla ondalık gösterimde yapılmış hesaplamalar da ilginçtir.

KERALA OKULU

1830'da Doğu Hindistan Şirketi'nin Madras'taki tesisinde çalışan, Charles Whish adında bir İngiliz kamu hizmetlisi, bir el yazması koleksiyonunu gün yüzüne çıkarmıştır. Bu el yazmaları, 14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar, 200 yıl üzerinde hüküm süren bir matematik ekolüne aitti. Bu okul, Kerala bölgesinin merkezinde ortaya çıkmış ve öğretmen öğrenci silsilesinde gelişim sağlamıştı. Bugüne kadar yazılı çalışmaları gelememiş ancak sözlü olarak bilinen bir matematikçinin, Madhava'nın bu okulu başlatmış olabileceği düşünülür. Kerala çalışmaları, daha önceki tarihi araştırmalara göre belirgin bir biçimde daha ileri düzeydedir. Birçok matematiksel fonksiyonun seri açılımlarını içeren bu çalışmalar ¼ kesrinin, arktanjant, sinüs ve kosinüs gibi fonksiyonların seri açılımlarını kapsamaktadır. İlginçtir bu seri açılımları o zamandan 200 yıl sonra Avrupa'da Gregory, Leibniz ve Newton tarafından elde edilmiştir. Avrupa'da bu serilerin Hint matematiğinin etkisiyle bilindiğini ya da öğrenildiğini gösteren belirtiler yoktur. Matematik tarihinde birbirinden bağımsız toplumsal dinamiklerde ve kültürlerde benzer sonuçlara varan araştırmalar ve buluş ya da icatlar olmuştur. Bu seriler bugünkü hesap makinelerinin ve bilgisayarların yaklaşık hesaplamalarına taban teşkil eden matematiksel teorinin ana kaynaklarıdır. İlginç olan bir not, ¼ kesrine ait seri ile bu kesir 11 ondalık basamağına kadar duyarlılıkla bulunabilmiştir. Bugün bize özellikle bilgisayar sistemlerindeki hesaplama hassasiyetleriyle kolay gelebilecek bu sonuçların o zamanlarda elle hesaplanması da ayrı bir başarıdır. Kerala matematiğinin birçok çalışmasında, daha sonra Avrupa'da geliştirilecek olan Calculus'u andıran sonuçlar mevcuttur. Örneğin, bir çemberin çevresinin hesaplanmasında sonsuz küçük değerlerle sonucun yaklaştırılması, Calculus'taki sonsuz küçük kavramı üzerine dayalı türev ve integral hesplamalarına benzerlik göstermektedir. Sonsuz matematiksel serilerin, Bau'dan daha erken ortaya çıkması birçok araştırmacının, bu bilgilerin başka matematiksel kültürlere yayılıp aktarılabileceğini düşündürmüştür. Hint matematiği araştırmacısı Plofker, Kerala, İslam kültürleri ve Avrupa matematik toplulukları arasında karşılıklı aktarmalar olabileceğini öne sürmüştür.

Kerala matematiğinin en ilginç yanlarından bir tanesi, matematiği yaşamı anlamlandırmak üzere bir bilgi örgütlenmesi olarak değerlendirmesidir. Bir çemberin çevresinin çapına oranı olarak bilinen *pi* (p) sayısının karşılığını yaklaşık olarak veren noktaya uzanalım. MS 499 civarında, Kerala matematikçisi Aryabhata, *Aryabhatiya* adlı eserinde yaklaşık (*asanna*) bir değer önermiştir: (62832/20000)=3.1416. Dikkat edilirse, bu değer 4 ondalık basamağına kadar duyarlı ya da doğru bir sonuçtur. Yine dikkat edilirse, Aryabhata önerisinde yaklaşık (*asanna*) sözcüğünü kullanmaktadır. O zaman, görülüyor ki, gündelik dilde kullanılan yaklaşma ya da yaklaştırma sözcüğü matematiksel bir sonucun teorik altyapısını oluşturan bir karakteristiği ifade etmek için kullanılmıştır. Bugün, "en gelişmiş" bilgisayarların bile çok az hata ile de olsa sonuçları "hatalıdır" ya da yaklaşık olarak doğrudur. Bu bize, sayısal çözümleme veya nümerik analiz adıyla betimlediğimiz matematik alanının, bilgisayar destekli tüm hesaplamaların temelinde olan bir matematiksel analiz olan sayısal çözümlemenin, Hint matematiğine kadar geriye giden bir evrim sürecine sahiptir. En gelişmiş tomografi cihazından alınan sonuçlar çok az da olsa hata içeren yaklaşık görüntülerdir. *Aryabhatiya* adlı kitapta şöyle bir ifadeye rastlanmaktadır: "Eğer bir çemberin çapını birim uzunlukta ve kesirsiz büyüklükte verirsek çemberin çevresini belirtmek istediğimizde kesinlikle kesirli bir sayı ile karşılaşırız. Eğer, çapı ifade ettiğimiz kesirsiz birim uzunluğu küçültmeye devam edersek çevreyi veren değerin kesir kısmını küçültebilirsiniz, ancak ne kadar küçültürsek küçültelim, çevrenin sonucu/değeri her zaman kesirli olacaktır. Kesirsiz sonuç imkânsızdır. Onun için sonuç her zaman kesirli olacaktır." Böylece, *pi* sayısının irrasyonel bir değer olduğunu, bir irrasyonel sayı olarak Kerala matematiğinde elde edildiğini görmekteyiz.

Makalenin amacının dışında olduğu için teknik ayrıntılarına giremeyeceğim başka birçok konunun Kerala matematiğinde yer aldığını belirterek geçmek istiyorum: Sonsuz bir geometrik serinin toplamı, binom seri açılımları, doğal sayı kuvvetlerinin toplamlarının tahmini hesaplanması, *pi* sayısı için Madhava serisi: (p/4)=1-(1/3)+(1/5)-(1/7)+..., bir gezegenin ansal hızının hesaplanması gibi.

Wallis: "Sayısal şekilleri Hintlilerden alan Arapların (ki Yunanlar bunu bilmiyordu) aynı zamanda, sayıların da kullanımını ve derinlik içeren pek çok düşünceyi de almış olmaları ihtimal dışı değildir. Bunları Yunanlar ve Latinler bilmiyorlardı ve ancak şimdi ona dayanarak öğrenmiş oluyoruz. Kullandıkları cebiri, Diophantus'tan ziyade Hintlilerden öğrenmiş olmalılar."

UYGULAMALI MATEMATİK VE PRATİK PROBLEMLERE ÇÖZÜMLER

Trigonometrik çizelgelerin ve ölçüm birimlerinin tanımlanması ve geliştirilmesi antik Hint matematiğinin önemli bir özelliğidir. 6. yüzyılda Yativrsabha'nın çalışması olan *Tiloyapannatti*'de uzaklık ve zaman ölçümleri için birimler verilmektedir. Aynı zamanda, sonsuz zaman ölçüm sistemleri de betimlenmiştir. 9. yüzyılda ise Mahaviracharya yazdığı kitapta, sayıların en küçük ortak çarpanını bulan yöntemi tanıtmıştır. Bu yöntem, bugün kullanılmakta olanla aynıdır. Kitapta ayrıca, bir elipsin alanını ve bir çember içine yerleşen dörtkenarlıların alanlarını hesaplamak için bağıntılar (formüller) bulunmaktadır. Aynı yüzyılda, birkaç bilinmeyenli denklem sisteminin yaklaşık sonuçlarını veren yöntemlere de rastlanmaktadır.

9. yüzyılın sonlarında, oranlar, mal mübadelesi, basit faiz, karışımlar, satın alma ve satış, seyahat giderleri, ücretler ve su depolarının doldurulması gibi hespalamaları gerçekleştiren matematiksel bağıntılar geliştirilmiştir. Bunlar arasında oldukça karmaşık olanlar da yer almaktadır. Bu karmaşık durum problemlerdeki parametre sayılarının artmasıyla da uğraşıldığını göstermektedir. Matematiksel araştırmalar 10. yüzyılda da devam etmiştir.

12. yüzyıl Hint matematiğinin parlayan yıldızı Bhaskaracharya idi. Bir matematikçiler silsilesinden gelen bu araştırmacı Ujjain'de bir astronomi laboratuvarının başkanlığını yapmaktaydı. Yukarıda da ifade edildiği gibi *Lilavati* ve *Bijaganita* kitaplarının yazarıydı ve pratik uygulamaları olan ikinci derece (kuadratik) denklemlerin iki kökünü bulan teknikler geliştirmişti. Bu çözümler, Avrupa'da ortaya çıkışından birkaç yüzyıl önce bulunmuş oluyordu. Yerkürenin bir yerçekimi olduğunu postüle etmiş, türev ve integral konularının temelini atmıştı. Bunun yanında, coğrafya, ortalama gezegen hızı, gezegenlerin eşmerkezli olmayan hareket modeli, mevsimler ve ay görüntünleri gibi konularda yapılan hesaplamalar da yer almaktadır. Bu noktada, tarihsel süreçle ilgili daha fazla ayrıntıya girmeden biraz da Batılı tarihçilerin antik Hint matematiğine nasıl baktıklarına ilişkin bazı ipuçlarına eğilmekte yarar vardır.

BATILI TARİHÇİLERİN ANTİK HİNT MATEMATİĞİNE BAKIŞLARI

İlk olarak Hint cebirinin nasıl ele alındığını inceleyelim. John Wallis'ın

6 Eylül 1983'te Al-Khwarizmi'nin 1200. doğum yılı anısına Sovyetler Birliği'nde basılan pul.

Al-Khwarizmi'nin *al-Kitab al-mukhtaşar fi hisab al-jabr wa-l-muqabala*'sından bir sayfa, yaklaşık 240.

John L. Esposito, The Oxford History of Islam.

1685 yılında yazdığı *Treatise on Algebra* (Cebir Üzerine Bir İnceleme), cebir alanında ilk kayda değer tarihi incelemeydi. Wallis, Vossius aracılığıyla Arap yazınından haberdardı ve cebirin adını ilk kez doğru telaffuz eden kişilerden biri olmuştu: *al-jabr* (*Kitab fi al-jabr wa'l-muqabala* kitabından). Wallis, daha önce hiç ifade edilmediği halde modern cebire Diophantus'un katkısına kuşku ile bakmış, Arap cebirinin Hindistan'dan kaynaklı olduğu fikrini de öne sürmüştü: "Sayısal şekilleri Hintlilerden alan Arapların (ki Yunanlar bunu bilmiyordu) aynı zamanda, sayıların da kullanımını ve derinlik içeren pek çok düşünceyi de almış olmaları ihtimal dışı değildir. Bunları Yunanlar ve Latinler bilmiyorlardı ve ancak şimdi ona dayanarak öğrenmiş oluyoruz. Kullandıkları cebiri, Diophantus'tan ziyade Hintlilerden öğrenmiş olmalılar."

Böylece, 17. yüzyılda Avrupa'ya henüz herhangi bir Sanskrit matematik girmiş değildi. O tarihten sonra günün araştırmacıları Hint cebirinin farkına varmışlardı. Wallis'in görüşleri tarihsel çalışmalarda 18. yüzyılda da varlığını sürdürmüş ve Hint matematiğinin etkileri yeniden dile getirilmiştir. Cebirin tarihi üzerine kapsamlı bir monograf yazan Pietro Cossali, al-Khwarazmi'nin *Algebra* (*Cebir*) adlı eseriyle ilgili yaptığı tartışmayı bitirirken, al-Khwarazmi'nin cebiri Yunanlardan almadığı, ya kendisinin icat ettiğini ya da Hintlilerden almış olabileceği sonucuna varmıştır ki, ikincisi daha olası görünmektedir. Diophantus, Avrupa'da cebir üzerine yazan ilk yazar olmasına rağmen, Avrupa'nın cebir bilgisinin, Endülüs Emevileri veya Araplardan alındığı kabul görmüş bir görüştür, Bunun yanında, bir tartışma ve anlaşmazlık konusu da, bazı kimselerin cebirin icadını Yunanlara atfetmesi, diğerlerinin ise cebirin Araplar tarafından Perslerden ve Perslerin de Hintlilerden aldıklarını iddia etmesi etrafında olmuştur.

1805 yılında İngiliz oryantalist Henry Thomas Colebrooke, *Sanskrit Grameri*'ni yayımlar. Bundan sonra, Hint matematiğinin üç klasik eserini çevirir: Brahmagupta'nın (628) *Brahmasphutasiddh*, Bhaskara II'nin (1150) *Lilavati* ve *Bijaganita* adlı eserleri. Avrupa'da ve İslam bölgelerinde matematiğin göreli olarak daha zor pratiğe aktarıldığı dönemlerde Hint matematiğinde çoklu değişkenli denklemlerin çözümleri, sıfırın ve negatif sayıların kullanılması etkin yöntemlerle gerçekleştirilebilmişti. Genel olarak denebilir ki, 19. yüzyıl tarihçilerinin Hint matematiğine bir hayranlıkları olmuştur. Ancak, yine de Hint matematiğine ilişkin görüşlerde araştırmacılar ve matematikçiler iki kampa ayrılmışlardı. Bir grup düşünür, orijinal görüşleri Hint matematikçilere atfetmemişlerdi. Aksine, Batı matematiğinin beşiğinin Yunanlardan gelmiş olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Matematiğin tarihi üzerine dört ciltlik kapsamlı bir eser veren Moritz Cantor her fırsatta, Hint cebiri üzerindeki Yunan etkilerini dile getirmeye gayret göstermiştir. Dikkat edilirse bugün yaygın olan görüş de budur. Cantor'un verdiği örnekler arasında, Hintlilerin cebiri, Yunan geometrisindeki cebirsel izlerden öğrendikleri, Brahmagupta'nın kuadratik (ikinci dereceden) denklemler için geliştirdiği çözümlerin kökenlerinin Yunan matematiğinde olduğu bulunmaktadır.

Diğer kampta olanlar, Yunan ve Hint kültürlerinde geliştirilen matematiksel çözümlerin tesadüfi benzerliklere sahip olduğuna ikna olmamışlardı. Hankel, 1874'te şöyle yazar: "(Batı'da) hümanist öğretim, Doğu'daki tüm yüksek entelektüel kültürün, özelde tüm bilimlerin, Yunan kaynaklarından yükseldiği ve zihinsel olarak gerçekten üretken olan toplumun Yunanlar olduğu önyargılarını derinlemesine telkin etmiştir. Bu durum bizi tersini de düşünebileceğimiz konusunda zor bir konumda bırakmıştır."

Kısa zaman sonra 1875'te *Aryabhatiya* adlı eserin Sanskrit baskısını yayımlamış Fransız oryantalist Leon Rodet, 1879'da bu eserin Batı dillerine ilk çevirisini yapan kişi olmuştur. Rodet, Hint matematiği, Arap ve Batı dünyasındaki gelişmeler ve aralarındaki ilişkiler üzerine, *Journal Asiatiques* adlı Fransız dergisinde birkaç makale ve monograf yazmıştı. Hint ve Arap cebirlerini iki bağımsız gelenek olarak görmüştür; yaklaşım kayda değerdir. Şöyle yazar: "Kürenin hacmini bulmak için Aryabhata'nın geliştirdiği ve uygun olmayan (sayılmayan) yaklaşık hesaplamada gerekli bilgiyi Yunanlardan almışsa, o zaman Arşimet'i açıkça yadsımak durumundayız."

1889'da astronomi konusunda çeşitli Sanskrit eserleri (örneğin, Varahamihira'nın *Pancasiddhan-*

tika adlı çalışması) çeviren George Thibaut, *İndo-Aryan Araştırma Ansiklopedi*'sine, matematik ve astronomi üzerine bir makale yazmıştı. Yunan matematiğinin etkileri söz konusu olunca Thibaut, ortada pek taraf tutmayan bir konum tercih etmiştir. Hint cebirini tartışırken, Hint cebirinin Diophantus'a baskın çıktığını ifade eder. Hint matematiğinin kökenlerini incelerken, Hint cebirinin astronomiyle yakından ilişkili olduğunu ve hatta ikisinin iç içe girmiş durumda bulunduklarını belirtir. Hint "bilimsel" astronomisinde Yunan köklerini tartışırken, Hint matematiğinin, Yunan astronomisi aracılığıyla etkilenmiş olduğunu savunur. Ancak, bazı aritmetiksel ve cebirsel yöntemlerin gerçekten Hint kökenli olduğunu da teslim eder.

Thibaut, Hint cebirini tartışırken, Hint cebirinin Diophantus'a baskın çıktığını ifade eder. Hint matematiğinin kökenlerini incelerken, Hint cebirinin astronomiyle yakından ilişkili olduğunu ve hatta ikisinin iç içe girmiş durumda bulunduklarını belirtir. Hint "bilimsel" astronomisinde Yunan köklerini tartışırken, Hint matematiğinin, Yunan astronomisi aracılığıyla etkilenmiş olduğunu savunur. Ancak, bazı aritmetiksel ve cebirsel yöntemlerin gerçekten Hint kökenli olduğunu da teslim eder.

Araştırmalar ve farklı görüşler arasında bir denklik oluşagelmesine rağmen Moritz Cantor'un benimsediği yaklaşımlar, 20. yüzyılda da hükmünü sürdürmüştür. "Hümanist önyargının" etkisini ve etkinliğini sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Yunan matematiğinin Batı matematiği olduğu efsanesi, Batı'nın kültürel kimliği ile iç içe geçmiş durumdadır. Öylesine kuvvetli bir bütünleşme vardır ki, Yunan matematiğine yabancı olan matematiklerdeki entelektüel başarıları anlamakta güçlük çekilmektedir. Dolayısıyla, tarihsel inceleme ve araştırmaların bu önyargılardan etkilendiğini ve yanılsamalar yaşadığını söylemek açıkça mümkün görünmektedir.

BİRKAÇ NOKTA

• Dar bakış açıları içeren ve küresel egemenliğe sahip matematik görüntüsü, bağdaşık olduğu öğretme ve öğrenme metaforları tarafından desteklenmektedir ve geleneksel mantıkları temel alan bir akıl yürütme yapısı barındırmaktadır. Bunlar, mutlak doğrunun tescil edilmesine, pedagojik yaklaşımlara belirli bağlamlarda kısıtlar getirilmesine, düşüncelerin, kavramların ve bakış açılarının dualistik yaklaşımlarla betimlenmesine ve bu şekilde karşılıklı ayrık iki alan yaratarak birinin diğeri üzerinde üstünlük sağlamasına hizmet eder. Örneğin, matematiğin her yerde olduğu iddia edilerek insanın doğal yeteneklerine yabancılaşmasına neden olunur ve böylece dualistik bir ideolojik boyut yaratılmış olur. Bu da matematik kaygısına kaynaklık eden bir bileşen yaratır.

• Matematik arı bir bilgi yığını olarak örgütlendiği zaman ortaya çıkan ve özellikle öğrenim süreçlerinde yapılanan mantık biçimleriyle, lineer (çizgisel), kesin, tümdengelimsel, dikotomize edilmiş, alegorik olmayan, simgesel-totolojik bir yapı ortaya çıkar. Peki, bunun farkında mıyız? Elbette hayır ve özellikle sistemin günlük yaşantısından yeniden üretilen boyutlar statik kalmaktadır. Kuşkusuz, hiçbir sistem kusursuz olamaz. Ancak bu kusurları anlayabilmek için sistemi analiz etmek yapısal bir değerlendirmeye tabi tutmak gerek. Yoksa karşılaşılan sorunları sistem içinde "hallet-meye" çalışmak çözüm olamaz. Bu analizin bir yapısöküm eşliğinde olması ve tarihin dinamiklerinde ideolojik boyutların yarattığı kalıplarla baş edilmesi gerekmektedir. *Grand narrative* ile yüzleşmek, kolay olamasa da, ciddi dirençler oluştursa da bir kültür olarak matematiği anlayabilmenin etkin yolu budur sanırım.

• Matematiksel bilginin evriminde birbirinden haberdar olmamış kültürlerin ya da bireylerin benzer buluşlar, icatlar ya da gelişmeler gerçekleştirmesi tarihin ilginç ve heyecan verici yönlerinden birisidir. *Grand narrative* ile sabitlenmiş ve durağanlaşmış bilgi yığınının canlanabilmesi, insanlık tarihinin en muhteşem eserlerinden birisi olan matematiğin coşku ile öğrenilmesi ve insana ait olan bu yeteneklerin tarihten gelen farklı nitelik ve özellikleriyle bilinmesinin yeni bir öğrenme ortamı yaratacağı açıktır.

KAYNAKLAR

Dani, S. G., Ancient Indian Mathematics–A Conspectus, *Resonance*, 236, Mart 2012.

Dutta, A. K., Mathematics in Ancient Indian, *Resonance*, 4, Nisan 2002.

Heelfer, A., The Reception of Ancient Indian Mathematics by Western Historians, B.S. Yadav (ed.), "Ancient Indian Leaps in the Advent of Mathematics," Birkhauser, 2007 içinde.

Plofker, K., "Mathematics in India," Princeton University Press, 2009.

Ramasubramanian, K. ve Srinivas, M. D., Development of Calculus in India, *Studies in the history of Indian mathematics* içinde 5:201–286, *Cult. Hist. Math.* 5, Hindistan Book Agency, Yeni Delhi, 2010.

DASKYLEION'DA BULUNMUŞ

BİR KYZIKOS AĞIRLIĞI

OĞUZ TEKİN

*Ekrem Akurgal'ın 1950'li yıllarda başkanlığını yürüttüğü Daskyleion (Ergili-Hisartepe), Anadolu'daki en önemli Pers satraplık merkezlerinden biriydi. Kazılar sırasında Perslerin Akhaimenid Hanedanı dönemine ait çok sayıda eser gün yüzüne çıkartılmıştı. Daskyleion, Büyük İskender'in Persleri yenilgiye uğratmasından sonra, bir süre daha varlığını sürdürmüş, ancak zamanla önemini yitirmiş, Kyzikos'un gölgesinde ve muhtemelen onun egemenliğinde kalmıştı. Daskyleion'da ele geçen Kyzikos ağırlıkları yerleşimdeki Kyzikos etkisinin bir göstergesi olup burada da bunlardan biri üzerinde durulacaktır.**

Akurgal dönemi 1954 yılı kazı sezonunda Ergili C Açması'nda Pers dönemi mühür baskılarıyla (*bullae*) birlikte ele geçen bir Kyzikos kurşun ağırlığı aradan 54 yıl geçtikten sonra Hüseyin Köker tarafından SOMA 2008 yılı Sempozyum Bildiri Özetleri kitabında sunulmuş- fotoğrafsız ve yanlış bir değerlendirmeyle- yayımlanmıştır (1). Köker, ağırlığın boyutunu 22 x 22 mm olarak belirtmiş ancak ağırlığını vermemiştir. Kısa bir süre önce kendisine sorduğumda, ağırlığının 8,9 g olduğu bilgisini benimle paylaşmış ve mülaj fotoğrafını da göndermiştir (2). Kuşkusuz ağırlığın tarihi ile Pers mühür baskılarının tarihi, onların aynı tabakada bulunmamış olmasını gerektirmektedir; belli ki ya karışık bir tabaka ya da MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısı gibi Akhaimenid ve Hellenistik kültürün birlikte var olduğu bir dönem söz konusudur.

Ağırlığın bir yüzünde KUYI ve HMIΣ yazılarının arasında sağa yönelik bir yunus motifi yer almaktadır ancak Köker, yanlış olarak tonbalığı de-

miştir. Gerek yazılar gerekse yunus kabartma olarak işlenmiştir. Yunus tasviri Kyzikos ağırlıklarında nadiren yer almaktadır; bildiğim örnekler sadece *mna* (4) ve *distateron* (5) birimlerde mevcuttur; *hemistateron* örneği yoktur. Kyzikos'un devlet arması niteliğindeki esas sembolleri tonbalığı ve meşaledir. Ağırlığın arka yüzünün boş olduğu varsayılabilir. Köker, ağırlığın "çeyrek birim" olduğunu önermektedir ki bu yanlış bir değerlendirmedir. Zira gerek ağırlığı, gerek boyutu ve gerekse üzerindeki HMIΣ yazısısından, söz konusu kare ağırlığın "çeyrek birim" değil ama bir *hemistateron* (ἡμιστάτηρον) yani "yarım stater" olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca "çeyrek birim" ifadesinin de tek başına kullanılmaması gerekirdi; çünkü -ağırlık çeyrekle ilişkili bir birimde olsaydı- hangi ana birimin (*mna, stater* etc.) çeyreği olduğu anlaşılamayacaktı. Bu nedenle "çeyrek" ifadesi kullanıldığında mutlaka ana birimin de belirtilmesi gerekmektedir. KYZI ise ağırlığın Kyzikoslulara ait olduğunu göstermekte olup KYZI(κηνῶν) = Kyzikosluların" şeklinde tamamlanmalıdır. Bir ağırlığın devlet (bu örnekte Kyzikos) yetkililerince onaylandığı veya kamuya ait olduğunun belirtilmesi ise ağırlık üzerinde *demosion* (δεμοσίον) yazısıyla (veya kısaltması) veya *agoranomos* gibi yetkili memurların adının yer almasıyla yapılırdı; bu ağırlıkta böyle bir durum söz konusu değildir. Günümüze kalmış olan Kyzikos *hemistateron* ağırlıkları, 8,65 ile 17,75 g arasında değişiklik göstermektedir; bu da ortalama ağırlığın 12-15 g arasında bir yerde olduğunu işaret etmektedir. Zira stater ağırlıkları da 17,65 ile 30,52 g arasında değişmektedir. Burada ele aldığımız ağırlık 8,9 g olduğuna göre (8,9 g x 2), 17,8 g'lık bir staterin yarısı olduğu anlaşılmaktadır. Kyzikos ağırlıklarındaki bu değişiklikler, kentin ağırlık standardında zamanla değişiklik olduğunu (içerdiği drahmi miktarında azalma/artma) göstermektedir. Köker, ağırlığın tarihi konusunda herhangi bir öneri getirmemiştir. Kyzikos ağırlık standardının giderek arttığını göz önüne alırsak, söz konusu ağırlığın olasılıkla erken Hellenistik Dönem'e tarihlenmesi mümkündür. Nitekim, pazar alışverişinde sikkelerin ağırlıklarını kontrol için kullanılmış olan ağırlık üzerindeki birim kısaltmasında (HMIΣ) sigmanın C yerine Σ yazılmış olması (her zaman kriter olmasa da) bunu işaret etmektedir.

NOTLAR

* Bandırma Müzesi'ndeki Kyzikos ağırlıkları için bkz. O. Tekin, "Weights of Cyzicus in Bandırma Museum", *Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı / A Festschrift for Orhan Bingöl on occasion of his 67th Birthday* (ed. G. Kökdemir), Ankara, 2013, s. 621-626, no. 1-4 ve 6.

(1) H. Köker, "A Coin Weight of Cyzicus from Daskyleion", *12th Symposium on Mediterranean Archaeology (=SOMA), March 5-8 2008, Abstracts*, (ed. H. Oğuz), 2008 (bildiriözeti).

(2) Ağırlığın gram bilgisi ve müsaj fotoğrafı için Hüseyin Köker'e teşekkür ederim.

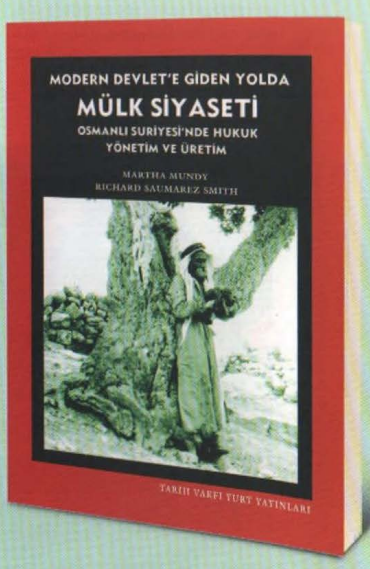
(3) O.Tekin, "Weights of Cyzicus in Athens Numismatic Museum", *Anatolia Antiqua* XXI (2013), s. 167-173, no. 15.

(4) P. Weiss, "Markgewichte von Kyrikos und Hipparchengewichte", *Myrsiache Studien* (ed. F. Schwertheim), Bonn, 1990, s. 117-139, s. 121, no. 11. O. Tekin, *Corpus Ponderum Antiquorum et Islamicorum, Turkey 3, Suna and Inan Kıraç Foundation Collection at the Pera Museum*, Istanbul, 2013, no. 18, Özel Koleksiyon (İstanbul).

Elinizdeki kitap geç dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda hukuk, idare ve üretken toplumsal ağların kesiştikleri noktada mülkiyet ilişkilerinin doğasını ve dönüşümünü inceliyor. Öncelikle Tanzimat düzenlemelerini, İslam Hukuku'nda yüzyıllar boyunca mîrî topraklar hakkında cereyan etmiş tartışmaların eksenine oturtuyor. Daha sonra, Tanzimat hukuksal sisteminin yönetimini İmparatorluğun yüz civarında köyü kapsayan bir kazasında mercek altına alıyor.

Kitaba göre bu yaklaşım yöntem açısından önem taşıyor, zira on dokuzuncu yüzyıl boyunca Tanzimat ıslahatları büyük ölçekli dönüşümlere uğramıştır. Bu ıslahatların etkileri de hem yürürlüğe konuluşlarının zamanlamasına hem de bölgelerin siyasal iktisadına bağlı olarak farklılıklar arzederler. Bu yüzden siyasal yöneticiler bölge seçkinleri ile bir araya gelerek müzakere, tercüme ve çatışma süreçlerine dahil olurlar.

Kitabın üçüncü ve son bölümü sözlü mülakatlar, tapu, kadastro, nüfus, vergi, nizamiye ve şer'i mahkeme kayıtlarından hareketle üretken sistemlerde mîrî topraklardaki mülkiyetin nesnesinin sadece hukuk ve idare tarafından değil, bu toprağın toplumsal üretimdeki değeri tarafından da belirlendiğini göstermektedir. Böylece elinizdeki kitap, daha geniş karşılaştırmalı bir çerçevede hem mülkiyetin mahiyeti hem de Osmanlı ıslahatlarının mizacı konularında yeni perspektifler sunmaktadır.

Vakıf Merkezi
Zindankapı Değirmen Sokak No:15 Eminönü / İstanbul
T (212) 522 02 02 F (212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr / info@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi No: 82/30 06420 Kızılay-Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

BÜYÜK SULTAN II. KILIÇARSLAN DÖNEMİNE AİT

BİR ANADOLU SELÇUKLU DEVLETİ AĞIRLIĞI

OĞUZ TEKİN

Bu yazının konusunu oluşturan bronz ağırlık (env. no. MK 380), işadamı ve koleksiyoner Muharrem Kayhan Koleksiyonu'nda bulunmakta olup 1994 yılında İzmir'de satın alınmıştır. Sekizgen prizma formdaki ağırlığın her bir köşesinde dikine ve dışbükey dar bir hat yer almaktadır ki bu da ağırlığa bir hareketlilik ve zenginlik katmaktadır. Ağırlığın çapı 21 mm, kalınlığı 6-7 mm, ağırlığı ise 21,16 g'dır.*

Ağırlığın ön yüzünde, merkezde, büyükçe yuvarlak bir daire bulunmaktadır. Dairenin kenarı boyunca ikinci bir daire vardır ki böylece dış daire çizgisi ile iç daire çizgisi arasında bir oluk oluşmuştur. Merkezi dairenin içinde Arap alfabesiyle yazılmış dört satırlık bir yazı bulunmaktadır:

es-Sultân
ül-muaẓẓamî
Kılıçarslan
bin Mesud

Çevirisi: "Büyük Sultan, Mesud oğlu Kılıçarslan"

Anadolu Selçuklu sultanları içinde Kılıçarslan adını taşıyan sikke bastırmış dört sultan bulunmaktadır. Ancak, ağırlık üzerindeki yazıda babasının adının yani "bin Mesud" ifadesinin geçmesi, onun II. Kılıçarslan (1155-1192) olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca, "es-sultan ül-muazzam" unvanı -bazı Anadolu Selçuklu sultanları tarafından kullanılan bir unvan olsa da- bu unvanı en sık kullanan sultanın II. Kılıçarslan olduğunu biliyoruz (1); hatta öyle ki II. Kılıçarslan, "es-Sultan ül-muazzam" unvanıyla özdeşleşmiştir. Bu unvan sultan adına basılmış tüm altın, gümüş ve bakır sikkelerde de karşımıza çıkmaktadır. Ağırlık üzerindeki yazının üstten ikinci satırının ikinci yarısı ne yazık ki tahrip olduğundan net değildir ve güçlükle okunabilmektedir (2). Dairenin çevresinde, kenar boyunca sıralanan on iki tane yedi kollu yıldız motifi yer almaktadır. Yıldız, bir dolgu motifi olarak Anadolu Selçuklu sanatında sevilen ve sık kullanılan bir motiftir. Ancak elimizdeki örneklerin çoğu altı veya sekiz kolludur; yedi kollu yıldız ya hiç yoktur ya da nadirdir. Öte yandan, yıldız olarak tanımladığımız bu motifte kolların uçlarının sivri değil ama yuvarlaklaştırılmış olması nedeniyle daha ziyade bir çiçek rozete benzediğini de vurgulamalıyız. Gerek merkezi daire ve içindeki yazının gerekse çevredeki motiflerin darp yöntemiyle yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ağırlığın arka yüzünde de ön yüzdeki daire aynen tekrarlanmış ancak daire içine herhangi bir yazı yerleştirilmemiştir veya tamamen siliktir; çevresi yine çiçek rozet motifleriyle kaplanmıştır.

Ağırlığın yan kenarı (profil) boyunca yüzeylerde de aynı motif yedi kez tekrarlanmıştır. Ağırlığın üzerinde kısmi olarak gözlenen beyazlık belki bir zamanlar kalayla kaplanmış olduğuna işaret ediyor.

Burada ele aldığımız ve benzerine rastlayamadığımız bu ağırlığı ünik olarak ifade edebilir ve bu nedenle de çok değerli olduğunu söyleyebiliriz. Ağırlığın dirhem (gümüş) veya miskal (altın) standardına göre yapılmış olması gerekmektedir. Önce dirhem ihtimali üzerinde durabiliriz. Selçuklu para sisteminde dirhem esas kabul edilmiş olduğundan buradaki ağırlığın dirhem standardına dayalı olduğu iddia edilebilir; ancak bu tartışmalı ve ispatı zor bir iddia olacaktır. Yapılacak bir hesaplamaya göre; ağırlığımızın gram cinsinden ağırlığı 21,16 olduğuna göre, birim değeri 6 dirhem (3,53 g'lık dirhem) veya 7 dirhem (3,02 g'lık dirhem) olabilir. Öte yandan, Anadolu Selçuklu dirheminin ağırlığının 3,08 g (3) olduğu varsayılsa da bu değer tüm Anadolu Selçuklu sikkeleri için geçerli genel değerdir. Bu değer göz önüne alındığında ağırlığımızın 7 dirhem olduğu öne sürülebilir. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, ağırlığın II. Kılıçarslan dönemine ait olmasıdır. Öyle anlaşılmaktadır ki başlangıçta (özellikle II. Kılıçarslan döneminde) dirhem daha ağırdı, giderek ağırlığı düşmüş ve 3,00 g'ın altına inmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nde ilk altın ve ilk gümüş sikke II. Kılıçarslan döneminde basılmıştır; bu durum, gerek dirhem gerekse miskal için ağırlık standardının yeni oturtulmaya başlandığı bir dönemin söz konusu olduğuna işaret etmektedir. Sultan II. Kılıçarslan'ın günümüze kalmış dirhemlerinin ortalama ağırlığının yak. 3,28 g olduğu göz önüne alınırsa, söz konusu ağırlığımızın ağırlığı (yani 21,16 g) 6 dirhem (3,53 g'lık dirhem) için yüksek, 7 dirhem (3,02 g'lık dirhem) içinse düşük kalmaktadır. Diğer bir ifadeyle, burada ele aldığımız II. Kılıçarslan dönemi ağırlığın gram cinsinden ağırlığı (21,16 g), yine II. Kılıçarslan dönemi dirhemlerin ağırlığıyla uyum göstermemektedir.

Söz konusu ağırlığı miskal standardına göre ele alırsak, biraz daha uygun bir değere yaklaşabiliriz. Anadolu Selçuklularının altın sikkesi dinarın resmi ağırlığının 4,81 g olduğu varsayılmaktadır (4); kuşkusuz bu değer de tıpkı dirhem gibi tüm Anadolu Selçuklu sikkeleri için genel bir değeri ifade etmektedir. Öte yandan, günümüze kalan Anadolu Selçuklu altın sikkelerinin ortalaması 4,40 g civarındadır yani kabul edilen genel değerin yaklaşık 40 miligram altındadır. Bu genel değerleri bir kenara bırakırsak; II. Kılıçarslan döneminde basılmış olan H. 573 (1177) tarihli ünik altın sikkenin (dinar) Konya'da darb edildiği (5) ve 4,22 g (6) ağırlığında olduğu bilinmektedir; bu değer hem resmi standardın hem de ortalama standardın altındadır. Ancak önemli bir karşılaştırma için de çok uygundur. Zira burada ele aldığımız bronz ağırlığın ağırlığıyla (21,16 g) uyum göstermektedir. 21,16 g'ı beşe böldüğümüzde 4,23 g elde ederiz ki bu, II. Kılıçarslan'ın 4,22 g'lık altın dinarının ağırlığına çok yakın bir değerdir. Hatta söz konusu altın dinarın delik olduğu göz önüne alınırsa ağırlığının pekâlâ 4,23 g veya biraz üstü olduğu varsayılabilir. Bu nedenle, söz konusu ağırlığın 5 miskal biriminde bir ağırlık olması ihtimalinin yüksek olduğunu öne sürebiliriz. Buradan yola çıkarak, Anadolu Selçuklu dinarlarının (ve miskalin) II. Kılıçarslan döneminde yak. 4,23 g olduğunu ancak II. Kılıçarslan'ın iktidarından sonra dinarın (ve miskalin) ağırlığının arttığını söyleyebiliriz. Söz konusu ağırlık, Anadolu Selçuklu Devleti'nin resmi ağırlığı olup altın sikkelerin ağırlıklarını kontrol etmede kullanılıyor olmalıydı.

NOTLAR

* Ağırlığı çalışmama ve yayımlamama izin veren Sayın Muharrem Kayhan'a teşekkür ederim.

1 Babası I. Mesud da aynı unvanı taşımıştır.

2 Yazının okunmasını teyit eden görüşleri nedeniyle Garo Kürkman, İ. Günay Paksoy ve Gültekin Teoman'a teşekkür ederim.

3 W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden, 1955, s. 5; Ş.N. Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri I: I. Mesud'dan I. Keykubad'a Kadar (510-616 /1116-1220)*, İstanbul, 2000, s. 169.

4 Hinz, *aynı eser*, s. 5; Aykut, *aynı eser*, s. 170.

5 Sikkenin, II. Kılıçarslan'ın Miryokefalon (Denizli Çivril) Savaşı'nda (1176) Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'u yenilgiye uğratmasının ertesi yılı (1177) darb edilmiş olması dikkate değerdir; M. Broome (yayına hazırlayan V. Novák), *A Survey of the Coinage of the Seljuqs of Rome*, Londra, 2011, s. 43.

6 Bu sikkeyi ilk yayımlayan İ. Artuk, onun 4,20 g olduğunu belirtmiştir: İ. Artuk, "Abbasi ve Anadolu Selçuklularına Ait İki Eşsiz Dinar", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 8 (1958), lev. XLIII ve İ.-C. Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*, c. 1, İstanbul, 1970, no. 1060. Ancak sikkeyi son olarak inceleyen Y. İzmirlier, sikkenin 4,22 g olduğunu belirtmiştir: Y. İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları / The Coins of Anatolian Seljuqs*, İstanbul, 2009, no. 2.

ÇOK İLGİNÇ BİR KİTAP:

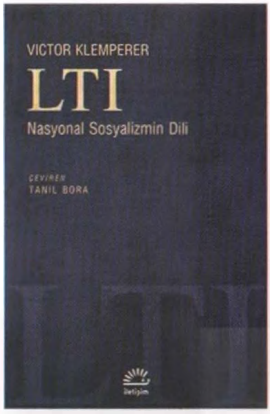
LINGUA TERTII IMPERII (LTI)

METE TUNÇAY

İletişim Yayınları, geçtiğimiz yaz başında Victor Klemperer'in "Bir Filologun Notları" **LTI**. *Latince* **Lingua Tertii Imperii** *(yani "3. Reich/Rayh'ın Dili" sözcüklerinin baş harfleridir) adlı kitabını Çağdaş Alman Edebiyatı dizisi çerçevesinde bazı Alman Sosyal Demokrat kuruluşlarının desteğiyle yayımlamış. Tanıl Bora'nın büyük bir başarıyla Türkçeye çevirdiği metnin editörlüğünü (İstanbul'dan) Sezer Duru ve (Berlin'den) Ego Ammann yapmışlar.*

Victor Klemperer (1881-1960) Yahudi olması nedeniyle 1935'te Dresden Üniversitesi'ndeki Fransız Edebiyatı profesörlüğünden atılan bir dilbilimciymiş. Karısı Aryan (Ari – "temiz" Alman) olduğu için, Victor da sürgünden ve toplama kampına yollanmaktan kurtulmuş, ama ondan ayrılmaya razı olmayan eşiyle birlikte savaşın son üç buçuk yılını bir Yahudi evinde yaşamak zorunda bırakılmış.

Karısı Eva'ya adadığı kitap "Heroizm" başlıklı bir önsözle "Tabirlerden dolayı" başlıklı bir sonsöz arasında 36 bölümden oluşuyor (s. 7-317). Ilkin 1946'da basılan yapıt, burada 1957'de yapılan 3. Doğu (Demokratik) Almanya basımından çevrilmiş. *LTI* toplam 30 küsur basımda 400.000 tiraja ulaşmıştır. Elimizdeki metnin sonunda (s. 323-411) "Yorum" diye bir editoryal notlar yığını var. En arkada da (s. 413-19) Editörlerin Sonsöz'ü yer alıyor. Açıklayıcı metin-sonu notları niteliğindeki "Yorum"ların özelliği, metinde onlara herhangi bir gönderme yapılmadan, her birinde kaçıncı sayfanın hangi satırındaki sözlere değgin olduklarının belirtilmesi. Yazarın *LTI*'den başka, 60 yıl boyunca tuttuğu 15 bin sayfa günlükleri de varmış.

1903'te 24 yaşındayken Protestanlığa geçen Victor Klemperer 1912'de bir daha aynı işlemi yineleyerek Hıristiyanlığını pekiştirmek istemiştir (Karl Marx'ın babasının yüzyıl önce avukatlık edebilmek amacıyla yaptığı gibi, o da belki bu sefer profesörlüğü güvencelemek için). 1906'da piyanist Eva ile evlenmiş, 1914'te Münih'te Montesquieu üstüne doktora tezini vermiş, 1915'te de gönüllü olarak askere gitmiştir. Editörler belirtmeye gerek duymuyorlar, ama anlaşılan 2. Reich'in silahlı kuvvetleri de tam birleşmiş değildi. Prusya'nınkinin yanında Victor'un katıldığı bir Bavyera ordusu da vardı! Oradan taltifle madalya alarak ayrılmıştır.] Klemperer 1921'de Dresden Teknik Yüksekokulu'nda Latin Filolojisi profesörü olmuş. Victor'un (*Klemperer*-Tenekeci'den türeme) soyadı, Bohemya'da yaygın bir Yahudi ismiymiş.

Onun Yahudiliği bana 1930'larda Türkiye üniversitelerine (İstanbul + sonraları Ankara) gelen profesörleri düşündürdü. Aralarında Yahudi olmayan Nazi karşıtları da vardı. Ama ötekiler de Yahudi olmaktan çok Alman'dılar. Bunu sadece, Aşkenazi oldukları için bizim Sefarad Yahudilerimizle kaynaşmadıkları için söylemiyorum!

Klemperer çıftı, 1945'te (sonraları adı Sosyalist Birlik Partisi'ne dönüştürülen) AKP'ne üye olmuşlar. Çeşitli Demokratik Alman Cumhuriyeti üniversitelerinde profesörlük yapan Victor iyice Stalinci kesilmiş. Editörler bu konuda diyorlar ki (s. 415):

"NSDAP'e kitlesel yönelişin eleştiri kabiliyetinin kıtlığından kaynaklandığını *LTI*'de o kadar inandırıcı biçimde açıklayabilen, terörize edilmiş bir

kurbanın içinde bulunduğu zaruret halini kahverengi diktatörlüğe dair aydınlık görüşlü 'kültür tarihi yazarlığına' dönüştürmek gibi ahlâki bir cesaret eyleminde bulunabilmiş olan Klemperer, kızıl diktatörlüğün ideolojik iğvalarından masun değildir ve neredeyse trajik denebilecek bir biçimde ideolojik bir yanılgıya kapılmıştır."

Bu tumturaklı yargıya karşın, editörler iki sayfa sonra, Victor'a Demokratik Almanya'daki "lâf salatası" hakkında bir *Lingua Quarti Imperii* [Dördüncü Reich/Rayh'ın Dili] yazmasının önerildiğini, onun da bunun için kelime listeleri hazırladığını kaydediyorlar. 1951'de eşi Eva öldükten sonra, Victor kendisine asistanlık yapan filolog Hadwig Kirschner ile evlenmiş (hesapça yaşı 70'in üstündeymiş). Ünlü orkestra şefi ve besteci Otto Klemperer (1885-1973) Victor'un yeğeniymiş (Berlin'den sonra Los Angeles ve Londra filarmonileri). Bu kadar "magazin" yeter herhalde.

Kitabın hakkını vermek kolay değil. Hemen her paragrafı yeni bir bilgi parçası içeriyor. Adeta Vossler'in "Dil, açığa çıkarandır"(s. 416) özdeyişinin uygulaması! Gerçekten, Nazi eylemlerinin isimler, terimler ve deyimler gibi simgelerle dile yansıması, bu ideolojiyi olanca çıplaklığıyla açığa vurmaktadır. Yüzlerce kişinin adı geçmekle birlikte, kitapta en çok anılan kişi, savaşın en son günlerinde, 48 yaşındayken karısı ve çocuklarıyla birlikte intihar eden Propaganda Bakanı Joseph Goebbels'tir. Onun olağanüstü yüksek bir IQ'su olduğu bilinir (demek ki, insan olmak için yalnızca zekâ yetmiyor). İkinci sırada önemli olan, Nazi Partisinin ideoloğu, "Yirminci Yüzyılın Mithosu" kitabı 2 milyon tiraj yapan mimar Alfred Rosenberg'di (1893-1946'da Nürnberg Mahkemesi tarafından idam ettirildi).

Birinci Dünya Savaşı'nda askerlik yaptığı için, Victor'un bir süre hocalığını sürdürmesine izin verilmiş. Bu da, onun 9 Kasım 1933'te Fransız edebiyatı dersi için Corneille semineri yaparken sınıfa niçin sadece iki öğrencisinin geldiğini anlatmasını açıklıyor (s.49): "Sarı Yahudi kartıyla Lore Isakowitz ve mavi devletsiz kartıyla Studiosus Hirschowicz, babası Türk, gayri Ari." VI. Bölümdeki "Nazice Üç Kelime"den ilki "ceza-seferi": Yakaladıkları Yahudileri sopaladıktan sonra, onlara zorla Hint yağı içirip aşağılamak için sokakta yürümeye mecbur etmeleri.

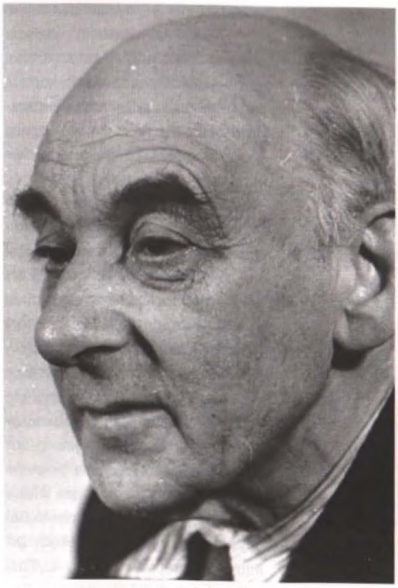
En ilginç bölümlerden biri, yazarın Almanya'daki Nazi iktidarından önce İtalya'da on yıl var olan Faşizm'le yaptığı karşılaştırma. (Nazizme de Faşist demenin, o adın içinde "sosyalist" sözcüğü geçtiği için kullanmak istemeyen Sovyet uygulamasından geldiği rivayet edilir.) Gerçekten, Nazizm birçok noktada, İtalyan deneyimine öykünmüştür. Yazarın gözlemlediği gibi, Hitler de Mussolini'nin oratorik edasını taklit etmeye kalkmış, ama nutuklarında ondan daha çok kasılarak bağırmıştır.

Hıristiyan ilk adların yerine Cermen kökenli adların konulması, yaygın bir Nazi uygulamasıydı. Hele Eski Ahit'te geçen isimler, Alman toplumunun kullanmasına kapalıydı (s.93). Einstein gibi önemli fizikçilerin adlarının başına "Yahudi" sıfatının eklenmesi zorunlu olduktan başka, elektrikteki Hertz ölçü birimi bu Yahudi adıyla kullanılamıyordu.

XXI'inci Bölümün sonunda Klemperer Nazizmin Alman Romantikliğinden türediğini ileri sürüyor (s.161). Ama editörler bu noktaya bir yorum düşerek yazarın söz konusu iddiasının tartışmalı olduğunu vurguluyorlar. Elli küsur yıl önce okuduğum bir kitabı anımsadım: Peter Viereck'in *Metapolitics'i* – altbaşlığı, *The Roots of the Nazi Mind* (NZ Zihniyetinin Kökleri) aynı iddiadaydı. Günahı Goethe'ye kadar bulaştırmasına karşın, savı benim aklıma yatmıştı. Şimdi Google'a bakınca, 1916-2006 yılları arasında yaşamış olan bu Amerikalı şair ve tarihçi yazarın, söz konusu kitabı 1941'de yazdığını öğrendim.

1930'lar gibi ileri bir dönemde, Almanlar gibi yüksek Batı kültürünü yaşayan (hatta yaratan) bir ulusun ırkçılık gibi bir ilkelliğe kapılarak en vahşi cinayetler işlemesini açıklamak kolay değil. Klemperer de bu nedeni açıklayamıyor, ama sözcüklerle kendini nasıl dışa vurduğunu belgeliyor.

Kitabın hakkını vermek kolay değil. Hemen her paragrafı yeni bir bilgi parçası içeriyor. Adeta Vossler'in "Dil, açığa çıkarandır" özdeyişinin uygulaması! Gerçekten, Nazi eylemlerinin isimler, terimler ve deyimler gibi simgelerle dile yansıması, bu ideolojiyi olanca çıplaklığıyla açığa vurmaktadır.

Victor Klemperer, (1881-1960).

OSMANLI İMPARATORLUĞU, YUNANİSTAN VE TÜRKİYE'DE AZINLIKLAR

AYTEK SONER ALPAN

Benjamin C. Fortna'nın Routledge tarafından yayınlanan **State-nationalisms in the Ottoman Empire, Greece and Turkey: Orthodox and Muslims, 1830-1945 (Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan ve Türkiye'de Devlet-milliyetçilikleri: Ortodokslar ve Müslümanlar 1830- 1945)**[1] *kitabıyla erken 19. yüzyıldan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar azınlıkların ve azınlık kurumlarının oluşumu, iki devletin sınırları içinde yaşayan azınlık nüfuslara dönük hükümet politikalarının ve ideolojilerinin karşılaştırmalı bir analizini sunuyor.*

Osmanlı İmparatorluğu'nda ve imparatorluğun dağılma sürecinde neredeyse bir asırlık fasıla ile ortaya çıkan iki devlet; Yunanistan'da ve Türkiye'de milliyetçiliğin gelişimi üzerine özellikle geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinden başlayarak konuya ilişkin teorik çalışmaların artmasıyla geniş bir literatür oluşturmuş durumda. Buna paralel olarak küreselleşme tartışmaları eşliğinde ulus-devlet yapılarının sorgulanmaya başlaması, Balkanlar'daki hemen tüm sınırları etkileyen etnik sorunların ortaya çıkması ve Türkiye'de Kürt Sorunu'nun varlığı ile Yunanistan'da Yugoslavya'nın dağılması neticesinde Makedonya Sorunu'nun alevlenmesi gibi faktörler neticesinde 1990'lardan başlayarak özellikle Türkiye ve Yunanistan'da vatandaşlık, azınlıklar ve azınlık rejimi konusunda hızla genişleyen bir literatür ortaya çıktı. Bunlar arasında Alexis Alexandris (1983), Baskın Oran (1986, 1998, 2004), Lena Divani (1995), Dimitris Christopoulos (1997, K. Tsitselikis ile), Richard Clogg (2002), George Mavrogordatos (2003), Samim Akgönül (2004, 2008, 2013), Dilek Güven (2006), Konstantinos Tsitselikis (2012) ve Harris Mylonas'ın (2012) çalışmalarını saymak mümkündür.

Azınlıklar sorunu ulus-devletlerin çıkarları çerçevesinin dışında ve bu çerçeveyi sorgulayan bir içerikle tarihsel, toplumsal, yasal ve/veya uluslararası bir bağlamda ve genellikle karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmaya başlandı. Böylesi bir literatürün hızlıca gelişmesi elbette tesadüf değil. Türkiye'de ve Yunanistan'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan iki ülkeyi birden bağlayan, Lozan Antlaşması ile yeni bir hukuki çerçeveye kavuşan ve ilerleyen yıllarda itilaf namelerle detaylanan hukuki yapı içinde siyasi atmosfere göre devinen ve mütekabiliyet esasına dayalı azınlıklar sorunu mevcuttu.

30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "Türk ve Yunan Ahalisinin Mübadelesine Mütedair Mukavelename" ile birlikte yalnızca gideceklerin değil, azınlık olarak kalacakların da kaderi tayin edildi. Zira bu mukavelenameye göre iki devlet çeşitli gerekçelerle hamisi olduğunu iddia ettikleri nüfusları diğer devletin sınırları içinde "rehin" olarak bırakıyorlardı. Buna göre, belli düzenlemelere bağlı kalınmak suretiyle İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada Rumları ile Batı Trakya Müslümanları nüfus mübadelesinden muaf tutuldu ve resmen azınlık olarak tanımlanmış oldular. *Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan ve Türkiye'de Devlet-milliyetçilikleri: Ortodokslar ve Müslümanlar* kitabı, bahsi geçen "rehin" nüfusları tarihsel bir perspektiften inceleyerek mevcut literatüre önemli bir katkı yapıyor. Kitap, girişte şöyle tanıtılıyor: "Erken 19. yüzyıldan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar azınlıkların ve kurumlarının oluşumunun izini sürerken, bu kitap iki devletin sınırları içinde yaşayan azınlık nüfuslara dönük hükümet politikalarının ve ideolojilerinin karşılaştırmalı bir analizini sunmaktadır." Ayrıca bu

açıdan bakıldığında kitap, imparatorluklardan ulus-devlete geçişi inceleyen daha geniş bir literatürün parçası olarak görülebilir.

Kitap, sırasıyla Benjamin Fortna ve Paraskevas Konortas tarafından yazılmış olan giriş ve sonuç bölümlerini de içine alan on bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Benjamin Fortna tarafından kaleme alınan "Osmanlı İmparatorluğu ve Sonrası" başlıklı giriş notlarında yazar, Osmanlı bağlamında azınlıkların ve azınlık kavramının ortaya çıkışını incelerken bir yandan da kitabı tanıtıyor. Çok-etnili bir yapı olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan Yunanistan ve Türkiye gibi ulus-devletlere geçişi incelerken, anlamları ve işlevsellikleri birbirine bağlı çoğunluk ve azınlık ikilisine odaklanarak tartışmasına başlıyor ve bu terimlerin/toplumsal yapıların ortaya çıkışını toplumsal hudutların icadı olarak açıklıyor. Ardından, geç 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyılda basılan çeşitli Türkçe sözlüklerde azınlık (ekalliyet) sözcüğünün izini süren Fortna, azınlık kavramının ancak 20. yüzyılın başlarında günümüzdeki anlamıyla kullanılmaya başlandığı sonucuna ulaşıyor. İncelenen sözlüklerden sadece Vahid Bey'in 1924 tarihli *A Condensed Dictionary* isimli İngilizce-Türkçe sözlüğünde "minority" sözcüğünün üçüncü anlamı olarak "ekalliyet" verilir ve bu maddede Vahid Bey "ekalliyetlerin hukuku"ndan (*rights of minorities*) bahseder. Fortna, anılan bölümde geç Osmanlı Devleti'nin ve toplumsal yapısının hızlı dönüşümünün azınlık sorununun anlaşılmasında sıkıntılar yarattığına işaret ediyor. Yazar, bu noktada, *millet* kavramının geçirdiği semantik dönüşümü incelerken, milleti bugünkü anlamıyla tanımlamada aşılmaz "sınır çizgileri" olarak temel işlev gören dil, din ve kültür gibi parametrelerin tarihsel manada böyle bir işlev görmediği ya da bu parametrelerin bugünkü keskinliğe sahip olmadığını çeşitli örnekler üzerinden göstermekte ve aşırı basitleştirilmiş okumalara tabi tutulan Osmanlı realitesinin çok boyutlu, dinamik ve çetrefil yapısını gözler önüne sermektedir.

"Elitler ve Ulusal Kimlik Oluşumu" başlıklı ikinci bölümde, Dimitris Kamouzis, 19. yüzyılın ikinci yarısından 1922'ye kadar politize olan dini elitlerin İstanbul Rumları arasında ulusal bilinç ve kimliğin oluşumundaki rolünü inceliyor. Yazar, bu süreçte üç temel dönüm noktası tespit ediyor. Buna göre millet sisteminin kurumsallaştığı Tanzimat reformlarının hayata geçirildiği dönem birinci dönüm noktasıdır. Bu süreçte, Rum cemaati dinsel olmaktan çok etnik bir karakter kazanmıştır. Tanzimat ve Islahat fermanları ile birlikte kurulan idari model neticesinde Patrikhane'nin dini imtiyazları Osmanlı Devleti tarafından tanınırken, idarî anlamdaki otoritesi kilise kökenli olmayan orta-üst sınıf cemaat üyeleri ile paylaşılmıştır. Söz konusu paylaşım Rum cemaati liderliğinin, diğer cemaat liderliklerinde olduğu gibi, biri Osmanlıcı diğeri milliyetçi -Rum cemaati özelinde Elenik- olmak üzere iki sekte ayrılmasına yol açmıştır. Kamouzis'e göre Rum milletinin etnik bir karakter kazanmasında elitler içindeki bu bölünme ve elitler arası mücadele özellikle etkilidir. Bunun yanı sıra önemli bir diğer gelişme Rumların ve Yunanistan'ın aleyhine rekabetçi bir biçimde yükselen Bulgar milliyetçiliğidir. Kamouzis'in saptadığı ikinci dönüm noktası, 1908-1912 arasındaki cemaatin politizasyon sürecidir. Kamouzis'e göre anılan dönem aynı zamanda cemaatin etnik karakterden ulusal karaktere geçiş sürecidir. Aynı süreçte Osmanlıcı üst-sınıf da marjinalize olmuş ve İstanbul Örgütü'nün (Οργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως) çatısı altında toplanmış, Osmanlı'dan ve Osmanlı mirasından ziyade Yunanistan'a yüzünü dönen orta-sınıf milliyetçi siyasal aktivistler geniş kesimlerin Elenizasyonunda etkili hale gelmiştir. İttihat ve Terakki'nin (İT) Türk milliyetçiliğine dayalı politikalarını yükseltmesi, etnisiteden ulusa geçişi hızlandırmıştır. Kamouzis, bu dönüşümün sağlanmasında son dönemecin 1919-1922 Yunan yayılmacılığı olarak tarif edilebilecek dönem olduğunu ifade etmektedir. Türk-Yunan Savaşı ile cemaatin önde gelen temsilcileri düşünsel ve siyasi düzlemde tam manasıyla Osmanlı aleyhtarlığında konumlanmıştır. Yunanistan'ın Anadolu seferinin başarısızlığa uğraması ile birlikte ideolojik bir yıkım da yaşayan Yunan milliyetçisi İstanbullu elitler değişik siyasal projeler geliştirmişse de bu projelerden sonuç alınamamıştır. Ancak Rum cemaatinin tedrici biçimde gelişen ulusal bilinci bu projelerin çerçevesinde şekillenen Yunanistan merkezli politik tartışmalarla perçinlenmiştir.

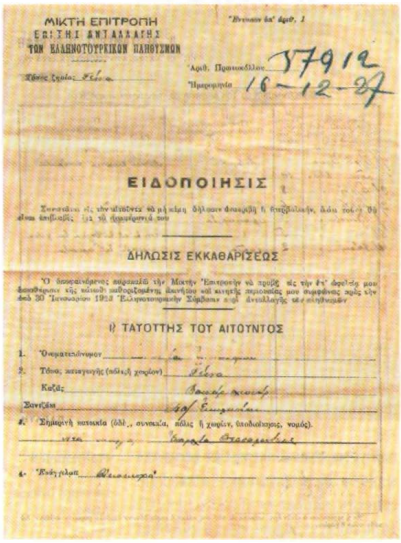

Muhtemelen 1821 Yunan Devrimi öncesi Atina.

Edward Dodwell: *Views in Greece*, Londra 1821.

"Ulusal Bir Çevrede Millet Mirası" başlıklı üçüncü bölümde, Stefanos Katsikas, Kamouzis'in incelediği dönemde Yunanistan'daki azınlık politikalarını ve Müslümanın Yunanistan'daki

yerini incelemektedir. Katsikas'a göre ulus-inşası sürecinde Yunanistan, sınırları dâhilinde olan Müslümanlara Avrupai bir ulus-inşası programı kapsamında Osmanlı millet sisteminden esinlenen politikalarla muamele etmiştir. Birinci aşamada, Yunanistan'ın yoğun Müslüman nüfus barındıran Teselya'yı ve Makedonya'yı sınırlarına henüz dâhil etmemişken (Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılışından 1880'lere kadar geçen süre zarfında) Yunanistan baskı ve zor ile göç ettiremediği ya da Ortodokslaştıramadığı sayıca az Müslüman nüfusu yok saymaktadır. Bu nüfusla muhatap olmak durumunda kalındığında ise söz konusu nüfusa ikinci sınıf vatandaş olarak yaklaşmaya dayalı bir politika izlenmiştir. Topraklarını terk eden Müslüman nüfusun geride bıraktığı mülkler Yunanistan'ın bağımsızlığının *de jure* tanınmasının ardından milleştirilmiş, bir bölümü ise devlet tarafından satılmıştır. Ancak Müslüman emlakı sorunu tam anlamıyla çözülmemiş, hem Yunanistan içinde hem de uluslararası arenada masada kalmaya devam etmiş ve Yunanistan'da azınlık rejiminin oluşmasında etkili bir faktör olmuştur. 1880'lerle birlikte Yunanistan'ın genişlemesine paralel olarak artan Müslüman nüfusu ve özellikle mülkiyet sorunlarının çözümü konusunda Düvel-i Muazzama'dan gelen baskı neticesinde Yunanistan, Müslüman nüfusuna ilişkin bir yasal çerçeve geliştirmek zorunda kalmıştır. Katsikas, bu noktada kitabın en özgün ve en önemli gözlemlerinden birini yapmaktadır: Yazara göre söz konusu yasal çerçeve, Osmanlı millet sistemi esinlidir. Bu çerçeve dâhilinde Müslüman dini cemaat liderlerine imtiyazlar ve temsiliyet yetkisi tanınmış, millet sisteminde gayrimüslim cemaatlere tanınan meclis kurma hakkına benzer bir hak Müslümanlara vakıf meclisleri kurmaları için verilmiştir. Söz konusu imtiyaz ve hakların çoğu zaman yine devlet eliyle çiğnenmiş olması Katsikas'ın altını çizdiği bir diğer noktadır.

ΜΙΚΤΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΕΞΕΤΗΣΕΩΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗΣ
ΤΩΝ ΜΑΧΗΤΟΤΟΥΡΚΙΚΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ

"Βενιζέλος Δέλτα" Δφ. 1

Αριθ. Πρωτοκόλλου 37912
Ημερομηνία 16-12-27

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

ΔΗΛΩΣΙΣ ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΕΩΣ

Η ΤΑΥΤΟΤΗΣ ΤΟΥ ΑΙΤΟΥΝΤΟΣ

1. Ονοματεπώνυμον
2. Τόπος καταγωγής (πάλαι χωρίον)
Κατοι
Συνήθεια
3. Σημερινή κατοικία (δηλ., συνοικία, πόλις ή χωρίον, διαμέρισμα, οδός).
4. Κλήρος

Mübadele esnasında Kaynarca'dan Selanik'e giden bir mübadilin mal bildirimi.

Pvasiliadis arşivi

Paraskevas Konortas tarafından kaleme alınan "Osmanlı Trakyası'na Milliyetçi Sızıntılar (ca. 1870-1912)" başlıklı dördüncü bölümde, okuyucu daha lokal bir ölçeğe götürülmekle birlikte Gümülcine örneğinden yola çıkarak rekabet halindeki Bulgar ve Yunan milliyetçiliklerin imparatorluk bağlamında gelişmiş olan "esnek" toplumsal yapıyı nasıl dönüştürdüğü canlı biçimde ortaya konulmaktadır. Milliyetçilik-öncesi esneklik, Konortas'a göre, en azından dört düzlemde kendisini göstermektedir: Bölgenin Ortodoks-Hıristiyan nüfusunun kolektif kimliği, idari ve dini yetki sınırları, toponimler ile yerleşimlerin doğası ve sayısı. Bu parametrelerin esnekliklerini ve dönüşümlerini Bulgar Milli Kilisesi Eksarhane'nin kuruluşundan Balkan Savaşları'na kadar geçen süre zarfında inceleyen Konortas şu gözlemde bulunmaktır: Gümülcine'nin merkezinde yalnızca dört yerleşim Ellinofon olmasına rağmen Bulgar milliyetçiliğinin en somut göstergelerinden biri olarak Eksarhane'nin Patrikhane'den ayrılması sürecinde kaza merkezi Patrikhane'ye sadık kalmıştır. Bunun arkasındaki sebeplerin başında, millet sisteminin mirası yatmaktadır. Konortas'a göre, Eksarhane, Patrikhane'nin kurumsal yapısından ve hukuki imtiyazlarından Gümülcine (*Gyumyurdzhina*, Bulgarca/*Komotini*, Yunanca), daha doğrusu tüm Edirne vilayeti düzeyinde yoksundu. Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin milliyetçi bir kurum olan Eksarhane'ye bakışı ile kendisini hâlâ resmi ideoloji çerçevesinde var eden ve ulusal kiliselere karşı Ekümeniklik iddiasında olan Patrikhane'ye bakışı arasında "devletin bekası" açısından derin bir fark bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra, Eksarhane, Gümülcine'deki Ortodoks cemaatin önde gelen üyelerini ve bu toplamın orta ve üst-sınıfını Patrikhane'den kopmaya ikna edememiş, Bulgar milliyetçiliği daha çok kırsal nüfusla sınırlı kalmıştı. Konortas'a göre Eksarhane'nin ve Bulgar milliyetçiliğinin etkisinin sınırlı kalmasının başka bir nedeni Yunan dili ile popüler ve yüksek kültür arasında özellikle de Yunan kültürü ile Ortodoks Hıristiyanlık arasında kurulmuş olan tarihsel bağ idi. Ancak bu, bölge nüfusunun Yunan milliyetçiliğine daha açık olduğu anlamına gelmiyordu. Balkan Savaşları'nın arifesinde bile "ulusal bir tarafsızlık" sergileyen yerel halk kendisini milliyetçi bir çerçevede değil, dini kimlikleri üzerinden tarif ediyordu. Balkan Savaşları ile başlayan ve uzun süre devam edecek savaşlar ve onlara eşlik edecek olan nüfus hareketleri neticesinde bölgenin siyasal, idari ve ideolojik karakteri tümüyle değişecekti.

Kamouzis, kendisi tarafından yazılan bölümün devamı niteliğinde olan beşinci bölümde bu kez ulus-devlet bağlamında İstanbul'daki Rum azınlığın öz-yönetim mekanizmalarını ve eğitim kurumlarını analiz ediyor. Yazar, yeniden İstanbul Rum cemaatinin elitlerinin davranış ve siyasal tercihleri ile iç çelişkileri üzerinden cemaatin iki savaş arası dönemdeki serüvenini incelemektedir. Kamouzis, Rum cemaatine yaklaşımında Türkiye'nin iki temel stratejisi olduğu tespitini yapmaktadır: Bu stratejilerden ilki, devletin azınlıkları seküler Medeni Kanun kapsamına alarak azınlıkların uluslararası hukuk nedeniyle kazanılmış haklarını gasp etmesidir. İkinci temel strateji ise, cemaatin yönetsel örgütlenmesindeki belirsizliklerin cemaatin uluslararası hamilerine karşı etkili biçimde kullanılmasıdır. Bu iki stratejinin ve elit-

lerin davranışının etkileşimini yazar iki vaka üzerinden incelemektedir. Bunlardan ilki, Lozan Antlaşması'nın azınlıkların meselesini düzenleyen ve devlet ile azınlıkların anlaşmazlıkları durumunda uluslararası bir üst-hakem tarafından sorunun çözülmesini öngören 42. maddesinin ilgasıdır. Diğer vaka ise, cemaatin merkezi bir örgütlenme kurmasının Türkiye tarafından engellenmesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Rum azınlıkla ilgili yaklaşımını gözler önüne seren birbirine bağlı bu iki vakada asıl nokta, Kamouzis'e göre, cemaatin elitleri arasında cemaatin geleceğine ilişkin vizyon farkı bulunması ve bununla beraber ortaya çıkan cemaat-içi güç mücadelesiydi. Devlet ile anlaşmaya meyleden bir grubun varlığı, azınlıkları Medeni Kanun kapsamına alarak azınlıkların uluslararası haklarını gasp etmek konusunda Ankara'nın elini rahatlatmıştır. Diğer taraftan, devlet ile uzlaşma yanlısı olmayan elit grubunun muhalefeti sebebiyle Ankara Hükümeti, cemaatin feshedilmiş olan merkezi örgütlenmesi Daimi Milli Karma Konsey (Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο) gibi bir merkezi örgütlenmenin yeniden kurulmasını hukuken olanaksız kılmıştır. Cemaatin merkezi bir örgütlenmeden yoksun kalması, ticari ayrıcalıklarını kaybetmesi, içine girdiği iktisadi darboğaz ve cemaat-içi çekişmeler cemaatin pek çok kurumunu olduğu gibi eğitim kurumlarını da felç etmiş ve çok sayıda eğitim kurumunun günümüze ulaşamamasına neden olmuştur. Söz konusu elitler arası mücadele cemaatin bir azınlık olarak hayatta kalma mekanizmalarını milliyetçiliğin yükseldiği bir süreçte olumsuz etkilemiştir.

Kamouzis gibi derlemeye iki çalışma ile katkıda bulunan Katsikas, "Rehin Azınlık" başlıklı derlemenin yedinci bölümünde[2] Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nden Nazi işgalinin başladığı 1941'e kadar Yunanistan'daki Müslümanları mercek altına alıyor. Yazar, Yunan tarihyazımında neredeyse tümüyle görmezden gelinmiş olan farklı Müslüman cemaatlerin (Batı Trakya Müslümanları, mübadeleden muaf tutulan Epir'de yaşayan ve Arnavutça konuşan Müslümanlar yani Çamlar, Slavca konuşan Müslümanlar ve Romanlar) tabi olduğu ve Nüfus Mübadelesi sonrası oluşan azınlık rejimini ve bu rejimin Müslüman azınlıklar açısından politik sonuçlarını analiz ediyor. Katsikas'a göre söz konusu azınlıkların, özellikle Batı Trakya Müslümanları ile Çamların Yunanistan'da maruz kaldığı uygulamalar sırasıyla Türkiye-Yunanistan ve Arnavutluk-Yunanistan ilişkilerindeki dalgalanmaya tabi idi. Katsikas'ın bu cemaatleri "rehin" olarak adlandırmasının temel nedeni de budur. Dinsel cemaatlerden ulusal azınlıklara dönüşmüş olan bu topluluklar, net ya da gevşek tanımlanmış hukuki çerçeveler dâhilinde tanınırlık kazanmışsa da, Katsikas'ın gösterdiği gibi anılan hukuki çerçeveler milliyetçilik tarafından belirlenen bir atmosferde hem iç siyasetin farklı aktörlerinin hem de dış siyasetin basıncı altında ciddi biçimde esneyerek, söz konusu azınlıkları siyasi gelgitlerin doğrudan muhatabı haline getirmekte ve sonuç olarak azınlıklar devletin farklılaşan muamelelerine maruz kalmaktaydı. Batı Trakya Müslümanlarının, 1930 Ankara Anlaşması ile resmiyete kavuşan Türkiye-Yunanistan yakınlaşmasından olumlu etkilendiği 1930'larda, Arnavutluk ve İtalya arasında Yunanistan aleyhine gelişen yakınlaşma Çamların Yunanistan tarafından tehdit olarak görülmesi neticesini doğurmuştur. Bu dönemde Batı Trakyalı Müslümanlara dönük kötü uygulamalar belli oranlarda devam etse ve ardından Metaxas'ın otoriter rejiminde görece yoğunlaşmış olsa da, Çamlar'a ve Slavofonlar'a dönük uygulamalarla mukayese edilmeyecek düzeyde kalmıştır.

Samim Akgönül tarafından kaleme alınan "1930 Ankara Anlaşması ve Azınlıklar" başlıklı bölüm, Katsikas'ın bir önceki bölümde ortaya attığı tezi destekler niteliktedir. Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin normalleştiği dönemde Batı Trakya Müslümanları ve İstanbul Rumlarının bu durumdan nasıl etkilendiğini inceleyen Akgönül, Ankara Anlaşması'nın azınlıklar rejimi konusunda bir dönüm noktası olmadığını, tarihi bir uzlaşmadan ziyade konjonktürel bir normalleşmeyi simgelediğini belirtmekte ve buna bağlı olarak anlaşmanın belli sorunları dönemsel olarak çözen ya da kısa vadede hafifleten bir girişim olarak görülebileceğini söylemektedir. Dahası Ankara Anlaşması'nın, azınlıkların

İoannis Metaxas (1871 – 1941). Batı Trakyalı Müslümanlara dönük kötü uygulamalar belli oranlarda devam etse ve ardından Metaxas'ın otoriter rejiminde görece yoğunlaşmış olsa da, Çamlar'a ve Slavofonlar'a dönük uygulamalarla mukayese edilmeyecek düzeyde kalmıştır.

korunması noktasında "öteki" devletin hareket alanını genişleterek ve mütekabiliyet ilkesini yerleştirerek gelecekteki politik gerilimlerin temelini attığını iddia etmekte ve tıpkı Katsikas gibi söz konusu grupların rehin kaldığını iddia etmektedir.

Paraskevas Konortas tarafından kaleme alınan sonuç bölümü ise çalışmanın genel çizgilerinin ve amaçlarının bir miktar "köşeli" bir özetini sunmakta ve konuya ilişkin yeni bir açılım yapmamaktadır.

Genel olarak bakıldığında *Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan ve Türkiye'de Devlet-milliyetçilikleri: Ortodokslar ve Müslümanlar, 1830-1945* literatüre önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir. Ancak böyle olsa da kitabın belli zayıf taraflarını belirtmek gerekiyor. Kitap, azınlıklar sorununu ulus-devletler ve çıkarları perspektifinden bakarak değerlendiren milliyetçi literatüre ciddi bir meydan okuma olsa da konuya ilişkin kavramsal düzlemde yeni olarak değerlendirilebilecek pek az şey söylemektedir. Bunun yanı sıra, kitap her ne kadar azınlıklara milliyetçi yaklaşımların bir

eleştirisi olarak görülebilecekse de bir "yukarıdan tarih" çalışması olarak değerlendirilebilecek kitapta söz konusu cemaatlerin ve azınlıkların sesi pek az duyulabilmektedir. Bu durum özellikle toplumsal faillik konusunda belli kuramsal sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Örneğin, Kamouzis'in Rum cemaati içinde kimliğin oluşum sürecini katı biçimde elitler-arası bir süreç olarak görmesi bu sıkıntılardan biridir. Zira, bir cemaatten/azınlıktan bahsediyor olsak da (ulusal) kimlik, yalnızca sübjektif bir fenomen olarak görülemez ve pek çok objektif kritere bağlıdır. Kimlik oluşum süreci, bu objektif kriterler görmezden gelinerek yalnızca elitler-arası bir müzakere süreci olarak değerlendirildiğinde, söz konusu objektif kriterler tarafından belirlenen büyük resim ve elitler ve elit-olmayanlar arasında kimlik üzerine yürüyen müzakere gözden kaçırılmış oluyor. Bu nedenle, milliyetçiliği ve ulusal kimliğin inşasını elitler-arası bir mücadele olarak okuyan çalışmalar, kimliklerin yukarıdan aşağı biçimde tek yönlü inşa edildiğini ve bu ideolojinin adeta kâğıda damlayan bir mürekkep damlası gibi boş ve kişiliksiz olarak diğer toplumsal katmanlara yayıldığını varsaymaktadır. Söz konusu model, kimliklerin nasıl popülarize olduğu sorusunun yanıtını verirken elit-olmayan toplumsal kesimlerin rolünü, açıktır ki, görmezden gelmektedir. Benzer minvalde, yine kolektif kimliklere yaklaşım hususunda Paraskevas Konortas tarafından yazılan ve yukarıda "köşeli" olarak nitelenen sonuç bölümü eleştirilebilir. Sonuç bölümünde Millet "sisteminin" tedrici gelişimini, bu konudaki tartışmalara değinmeden özetleyen Konortas, Benjamin Fortna'nın kitabın giriş bölümünde çizmiş olduğu imparatorluk bağlamında kolektif kimliklerin geçişken, lokal ve olumsal olduğu yönündeki vurgusunun aksine, idari kategorizasyonların toplumsal alanda da kolektif kimliklere denk düştüğü noktasından hareket etmekte, kolektif kimlikler ve inançlar arasında dolayımsız bir eşitlik kurmakta beis görmemektedir. Örneğin, Konortas, Osmanlı egemenliğindeki tüm Müslümanların yalnız devlet tarafından değil, kendilerince de yekvücut biçimde tahayyül edildiklerini iddia etmektedir. Lokal kimlikleri aşan ve geniş bir aidiyet duygusu yaratan böylesi "hayali cemaatlerin" varlığı modern-öncesi imparatorluk bağlamı için, en hafif ifade ile oldukça tartışmalıdır. Buna ek olarak kitapta Türkçe sözcüklerin yazımı konusunda sorunlar göze çarpmaktadır (Örneğin, "vakf-ı adi" yerine defaten "vakıf adi" yazılması, Fortna'nın Vahid Bey'in 1924 İngilizce-Türkçe sözlüğündeki ekalliyetlerin hukuku girişini "aqalliyyetlerin houqouqou" biçiminde çevirmesi gibi). Son olarak, muhtemelen yayıncı tarafından başlığa çıkarılan "devlet-milliyetçiliği" kavramı kitabın içeriğinde hiçbir yazar tarafından kullanılmamakta ve kavrama ilişkin herhangi bir açıklama getirilmemektedir.

Özetlersek, *Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan ve Türkiye'de Devlet-milliyetçilikleri: Ortodokslar ve Müslümanlar, 1830-1945*, Arjun Appadurai'nin (2006:B-10) azınlıklar karşısında çoğunlukların ve çoğunlukların devletleri olan ulus-devletlerin, "küçük sayıların" sürekli kendilerine milliyetçi projelerinin akamete uğradığını ima etmesi nedeniyle yaşadıkları "tamamlanmamışlık anksiyetesi"ni farklı vaka incelemeleri üzerinden ve değişik boyutlarıyla ele almaktadır. Bu açıdan, kitap gelişmekte olan Türkiye ve Yunanistan tarihine ilişkin mukayeseli tarih çalışmalarına yeni ve önemli bir katkı olarak değerlendirilebilir. Farklı alanlarda lisansüstü düzeyindeki derslerin okuma listelerinde yer alabilecek olan çalışmayla ilgili en temel sorun fiyatı olacaktır.

AYTEK SONER ALPAN
CALIFORNIA ÜNİVERSİTESİ, SAN DIEGO
ίδρυμα παιδείας και ευρωπαϊκού πολιτισμού
(EĞİTİM VE AVRUPA MEDENİYETİ VAKFI)

KAYNAKLAR

Akgönül, S. (2013). *The Minority Concept in the Turkish Context Practices and Perceptions in Turkey, Greece, and France*. Leiden, Brill.

_____ (ed.). (2008). *Reciprocity - Greek and Turkish minorities: Law, Religion, Politics*. İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

_____ (2004). *Grecs de Turquie: processus d'extinction d'une minorité de l'âge de l'État nation à l'âge de la mondialisation*. Louvain La Neuve, Académia Bruylant.

Aktar, A. 2006. *Türk Milliyetçiliği, Gayri Müslimler ve Ekonomik Dönüşüm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2000). *Varlık Vergisi Ve "Türkleştirme" Politikaları*. 4. baskı. İletişim Yayınları 599. İstanbul: İletişim Yayınları.

Alexandris, A. (1983). *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*. Atina, Küçük Asya Araştırmaları Merkezi.

Appadurai, A. (2006). *Fear of small numbers: An essay on the geography of anger*. Durham, Duke University Press.

Clogg, R. (2002). *Minorities in Greece: Aspects of a plural society*. Londra, Hurst & Co.

Divani, L. (1995). Ελλάδα και μειονότητες - Τα σύστημα διεθνούς προστασίας της Συνοχνίας των Εθνών [*Yunanistan ve Azınlıklar - Milletler Cemiyeti'nin Uluslararası Koruma Sistemi*]. Atina, Kastaniotı.

Güven, D. (2006). *6-7 Eylül Olayları - Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Ve Stratejileri Bağlamında*. İstanbul, İletişim.

_____ (2004). *Türkiye'de Azınlıklar. Kavramlar – Teori, Lozan, İç mevzuat, İçtihat, Uygulama*, İstanbul, İletişim Yayınevi".

_____ (1998). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. Ankara, İmaj Yayınevi.

_____ (1986). *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*. Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları.

_____ (2004). *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar – Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, İstanbul, İletişim Yayınevi.

Macar, E. (2003). *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*. İstanbul: İletişim.

Mavrogordatos, G. (2003). "Οι εθνικές μειονότητες [Milli Azınlıklar]". Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα - Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940 [*20. Yüzyıl Yunanistan Tarihi - İki Savaş Arası Dönem 1922-1940*]. C. Chatziosif (ed.). Athens, Vivliorama. 2-2: 9-35.

Mylonas, H. (2012). *The politics of nation-building: Making co-nationals, refugees, and minorities*. Cambridge, UK: New York, Cambridge University Press.

Tsitselikis, K. (2012). *Old and New Islam in Greece: From Historical Minorities to Immigrant Newcomers*. Leiden, Martinus Nijhoff Publishers.

Tsitselikis, K., & Christopoulos, D. (1997). Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα [*Yunanistan'da Azınlık Fenomeni*]. Atina, Kritiki.

DİPNOTLAR

1 Benjamin C. Fortna et al., eds., *State-nationalisms in the Ottoman Empire, Greece and Turkey: Orthodox and Muslims, 1830-1945* [Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan ve Türkiye'de Devlet-milliyetçilikleri: Ortodokslar ve Müslümanlar, 1830-1945]. (Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2013). 248.

2 Elçin Macar'ın "Türkiye'nin Ekümenik Patrikhane'ye Dönük Siyaseti" başlıklı çalışması (6. Bölüm) ile Ayhan Aktar'ın Varlık Vergisi konulu "Tax me to the end of life" başlıklı katkısı (9. Bölüm) Türkçe okurların söz konusu yazarların benzer argümanlar üzerine kurulu dahaönceki çalışmalarına aşinalığı varsayılarak bu değerlendirme yazısının kapsamı dışında tutuldu. Bkz. Macar (2003) ve Aktar (2000, 2006).

GÜNIŞIĞI KİTAPLIĞI

Anadolu'da bir zamanlar...

Eski Anadolu uygarlıklarını günümüze taşıyan benzersiz bir roman koleksiyonu!

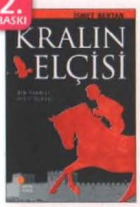
İsmet Bertan, "Anadolu'da Bir Zamanlar" koleksiyonunun altıncı kitabında, okurlarını Akdeniz'in çekici ve bir o kadar da tehlikeli sularına davet ediyor. 15. yüzyılda Anadolu yaşamına ilişkin ayrıntılarla bezeli roman, Piri Reis'in Osmanlı donanmasına katılmadan önceki gençlik yıllarını ve harita tutkusunu konu ediyor. Denizatı isimli tekneleriyle, korsanların cirit attığı Akdeniz'e açılmış beş cesur erkek ve kadının yolu Osmanlı'nın korku salan kadırgalarıyla kesişir. Belgeselci yazar Bertan, Antalya limanından başlayıp Mısır'a, oradan İspanya'ya uzanan büyük yolculuğu nefes kesici bir kurguyla kelimelere döküyor.

ANADOLU'DA BİR ZAMANLAR Dizisi

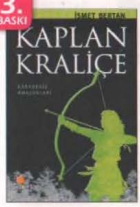
KORSAN KIZLAR
AKDENİZ PİRİ REİS'TEN SORULUR

İsmet Bertan
Editör: Müren Beykan

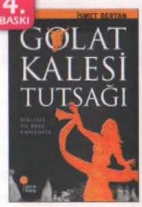
"Anadolu'da Bir Zamanlar" koleksiyonunun diğer kitapları...

KRALIN ELÇİSİ
Bin tanrılı Hitit ülkesinde geçen bir tutku öyküsü.

KAPLAN KRALİÇE
Zulme başkaldıran Karadeniz Amazonları'nın efsanevi öyküsü.

GOLAT KALESİ TUTSAĞI
Peribacalarıyla ünlü Kapadokya'da bir arkadaşlık destanı.

MİDAS VE SİHİRBAZ
Frigya'dan Eski Mısır'ın gizemlerine karışan bir serüven.

BOĞA GÜREŞÇİSİ
Bizans'la Selçuklular arasında sıkışan zorlu göç yolculuğu.

www.gunisigikitapligi.com

günışığı kitaplığı

info@gunisigikitapligi.com facebook.com/gk.gunisigikitapligi twitter.com/_Gunisigi
T 0212 212 99 73 F 0212 217 91 74 Profilo Plaza, Cemal Sahir Sok. 26/28 B3 Mecidiyeköy 34387 İstanbul

TARİH ÇALIŞMALARINDA GEÇ KALINMIŞ BİR SAHA:

OSMANLI ASKERİ TARİHİ

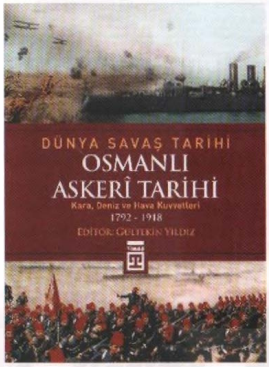
SERKAN ER

Osmanlı Devleti'nin askeri konsept değişikliğinin başlangıcı kabul edilen 1792'deki Nizam-ı Cedid projesinden, 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla neredeyse resmî olarak varlığını sona erdirmesine kadar geçen süre içerisindeki askeri yapılanmasını konu alan **Osmanlı Askerî Tarihi (Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri, 1792 - 1918)** *başlıklı kitap, TİMAŞ'ın "Dünya Savaş Tarihi" serisinin 6. cildi olarak yayınlandı.*

Osmanlı askeri tarihinde özgün araştırmalara sahip 10 araştırmacının katkılarıyla ve Gültekin Yıldız'ın editörlüğünde meydana getirilen eser, Osmanlı ordusunun her üç kuvvetinin (kara, deniz ve hava) barış ve savaş zamanı faaliyetlerini teşkilat, teçhizat ve doktrin açısından bir bütünlük içerisinde inceleyen 9 bölümden oluşuyor.

Kitabın birinci bölümü Osmanlı Devleti'nin güvenliğini sağlamada en kritik rolü üstlenen "kaleler"i Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ne dayalı olarak ele alıyor ve günümüzde etrafı surlarla çevrili tecrit edilmiş bir bölge görüntüsü veren kalelerin aslında içinde yüzlerce, hatta binlerce insanın yaşadığı hareketli bir hayat alanı olduğu ortaya konuluyor.

Kitabın editörlüğünü de yapan Gültekin Yıldız tarafından kaleme alınan ikinci bölümün konusunu ise Osmanlı askeri gücünün temeli olan "kara kuvvetleri" teşkil ediyor. Osmanlı Devleti'nin klasik dönemdeki gücünü koruyamamasının en önemli nedenini "tam bir deniz gücüne" dönüşememesine bağlayan yazar, bu nedenle 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren devletin stratejisinin bölgesel bir

güç olarak kalmak ve toprak bütünlüğünü korumak olarak değiştiğini ve bunu sağlamak için de taarruzdan uzak durarak savunma pozisyonunda vakit kazanma konseptini uyguladığını belirtiyor. Bölümün sonraki kısımlarında ise düzenli orduya geçişten tarih sayfasından silinene kadar Osmanlı kara kuvvetlerinin barış ve savaş zamanı teşkilatı incelenerek; "esas ordunun hem rütbesiz hem de rütbeli kadrolarının hazırlık ve muharebe becerisinde zamanla iyileştirmeler sağlanmış olsa da, farklı kökenden gelen farklı sınıflardaki asker ve savaşçıları standart birlikler halinde uyumlu ve koordineli bir askeri güç haline getirmekte ise hep zorlanıldığı" sonucuna ulaşılıyor.

Yeniden yapılanma esnasında Avrupa devletleriyle paralel olarak bilgi transferinin nasıl yapıldığı "Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar" başlığını taşıyan kitabın üçüncü bölümünde; teçhizat transferinin ne şekilde yapıldığı ise "Silah İthalatı ve Kara Harp Sanayii" başlıklı dördüncü bölümünde ele alınıyor. İlk bölümde, Avrupalı danışmanların birliklerin talimi, kale ve tahkimatların güçlendirilmesi, imalathanelerin kurulması ve eğitim öğretim faaliyetlerinde hizmet ettiği, bununla birlikte bazılarının Kırım Harbi, 93 Harbi, Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbi'ne de Osmanlı saflarında savaşlara iştirak ettikleri anlatılıyor. Diğer bölümde ise, bilinenin aksine 19. yüzyılda Osmanlı silah sanayisinin, Avrupalı çağdaşlarından çok geride olmadığı, çağın ürünü olan savaş teçhizatının piyasaya çıkar çıkmaz ithal edilmesiyle birlikte eldeki imkânlarla da yurtiçinde monte ya da imal edilmesi için de gayret gösterildiği belirtiliyor.

Osmanlı ordusunun bir diğer kuvveti olan "deniz kuvvetleri" ise kitabın beşinci bölümünde inceleniyor.

Osmanlı donanmasının yelkenliden buharlı ve zırhlıya geçiş sürecindeki yeniden yapılanmasını anlatan bölümde; Osmanlıların kürek çağını yakaladığı, yelken döneminde gelişmelere ayak uydurmaya çalıştığı, buharlı ve zırhlı döneminde ise kendine has formüllerle döneme ayak uydurmaya çalıştığı ancak bunun kalıcı politika ve başarıları sağlamaya yetmediği tespiti yapılıyor.

Osmanlı ordusunun üçüncü kuvvetini teşkil eden "hava kuvvetleri" ise kitabın altıncı bölümünü oluşturuyor. Sanayi Devrimi'nin her alanda olduğu gibi havada da etkisini göstermesiyle birlikte orduların kuruluşuna dâhil edilen uçakların, Osmanlı Devleti tarafından diğer ülkelerle birlikte aynı zamanda envantere sokulduğunun belirtildiği bölümde aradaki farkın ise Osmanlı'nın ithal edici konumda olması olduğu vurgulanıyor.

Kitabın son üç bölümünü ise Osmanlı ordusunun son kara ve deniz savaşları oluşturuyor. "Osmanlı - Rus Harpleri"ni konu alan kitabın yedinci bölümü, 18. yüzyılın son çeyreğinden 20. yüzyıla kadar Rusya'nın Osmanlı üzerindeki askeri üstünlüğünü ortaya koyarken, Osmanlı ordusunun Rus kuvvetleri karşısındaki başarısızlık nedenlerini; insan gücü sayısındaki eksiklik, yavaş hareket eden hantal ordu teşkilatı, eğitimli ve yetenekli aynı zamanda sayıca noksan kumandan eksikliği, muharebelerdeki planlama ve uygulamadaki taktik yetersizliklerden kaynaklandığını belirtiyor.

"On Yıllık Harp ve Topyekûn Seferberlik" adını taşıyan kitabın sekizinci bölümü; Balkan Savaşları'nın başladığı 1912'den İstiklâl Savaşı'nın sonu olan 1922'ye kadar geçen süre içerisindeki Osmanlı harplerini topyekûn harp kavramı çerçevesinde inceliyor. Bu süreç içerisindeki savaşların siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel bağlantıları olduğunu söyleyen yazar, bununla birlikte kullanılan askeri personel, seferberlik boyutu, askere alınan insan sayısı ve zayiat miktarı gibi bazı yönlerden de birbirlerinden farklılıklar gösterdiğini belirterek nizami harplerin yanında icra edilen gayrinizamî harpleri de göz ardı etmemek gerektiğini vurguluyor. Ayrıca yazar, Osmanlı ordularının son dönem harplerinde alınan yenilgilerin temelini insan gücü seferberliğindeki sorunlarda aranması gerektiğini iddia ediyor.

"Deniz Muharebeleri ve Müşterek Harekât" başlıklı kitabın son bölümünde, 1792 ile 1912 yılları arasında Osmanlı donanmasının hem tek başına hem de kara kuvvetleriyle müşterek harekât çerçevesinde icra ettiği deniz muharebeleri, her iki taraf kuvvetlerinin teşkilat, teçhizat ve taktik yönleriyle ele alınıyor ve muharebelerdeki neden-sonuç ilişkisi kurulmaya çalışılıyor.

1792-1914 arası Osmanlı askeri tarihinin genel bir değerlendirmesinin yapılarak tüm kuvvetlerinin incelendiği böyle bir eser, dilimizde hatta diğer dillerde dahi benzeri olmayan bir başvuru kitabı niteliği taşımakla beraber, bu döneme dair literatür boşluğunu da dolduruyor. Görsel resim, fotoğraf ve çizimlerle desteklenmiş, açık, sade ve anlaşılır bir dil kullanılarak yazılmış kitabın, askeri tarih ile ilgilenenlere Osmanlı ordusunun her üç kuvvetine ait zengin bir bibliyografyayı da içermesi, bu sahada yapılacak yeni çalışmalara ışık tutacağını da gösteriyor.

* Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Stratejik ve Stratejik Araştırmalar Ana Bilim Dalı Öğretim Elemanı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Doktora Öğrencisi

Birkaç istisna dışında akademi içerisindeki tarihçilerin kendi işleri olarak görmeyip uzak durdukları askeri tarih, askeri bilginin yanı sıra akademik tarihçilik açısından yetkin subay askeri tarihçilerin de yetiştirilememesi nedeniyle Türkiye'de sahipsiz kalmış alanlardan biridir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'yla topyekûnlaşan ve toplumun bütün kesimlerini etkilemeye başlayan savaş olgusu, bugün dünya akademyasındaki eğilim doğrultusunda Türkiye'de de bir sivilleşme sürecini girmiş durumda. Askerî tarih araştırmaları ve öğretiminin dünyadaki ve Türkiye'deki mevcut durumu ve geleceği hakkında metodolojik incelemeleri içeren ve askerî tarihe karşı uyanan ilginin sürekli kılınabilmesi adına hazırlanan bu kollektif kitabın da bu eğilime olumlu bir katkı olacağını umuyoruz.

Vakıf Merkezi
Zindankapı Değirmen Sokak No:15 Eminönü / İstanbul
T (212) 522 02 02 F (212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr / info@tarihvakfi.org.tr

Ankara Ofis
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi No: 82/30 06420 Kızılay-Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

KENT HAKKI İÇİN

GÜVEN GÜRKAN ÖZTAN

'Toplumlar nasıl hatırlar' sorusu üzerine kafa yormak, bir yönü ile toplumsal belleğin inşa edilme süreçlerini analiz etmeyi, diğer yönüyle de güncelin tarihinin hangi kavramsal enstrümanlara başvurarak yazılabileceği konusunda bir tartışma yürütmeyi beraberinde getirir. Toplumsal bellek, tek tek bireylerin anı ve deneyim yoluyla birbirlerine aktardıkları bilginin ve imgelemin ötesindedir. Şahsın kendine ait anı hazinesi, onun biricikliği içinde şartlara göre yeniden ve yeniden kurulur. Kişi özel yaşamında kendini görmek istediği ya da konumlandırdığı yere göre şahsi hafızasında olaylar örgüsünün kronolojisine bilerek ya da bilmeyerek müdahale eder. Bir başka ifade ile ihtiyaçlarına ve duygu dünyasına göre kişisel belleğini sürekli olarak inşa eder. Şahsa ait bellek ile toplumsal belleği kesiştiren unsur tam da bu "ihtiyaçlara" ve "şartlara" uygun bir şekilde biçimlenme esnekliğidir. Ancak toplumsal bellekte sözü edilen "biçimlenme" süreçleri mikro ölçektekinden çok daha karmaşık ve sancılıdır. Zira toplumsal bellek birden çok kolektif kimliğin hegemonik mücadele zemininde cisimleşir. Bir başka ifade ile kolektif aidiyetin dinamiklerine paralel olarak bellek oluşumunda öne çıkarılan imge ve ritüeller de çeşitlenir ve çoğu zaman mekân dâhil olmak üzere hatırlama unsurlarına yüklenen anlamlar çerçevesinde sert ya da yumuşak bir rekabet yaşanır. Otoriter eğilimleri belirgin olan siyasal iktidarlar tam da bu rekabeti bitirerek kendi politik projeksiyonuna uygun bir toplumsal belleğin yaratılmasına odaklanırlar. Büyük siyasal kırılmalar sonrasında iktidara gelenler kendi politik meşruiyetlerini konsolide etmek için o gün ile geçmiş arasına kalın bir çizgi çekme eğilimindedirler. Bu durumun en net örneklerine 1789 sonrasının Fransa'sında ya da Cumhuriyet'in ilanını takiben Türkiye'deki tek parti iktidarında rastlamak mümkündür. Totaliter rejimler ise yurttaşların belleğini silme konusunda devlet aygıtlarını seferber eder. Paul Connerton'ın vurguladığı gibi totaliter rejimlerin yurttaşları esaret zincirine vurması aslen toplumsal belleği yok ederek başlar. "Sistemli unutturma" ve "seçilmiş hatırlatma" en sık başvurulan yöntemlerdir.

Bugünün dünyasında siyasal iktidarların nüfuz alanını genişletme çabalarının bir ürünü olarak toplumsal belleği mekân algısı ve düzenlemesi üzerinden biçimlemek en çok tesadüf edilen iktidar stratejilerinden biridir. İktidarlar ile mekân arasında kurulan ilişkinin yoğunlaşması David Harvey'in de sıkça vurguladığı üzere kapitalizmin yeni yüzüyle yakından ilişkilidir. Hal böyleyken neoliberalizmle bütünleşik otoriter iktidarlara ve onların dayatmak istediği toplumsal bellek tasavvuruna karşı direnmenin yine mekân ve bellek üzerinden gerçekleşmesi de kaçınılmazdır. Güncelin tarihini yazma hakkında düşünmek de tam bu aşamada hayati bir konuma yükseliyor. Baskıcı iktidarların dezenformasyon, sansür ve benzeri araçlar yoluyla örttüğü, çarpıttığı olgulara karşı bugünün tarihini ve toplumsal belleğin dinamiklerini yakalamaya çalışmak hem entelektüel hem de politik bir faaliyet haline geldi. Böylesine bir çaba başta sosyal tarih birikimi olmak üzere siyaset teorisinden, sosyal psikolojiden özellikle de bellek analizlerinden, sosyal antropolojiden beslenmek durumunda.

Türkiye de tıpkı neoliberal dönüşümün vahşice yaşandığı birçok coğrafyada olduğu gibi bir yandan kentsel dönüşüm adı altında 'mutenalaştırma' operasyonlarına, diğer yandan da 'tarihsel olan'ı ihya etme bahanesi ile muktedirlerin kendi siyasal belleklerine dair sembolleri inşa etme çabalarına tanık oluyor. 'Mutenalaştırma' faaliyetlerinin uygulandığı yerlerde güvenlik (sakinlerin suçla ilişkilendirilmesi) ve refah sağlama (konutların değerinin artırılması) söylemine eşlik eden bir yersiz-yurtsuzlaştırma süreci izlenirken, 'ihya' projeleri birer siyasal öç alma hamlesine dönüşebiliyor. Bir yandan ihmal ve hatta yok edilen tarihi doku, diğer yandan ihya adına tarihin araçsallaştırılması... "Sistemli unutturma" ve "seçilmiş hatırlatma" süreçleri beraberce işliyor, hem de mekân-bellek ilişkisini kamusallıktan koparırcasına... Hal böyleyken kentin hafızasına sahip çıkmak, kültürel dokuyu kendi dinamizmi ve çeşitliliği içinde korumak ve toplumsal belleğin iktidarlar tarafından iğdiş edilmesine engel olmak için kenti-mekânı temel

alan mücadeleler ile demokratik haklar ve özgürlükler mücadelesinin eşgüdüm halinde olması elzem bir hale geliyor.

Toplumsal Tarih dergisinin Ekim sayısında toplumsal bellek, kent/mekân, güncelin kayda alınması gibi birbirleri ile yakından ilişkisi olan başlıklara yer veriyoruz. Amacımız kent/mekân-hafıza-toplumsallık arasındaki çok katmanlı etkileşimin analiz yöntemlerine dair ufuk açıcı çalışmaları bir araya getireceğimiz yeni bir başlangıç yapmak. Bu eksende İrvin Cemil Schick "Şehrin Yok Edilmekte Olan Yazılı Hafızası Kitabeler" başlıklı yazısına Yunanca "yeniden kazınmış" anlamına gelen *palimpsestos*'u bir çeşit hafıza modeli olarak düşünme önerisi ile başlıyor. İstanbul'un tüm yıkım ve kentsel dönüşüm uygulamalarına rağmen eski halinin izlerinin silinemeyeceğini, toplumsal hafızaya müdahalelerin toplumu biçimlendirmede ne denli etkili bir yol olduğunu anlatırken, Üçüncü Boğaz Köprüsü'ne Yavuz Sultan Selim adı yerine "Deli İbrahim" adının verilmesinin nasıl farklı bir siyasal kültür ortamı yaratacağını düşünmeye davet ediyor. "Katılımcı Kentsel Politika ve Kent Planlama Pratiği Bağlamında Kent Müzeleri ve Kent Sergileri" başlıklı makalesiyle Afşin Altaylı önce kent müzeciliğinin tarihsel gelişimi hakkında doyurucu bilgiler veriyor sonra Lefebvre ve Harvey üzerinden kent hakkı çerçevesinde katılım ve müzecilik ilişkisini sorguluyor. Altaylı yazısını Suay Aksoy'un "Son on yılın ya da on yılların en önemli kentsel ve toplumsal olayı olarak Gezi protestoları bugün kurulacak bir İstanbul Kent Müzesi'nin de ilk yapı taşı, ilk sergisi olmalıdır" sözleriyle noktalıyor. Ömer Turan ise önce Taksim'i tanzim etme projelerinin siyasal analizini tarihsel arka plan eşliğinde betimliyor, sonrasında antropolojinin kavramsal araçlarını kullanarak Gezi Parkı'ndaki süreci ampirik bir metot ile "armağan dünyası" üzerinden tahlil ediyor. Karşılık beklemeden vermenin yarattığı yeni kamusallık üzerine bizleri düşünmeye davet ediyor. Gezi direnişinde eyleyen olarak görünürlük kazanan kuşak üzerine yazan Meltem Toksöz kendi kişisel deneyimleri ve gözlemleri ile Gezi sürecini analiz ediyor ve kentsel mekânı deneyimleyen kuşağın apolitik olmadığını, kişisel olanın politik olduğunu anlayan bir perspektife sahip olduğunu bize hatırlatıyor.

GEZİ PARKI DİRENİŞİ VE

ARMAĞAN DÜNYASI

ÖMER TURAN

12 Haziran 2013. Akşam saat 10'a geliyor. Direnişçilerin Gezi'de ikinci haftası. Polis bir gün önce AKM'den pankart ve flamaları indirmiş ve barikatları kaldırmış durumda. Parkta Fuat Ercan ile karşılaşıyoruz. Bir gün önce polisin ciddi biber gazı müdahalesi olmuş. O gün yoğun müdahale olmamasına karşın ikimizde de maske ve gözlük var. Gezi Parkı'ndaki çoğu karşılaşma gibi sorularımız hemen "Ne olacak?" ve "Olan biteni nasıl anlamalı?" etrafında dolaşıyor. Fuat Ercan "Burada artık içerik sözü aştı," diyor. Hatırlattığı, Marx'ın On Sekiz Brumaire*'deki "Eskiden laf içeriğin üzerindeydi, şimdi içerik lafı aşıyor" cümlesi.**

Marx, *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i*'nde 19. yüzyıl toplumsal devrimlerini 18. yüzyıl burjuva devrimleriyle kıyaslar. 18. yüzyıl burjuva devrimlerinin eskinin sözünden beslendiklerini ve tarihsel hatırlatmalara ihtiyaç duyduklarını vurgulayan Marx'a göre, 19. yüzyıl toplumsal devrimleri ise geçmişe değil geleceğe referanslıdır. "Eskiden laf içeriğin üzerindedir", fakat Marx'ın ifadesiyle artık "içerik lafı aşmakta"dır. Bu makale, Gezi Parkı direnişini, siyaset yapmaya dair mevcut kavram ve tasniflerin ötesine geçerek anlamaya ilişkin bir girişim. Bu anlama denemesi, polis ile karşı karşıya gelme anlarını da hesaba katarak, fakat daha çok 1-15 Haziran arasında parkın içinde oluşan deneyimlere odaklanıyor. Çalışma, ağırlıklı olarak parkın içine müdahale olmadığı dönemdeki deneyimleri, bunun yanı sıra fiili direniş sırasındaki bazı anları ve forumlar dönemindeki bazı deneyimleri antropoloji literatüründeki armağan pratiklerine dair yazılanlar çerçevesinde okumayı öneriyor. Böylelikle, farklı muhalefet unsurlarını barındıran bu süreçte beliren alternatif tahayyülleri, derinleşen armağan ilişkileri üzerinden yorumluyor. Bu çerçevede çalışma, Marcel Mauss ve Jacques Godbout'nun armağan bahsindeki katkılarının izini sürüyor ve bu katkıların Gezi'de belirli bir plan olmaksızın ortaklaşa yaratılan alternatif tahayyülü tasvir ederken yardımcı olabileceğini iddia ediyor.

Makale üç bölümden oluşuyor. Esas olarak hükümetin Gezi Parkı'nda Topçu Kışlası'nın yeniden inşasına yönelik tasavvurunun arkaplanında neler olabileceğini tartışan ilk bölüm, sürecin tarihsel bağlamını ele alıyor. Bir sonraki bölüm, antropoloji literatüründe armağan ilişkilerinin nasıl değerlendirildiğini özetliyor. Üçüncü bölüm, 1 Haziran sonrası Gezi Parkı'na odaklanıyor ve park deneyimini armağan ilişkileri üzerinden okuyor. Makale forum süreçlerine kısaca değinen bir epilog ile son buluyor.

ARKAPLAN

Taksim Topçu Kışlası'nın yeniden inşa edilmesi fikri kamuoyuna Başbakan Tayyip Erdoğan tarafından Haziran 2011 Genel Seçimleri'nin arifesinde sunuldu. 1 Haziran 2011'de düzenlenen "Türkiye Hazır Hedef 2023, İstanbul Hazır Hedef 2023" başlıklı AKP toplantısında, üç büyükkent için 22 proje fikri duyuruldu. Taksim için öngörülen, bir yandan araç trafiğinin zeminin altına alınarak meydanın yayalaştırılması, diğer yandan Gezi Parkı'nda Topçu Kışlası'nın ihya edilerek bir alışveriş mekânının inşa edilmesiydi.[1] Başbakan genel seçim öncesi belediyenin uhdesindeki bir konu ile seçmenlerin karşısına çıkıyor, üstelik partisinin görevdeki büyükşehir belediye başkanının geri adım attığı bir konuda ısrar ederek bir nevi yetki gaspı da yapıyordu.

Süreç boyunca Erdoğan, hemen her fırsatta Topçu Kışlası'nın yeniden inşasını kendi projesi olarak gördüğünü belli etti ve projenin gerçekleşmesine yönelik bir ısrar sergiledi. Örneğin 1 Haziran'da, yani protestocular parka tekrar girdiği sırada, başbakan "Buraya Topçu Kışlası aslına uygun olarak yeniden yapılacak, burada AVM olacak," şeklinde konuşuyordu.[2]

10 yıllık AKP iktidarından sonra Erdoğan'ın ısrarla takip ettiği proje, AVM hizmeti vermek üzere Topçu Kışlası'nın yeniden inşasıydı. Bu projeye yönelik ısrarı Erdoğan'ın belediye başkanlığı dönemindeki Taksim Camii projesindeki ısrar ile kıyaslamak gerekiyor.[3] Aslında camiden kışla görünümlü AVM'ye geçiş, AKP'nin düzene gösterdiği uyumun en ilginç sembollerinden biri. İlgili literatürde detayları ile ele alınan bu uyumlulaşma ya da düzen tarafından mass edilme sürecinin sonunda, Erdoğan ve partisi, Taksim için tüketim odaklı bir mekânsal düzenleme önerir noktaya gelmiş durumda.[4] Taksim Camii projesi, dönemin Refah Partisi (RP) jargonunda "camisiz kalmış bir semti", kiliselerle, kozmopolitiklikle anılan bir muhiti fethetme projesiydi.[5] 2010'ların Topçu Kışlası projesi bu tür bir fütuhat mantığına mesafeli. Fakat bu projede ısrar, Erdoğan'ın siyasi geçmişi hesaba katılmadan anlaşılamaz. Erdoğan, Topçu Kışlası projesi ile siyasi mirasına eklemlenen iki hedefi aynı anda gerçekleştiriyor: Birincisi, bu ihya projesi ile bir tür 31 Mart rövanşizmi hedeflenmekte. İkincisi, İnönü'ye odaklanan ve esas kötülükleri Milli Şef döneminin bilançosuna yazan bir bakış açısıyla, tek-parti dönemini eleştiren bir projeyi hayata geçirmek istiyor.

Topçu Kışlası projesinin hangi çerçevede 31 Mart rövanşizmi olarak okunabileceği ile başlayalım.[6] Pek çok tarihçi 31 Mart Vakası'nı halen tarihçisini ya da monografını bekleyen bir olay olarak görme eğilimindedir. Konuya ilişkin en önemli çalışmalardan birini yazan Sina Akşin, ilk kitabında ayaklanmaya eşlik eden şeriat söyleminin özde değil sözde olduğunu vurgulamış ve "gerçek şeriatçılığa gelince, bol bol kullanılan bu slogana rağmen, bu çeşit bir gericiliğin ancak ufukta pek zayıf bir ihtimal olarak bulunduğu" sonucuna ulaşmıştır.[7] Olayın kaynağında bir İttihatçı provokasyon olma olasılığı yabana atılamaz. Sonuçta ayaklanma 11 gün süreyle İstanbul'da hayatın akışını etkiledikten sonra bastırılır. Ayaklanmanın başlamasında önemli rolü olan Taksim Topçu Kışlası da, Selanik'ten gelen Hareket Ordusu'nun top atışları ile büyük ölçüde zarar görür. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle İttihatçıların etkinliği artar. Bu çerçevede Türkiye İslâmcıları, özellikle İslâmcılığın öncüsü saydıkları Sultan Abdülhamid'in ayaklanma sonrası sürgün edilmesini de hatırda tutarak, 31 Mart'ta kendi yenilgilerini görürler. Dolayısıyla bu ihya projesi İttihatçılar tarafından yıkılan kışlaya iade-i itibar ile bu yenilmişliği kısmen onarmaya yönelik bir hamledir.

Fakat bu yıkım ve ihya projesinin bir diğer boyutunu da vurgulamak gerekmekte. AKP'nin siyaset tahayyülünün önemli bir unsuru, Türkiye'de toplum düzeyinde gözlenen seküler sosyal gerçekliğe ilişkin duyulan huzursuzluktur. AKP, siyaset tahayyülünün merkezine İslâm medeniyeti aidiyetini koyduğu ölçüde, seküler gerçekliği devletin tepeden inme modernleşme projesinin bir neticesi olarak görmekte. Bu yaklaşıma göre günümüzde gözlenen seküler sosyallikler, tarihin bir noktasında devletin baskıcı uygulamalarının sonucudur. Toplumun kendi evrimi ile ulaşmış olduğu hakiki bir seküler yaşam olabileceğini kabul etmediği ölçüde bu siyasi perspektif, Türkiye'nin mekâna ilişkin tarihinde de Sovyetler'in kilise yıkımlarına benzer yıkımlar aramaktadır. Fakat memleket tarihi, kıyaslanabilir bir yıkım öyküsü sunmamakta, tersine karşılaşılan ender cami yıkımları, laikliğin otoriteryen eğilimlerine karşı kitlenin duyarlılıklarını temsil

Gezi Parkı'nda fidanlar yeni dikilmiş, 1940'lı yılların başı olsa gerek.

Cité de l'architecture et du patrimoine. Centre d'archives d'architecture du XXe siècle.

eden düzeltme hamleleri ile bilinen Demokrat Parti dönemine denk düşmektedir. Bu noktada Taksim Topçu Kışlası'nın 31 Mart'tan 1940'taki yıkımına uzanan tarihi önem kazanır. Mehmet Alkan'ın vurguladığı üzere, Topçu Kışlası'nın unsurlarından biri de camidir ve bu cami 1909'da ciddi hasar görmüş ve 1940'taki yıkımda tamamen ortadan kalkmıştır.[8] Bu çerçevede, Topçu Kışlası'nı ihya projesi, genel olarak tepeden inmeciliğe indirgenen modernleşme sürecine ilişkin kuşkucu bakışın kentsel mekâna düzeltici bir müdahale girişimi olarak değerlendirilebilir.

İhya projesinin tek-parti dönemi eleştirisi olması ile devam edecek olursak, tek-parti dönemine ilişkin kimi değerlendirmelerin, dönemin olumlu özelliklerini 1938'in öncesine, günahlarını ise İnönü'nün Milli Şef döneminin hanesine yazdıkları gözlenmektedir. Bu tutum Attilâ İlhan'dan Taha Akyol'a çok farklı politik görüşteki insan tarafından benimsenmiş; bir bakıma Varlık Vergisi gibi faşizme yakın düşen meş'um uygulamalarıyla bilinen Milli Şef dönemi, tek-parti döneminin eleştirilmesi meşru bir alt dönemi olarak kabul edilmiştir. Gezi Parkı, Milli Şef döneminin kentsel mekân düzenlemeleri arasında önemli bir yere sahiptir. Erdoğan'ın ısrarcı olduğu kışla görünümlü AVM, Gezi Parkı'nı yok edeceği ölçüde Milli Şef dönemine yönelik eleştiriye mekânsal bir sembol kazandırmayı hedeflemektedir. Bu hesaplaşmayı anlamak için İnönü'nün İstanbul'a verdiği önemi ve Milli Şef dönemi sembolizminin kentsel mekâna etkilerini hatırlamak gerekiyor.

1938 sonrası İnönü'nün İstanbul'a ve kentin planlanması ile imarına özel bir ilgi gösterdiği görülüyor.[9] Dahası bu ilginin, banknotlardaki Atatürk resminin İnönü resmiyle ikamesinde olduğu gibi, özel bir Milli Şef sembolizmi olduğu da düşünülebilir. Bir bakıma İnönü, Ankara'nın Atatürk tarafından imar edilmesine karşı, hem onun eksik bıraktığı bir meseleye önem vermek (onun projesini dengelemek/bütünlemek), hem de ona karşı rejimin sürekliliğine hizmet edecek bir sembolizm yaratmayı amaçlamaktadır. Prost Planı da İnönü'nün de onaylamasıyla 1939'da uygulamaya konmuş ve sonrasında uzun yıllar İstanbul'un kentsel mekânını şekillendirmiştir. Bunda 1939'da, İsmet İnönü'ye yakınlığıyla bilinen Lütfi Kırdar'ın vali ve belediye reisi olarak atanması da etkili olmuştur. Bu dönemde Yeni Cami ve Beyazıt Camisi çevresindeki binalar temizlenerek Eminönü ve Beyazıt meydanları düzenlenmiştir. Prost Planı uygulamaları çerçevesinde Şubat 1943'te, Bozdoğan Kemeri'nin altından geçerek Haliç'e doğru inen Atatürk Bulvarı hizmete açılmıştır. Bulvar için yapılan yıkımlar ile birlikte Şehzade Camii de daha görünür bir konum elde etmiştir.

İstanbul'daki Milli Şef sembolizminin odak noktası hiç kuşkusuz Taksim Meydanı'dır. O dönemde İstanbul'daki şehircilik ve imar faaliyetlerini özetleyen *Güzelleşen İstanbul* adlı kitapta adı "Taksim Cumhuriyet Meydanı" olarak geçen meydana ilişkin düzenlemeler anlatılırken, belediyenin amacının "orasını Cumhuriyet Abidesine ve taşıdığı yüksek isme lâyık bir hale" getirmek olduğu vurgulanır.[10] Bu doğrultuda ilk olarak su haznesinin çevresi düzenlenmiştir. İkinci aşamadaysa, o dönemde stadyum olarak kullanılan, eski Taksim Kışlası yıkılmıştır. İGörsel il *Güzelleşen İstanbul*'da belediyenin kışlayı "Cumhuriyet Hükümetinin kıymetli ve lütufkâr yardımiyle" satın alabildiği özel olarak vurgulanır. Yıkımla elde edilen arsa o dönemin Türkçesiyle "İnönü Gezgisi" adıyla bir yeşil alan olarak düzenlenmiştir. Sonraları kimileri bu yıkıma eleştirel yaklaşacaktır. Örneğin Turgut Cansever, Prost Planı çerçevesindeki diğer yıkımlara eleştirel yaklaştığı gibi, bu yıkımı da eleştirir ve kışla binasının müze ya da kültür merkezi olabilecekken yıkılıp, "anlamsız" bir yeşil alana dönüştürüldüğünü söyler.[11] Milli Şef sembolizminin önemli ayaklarından biri bu parkın düzenlenmesiyse, en önemli aşaması bu parkın meydana bakan yüzüne dikilmesi planlanan İnönü heykelidir.

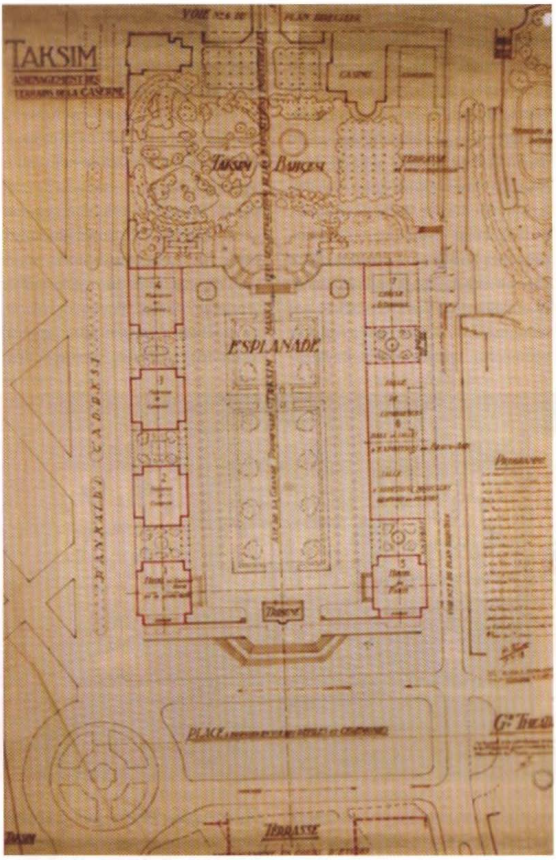
16 Şubat 1969'da 6. Filo Protestoları'na yönelik saldırılarda iki kişi öldürülür. Artık Taksim Meydanı Kanlı Pazar ile anılır olmuştur. 42 kişinin öldüğü 1 Mayıs 1977'den sonraysa Taksim Meydanı hep "Kanlı 1 Mayıs" ile anılacaktır. Bu nedenle Taksim Meydanı sadece resmi sembolizmin mekânı değildir, resmi sembolizmden çok daha fazlasıdır.

Dikilmesi düşünülen bu heykelle bir bakıma zirveye ulaşan Milli Şef sembolizmi Dolmabahçe Sarayı'nın arkasına inşa edilen stadyuma "İnönü" adının verilmesiyle desteklenecektir. Ancak nasıl 1950'lerde DP iktidarı Milli Şef sembolizmine karşı stadyumun adını Mithatpaşa'ya çevirdiyse, hazırlanan heykel de bir türlü yerine konamamıştır. Mermer kaidesi İnönü Gezisi'nin ucuna, yüksek terasın üzerine yerleştirilmiş, fakat Alman heykeltıraş Rudolf Belling'in heykeli 1944'te tamamlamasına karşın, heykel kaideye yerleştirilmemiştir. Heykelin Milli Şef dönemi sembolizmi çerçevesindeki önemini vurgulamak için, 1928'de açılan, İtalyan Pietro Canonica'nın eseri Cumhuriyet Anıtı'nın 11 metrelik yüksekliğinden, 1,5 metre daha uzun olduğunu hatırlamak gerekmektedir.[12] Yüksek terasıyla da bir bakıma Milli Şef'in heykeli dikilmesi durumunda Ebedi Şef'in heykeline "tepeden bakacaktır", Demokrat Parti iktidarı "İnönü Gezisi" adını "Taksim Gezisi"ne çevirmiştir.[13]

Taksim Meydanı, her ne kadar kentin merkezine devlet sembollerinin

varlığıyla resmi bir mekân olarak kurgulanmışsa da, süreç içinde bu mekânla etkileşime giren insanlar meydanın ilk tasarımındaki özelliklerini kısmen aşındırmış, meydana başka bir dizi anlam atfederek başlangıçtaki resmi mekânı ciddi oranda dönüştürmüşlerdir. İstanbul'da 1977-1980 dönemi siyasal aktivizmin tarihsel antropolojisini yapan Chris Houston, sembolik ve fiziksel anlamda, mekânsal üretim ve dönüştürmenin geniş bir yelpazeden gelen sosyal aktörler tarafından gerçekleştirildiğini vurguluyor.[14] Siyasi gruplar, yasal ve yasadışı örgütler ile sıradan kent sakinleri bu aktörler arasında yer almakta. Houston, Lefebvre'i takiben resmi sembolizm ekseninde kurgulanmış mekânların da "temsil mekânları"na (*representational spaces*) dönüşebildiğini belirtiyor. Bu dönüşüm siyasal aktivistlerin mekâna iz bırakmayı dert edinmeleri, siyaseti bu türden bir iz bırakma ile birlikte düşünmeleri çerçevesinde gerçekleşiyor. Mitingler, gösteriler, sloganlar, pankartlar, flamalar ve duvarları yazılamak bu dönüşüme neden olan pratikler arasında. Bu anlamda Taksim Meydanı da Mayıs 1976'dan itibaren 1 Mayıs kutlamaları ile şekillenir. Meydanın resmi sembolizmi 1 Mayıs kutlamalarında ve türlü mitinglerde farklı siyasetlerin sembolizmi ile sentezlenir, hatta zaman zaman resmi sembollzm görünmez bir alt katmana dönüşür. Süreç içinde Taksim Meydanı faili meçhul cinayetlerin ve katliamların da mekânı haline gelir. 16 Şubat 1969'da 6. Filo Protestoları'na yönelik saldırılarda iki kişi öldürülür. Artık Taksim Meydanı Kanlı Pazar ile anılır olmuştur. 42 kişinin öldüğü 1 Mayıs 1977'den sonraysa Taksim Meydanı hep "Kanlı 1 Mayıs" ile anılacaktır.[15] Bu nedenle Taksim Meydanı sadece resmi sembolizmin mekânı değildir, resmi sembolizmden çok daha fazlasıdır. Taksim Meydanı'nın resmi bir mekândan siyasetlerin temsil mekânına dönüşümü hatırda tutulmadan, Gezi Parkı direnişini de anlamak mümkün olmaz.

Erdoğan'ın Taksim tahayyülü meydanı bu siyasal bellekten de arındırmayı hedeflemekte. Erdoğan Gezi Parkı'na rövanşist bir çerçevede yaklaştığı ölçüde mekânın tarihine dair bir indirgemecilik içine girmekte. Erdoğan'ın bu tavrıyla parkın tarihini, sanki kışla işlevi devam ederken yıkım gerçekleştirilmiş ve park yapılmış gibi özetlemekte.[16] Bu indirgemecilik mekânın Taksim Stadı aşamasını görmezden gelme eğilimindedir. Oysa Cumhuriyet'ten önce, 1921'de ağır hasarlı kışla özel bir şahıs tarafından kiralanıp, avlusuna 8.000 kapasiteli tribün yerleştirilerek bir stada dönüştürülmüştür.[17] Dolayısıyla Taksim'deki yıkımı kışlanın yıkımından çok stadın yıkılması ve Dolmabahçe'de inşa edilen stat ile ikame edilmesi olarak değerlendirmek de mümkündür. Fakat rövanşist tavır tarihe ilişkin indirgemeciliğe ihtiyaç duymaktadır.

Prost'un planında Taksim Gezi Parkı.

Cité de l'architecture et du patrimoine. Centre d'archives d'architecture du XXe siècle.

ARMAĞAN DÜNYASI

Gezi Parkı direnişini anlamak, bu tarihsel ve siyasal bağlam akılda tutularak mümkün olabilir. Bu direniş çok farklı itirazlara sahip insanların bir araya gelmesi ile oluştu. Bu farklı itiraz kümeleri içinde iki unsur çok belirgin nitelikteydi: Birinci olarak, ağaçların kesilmesine ve parkın park olmaktan çıkacak olmasına yönelik bir itiraz ve ikinci olarak polis şiddetine yönelik bir itiraz. Polis şiddetine yönelik itiraz doğrudan polisin Taksim'de 1 Mayıs kutlamalarının yasak olduğu yıllarda gerçekleştirdiği ve 2013'te bir kez daha yaşanan biber gazlı, TOMA'lı sert müdahalelere yönelik tepkilere, ayrıca Emek Sineması için yapılan yürüyüşe yönelik müdahalelere (7 Nisan 2013) ve maç için İnönü Stadı'na yürüyen

Çarşı grubuna yapılan müdahalelere (11 Mayıs 2013) yönelik tepkilere eklemleniyordu. Bu iki itiraz Taksim Dayanışması'nın beşli listesinde de dört ana talebi oluşturdu ("Gezi Parkı park olarak kalmalıdır" ve polise dair üç talep). [Görsel 3] Fakat özellikle 31 Mayıs Cuma günü Taksim, İstiklal Caddesi ve Harbiye tarafında protestocular inanılmaz bir şekilde çoğalınca bu iki ana itiraza hükümete yönelik itirazlar da eklendi. Hükümete yönelik itirazların bir bölümü genel itirazlardı ve hükümetin otoriter eğilimlerini hedef alıyordu. Bir bölümü ise daha spesifikti ve özel olarak alkol satışına ilişkin düzenlemeler ile kürtaja yönelik düzenlemeler odağında hükümetin muhafazakâr olmayan yaşam tarzına yönelik müdahale girişimlerini hedef almaktaydı. Kitle büyüdükçe farklı politik grupların protestolarda yan yana oldukları görüldü. 1 Haziran'da direnişçiler parka girdiklerinde de farklılıklarıyla girmiş oldular.

Taksim Gezi Parkı direnişçilerinin açıkladığı beş talebi gösteren afiş.

Ağaçların kesilmesine yönelik itiraz ve parkı park olarak koruma hedefi protestocularda AVM karşıtı bir tavrın da yaygınlaşmasını sağladı. Bu noktada şöyle bir soru sorulabilir: Protestolar aynı zamanda kapitalist sistemden duyulan mutsuzluğu da ifade ediyor muydu? Muhtemelen protestocuların geneline yayılan bir kapitalizm karşıtlığından söz edilemez. Nasıl Ellen Wood, 1999 Seattle protestolarından itibaren küreselleşme karşıtı gösterilere katılanların önemli bir bölümünün anti-kapitalist olmadıklarını ve kapitalist sistemin zararlarının şirketlerin kontrolüyle aşılabileceğini düşünenlerden oluştuğunu vurguluyorsa,[18] protestolar sonrasında Gezi Parkı'na girenlerin de önemli bir bölümü kendini anti-kapitalist olarak tanımlamayan kişilerdi. Siyasal örgütlerden gelenler içinde anti-kapitalist olanlar elbette vardı; fakat çoğu protestocu, kendi siyasi fikirlerini bu türden formüller üzerinden ifade etmeyen insanlardı. Bu noktada "içeriğin sözü aşması" tespitine geri dönmek gerekiyor. İçerik sözü aştığı ölçüde yeni pratikler, yeni deneyimler mevcut kavramlar ile açıklanamaz bir hal aldı. Öyle ki, kimi durumda direnişçilerin sloganları dahi yeni durumu anlatamaz hale geldi. Tam bu noktada bu makalenin iddiası, parkta vücut bulan alternatifin, antropoloji literatüründeki armağan ilişkilerine dair katkılar hatırda tutularak anlaşılabileceği.

Bunun için antropoloji literatüründeki armağana ilişkin başlıkları hatırlamak gerekli. Marcel Mauss'un "Armağan Üzerine Deneme" (*Essai sur le don*) başlıklı çalışması 1924'te yayımlandığından beri antropolojinin armağana ilişkin kavrayışına yön vermiştir.[19] Claude Lévi-Strauss'un ifadesiyle, Mauss'un çalışmasında "sosyal olan şey, anekdot, merak ... ya da bilgece bir karşılaştırmanın konusu saf niteliksel şeylerin alanından çıkmakta ve bir sistem hâline gelmektedir ilk kez."[20] Mauss'un çıkış noktası armağan ilişkilerinde zorunluluk olduğudur: "Birçok uygarlıkta değiş-tokuşlar ve anlaşmalar hediye biçiminde yapılır; bunlar teoride gönüllü olarak, gerçekte ise zorunlu olarak alınıp verilirler."[21] Zorunluluğun kaynağı, analiz düzeyi olarak bireye değil topluma bakıldığında anlaşılabilir. Toplumsal analiz düzeyi Mauss'un "toplam yükümlülükler sistemi" olarak adlandırdığı sistemin anlaşılmasına da yardımcı olur. Değiş-tokuş sadece mal ya da ekonomik olarak kullanılabilen eşyaları kapsamaz. "Karşılıklı nezaket gösterileri, şölenler, âyinler, askeri hizmetler ... eğlenceler, bayramlar ve fuarlar" da dolaşıma tabidir. "Toplam yükümlülükler sistemi"ne göre, bu yükümlülükler ve karşı yükümlülükler aslında tamamen zorunlu olmalarına karşın, "çoğunlukla isteğe bağlı bir şekilde armağanlarla ve hediyelerle yerine getirilir."[22] Toplam yükümlülükler sistemi "sadece hediyeleri geri verme zorunluluğunu içermez, aynı zamanda bunun kadar önemli olan iki zorunlu nokta daha gerektirir: Hediye verme zorunluluğu ve hediye alma zorunluluğu."[23]

Mauss vermek (*donner*), almak (*recevoir*) ve geri vermek (*rendre*) aşamalarına ilişkin zorunluluk boyutunun gerek Malinowski'nin gözlediği *Kula Halkası*'nda, gerekse Kuzeybatı Amerika topluluklarındaki *potlaç* sisteminde de geçerli olduğunu belirtir. *Potlaç*'ın anlamı esas olarak "beslemek" ve "tüketmek"tir. Kuzeybatı

Amerika'da adalarda ve deniz kıyısında yaşayan kabileler "kış aylarını sürekli bir eğlence içinde geçirirler: Şölenler, fuarlar düzenlerler ve kabile için önemli birer toplanma yeri olan pazarlar kurarlar."[24] *Potlaç*'ın temelinde hediye verme zorunluluğu vardır. Kabile mensuplarının *potlaç* döngüsünde aldıklarını iade etmeleri gerekir. Vermek, almak ve geri vermek döngüsünü oluşturan zorunluluğun kaynağında ne yatmaktadır? Döngü, armağan değiş-tokuşunun zenginlik ve bolluk yarattığı inancından ayrı düşünülemez. Mauss döngünün tinselliğini *hau* kavramı ile açıklar. *Hau* dolaşımda olanın ruhudur.[25] Bu ruhun temel değeri insanlar arasında oluşturduğu bağdır. Mauss'a göre *hau* çerçevesinde armağan veren kişi kendi yapısının ve kendi tözünün bir parçasını başkasına vermektedir. Aynı şekilde, "birinden bir şey kabul etmek, onun tinsel özüne, ruhuna ait bir şeyi kabul etmektir; bu şeyin alıkonulması tehlikeli ve ölümcül olabilir."[26]

Mauss'un mirasını önemseyenlerden bir olan Jacques Godbout da 1992'de yayımlanan kitabı *Armağan Dünyası*'nda (*L'esprit du don*) esas olarak modern dönemde armağan diye bir şeyin hâlâ olup olmadığı sorusunu sorar. Godbout piyasa mekanizmasının ve devlet aygıtının ikincil toplumsallıklar üzerinden işlev görürken, armağan dünyasının içinde ailenin, komşuluk ilişkilerinin, yoldaşlığın ve arkadaşlığın olduğu birincil toplumsallıklar çerçevesinde işlev gördüğünü belirtir. Mauss antik toplumlarda armağanın evrenselliğini, yani bütün toplumları ilgilendirdiğini ve her toplumun bütününe nüfuz ettiğini vurgulamıştı. Godbout ise armağanın tıpkı arkaik toplumlarda olduğu gibi çağdaş toplumlarda da tipik olduğunu, sadece münferit olaylarda görülmediğini, tersine sosyal hayatın bütününü etkilediğini söyler. Satın alınamayan ve kanun gücüyle dayatılamayacak olan, ancak belirli bir karşılıklılık ve güven ilişkisi üzerine inşa edilen unsurlar, sosyal hayat için kilit önemdedir. Sivil toplum kuruluşlarına verilen zamandan kan ve organ bağışlarına kadar pek çok örnek Godbout'yu armağanın gayet canlı olduğu sonucuna ulaştırır. Godbout'ya göre, konuşma ediminde de bir armağan ilişkisi söz konusudur. Konuşmaların önemli bir bölümü bilgi aktarımı ya da talimat amaçlıdır. Fakat Godbout'ya göre yine de dolaşıma giren sözlerin başlıca amacı faydacı değildir. Örneğin "havanın güzel mi kötü mü olduğuna ilişkin bir tartışmaya katılınmasının nedeni, bilgi sağlamak değildir. Sözün asıl amacı verilmesi ve dönmesi, gelmesi ve gitmesidir."[27] Godbout'ya göre, verme dürtüsü, insanlığın kavranmasında alma arzusu kadar önemlidir. İnsan için sadece sahip olma, elinde tutma ve bencillik yönelikliği değil, verme, aktarma, karşılık verme ve cömertlik de esastır. Bu nedenle "hiçbir karşılık beklentisi olmaksızın yapılan her mal ve hizmet değiş tokuşu" anlamında armağan, modern toplumun bir parçasıdır.

Antropoloji literatüründeki armağan ile ilgili iki temel katkıyı hatırladıktan sonra bu yaklaşımların iki temel sonucunu vurgulamak gerek. Birincisi, günümüz toplumunda, sosyal ilişkilerin önemli bir bölümü faydacı çerçevede anlaşılamayacak ilişkilerdir.[28] Armağan dünyası sosyal ilişkilerin doğrudan çıkar ve fayda ile açıklanamayacak kısmını anlatır. Godbout'nun ifadesiyle, "karşılıksız armağan yoksa da, armağanın çoğu kez karşılığı düşünülmeden verilmesi anlamında, armağanda yine de bir *çıkar gözetmezlik* söz konusudur."[29] İkinci olarak, armağan ile piyasa mekanizması arasındaki tezatları düşünürken Lévi-Strauss'un armağan dünyasının piyasa kadar maddi sonuçlar üretmediği saptamasını da akılda tutmak gerekir. Armağan değiş-tokuşundaki nesneler sadece iktisadi meta karakterleri ileanlaşılamaz. Bu nesneler aynı zamanda etki, güç, sempati, statü, his gibi başka gerçekliklerin de enstrümanlarıdır.[30] Tam da bu çerçevede Barry Schwartz armağanın hem veren hem de alan için kimlik kurucu rolünü vurgular. Armağan insanların zihinlerindekini başkalarına aktarmanın bir yoludur ve böylelikle özellikle veren taraf için doğrudan kimliğin tanımlanması anlamına gelir.[31] Örneğin, doğum gibi, geçiş ritüeli olarak da düşünülebilecek olaylardan sonra dağıtılan hediyeler, tam da bir kimliğin kurgulanması, benimsenmesi ve duyurulmasına denk düşer.

GEZİ PARKI VE ARMAĞAN DÜNYASI

Antropoloji literatüründe armağanın yerine dair bu çerçeveden sonra sıra armağan ilişkilerinin Gezi Parkı direnişini anlamada nasıl bir katkı sağlayacağını ele almaya geliyor. Bu bölüm Gezi'deki gözlemlere, dergilerde yer alan söyleşilere ve esas olarak gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelere dayanarak Gezi Parkı direnişinde armağan ilişkilerinin izini sürüyor.[32] Bu noktada ilk olarak armağanın tanımını netleştirmek ve özellikle armağan ile dayanışmanın ayrımını vurgulamak gerekmekte. Çoğu kişi polisin müdahale ettiği mekânlara giderken yanlarına Vicks gibi gaza karşı önlem ve Talcid'li su, süt gibi gazın etkilerini hafifleten ilkyardım malzemelerinden kişisel olarak kullanacaklarından daha fazla aldılar. Bu malzemeler direnişçilere dağıtıldı. Bu makale armağan ile dayanışma arasındaki farkı eşanlı kişisel kullanım üzerinden yapmayı öneriyor. Bu ayrım izlendiğinde, polisin müdahalesi sırasında başkalarına sıktığı Talcid'li suyu kendisi de kullanmak durumunda olan birinin paylaşımı dayanışmaya tekabül ediyor. Örneğin, direniş revirlerine o anda kullanmaya ihtiyacı olmayan biri on şişe Talcid bıraktığındaysa bu armağana denk düşüyor.

Bu noktada parkta dinlediğim bir olayı hatırlıyorum. Yağmurlu bir günde Beşiktaş'ın ara sokaklarında polisin göstericilere biber gazı ile müdahalesi oluyor. Göstericiler bir saçak altına sığındıklarında karşı apartmanın üst katlarından sokağa yağmurluk ve şemsiye atılıyor. Göstericiler teşekkür ederek yağmurluğu ve şemsiyeyi alıyorlar. Benzer olaylar pek çok farklı şehir için, çoğu kez göstericilere yiyecek-içecek desteği şeklinde anlatılmakta. Bu destekler o an için ihtiyaç birliğine denk düşmediklerin-

den, yani eşanlı kişisel kullanımdan ziyade ihtiyacı olana vermek anlamına geldikleri için, armağan kategorisi altında değerlendirilmesi gereken örnekler. Bu destekler Godbout'nun günümüz toplumunda armağanın ortak özellikleri arasında saydığı spontanlığı (*le caractère spontané*) hatırlatmaktadır. Godbout'nun ifadesiyle "her armağanın, kendisini kurallardan bağımsız kılan ve sadece iradi bir olgu olarak yaşanmamasını sağlayan bir kendiliğindenlik (*un élément de spontanéité*) öğesi barındırması şarttır".[33] Bir şemsiyenin pencereden atılarak armağan edilmesine karar verilmesinde tam da bu spontanlık gözlenir.

Gezi Parkı direnişinde verilen armağanların bir özelliği de bu armağanların pazardaki mübadele değerlerinden tamamen koparılması ve sadece kullanım değerleri ekseninde hediye edilmeleri. Bu, Gezi'deki armağanları gündelik hayattaki armağanlardan önemli ölçüde ayırıyor. Çünkü gündelik hayattaki armağanların bir bölümü mübadele değerinden ayrıştırılmamıştır. Ya armağanın fiyatı üzerinden bir statü değiş-tokuşu söz konusudur ya da daha doğrudan bir şekilde armağan tekrar fiyatına eşitlenerek, pazar mecrasında değiştirilebilir. Bu durum elbette Gezi'nin armağan dünyası için geçerli değildir.

Derinlemesine görüşmelerin önemli bir bölümünde protestocuların Gezi'ye girişlerinin kurulan barikatlar sayesinde olduğu vurgulandı. Örneğin Oğuz[34] parka girişi şöyle anlatıyor:

"Bence barikatlar olmasaydı, Gezi kazanılamazdı. Bu bir gerçek. Ve orada gerçekten örgütlü bir mücadele vardı. O örgütlü mücadele olmasaydı da Gezi kazanılamazdı. Ben şundan çok rahatsızlık duydum mesela süreç esnasında. 'Örgütler olmasın, örgütler olmasın, flamalar insin' bilmem ne filan. Ama şunu kabul etmemiz lazım, ben yapamam. Ben hayatımda hiç barikat kurmadım. Ben hayatımda hiç polisle karşı karşıya, tabiri caizse çatışmadım. ... Ben bilmiyorum

bunu. Ama birileri biliyor, birileri barikat kurmayı biliyor. Ve onlar bildiği için kurdular da, Gezi kazanılabildi."

Ali[35] de benzer şekilde barikatların rolünü vurguluyor. Ali'ye göre, nasıl ateşler yakılınca insanlar coşku duyuyorlarsa, barikatlar kurulunca da insanlar enerjiyle doluyorlar ve kendilerini güçlü hissediyorlar. Gezi'deki çoğu sohbette de benzer vurgular öne çıkıyordu ve çatışma olmaksızın parkın kazanılmasının mümkün olmayacağı ifade ediliyordu. Gezi'ye ilk gün giren protestocuların kitleselliğin gücünden ziyade barikatların gücünü öne çıkarttıklarını söylemek mümkün. Örneğin 1 Haziran Cumartesi günü, CHP'nin Kadıköy'de düzenleyeceği mitingi iptal ederek miting katılımcılarını Taksim'e yönlendirmesi, bunun yarattığı inanılmaz kalabalık ve bu kararla hükümetin polisi geri çekmek için meşru bir neden bulmuş olması ne parktaki sohbetlerde, ne konuya ilişkin yayınlarda, ne de derinlemesine görüşmelerde hatırlanan bir nokta.

Ali'nin anlattıklarından Gezi'deki armağan ilişkilerinin 31 Mayıs sabahı nöbet çadırlarına polis müdahalesi olmadan başladığını öğreniyoruz:

"Ben o zamanlar bunun bir direnişe dönüşeceğinin farkında değildim ama yiyecek götürmüştüm oraya yani. Badem götürmüştüm, kuruyemiş götürmüştüm. O parkta kalacak insanlara, çadırda kalanlara bir şeyler götürmüştüm. İşte karın doyurmanın önemini, orada düşünmüştüm. Peçete götürmüştüm, ıslak mendil götürmüştüm. Ben oraya ne kadar çok şey götürürsem, oradaki kalabalık o kadar rahat edecekti. Belki de daha fazla insanın katılmasını sağlayacaktı, orada gece kalan insanlara, diye düşünmüştüm."

Ali bunları mensubu olduğu tüketim kooperatifinden satın almış. Ürünlerin bedeli için hemen yakın çevresinde bir havuz oluşturmuş. İnsanlar hemen bu havuza katkı koyarak armağanı mümkün kılmışlar. Bu tür destek havuzlarının oluşmasında bir kez daha Godbout'nun vurguladığı armağanın spontanlık özelliği karşımıza çıkıyor.

Ali parka girildikten hemen sonra, daha önceden deprem çalışmalarında deneyimli bir grubun akşam yemeğini çıkartmak için çalışmaya başladığını anlatıyor: "Örneğin ilk gün yediğim yemek çok komikti. Patlıcan dolma yedim ben, ekmek arası patlıcan dolma gibi bir şey çıkardılar. ... Plastik poşetin içerisinde, patlıcan dolma... Çok güzel, içi de, içindeki pilavının sosu da çok güzeldi. Ve yine plastik poşet içerisinde çorba içtim. İlk akşam yemeğini sıcak yedim yani parkta."

İlk günden itibaren Gezi'deki mutfağa pek çok insan malzeme götürüyordu. Bu arada farklı örgüt ve gruplar da stantlarını açıyor ve çoğu stant "ihtiyaç listesi"ni asıyordu. "İhtiyaç listesi" mutfakta da vardı ve insanlar bu listeleri sosyal medyada da paylaşarak etraflarındaki insanları yönlendirmeye çalışıyorlardı. Buğday'ın[36] anlattıklarından özellikle çalıştıkları için Gezi'de bulunamayanların akşamları parka giderek, orada bulunamayışlarını telafi etmek için armağanı önemsediklerini öğreniyoruz. Çalışanların dışında başka nedenlerle parka gidemeyenler için de armağanın bir işlevi söz konusu. Buğday anlatıyor: "Annem mesela sonuçta yaşlı bir kadın yani. Gidip orada bire bir bulunmak istemedi. Ama benim aracılığımla oraya bir arkadaşını organize etti. O arkadaşı poşet poşet alışveriş yapmış; geldi böyle kan ter içinde. Metro çıkışında onları bana

verdi; 'bunları dağıt' dedi. ... Yiyecek, işte meyve suyu var, ekmek, sandviç ekmeği, süt falan vardı... Meyve vardı. Her bir şeyden biraz yani."

Defne'nin" anlattıklarından armağan ilişkilerinin örgütlerin açtığı stantlarda da gözlendiğini öğreniyoruz:

"Yemek konusu çok sorun olmadı; çünkü her an herkes evinden bir şeyler getiriyor ve paylaşıyordu ya da örgütler yeme-içme organizasyonunu sağlıyordu. ... Bir gün öğle saatlerinde [örgütün] danışma masasında oturuyordum. İki yaşlı kadın masaya geldi. Ellerinde poşetler vardı. Poşetlerin içinden düzgünce kaplara yerleştirilmiş ve yıkanmış meyveleri çıkartıp masaya bıraktılar. Gerçekten çok özenerek hazırlamışlardı. Biraz sohbet ettiler bizimle ve gittiler sonra. Biz de meyveleri masaya yerleştirdik ve gelip geçen insanlara sunduk. Zaten örgütlerin açmış olduğu danışma masaları orada bulunan örgütsüz insanlar için ihtiyaç karşılama yeri gibiydi ya da biz kendimize öyle bir rol yüklemiştik."

Gerek derinlemesine görüşme yaptığımız kişilerin bazıları, gerekse Gezi'de sohbet ettiğimiz kimi direnişçiler günler boyunca parkta para harcamaksızın yaşadıklarını ve yeme-içme ihtiyaçlarını karşıladıklarını anlattılar. Revirin yanında bulunan mutfak, direnişçilerin parkta kaldıkları 15 gün boyunca açık kaldı; önünde uzun kuyruklar oluştu. Parkta kurulan çoğu stantta insanlara çay, kek, bisküvi, su dağıtılıyordu. Sadece siyasal örgüt ve dernekler değil, havuzun Cumhuriyet Caddesi tarafında bireyler de yeme-içme stantları kurdular. Benim 8 Haziran günü not ettiğim şu diyalog, pek çok stantta defalarca tekrarlandı. Oldukça iyi hazırlanmış bir yeme-içme standı. Bir ekip piknik tüpte sahanda yumurta yapıp dağıtıyor. Piknik tüpü saran alüminyum folyo, sahanda yumurtaya eşlik edecek zeytinyağı ve kekik ile harmanlanmış domatesler, zeytinler, hemen hiçbir detay atlanmamış durumda. Sonuç, şık bir kâğıt tabakta oldukça özenli bir sunuş. Kıyafetinden konuşma tarzına kadar oldukça üst bir sosyal statüden olduğu belli bir kadın standa yaklaşıyor ve sahanda yumurta rica ediyor. Deneyimli oldukları belli olan ekip tabağı kendisine uzattığında tüm yerleşik alışkanlığı ile "Ne kadar?" diye soruyor. Yanıt olarak para alınmadığı, yiyeceklerin bedava dağıtıldığı, isteyen herkesin alabildiği söyleniyor. Kadının yüzündeki şaşkınlığı tarif etmek çok güç. Tabağa bakıyor, tekrar hazırlayanlara bakıyor ve teşekkür ederek uzaklaşıyor.

Sık sık tekrarlanan bu ve benzeri diyaloglar ile Gezi Parkı 15 gün boyunca büyük ölçüde paranın geçmediği bir yer olarak kurgulandı. Seyyar satıcıların parktan çıkarılması kararı ile "paranın geçmediği yer" kurgusu daha da perçinleşmiş oldu. [Görsel 4] Parkın meydan tarafındaki girişinde kurulan ve adındaki market vurgusuna karşın paranın geçmediği "devrim market", "isteyen bıraksın/isteyen alsın" duyurularıyla konulmuş sigara kutuları "paraya ihtiyaç duyulmayan yer" tahayyülünü güçlendirdi. [Görsel 5] Gezi'deki konuşmalarımız sırasında çoğu kişi parka imece ruhunun egemen olduğunu söylediler. Gezi Parkı'nı "paranın geçmediği yer"e dönüştürmek elbette kapitalizmden kopuş anlamına gelmiyor. Bunu mümkün kılan armağan ilişkileri. Parkta direnişçilerin oluşturduğu ortamın, parkın uzun süredir sakini olan evsizler için de farklı

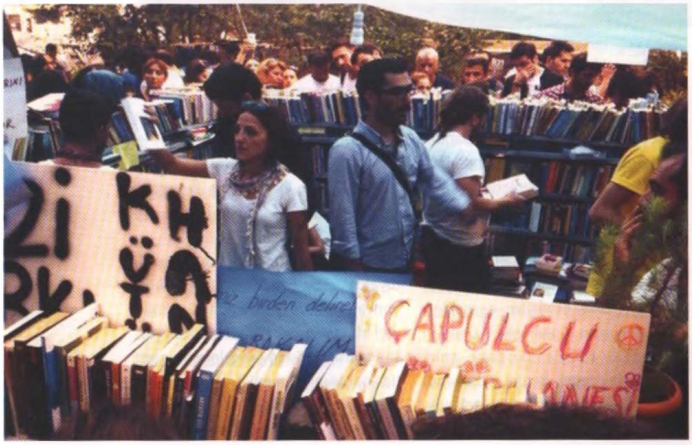
bir deneyim sunduğunu not etmek gerek. Uzun süredir Gezi'de ve civarında yaşayan Fatih şöyle anlatıyor: "Ben bu kadar ücretsiz yemeği daha önce hiç görmemiştim. Günlerdir hiç sinyal çekmedim [insanlardan para toplama yolu] ama param olmadan karnım da doydu sigaram da eksik olmadı, eylem boyunca en az üç kilo aldım, İki aydır belimde ağrı vardı, burada kurulan revire gittim, doktor bana ilaç verdi, iki saatte geçti. Bence bu eylem yaz boyunca sürmeli."[38]

Gezi'de kurulan sadece nöbet çadırları ya da sahne değildi. Ayrıca parkın içinde kurulan bir dizi farklı birimle, ne kadar süreceği kestirilemez yaşam organize ediliyordu. Kütüphane, revir ve itfaiye gibi birimlerin nasıl işlediğine ve bu birimlere dair deneyimlere bakıldığında da, bu birimlerin genel olarak armağan ilişkileri çerçevesinde yapılandığını görmek mümkün. Kütüphane insanların kitaplarını armağan etmeye başlamalarıyla oluşturuldu. Kısa süre içinde parkın içinde en fazla uğranılan yerlerden biri haline geldi ve kütüphane alanı genişletildi. Bir nevi dolaylı bir takas sistemi geçerliydi. Kitap almak için bırakmış olma şartı yoktu. Derinlemesine görüşmelerden çadırlarda kalanların kitap alıp tekrar bıraktıklarını öğreniyoruz. Bunun yanında parkın ziyaretçileri kitapları kendilerinde kalmak üzere de alabiliyorlardı. [Görsel 6] Revirde armağan ilişkileri geçerliydi. Öncelikli olarak hekimler ve diğer sağlık personeli revire zamanlarını vermekteydiler. Revirdeki malzemeler armağan ağlarıyla toplanmıştı. Fakat bunun dışında, sağlıkçı olmadıkları halde revire emek veren gönüllüler de vardı.

Gezi'nin içinde organize edilen itfaiye biriminde de armağan ilişkileri gözleniyor. Yine her şeyden önce gönüllüler zamanlarını veriyorlar. Bu gönüllülerden biri bir mimar. Orta Anadolu'da yaşıyor. Olaylar başlayınca önce Ankara'ya gitmiş, neler oluyor diye bakmaya. Sonra İstanbul'a gelmiş. İşe yaramak için itfaiyeye girmiş. Kendisini muhafazakâr olarak tanımlıyor ve esas derdinin ağaçların kesilmesi olduğunu söylüyor. Parka AVM yapılmasına karşı olduğunu vurguluyor. İtfaiye bir önlem çabası, ama aynı zamanda eylemin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin bir duruşu da sergiliyor. Sohbete devam ediyoruz. Gönüllü itfaiyeci zaman zaman parkın içinden de kendilerine tepki olduğunu, bazı eylemcilerin parkın sınırında yanan yerlere itfaiyenin müdahale etmesini istemediğini ve "polis yakıyor, polis söndürsün" dediğini aktarıyor. Bir diğer gün yine itfaiye ekibinden Dirim[39] ile Mete Caddesi'nde yürüyoruz. İtfaiye 20'şer metre aralıklarla su bidonları yerleştirmiş durumda caddenin solına, sağına ve ortasına. Amaç, polis müdahalesi olduğunda gelen gaz bombalarının bu su bidonlarıyla etkisiz hale getirilmesi. Parkın içindeki çoğu grup ise bu tarza karşı ve polisin attığı biber gazının geri atılması gerektiğini düşünüyor. Bazı gruplar ise polise taş atılmasını meşru müdafaa olarak değerlendiriyor. Dirim itfaiye bağlamında armağan ilişkilerini şöyle anlatıyor:

"Kum ve çuval istedik önce. Bunlar tanıdıklar aracılığıyla oldu. Sonra ihtiyaç listesi yazdık, geçenlere gösterdik. Birisi kova ve kürek alacağını söyledi, onları getirdi. Daha sonraki günlerde başka bir direnişçi yangın tüpleriyle ilgilendi. Düzenli olarak boşalan tüpler gitti, doluları geldi. Birkaç kişi daha tüp getirdi. Elimizde bir anda 80-90 tane tüp oldu. Benim bir arkadaşım kendi işyerinden dört tane telsiz getirdi. Galiba sivil polisler haricinde telsiz bir tek bizde vardı. Gaz maskeleri, ateşe dayanıklı baret ve eldivenler de geldi. Bir süre sonra ihtiyaç listesini kaldırdık. Hepimize yetecek kadar malzeme gelmişti."

Bu noktada bir önceki bölümdeki tartışmayı hatırlamak ve şu soruyu sormak gerek: Gezi Parkı'nda gözlenen armağan ilişkilerinin ruhu, başka bir ifade ile dolaşımda olan armağanın ruhu olarak *hau*'su neydi? Bu soruyu bu armağan ilişkilerinin karşılıklılık boyutunu da akılda tutarak ele almak gerekmekte. Her şeyden önce armağanlara eşlik eden ruhu, durumun olağanüstülüğü ile tanımlamak gerekiyor. Burada değinilen armağanların önemli bir bölümü polis müdahalesi ve parkı koruma nöbetinin olağanüstü koşulları çerçevesinde düşünülmüş ve organize edilmiş hediyeler. Cihan Tuğal'ın iki tespitini hatırlamak bu noktada önemli: Birincisi, Tuğal'a göre Gezi hareketinin olumlu birleştirenleri ya da olumlu önerileri, hareketi yaratan iki olumsuz birleştiren, yani ağaçların kesilmesine ve polis şiddetine karşı çıkmak kadar güçlü değil.[40] İkincisi, Gezi eylemlerinin önemli özelliklerinden biri, hatta ruhu, belirli bir hedefe yönelmiş olmaktan ziyade, yapılış tarzıyla arzulanan dünyayı şimdiden kurması.

Gezi Parkı'nda oluşturulan kütüphane.

Milliyet Sanat, [http://www.milliyetsanat.com/haberler/yazarlar/gezi-kutuphanesi/22697/1]

Bu haliyle Gezi direnişi geleceğe yönelik hedefler üzerinden değil, şimdi ve buradaki pratikler/edimler sayesinde var oluyor.[4] Bu iki tespit çerçevesinde tekrar *On Sekiz Brumaire*'deki "Eskiden laf içeriğin üzerindeydi, şimdi içerik lafı aşıyor" cümlesini hatırlamak gerekiyor. Gezi Parkı direnişi mevcut ve dolaşımda olan sözlere sığmayan, mevcut sözlerin betimleme gücüyle açıklanması zor bir süreç. Mevcut sözlerin yetmediği noktada direniş, kendisini politik hedefler ve sözün siyasete dökülmesi üzerinden değil, pratikler üzerinden var ediyor. İşte tam da bu noktada Gezi bağlamında gelişen armağan ilişkileri son derece önemli. Bu armağan ilişkileri, günümüz toplumunda piyasa odaklı ve faydacılığın bireyler için kaçınılmaz olduğunu vurgulayan tahayyüle karşı bir alternatif oluşturuyorlar. Gezi Parkı direnişinin sunduğu alternatif tam da bu bağlamda düşünülmeli.

Gezi bağlamındaki armağan ilişkilerinde karşılıklılık ilkesi çerçevesinde de karşımıza olağanüstü durum çıkıyor. Belki de armağan verenlerin aldıkları ilk karşılık, bizatihi bu olağanüstü ortamın kendisi, yani direnişçilerin parka tekrar girerek parkı koruma hedefini gerçekleştirmiş olmaları. Gezi'deki çoğu insan Gezi sürecini "istediğimizi aldık" ifadesiyle özetlemekteydi. Bu ifade derinlemesine görüşmelerde de kullanıldı. Armağanların en temel karşılığını "istediğimizi aldık" cümlesinde görmek mümkün. Bunun dışında ister yiyecek-içecek armağanlarına bakıldığında, isterse kütüphane gibi birimlere bakıldığında yine karşılıklılık ilkesinin devrede olduğu göze çarpıyor. Örneğin Ali, polis müdahalesi öncesinde daha ilk nöbet günlerinde Gezi'ye armağanlar getirmiş. Sonrasında da yine ihtiyaç listesinde gördüklerini, arkadaşları ile ortak havuz oluşturup, Gezi için satın alarak parka getirmiş ve kendisi de mutfakta pişen yemekle karnını doyurmuş. Parkın içindeki ihtiyaç listeleri de karşılıklılık ilkesinin Gezi'nin armağan dünyasına eşlik ettiğini göstermekte. Bir nevi takasa çağrı niteliğinde olan bu listeler ortak ihtiyaçları gidermek ve parka dağıtmak üzere hazırlanıyordu ve armağan edenler de, armağanlarının, belki kendilerinin de dâhil olacağı şekilde, ortaklaşa tüketileceğini biliyorlardı.

Derinlemesine görüşmelerden karşılıklılık ilkesinin kimi durumlarda sadece teşekkür ile yerine geldiğini de öğreniyoruz. Örneğin Ali mutfağa salça, kahvaltıda yensin diye bal ve kuruyemiş götürdükten sonra hissettiklerini şöyle anlatıyor: "Onu verdiğim zaman çok mutlu oluyordum orada. Birisi 'teşekkür ederim' diyordu, iki saniye içerisinde bitiyordu aslında. Poşeti elimden alıyorlardı. Koyuyorlardı kenara, 'çok sağ ol' diyorlar. Ama o iki saniyelik bir teşekkür bile benim çok hoşuma gidiyordu. Oraya bir şey götürmüş olmak..." Buğday da kütüphaneye kitap bağışladıktan sonra kitap almayı düşünmediğini söylüyor: "Kitap almayı düşünmedim. Çünkü çok kalabalıktı. ... Görevliler de bayağı zor durumdaydı bu arada. Ama onlar çıkarıp bir tane şey verdiler; teşekkür babına böyle bir deftercik, ince bir defter verdiler. ... Evet. Güzeldi. Teşekkür ettiler falan böyle." En azından kitap bağışlayanlardan bazılarına ince de olsa bir defterle teşekkür ediyor olmaları, kütüphanedeki gönüllülerin de bir bakıma karşılıklılık ilkesi çerçevesinde düşündüklerini gösteriyor.

Yukarıda armağanın insanlar arasında kurulan bağ olduğu vurgulanmıştı. Gezi bağlamında armağanın bu işlevini gözlemek mümkün. Dahası, armağan ile kurulan bağların, Schwartz'ı takiben, kimlik kurucu rollerini de vurgulamak gerekiyor. Direnişe armağan verdikçe ve gelen armağanların ortak tüketimine katıldıkça insanların Gezi Parkı direnişine ait olma kimlikleri güçleniyor. Armağanın kimlik kurucu rolü parka bilfiil gelerek, Gezi'de oluşan ortama zaman ve emek verenlerle de sınırlı değil. Farklı nedenlerle parka gelemeyen, ya da istedikleri sıklıkta gelemeyenler için de armağan, Gezi ile bir bağ kurma fırsatı ve bu bağın da kimlik kurucu bir rolü var. Olağanüstü bir dönemde, toplumun keskin bir şekilde kutuplaştığı bir ortamda Gezi Parkı direnişinden yana taraf olanlar için armağan, Gezi'den yana olan kimliklerinin kurucu bir öğesi olarak işlev görüyor. Armağan bağları çerçevesinde kurulan kimlikler aynı zamanda armağan ilişkileri için tetikleyici işlev de görebiliyor. Etraflarında armağan organizasyonundan haberdar olanlar, direnişten yana tavır koyma niyetlerini bu armağan organizasyonlarına dâhil olarak gerçekleştiriyorlar. Kimi durumda da katılım çağrısı insanları harekete geçiriyor. Derinlemesine görüşmelerden, armağan

için yapılan alışverişler sırasında hem müşterilerin hem de esnafın, spontan bir şekilde, armağan organizasyonuna destek verdiklerini öğreniyoruz.

Bu noktaya kadar, nesnelerin dolaşımı esas alınarak yapılan bir armağan tanımı akılda tutularak, Gezi Parkı direnişinde oluşan armağan dünyası tartışıldı. Fakat bu noktada nesneleri aşan, daha kapsayıcı bir armağan tanımının da mümkün olduğuna ilişkin bir şerh düşmek gerekmekte. Hatırlanacağı üzere, bir önceki bölümde Godbout'nun bilgilendirme ve

talimat amaçlı olmayan konuşmayı armağan ilişkileri bağlamına yakın gördüğü vurgulanmıştı. Godbout'ya göre kelimeler, cümleler ve savlar değiş tokuş edilirken amaçlardan biri, tıpkı armağan ilişkisinde olduğu gibi sözün "verilmesi ve dönmesi, gelmesi ve gitmesidir".[42] Nesnelerle sınırlı olmayan bu armağan tanımı hatırda tutulduğunda Gezi Parkı'nda polis müdahalesi olmayan dönemde karşımıza çıkan pratiklerin ve paylaşımların pek çoğunun aslında bir armağan ilişkisi çerçevesinde düşünülebileceği görülür. Her şeyden önce Gezi'de siyaset, kent, kamusal alan, parklar, polis şiddeti hakkında yapılan her türlü konuşma, siyaset yapma biçimleri, muhalefetin çerçevesi, direnme yöntemleri üzerinde yapılan her türlü fikir alışverişi ve farklı aşamalarda gerçekleşen her türlü forum deneyimi Godbout'nun sözünü ettiği armağan ilişkilerine denk düşmektedir. Ayrıca Gezi'de düzenlenen her türlü etkinlik ve atölye de birer armağan ilişkisi olarak düşünülebilir. Ücretsiz yoga derslerinden, AKUT İlkyardım Eğitimi'ne, geri dönüşüm atölyesinden, Asker Hakları Platformu Atölyesi'ne, cinsiyetçi olmayan küfürlerin üretildiği "küfür atölyesi"nden "Gezim Çocuk Atölyesi"ne uzun bir liste var önümüzde. Bu etkinliklerin hepsinde konuşmalar, deneyimler ve argümanlar paylaşıldı. Ve elbette, Gezi'de insanların karşılaşmalarına eşlik eden her türlü diyalog da armağan ilişkileri çerçevesinde düşünülebilir. Bu diyalogların kimi Gezi öncesi tanışıklıklar üzerine inşa edilirken, en azından bir bölümü de ilk Gezi'de meydana gelmiş karşılaşmalar temelinde gelişiyordu. İlaveten, Gezi mecrasında neşet eden yaratıcılıkların tamamı, gerek duvar yazılarına yansıyan mizah, gerekse sanatçıların Gezi süreci için ürettikleri ve icra ettikleri sanat, armağan ilişkisi olarak düşünülmeli. Duman'ın Eyvallah'ı, Kardeş Türküler'in Tencere Tava Havası ve Gezi için yapılmış daha onlarca beste, Boğaziçi Caz Korosu'nun Gezi'de verdiği konser ya da Davide Martello'nun farklı gecelerdeki piyano dinletileri ya da prömiyeri 8 Haziran'da Gezi'de yapılan Gezerken adlı tiyatro oyunu, Gezi Parkı direnişine verilmiş armağanlar.[43]

Gezi Parkı'nda vücut bulan armağan dünyasına eşlik eden ruhun, durumun olağanüstülüğü çerçevesinde düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştık. Bu olağanüstü durumun zirve noktası 15 Haziran Cumartesi günü polisin Gezi'yi boşaltmak için yaptığı son ve en sert müdahale oldu. Rüzgar'ın[44] anlattıklarından armağan gayretlerinin en zor şartlarda da devam ettiğini öğreniyoruz:

"O gün oksijen tüpüne çok fazla ihtiyaç vardı, ne yapalım, ne yapalım. Gece saat 1 olmuş. Oksijen tüpünü nerden bulacaksın? İnternette hemen açtım, ... bütün medikalciler; hepsini arıyorum tek tek; hepsi kapalı. ... Bir tanesi uyandı. Dedim, 'oksijen tüpü var mı?' 'Var.' 'Kaç tane?' 'Şu kadar.' Tamam bizde, kaç para var? Bu kadar. 'Tamam biz şu kadar alacağız hazırlayın geliyoruz.' İşte o bütçeye biraz daha ekledik biz cebimizden falan; iki tane tüp aldık, ... Bir de dikiş ipliği çağrısı da vardı. Ben adama dedim ki 'dikiş ipliği de verecen bize', 'şu kadar', 'yok' dedim, 'sen beş paket veriyorsun para da almıyorsun' dedim. Çünkü bir yerden sonra iş şekil de değiştiriyor. 'Tamam abi', dedi 'vereyim'. Beş kutu da dikiş ipliği almıştık. Onları sırtladık. Revirden aşağı indirdik; Divan'ın revirine. Çok fenaydı, mahşer yeri gibiydi yani. Bir yaralı geliyor, bir yaralı gidiyor falan filan. Gittik tüpleri bıraktık o biraz rahatlattı bizi yani. ..."

EPİLOG

Bu makale esas olarak Gezi Parkı'nda polis müdahalesinin olmadığı 15 günlük döneme odaklanmakta ve Gezi Parkı direnişinin sunduğu alternatifi, temel olarak günümüz piyasa toplumunda egemen olan ilişki biçimlerine karşıt olan armağan ilişkileri odağında okumayı önermekte. Bir diğer ifadeyle, Gezi ruhunun önemli bir bileşeninin armağan ilişkileri olduğunu, armağan ilişkilerine egemen olan çömertlik, çıkar gözetmeme ve hatta spontanlık gibi özelliklerin Gezi sürecine de damga vurduğunu iddia etmekte. 15 Haziran'daki polis müdahalesi ile Gezi Parkı boşaltıldıktan sonra, sürece katılmış olan aktivistler, kendi semtlerindeki parklarda forumlar düzenlemeye başladılar. Forum sürecinde de armağan ilişkileri gözlenmeye devam etti. Örneğin Yoğurtçu Parkı'nda 7 Temmuz'dan itibaren her pazar "Çapulcu Pazarı" adıyla bir takas pazarı düzenlenmeye başlandı. Aslında Çapulcu Pazarı'nın ilanlarında yer alan kısa tanım bile amacın basit bir takastan ziyade, armağan ilişkilerini çoğaltmak olduğunu gösteriyor: "Para Harcama! Kullanmadığını Getir! İhtiyacın Olanla Değiştir! Eşyan ve Paran Yoksa Üzülme! Neye İhtiyacın Varsa Al Evine Götür!" "Bu Pazarda Para Geçmez!" sloganıyla yola çıkarak, Cihangir Parkı'nda bir takas ve organik pazarı kuruldu. [Görsel 7| Kuğulu Park'ta Ankara Paylaşım Pazarı düzenlendi. Gönüllüler tarafından düzenlenen bütün bu etkinliklerde, tüketim ve piyasa toplumunun dışında yer alacak alternatiflerin somutlaştırılması gayreti gözleniyor.

Gezi Parkı sonrası armağan ilişkilerinin devamına ilişkin bir diğer önemli pratik, Antikapitalist Müslümanlar grubunun çağrısıyla başlatılan Yeryüzü Sofraları oldu. Ramazan'ın ilk günü olan 9 Temmuz'da, Yeryüzü Sofraları adıyla, İstiklâl Caddesi boyunca, Galatasaray Lisesi'nden Gezi Parkı'na uzanan bir kolektif iftar sofrası kuruldu. Yere serilen kâğıtların üzerinde kurulan bu sofrada vurgu, yeryüzünün insanları eşitlediğine yönelikti. Yapılan çağrıda "sermayenin lüks otellerde düzenlediği iftarlar" kapitalizmin, "egemenlerin iftar çadırları" ise sömürünün tezahürü olarak değerlendiriliyor, "halkın yeryüzü sofraları" ise özgürlük ile eşitleniyordu. Yeryüzü Sofraları ile belediyelerin düzenledikleri iftarlar arasındaki en önemli tezat, armağan ilişkilerinden de güç alan Yeryüzü Sofraları'nda tek tipliliğin söz konusu olmamasıydı. Kimi katılımcılar kendi iftarlıklarını getiriyor, kimileri iftara katılırken başkaları için de yiyecek-içecek getiriyor, kimi durumlarda ise iftara katılmayanlar sadece armağanları dolayımıyla kendileri ile Yeryüzü

Sofraları arasında bir bağ kuruyorlardı. 9 Temmuz'daki ilk Yeryüzü Sofrası'nda çevre lokantaların da bu iftara armağanlar verdikleri gözlendi. Yeryüzü Sofraları tam da Gezi'de başlamış bir armağan sürecine dayanıyordu. Parkta grubun kurucularından İhsan Eliaçık ile tanışmış ve Antikapitalist Müslümanlar'ın perspektifine aşina olmuş pek çok kişi, oruç tutmadıkları halde Yeryüzü Sofraları'na katılmayı önemsediler. Konuşma ve fikir alışverişinin armağan ilişkisi olduğunu hatırlayarak, Gezi'de değiş tokuş edilen armağanların, Yeryüzü Sofraları'nda da çoğalmaya devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu öyle bir çoğalmaydı ki, 9 Temmuz'daki Yeryüzü Sofrası'nın Gezi Parkı'na ulaşması TOMA marifetiyle engellendi. Sonraki günlerde Yeryüzü Sofraları farklı semt ve kentlerde de kuruldu. Armağan ilişkileri Ramazan boyunca farklı ortamlarda devam etti.

Bu makalede ilk olarak Taksim'e ilişkin tarihsel ve yakın dönem siyasal tasavvurlar tartışıldı ve resmi olarak kurgulanmış mekânların dönüşerek farklı siyasetlerin izlerini taşır hale gelebildikleri vurgulandı. Kanlı Pazar ve 1 Mayıs 1977 Taksim için bu dönüşümün önemli mihenk taşlarıdır. Gezi Parkı direnişi de bu dönüşümde yeni bir katman yaratmış durumda. Bu katmanın özelliklerinden biri olan armağan ilişkileri piyasa mantığına, neo-liberal söyleme ve devlet aygıtının piyasa mantığı uyarınca yönetilmesine ikna olmayanların, alternatif pratikler peşinde olduklarını gösteriyor.

ÖMER TURAN
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ,
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

* Karl Marx, *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i*, İletişim Yayınları, 2010, s. 34.

1 Proje kamuoyunun dikkatine 2011'de geldi fakat konunun teknik düzeyde ortaya atılması ve itirazlarla karşılanması 2009'a uzanıyor. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Beyoğlu için hazırlanan 1/5000ölçekli Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı, 21 Mayıs 2009'da mecliste kabul edildi. Bu plan Taksim Topçu Kışlası'nın sosyal ve kültürel amaçlı kullanılmak üzere yeniden inşasını öngörüyordu. Bu öneri Beyoğlu'ndan sorumlu II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından reddedilince, Kadir Topbaş hasına "Belediyemiz bunda ısrarlı olmaz" açıklamasını yaptı, bkz. Gökhan Tan, "Şimdi çıldırma zamanı", *Radikal* 2, 19 Haziran 2011.

2 Tayyip Erdoğan'ın Türkiye İhracatçılar Meclisi 2.0 Olağan Genel Kurulu'nda yaptığı konuşma, bkz. 2 Haziran 2013 tarihli gazeteler.

3 Taksim Camii fikri ilk kez dönemin MC hükümeti tarafından 1977'de ortaya atılmıştı, bkz. Oktay Ekinci, "Bir Siyasal Projenin 20 Yıllık Gerilimli-Tüm Yönleriyle Taksim Camisi..", *İstanbul*, sayı 20, 1997, s. 18-29. Ayrıca bkz. Doğan Kuban, "Siyasetin ve Ticaretin İbadete Müdahalesi: Gündem Konusu Taksim'e Cami mi?", *İstanbul*, Sayı 11, 1994, s. 27-30.

4 Cihan Tuğal, *Pasif Devrim: İslamı Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*, Koç Üniversitesi Yayınları, 2010.

5 Bu projenin bağlamını oluşturan fetih mantığı hakkında, bkz. Tanıl Bora, "Fatih'in İstanbulu: Siyasal İslam'ın 'Alternatif Küresel Şehir' Hayalleri", Çağlar Keyder (der.), *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında*, Metis Yayınları, 2000, s. 60-77.

6 Aksi yönde bir değerlendirme için bkz. Edhem Eldem, "Taksim Kışlası Meselesi", *Altüst*, sayı 10, 2013, s. 48-50.

7 Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, Sinan Yayınları, 1972, s. 195. Sina Akşin 1990'lardan itibaren bu sonucu tamamen revize etmiş ve 31 Mart'ın şeriatçı bir kalkışma olduğunu vurgulamaya başlamıştır; bkz. Sina Akşin, *Şeriatçı Bir Ayaklanma: 31 Mart Olayı*, İmge Kitabevi Yayınları, 1994.

8 Mehmet Ö. Alkan, "Osmanlı'nın, Cumhuriyet'in, İslamcıların, Kemalistlerin ve Sosyalistlerin Taksim'e Taksım'in siyasi tarihine mukaddime", *Birikim*, sayı 291-292, 2013, s. 146-152.

9 Buve izleyen paragraflardaki çerçevenin uzun bir hali daha önce ortak bir çalışmada yayımlanmıştı, bkz. Bengü Uluengin ve Ömer Turan, "İmparatorluğun İhtişam Arayışından Cumhuriyet'in Radikal Modernleşme Projesine: Türkiye'de Kentsel Planlamanın İlk Yüzyılı", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt 3, sayı 6, 2005, s. 353-436.

10 Abidin Daver, Mazhar N. Resmor ve Safa Günay, *Güzelleşen İstanbul*, İstanbul Maarif Matbaası, 1943, sayfa numarasız yok.

11 Turgut Cansever, *Ev ve Şehir*, İnsan Yayınları, 1994, s. 106.

12 Hasan Kuruyazıcı, "Cumhuriyet'in İstanbul'daki Simgesi Taksim Cumhuriyet Meydanı", Yıldız Sey (der.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarihi Vakfı Yayınları, 1998, s. 89-98. Ayrıca bkz. Faik Gür, "Atatürk Heykelleri ve Türkiye'de Resmi Tarihin Görselleşmesi", *Toplum ve Bilim*, sayı 90, 2001, s. 147-166.

13 Mermer kaide 1982'ye değin Taksim'de kalmıştır. Depolarda bekleyen heykel, sonradan kaidesiyle birlikte İnönü'nünevinin yakınlarındaki Taşlık Parkı'nadikilmiştir.

14 Christopher Houston, "12 Eylül'den Önce-İstanbul'da mekân üretiminin tasvir ve incelenmesi", *Toplum ve Bilim*, sayı 127, 2013, s. 48-67.

15 Ertuğrul Mavioğlu ve Ruhi Sanyer, "30 yıl sonra kanlı 1 Mayıs (4)", *Radikal*, 2 Mayıs 2007.

16 Örneğin Erdoğan 6 Haziran'da Tunus'ta düzenlediği basın toplantısında şunları söylüyordu: "Burada Topçu Kışlası var mı yok mu? Orada olmayan bir şeyi yapmanın vaadini ortaya koymadık kl... Orada yapılmış olan Topçu Kışlası'nın yerine yapılmış olan şu andaki uygulamayı aslına döndürüyoruz. Orada gerçekten mimarisiyle muhteşem bir eseri tekrar yapıyoruz.", "Başbakan Erdoğan: Topçu Kışlası'nı Yapıyoruz", *Radikal*, 6 Haziran 2013.

17 Mehmet Alkan, a.g.m.

18 Ellen Meiksins Wood, *Empire of Capital*, Verso, 2005, s. 138.

19 Marcel Mauss, "Bağış (Hediye) Üzerine Bir Deneme", *Sosyoloji ve Antropoloji* içinde, Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 199-368.

20 Claude Lévi-Strauss, "Marcel Mauss'un Eserine Giriş", Marcel Mauss, *Sosyoloji ve Antropoloji* içinde, Doğu Batı Yayınları, 2011, s. 13-51.

21 Marcel Mauss, a.g.e., s. 203.

22 Marcel Mauss, a.g.e., s. 208.

23 Marcel Mauss, a.g.e., s. 208, ayrıca bkz. s. 276-288.

24 Marcel Mauss, a.g.e., s. 209.

25 Jacques T. Godbout, *Armağan Dili*, Yaşar İletişim Yayınları, 2003, s. 252.

26 Marcel Mauss, a.g.e., s. 221.

27 Godbout, a.g.e., s. 35.

28 Ahmet İnsel, "Armağanın günümüz ekonomisindeki yeri", *Toplum ve Bilim*, sayı 68, 1995, s. 105-121.

29 Godbout, a.g.e., s. 147.

30 Claude Lévi-Strauss, "The Principle of Reciprocity", Aafke E. Komter (der.), *The Gift: An Interdisciplinary Perspective*, Amsterdam University Press, 1996, s. 18-25.

31 Barry Schwartz, "The Social Psychology of the Gift", *The American Journal of Sociology*, cilt 73, sayı 1, 1967, s. 1-11.

32 Bu çalışma kapsamında 10 derinlemesine görüşme gerçekleştirildi. Görüşmeciler kadın/erkek, siyaseten aktif ve örgütlü/siyasete daha az ilgili vezamanının büyükbölümünü Gezi'ye veren/zamanının sadece bir bölümünü Gezi'ye ayıran gibi dengeler gözetilerek seçildi. Böylelikle, parkın içinde yer alan farklılıkların sesleri'nin mümkün olduğunca duyulmasına çalışıldı.

33 Godbout, a.g.e., s. 148.

34 [Anonimleştirilmiş ad.] 30 yaşında, Oyun yazarı. Kendisını rahatsızlık duyan, dürüst olmaya çalışan ve sağ-sol etiketlerİnİ önemsemeyen biri olarak tanımlıyor.

35 [Anonimleştirilmiş ad.] 29 yaşında. Mühendis. Bir kamu üniversitesinde araştırma görevlisi. Siyasi görüşü hiç önemsemiyor; ekonomik eşitsizlikler vesavaşlardan rahatsız.

36 [Anonimleştirilmiş ad.] 34 yaşında. Özel bir kurumda eğitim uzmanı olarak çalışıyor. Kendim "bir doğa insanı" olarak tanımlıyor.

37 [Anonimleşurilmiş ad.] 25 yaşında. Üniversite öğrencisİ. Kendini sosyalisti olarak tanımlıyor. Bir siyasal öğrenci örgütü üyesi.

38 Önder Abay, "Gezi Parkını Evimiz Gibi Savunduk", *Ot*, sayı 5, Temmuz 2013. Ayrıca bkz. Oya Ayman, "Gezi Parkı, sokak çocuğu, biz ve hayallerimiz...", yesilgazete.org, 18 Haziran 2013. (http://www.yesilgazete.org/blog/2013/06/18/gezi-parki-sokak-cocugu-biz-ve-hayallerimiz-oya-ayman/).

39 [Anonimleştirilmiş ad.] 37 yaşında. Bir sivil toplum örgütünde çalışıyor. Dünya görüşü olarak özgürlükçü sol çizgiye yakın. Parti üyesi.

40 Cihan Tuğal, *Gezi'nin Yükselişi, Liberalizmin Düşüşü*, Agora Kitaplığı, 2013, s. 15-16.

41 Tuğal, a.g.e., s. 24.

42 Godbout, a.g.e., s. 35.

43 Cem Uslu, Mirza Metin, Özen Yula ve Yiğit Sertdemir'in ortak çalışması olan Gezerken, Gezi'de sahnelendikten sonra 4 Ağustos'ta Abbasağa Parkı'nda, 12 Ağustos'ta Yoğurtçu Parkı'nda, 21 Ağustos'ta Beyikdüzü Çamlık Parkı'nda, 30 Ağustos'ta Tarahyaüstü Ömürtepe Çamlık Parkı'nda sahnelendi. Gezi Parkı direnişini dört farklı gözden anlatan oyun, süreci bir direnişçinin, bir sokak köpeğinin ve bir TOMA'nın gözünden anlatırken, 1 Mayıs 1977'de Taksim'de öldürülen bir devrimcinin ruhunu da Gezi Parkı'yla buluşturuyor.

44 [Anonimleştirilmiş ad.] 26 yaşında. Tiyatro oyuncusu. Hakça bir dünya istiyor ve kendini kapitalizmden ve emperyalizmden çok uzakta görüyor.

KATILIMCI KENTSEL POLİTİKA
VE KENT PLANLAMA PRATİĞİ BAĞLAMINDA

KENT MÜZELERİ VE KENT SERGİLERİ

AFŞİN ALTAYLI

Başbakan Gezi Parkı'nda yeniden inşa edilmesini istediği Topçu Kışlası'nda Şehir Müzesi'ne yer verileceğini söyledi. Böylece tartışmalı İstanbul Kent Müzesi konusu, bir kez daha, ama bu kez öncekilerden çok daha tartışmalı bir biçimde kentin gündemine taşınmış oldu. Bu yazı giderek daha agresif bir kentsel dönüşüm politikasının izlendiğini açıkça hissettiğimiz bir dönemde kent, planlama ve müze ilişkisini sorgulamayı ve kent hakkı ve katılımcı planlama pratikleri bağlamında müzenin ve kent sergilerinin rollerini, örnekler üzerinden irdelemeyi amaçlamaktadır.

"Ey sûrete takılıp kalmış, sıfattan uzaklaşıp zâhirde kalmış!"

(Hüdhüd kuşunun dilinden)
Mantıku't-tayr / Feridü'd-din Attâr

Şüphesiz, bir kentsel dönüşüm projesiyle müze fikri, ilk kez bir arada anılmıyor. Dünyanın birçok kentinde olduğu gibi, İstanbul için önerilen neredeyse tüm büyük çaplı kentsel dönüşüm projelerinde, en az bir yeni müze kurulması projeye dâhil edilmiştir. Örneğin, İstanbul'un iki yakasında yeni kent merkezleri oluşturma amacıyla, dünyaca ünlü mimarlara hazırlatılan Kartal ve Küçükçekmece Kentsel Dönüşüm projeleri kapsamlarında, iş ve konut kuleleri, park, otel ve restoranlarla birlikte kültürel alanlar ve tabii ki müzeleri barındırıyordu. Çok daha yakın bir zamanda temmuz ayında, Adalar Belediyesi'nin ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının itirazlarıyla gündeme gelen Yassıada ve Sivriada projeleri de, temel gerekçelerini bir müze fikrine dayandırıyordu. Bu durumun, yalnızca müzelerin kentsel hayatın önemli birer parçası olduğunun günümüzde yeterince anlaşılmış olmasından kaynaklandığını düşünmek, oldukça yalınkat bir değerlendirme olur. Ortaya atılan müze fikirlerinin, çoğu zaman tartışmalı yöntemlerle hayata geçirilmeye çalışılan kentsel dönüşüm projelerini, kamusal alan yaratma iddiasıyla daha meşru ve insancıl göstermeye yarayan, oldukça önemli bir ikna taktiği işlevini üstlendiğini de unutmamak gerekir.

KENT MÜZELERİ

Kent, müze ve planlama ilişkisi, ağırlıklı olarak son yıllarda üzerinde durulan bir konu olmakla birlikte, yeni bir olgu değildir. Müzelerin kentin dönüşümünde oynadığı rolün önemi, çok daha öncelerde fark edilmiş ve doğrudan kentin kendisini ve kentsel gelişimi kendilerine konu alan bazı müzeler varlık göstermişlerdir. Çoğunlukla kent müzeleri olarak adlandırılan bu müzelerin konusu ve dolayısıyla koleksiyonu, kentin kendisi ve geçirdiği dönüşüm sürecidir.

İlk kent müzesi oluşumları, 19. yüzyıl sonlarında dikkati çeker. Birçoğu, içerisinde bulunduğu bölgenin verilerini taşıyan ve sunan arkeoloji ağırlıklı müzelerdir. Bugün anladığımız şekliyle kent müzesi örneklerinden farklı olarak kenti, kent arkeolojisi ve etnografya koleksiyonlarıyla algılanabilir kılma amacı taşırlar. Zaman içerisinde müzelerin ve müzeciliğin gelişimine paralel bir biçimde, kent müzelerinin odakları ve yaklaşımları da değişmiş ve bugün dünyanın her yanında dikkati çeken çok sayıda kent müzesi oluşumu, kente ve kentsel yaşamın iyileştirilmesine ilişkin amaçlarında ortak, uygulama ve yaklaşımlarında birbirinden farklı örnekler sunar hale gelmiştir.

1861 yılında, Victoria and Albert Museum model alınarak Göteborg'daki bir 18. yüzyıl yapısında kurulan Göteborg Kent Müzesi, kentin ve Batı İsveç'in kültürel tarihini Vikinglerden günümüze kadar geçen tarihsel süreç içerisinde aktaran erken dönem kent müzesi örneklerinden biri olarak dikkat çeker. Müze aynı zamanda, kent

plancılarının yeni kent vizyonlarını ve fikirlerini sergilediği ve kentlilerle paylaştığı bir forum olarak faaliyet gösterir (Göteborgs Stadsmuseum, [09.09.2013]).

19. yüzyılın ikinci yarısında göze çarpan başka bir kent müzesi oluşumu olan Bratislava Kent Müzesi, Slovakya'nın kuruluşundan bugüne en uzun süre faaliyet gösteren, en eski müze olarak dikkat çeker. 1868 yılında, Bratislava Güzelleştirme Derneği'nin toplantılarında ortaya atılan, Bratislava kentine yönelik bir müze kurulması fikri sonucunda oluşturulan müze, uzun süre belediyeye bağlı olarak Bratislava Kenti Bilim Enstitüsü bünyesinde varlığını sürdürmüş ve 1953'ten bu yana bağımsız bir müze kimliği kazanmıştır (Múzeum Mesta Bratislavy, [09.09.2013]). Müze, kentin tarihini, artistik, endüstriyel, kültürel, sosyal, etnolojik mirasını bütünsel bir yaklaşımla ele alarak aktarmayı amaçlamaktadır.

1880 yılında kurulan ve 1544 yılında inşa edilen Hôtel Carnavalet ve 1687 yılında inşa edilen Hôtel Le Peletier de Saint-Fargeau binalarında faaliyet gösteren Musée Carnavalet, geçirdiği çok sayıda restorasyon sonunda, Paris'in farklı dönemlerinin bilgisinin aktarıldığı yüzü aşkın sergi salonuyla Fransa'nın en eski kent müzesi olarak dikkati çeker. Koleksiyonu arkeolojiden portre resim sanatına, eski yapıların maketlerinden kente ilişkin gündelik yaşam nesnelerine, nümizmatikten fotoğraflara kadar çeşitlilik gösteren müze, kentin geçmişinden günümüze geçirdiği dönüşümü aktarmayı amaçlamaktadır (Mairie de Paris, [09.09.2013]).

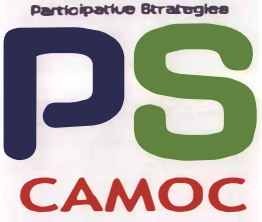
Belgrad Belediye Meclisi'nin 15 Ekim 1903 tarihinde gerçekleştirdiği toplantısında ortaya konduğu şekliyle, Ulusal Müze'nin bir salonunda, geçici bir belediye müzesi oluşturulması yönündeki projeyle, oluşum temelleri atılan Belgrad Kent Müzesi, savaş ve çeşitli diğer engeller nedeniyle, uzun süre hayata geçirilmemiş, savaş sonrasında ise belediye binası içerisinde sergi salonu ve envanter kayıtları olmayan bir birim olarak faaliyet göstermiş ve geçirdiği çeşitli evrelerin ardından 22 Aralık 1940 tarihinde resmi olarak açılmıştır (Muzej Grada Belgrada, [09.09.2013]).

Erken kent müzesi örneklerinden biri ise, 1907 yılının Ekim ayında Mimarlar ve Sanatçılar Cemiyeti tarafından kurulan, 1918 yılında Museum of Old Petersburg'un bir şubesi halini alan, bir süre sonra Museum of Old Petersburg da dâhil olmak üzere Mimarlık ve Kentsel Gelişim Departmanı, Beslenme ve Hijyen Müzesi, Merkez Kütüphane gibi yedi ayrı birimden oluşarak St. Petersburg Tarih Müzesi adını alan Kent Müzesi'dir (St. Petersburg Museum of History, [09.09.2013]).

Son olarak Museum of London, 1826 yılında kurulmuş olan Guildhall Museum ile 1911 yılında kurulmuş Museum of London'ın 1965 tarihinde birleştirilmesiyle oluşturulmuştur ve kent müzesi denince, ilk akla gelen müzelerden biri olarak dikkati çeker. Ağırlıklı olarak, kentin Roma ve Ortaçağ dönemlerine ilişkin arkeoloji koleksiyonuna sahip olan Guildhall Museum ile resim, dekoratif sanatlar, ev hayatına ilişkin nesneler, ticaret, sanayi ve toplumla ilişkili koleksiyonları da içeren Museum of London'ın birleşmesi, Londra'nın MS 50 yılındaki kuruluş tarihinden bugüne kentin kesintisiz tarihini ve gelişimini bütünsel bir yaklaşımla aktarmayı mümkün kılmıştır (Hebditch, 2001, 39; Museum of London, [09.09.2013]).

Günümüze gelindiğinde kent müzelerinin sayıları giderek çoğalmakla birlikte, giderek müzecilik yaklaşımı olarak kendini bir tema ya da koleksiyon türü üzerinden tanımlayan müzelerden (tekstil müzesi, deniz müzesi, doğa tarihi müzesi, arkeoloji müzesi gibi) kendini bir yer (kentsel ya da bölgesel olarak) üzerinden tanımlayan müzelere doğru bir yönelim olduğu söylenebilir. Bugün kent müzeleri ve kendini kentle ilişkilendiren tüm müzeler, Uluslararası Müzeler Konseyi ICOM'un uluslararası komitelerinden biri olan CAMOC (Uluslararası Kent Müzeleri Komitesi) bünyesinde bir araya gelir.

Avusturya, Toplum ve Ekonomi Müzesi çok daha erken bir tarihte kendini göstermesine rağmen, bugün sıkça üzerinde durulan dinamik yaratma ve siyasa oluşturma iddiasında, birebir karar alma mekanizmalarına katılmakta ve düşünce ortamını hareketlendirmede, günümüz kent müzelerinin ne kadar geri planda kaldığını ya da ne ölçüde pasif bir rol üstlendiğini de açıkça göstermektedir.

Uluslararası Kent Müzeleri Komitesi CAMOC'un 2011 Berlin Toplantısı'nın Ana Teması: Katılımcı Stratejiler.

CAMOC, http://camoc.icommuseum

CAMOC, kentle ilişkili müzelerde çalışan ya da bu kurumlarla ilgilenenler, kent planlamacıları, tarihçiler, ekonomistler, mimarlar, coğrafyacılar ve benzeri alanlarda bilgi ve deneyim paylaşımında bulunabilecek kişilerin bir araya geldiği, uluslararası bir paylaşım forumu olarak tanımlanabilir. Kent müzelerinin en belirgin amaçları aşağıdaki gibi özetlenebilir (CAMOC, [09.09.2013]):

- Kentin geçmişi, bugünü ve geleceğini yansıtmak

Ecole de Plein air Desité Verhaeghe (Lille), (Sırup dağıtımı), 1930'lu yıllar.

CEDIAS, Autres publications, Cartes postales, www.cedias.org

Fougères Fabrikası'nın kapatılmasına karşı grev yapan işçiler, 1907.

CEDIAS, Autres publications, Cartes postales, www.cedias.org

A First Visit to the Outlook Tower, (Erken Dönem Outlook Tower Broşürü).

Edinburg's Camera Obscura. History of the Attraction, http://camera-obscura.co.uk

· Kent kimliğinin güçlendirilmesini ve planlı bir şekilde gelişmesini sağlamak

· Kentin ve sakinlerinin daha iyi bir geleceğe sahip, olmasına katkı yapmak

Burada birinci ifadede, iki ayrı nokta dikkati çekmektedir. Biri kentin geçmişi, bugünü ve geleceğine yapılan vurgu, diğeri ise yansıtma kelimesinin, yani müzenin temsile ilişkin anlayışının, kenti ve kentli toplumları yansıtma çabasının vurgulanmasıdır. İkinci amaç, ilkinin bir çıkarsaması olup, kentli kimliğinin güçlendirilmesi ve planlı bir şekilde gelişmesini sağlama amacı, kentin hem mevcut durumunu ve dinamiklerini, hem de geleceğini birlikte ele almayı gerektirir.

MÜZE VE PLANLAMA İLİŞKİSİ

Duncon Grewcock, "Museum of Cities and Urban Futures: New approaches to urban planning and the opportunities for museums of cities" adlı makalesinde; kentsel planlama ve müze arasında son yıllarda giderek artan şekilde ortaya konulan ilişkinin, bir buluştan öte, bir yeniden keşif (ya da yeniden canlanma) olduğunu ifade eder (Grewcock, 2006). Burada söz konusu olan, antik dönemlerin ve önceki yüzyılların, kenti kültürel bir planlama aracı olarak görmeleri yaklaşımının, yeniden kavramsallaştırılması olduğu kadar, çok daha yakın tarihlerde, 19. yüzyılın son çeyreğinde, I. Dünya Savası'na doğru, müzelerin ve sergilerin düzenli olarak, kentsel koşulların ve sosyal değişimin tartışıldığı, kamusal alanlar olarak kullanılmasına ilişkin, bazı öncül örneklere de rastlanıyor olmasıdır. Grewcock (2006), yeniden canlanmayı, iki örnek üzerinden ele alır; Edinburg'daki Outlook Towers ve Paris'teki Musée Social.

İlk örnek, 1894'te Chambrun Kontu tarafından Paris'te kurulan Musée Social'dir. Geleneksel bir müzeden öte, daha çok bir sergileme alanı ve sosyolojik laboratuar olarak işlev gören Musée Social, Fransa'da erken kentsel planlamanın şekillenmesine yardımcı olmuştur (Grewcock, 2006). 1896 tarihinde Léon Lefebure tarafından kurulan, OCOB (L'Office Central des Oeuvres de Bienfaisance) ve Musée Social'in, 1963 tarihindeki birleşiminden doğan CEDIAS-Musée Social, bugün hâlâ kamu yararına hizmet veren özel bir kuruluş statüsü taşımakta, koleksiyonunda yer alan 100.000'i aşkın belgeyle, daha çok bir arşiv ve kütüphane gibi hizmet vermekte ve yoğun olarak iş ve işçi hakları, sosyal hizmetler, etik ve sosyal eylem gibi konularda faaliyetlerini yürütmektedir. CEDIAS-Musée Social, birçok kamu ve özel kurumla işbirliği içerisinde, eğitim, değişim programları, enformasyon ve dokümantasyonun desteklenmesi aracılığıyla, sosyal problemlere ve sosyal eyleme yönelik düşünme ortamı sağlanmasını misyon edinen bir buluşma noktası – forum olarak varlık göstermektedir (CEDIAS, [09.09.2013]).

Diğer bir örnek olan Edinburg'taki Outlook Tower ise, iki 17. yüzyıl konutu üzerine kurulu ve 1853'te rekonstrüksiyonu yapılmış bir kuledir. Çeşitli müdahalelerin sonunda, 1982 yılında kent plancısı ve sosyolog Patrick Geddes tarafından satın alınmış ve insanların kente bakışını farklılaştırmak amacıyla ismi değiştirilerek, Outlook Tower adını almıştır. Kule-

nin en üst bölümüne yerleştirilen *camera obscura* ile Geddes, insanların yaşam ve kentle aralarındaki etkileşime yönelik yaklaşımlarını değiştirmeyi amaçlamıştır (RCAHMS, [09.09.2013]; Edinburg's Camera Obscura [09.09.2013]).

Outlook Towers, müze ve kentsel planlama ilişkisinde ele alınabilecek önemli bir örnektir. Grewcock, makalesinde Outlook Tower'ın planlayıcısı ve kurucusu olan Patrick Geddes'i (1854–1932) öncü bir kent bilimci olarak nitelendirir. Öyle ki, Geddes'in yeni müze türlerinin bir kentin geçmişini, bugününü ve geleceğini anlamada açık ve net bir rol üslenmesi yönündeki potansiyeline, kendi evrimsel gelişim teorilerinden kaynaklanan güçlü bir inancı olduğunu belirtir (Grewcock, 2006).

Grewcock, Helen Meller'ın 1994 tarihli *Patrick Geddes. Social Evolutionist and City Planner* isimli kitabından alıntı yaparak, Meller'in Outlook Tower hakkında görüşlerine yer verir. Meller'a göre Outlook Tower, ziyaretçinin müze yaşamına doğrudan katıldığı, insanlarla mekânları, organizmalarla çevreyi, daha yakın ve verimli bir ilişkiye taşımayı amaçlayan, herhangi bir müze hareketinden farklı bir oluşumdur (Meller, 1994'dan aktaran Grewcock, 2006).

Grewcock, yine Volker Welter'ın 2003 tarihli "The Architecture of the Museum: Symbolic Structures, Urban Contexts" adlı makalesinden alıntı yaparak Welter'in, Outlook Tower'ın "yerel, bölgesel, ulusal ve küresel alanlar arasında ilişkiler kuran bir tür tarihi-coğrafi astronomik enstrüman" olarak görüldüğü yorumuna yer verir (Welter, 2003'ten alıntı yapan Grewcock, 2006). Bugün Patrick Geddes'in adının verildiği, The Geddes Institute for Urban Research, University of Dundee, (Dundee, İskoçya) bünyesinde kent araştırmalarına yönelik bir odak noktası ve bir forum olarak hizmet veren, temel akademik ayakları mimarlık, coğrafya ve planlama olan, disiplinler arası bir araştırma enstitüsüdür. Kent konularıyla (urbanizm) ilgilenen tüm disiplinleri, özellikle coğrafya, sosyoloji ve planlama gibi disiplinlerin sosyal bilimler araştırma metodolojileriyle mimari, sanat ve tasarım gibi disiplinlerin uygulama güdümlü, araştırma metodolojilerini bir araya getirmektedir (University of Dundee, [09.09.2013]).

Nader Vossoughian'ın, "Mapping the Modern City: Otto Neurath, the International Congress of Modern Architecture (CIAM), and the Politics of Information Design" adlı çalışması (2006), Grewcock'a benzer bir biçimde, müze ve kent ilişkisini, bugün yeniden canlanma olarak kabul ettiğimiz şekliyle ve son zamanlarda üzerinde yeniden durulmaya başlanan (ancak hâlâ üzerinde yeterli araştırmanın yapıldığı ve teorik altyapının oluştuğu söylenemeyecek olan) müze-kentsel planlama ilişkisine örnek teşkil edecek şekilde ortaya koyar. Vossoughian'ın makalesinden neredeyse yarım yüzyılı bulan bir kentsel planlama hareketinin, kente ilişkin yoğun kuramsal alan ve pratik uygulamalara yönelik tartışmalara kaynaklık eden bir bilimsel hareketlenmenin kökeninde, aslında bir müzenin yer aldığı bilgisine ulaşılır: Avusturya, Toplum ve Ekonomi Müzesi... Bu örnek, çok daha erken bir tarihte kendini göstermesine rağmen, bize bugün sıkça üzerinde durulan dinamik yaratma ve siyasa oluşturma iddiasında, birebir karar alma mekanizmalarına katılmakta ve düşünce ortamını hareketlendirmede, günümüz kent müzelerinin ne kadar geri planda kaldığını ya da ne ölçüde pasif bir rol üstlendiğini de açıkça göstermektedir.

Avusturyalı bilim felsefecisi, sosyolog ve siyasal iktisatçı Otto Neurath, 1923'te yerleşim ve kent planlaması üzerine yeni bir müze olan Siedlungsmuseum'daki direktörlük görevinin ardından, Viyana Belediyesi'nden aldığı fonlarla 1925 yılında Gesellschafts-und Wirtschaftsmuseum'ı (Avusturya Toplum ve Ekonomi Müzesi) kurmuş, hâlâ 20. yüzyılın en önemli deneyimlerinden birini temsil eden ve 1934 yılında kapanan müze (Ihara, 2007), Neurath'ın kentsel planlama, grafik tasarım ve görsel eğitim alanındaki çalışmalarının merkezi olmuştur (Vossoughian, 2006).

Müze ile kentsel planlama arasındaki ilişkinin erken örneklerinden biri olan Gesellschafts-und Wirtschaftsmuseum'un misyonu; "toplumsal ve ekonomik olguları kitlelere taşımak, çalışan kesimin farkındalığını artırmak ve modern kapitalizmin nesneyi fetişleştirmesinin önüne geçmek" şeklinde tanımlanmıştır. Vossoughian, müzenin varlık gösterdiği dönemde, yapıtları değil olguları, ender rastlanan, merak uyandırıcı ve tuhaf olandan çok üretilebilir ve saydam olanı, gündelik yaşamı sergilediğini belirtir (Vossoughian, 2006). Müze, Resimsel İstatistik Viyana Methodu olarak da bilinen ve daha sonra Uluslararası Tipografik Eğitim Sistemi (ISOTYPE) olarak yeniden adlandırılan, yeni bir grafik temsil formu geliştirmiş ve resimsel grafiklerin kullanımıyla sosyal ve bilimsel olguların yaygınlaştırılmasını sağlamayı hedeflemiştir. Yine başka bir kaynakta, müzenin; kitleleri sosyolojik ve ekonomik sorunlarla ilgili bilgilendirme ve kalıcı ve gezici sergilerle "görme yoluyla eğitime" başvurarak, evrensel bilgiye erişimi sağlama amacı taşıdığı vurgulanmıştır (Lewi, 2006). Kentsel planlama, Neurath'ın grafik kelime dağarcığının ana alanlarından birini oluşturmaktaydı. 1920'lerde emlak spekülasyonlarının dizginlenmesi, kentsel inşanın fiziksel kontrolünün sağlamlaştırılması, karşılanabilir bedellerle konut edinme imkânının garanti altına alınmasını amaçlayan konut ve stratejik kentsel planlama inisiyatifleri, Viyana'da yoğun olarak görülmekteydi. Gesellschafts-und Wirtschaftsmuseum, bu dönemde, büyük ölçekli kentsel yenileme inisiyatiflerine de destek sağlamıştır (Vossoughian, 2006).

Gesellschafts-und Wirtschaftsmuseum'in doğrudan ve kurduğu ilişkiler aracılığıyla oluşturduğu, tüm bu dinamizmin çok farklı çıktıları olmuş, bunların arasında bir dizi kent konulu sergi dikkati çekmiştir. Neurath,

1931 yılında yapı endüstrisindeki son gelişmeleri ortaya koyan "Berlin Yapı Sergisi" sırasında, Cornelis Van Eesteren'den aldığı davetle, CIAM'ın "İşlevsel Kent Kongresi" için gerekli materyalin bir araya getirilmesi için oluşturulmuş sergi komitesine yardımcı olmuştur. Aynı dönemde, yakın dostu Van Eesteren üç ayrı projeyi; Amsterdam Belediyesi için geliştirdiği Genel Genişleme Planı, dört günlük bir CIAM delegasyon toplantısı ve "İşlevsel Kent" (dünyanın her yanından otuz dört ayrı şehrin sosyal, ekonomik, örgütsel ve işlevsel karakterini inceleyen, modern metropolisin öncül analizlerinden biri olarak kabul edilen ve sonraki kentsel çalışmalara ilham veren) sergisinin çalışmalarını yürütüyordu. Kongrenin ve tam adı "Modern Kentte Konut, Rekreasyon, Trafik ve İş" olan İşlevsel Kent sergisinin açılışı, Amsterdam Stedelijk Museum'da yapılmıştır. Konut, rekreasyon, trafik ve iş (work), birlikte, Le Corbusier'nin Atina Tüzüğü'nde yer verdiği modern kentin dört temel işlevini temsil eder. Bu yoğun hareketlilik sürecinde, kentsel planlamada evrensel işaretlere ve sembollere başvuran "Patris II" isimli ikinci bir sergi ve İşlevsel Kent toplantısının çıkarımlarını/çözümlemelerini, grafik anlamda görselleştiren bir diğer sergi de gerçekleştirilmiştir (Vossoughian, 2006).

Vossoughian, bu süreçte Neurath'ın, CIAM'ın ve dolayısıyla Gesellschafts- und Wirtschaftsmuseum'ın "bugün çok daha açık bir biçimde görünür hale gelen bir uçurumu, kentsel planlamanın (urbanizmin) formel ve enformel kavramsallaştırılması arasındaki gerilimi vurguladığını" belirtir (Vossoughian, 2006). Kenti ve kentsel planlama kavramlarını, kitleler için anlaşılır kılma yönündeki, müze yaklaşımına bugün de ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde, kitlelerin kent, kentleşme, kentsel planlama kavramlarına olan uzaklığı ve özellikle ülkemizdeki temel kent hakkı farkındalığının eksikliği, bu ihtiyacın varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Bugün, görece benzer amaçları taşısalar da, bu denli yoğun hareketlilik yaratan, bu çapta dinamik bir bilimsel tartışma ortamını alevlendiren müzelere çok ender rastlanılmaktadır.

KENT HAKKI BAĞLAMINDA MÜZELER VE KATILIMCILIK

Yukarıda ele alınan örnekler, toplumsal tabanlı bir kent politikası ve katılımcı bir kentsel planlama süreci için, müzelerin ne kadar önemli işlevler üstlenebileceğini ortaya koyarlar. Müzeler toplumsal uzlaşmayı sağlama yolunda üstlendikleri rol ve farklı toplulukları bir araya getirerek, birlikte düşünme ve hareket etmelerini kolaylaştırma yönündeki deneyimleriyle, demokratik toplum işleyişinin küçük çaplı birer simülasyonu olarak da kabul edilebilirler. Müzelerde ziyaretçi yönetimi kavramı üzerinden geliştirilen katılımcı süreçler, katılımcı kent politikaları ve planlama pratikleri için de benzersiz bir ilham ve deneyim sunabilir. Dolayısıyla müzeler, özellikle kent müzeleri, sıradan birer kamusal alan örneği olmanın ötesinde, kent hakkı ve katılımcılık kavramlarıyla çok daha yakından ilişkili oluşumlardır.

Gündelik hayatın sosyal bilimler açısından başlıca dayanak noktası ve araştırma nesnesi hâline gelmesi, ancak 20. yüzyılın ortalarında mümkün olmuştur. Günümüzde, UNESCO'nun Sosyal ve İnsan Bilimleri (UNESCO-SHS) Portalı büyük ölçüde, gündelik hayatın dönüşümüyle ilgilenmektedir ve müzeler bu dönüşüm sürecinde önemli roller üstlenmektedirler. UN-Habitat, UNESCO-SHS ve International Social Science Council'in (ISSC / Uluslararası Sosyal Bilimler Konseyi) birlikte üzerinde çalıştıkları kent hakkı kavramı, ilk kez Lefebvre tarafından, 1968 tarihli "Le Droit à la Ville"de (Kent Hakkı) ele alınmıştır (UNESCO-SHS, [09.09.2013]). Bu kavramla hedeflenen, sürdürülebilir bir yerel ve küresel büyümedir. Lefebvre'den günümüze kadar gelişen "kent hakkı" kavramının, halen tartışılmaz biçimde kabul gören yönleri bulunmaktadır. Tüm kent sakinlerinin, kent politikalarına katılımı ve çevrelerini şekillendiren kararlara dâhil edilmeleri yoluyla, karar alma süreçlerinde yer almaları, kent hakkının temel prensibidir.

Kent hakkının nasıl tanımlanması gerektiği ve diğer haklar içerisindeki görece konumu da tartışmalıdır. Hakları, temel insan haklarını kapsayan birinci kuşak haklar; örgütlenme, barınma, çalışma gibi hakları kapsayan ikinci kuşak haklar ve dayanışma hakları olarak da adlandırılan, üçüncü kuşak haklar olarak üç gruba ayırdığımızda kent hakkı, çevre hakkıyla birlikte, dayanışma hakları olarak da adlandırılan üçüncü kuşak haklar içinde yer alır (Güler, 2012). Öte yandan Lefebvre'in ortaya koyduğu ve Harvey'nin günümüzdeki en önemli savunucuları arasında yer aldığı, kültüre erişim gibi kent hakkının da, temel bir insan hakkı olarak kabul edilmesi gerektiğini savunan farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Kentsel haklar üzerine yapılan tartışmalar genelde iki ana eksen üzerinden yürütülmektedir: Küreselleşmeci yaklaşım ve Lefebvre tarafından kapsamı genişletilmiş kent hakkı yaklaşımı (Güler, 2012). Güler bu iki ekseni şu şekilde açıklar: "Küreselleşmeci bakış, kentsel hakları II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen ve liberal demokrasinin temsil krizine alternatif olarak ileri sürdüğü yönetişim uygulamasıyla, kentsel katılımı gerçekleştirme ve bunun temel bir kentsel hak olduğunu ileri sürmektedir. Buna karşın, Lefebvre'in teorik çerçevesini çizdiği bakışla kentsel hak, kent kaynaklarına ulaşma ve kentsel kararlara bireysel katılım özgürlüğünden çok daha öte, onu aşan bağlamda, kenti değiştirerek kişilerin kendilerini değiştirme perspektifinde değerlendirmektedir." Harvey (2008) ise kent hakkını şu şekilde tanımlar: "Ne tür bir kent istediğimiz sorusu, ne tür toplumsal bağlar, doğa ile ilişki, yaşam biçimleri, teknolojiler ve güzel duyu değerleri arzuladığımız sorusundan ayrılamaz. Kent hakkı, kent kaynaklarına ulaşma bireysel özgürlüğünden çok öte bir şeydir: Kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır. Ayrıca bireyselden çok, ortak bir haktır; çünkü bu dönüşüm kaçınılmaz olarak, kentleşme süreç-

lerini yeniden şekillendirmek üzere, ortaklaşa bir gücün kullanımına dayanır. Kentlerimizi ve kendimizi yapma ve yeniden yapma özgürlüğünün en değerli, ama aynı zamanda en çok ilgisiz kalınmış, insan haklarımızdan biri olduğunu ileri sürmek isterim."

Bununla birlikte kent hakkının temel bazı bileşenleri vardır. Bilgilenme, katılma ve başvuru hakkının bulunmadığı bir ortamda, kent hakkından söz edilebilmesi mümkün değildir. Bu üç hak şu şekilde tanımlanmıştır (Kaboğlu,1994'ten aktaran Akkoyunlu Ertan 2008):

1. Bilgilenme hakkı: Kentlilerin kentsel çevreyi bozma riski bulunan plan, proje ve uygulamalardan haberdar edilmesidir. Devlet, bilgilenme hakkının gerçekleştirilmesi için, haber ve bilgi zinciri ağını kurmak yükümlülüğündedir. Çünkü halk için bilgi ve haber alma özgürlüğü, birçok hakkın uygulanmasının önkoşuludur.

2. Katılma hakkı: Kişi ve toplulukların kent konusunda alınacak kararlara katılabilmeleridir. Başlıca biçimleri, "tepki gösterme", "birlikte hazırlık çalışması", "danışma", "kararlara katılma" ve "kentin yönetimine katılma"dır. Sivil toplum örgütleri katılımın önemli birer aracı ve uygulayıcısı durumundadırlar.

3. Başvuru hakkı: Kentsel çevrenin bozulması durumunda, birey ve gruplara, idare ve yargı makamlarına, başvuru olanağı tanınması anlamına gelir. Kuşkusuz bu hak, ilgili makamların, etkili kararlar alma ve uygulama yetkilerine sahip olması ölçüsünde, işleve sahip olur.

Bu tanımlamadan yola çıkılarak, bugün içinde bulunduğumuz kentlerin kaderini derinden etkileyebilecek projelerle ilgili, hangi haklara sahip olduğumuzu kolaylıkla sorgulayabiliriz. Bilgilenme hakkı oldukça kolay anlaşılır gibi görünmesine rağmen, aslında bu üç hak arasında en zor tanımlanabilecek olandır. Bilgisine erişilemeyen bir sürece katılmak da mümkün olamayacağından, en hayati olan da yine bu aşamadır. Peki, bilgilenme hakkı neyi ifade eder? Bir bilginin mevcut olması, bir yerlerde ilan edilmiş olması ya da istenildiğinde ulaşılabiliyor olması, bilgilenme hakkı için yeterli midir?

Örneğin kentsel projelerin planlarının belediyelerce askıya çıkarılması, o projelerle ilgili bilgi sahibi olabileceğimiz anlamına gelmez. Çoğu kez bir şehir planı için bile, askıya çıkmış bir projeyi inceleyerek tüm detaylarıyla analiz etmek mümkün değildir ve ancak ilgili tüm uzmanlık alanlarının kolektif çabasıyla bütün yönleriyle değerlendirilebilir. Durum böyleyken, söz konusu planın fiziksel erişilebilirliğinin bir noktaya kadar anlam taşıdığı ortadadır. Önemli olan, genişkent topluluklarının tümü için, bu projelerin okunur kılınması, yani müzebilimde sıkça kullanılan anlamıyla entelektüel erişimdir. Bir projenin askıya çıkmış planlarına ya da ihale bilgilerine erişebiliyor olmak, o projenin hangi kentsel koşullarda, hangi bütünsel planlama yaklaşımları çerçevesinde hayata geçirildiğine yönelik bir bilgi sunmayacaktır. Öte yandan mesleki olarak ilgili olmadıkça, çoğu kentli için çoğu kentsel proje erişime ihtiyacı duyulmayan birer evraktan ibarettir. Sivil toplum, tam da bu noktada devreye girer. Bu nedenle kentlerin hızla büyüdüğü günümüz toplumlarında, kentsel organizasyonların ve kent hakkı kavramının işlerliğinin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesinde, yerel yönetimler kilit bir role sahiptir; ancak akademi ve sivil toplum başta olmak üzere, tüm paydaşlarıyla güçlü ilişkiler kurma becerisine sahip bir yerel yönetim!

Bu mekanizma Türkiye'de hiçbir dönemde yeterince sağlıklı bir biçimde kurulamamış olmakla beraber, son yıllarda şiddeti giderek artan agresif kentsel dönüşüm uygulamalarında, tümüyle ters yüz edilmiştir. Hem de başka kentlerin deneyimleri hiç dikkate alınmadan, başka kentlerde görülen tepkiler hiç araştırılmadan. İzleyen başlıkta bu ters yüz etme süreci iki ayrı kent sergisi, Tarlabaşı ve Sulukule sergileri ve iki ayrı kent müzesi deneyimi, İstanbul Kent Müzesi ve Vancouver Müzesi üzerinden okunmaya çalışılacaktır.

Katılma hakkı: Kişi ve toplulukların kent konusunda alınacak kararlara katılabilmeleridir. Başlıca biçimleri, "tepki gösterme", "birlikte hazırlık çalışması", "danışma", "kararlara katılma" ve "kentin yönetimine katılma"dır. Sivil toplum örgütleri katılımın önemli birer aracı ve uygulayıcısı durumundadırlar.

İKİ KENT SERGİSİ, İKİ FARKLI DİL: TARLABAŞI VE SULUKULE SERGİLERİ

Son yıllarda İstanbul'da kentsel dönüşüm temalı sergilerin sayısında ciddi bir artış gözlemlendi. Bireysel olarak, sanatçıların kentsel dönüşümü daha çok konu edinmelerinin ötesinde, müzeler ve benzeri kültür sanat merkezleri de, kentsel dönüşümü ele alan sergi ve kamusal etkinliklere daha sık yer vermeye başladılar. İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'nın üç yıla yayılan programında, kentsel dönüşümü tetikleyici bir dizi projeyle birlikte, kent politikaları ve kentsel dönüşümü konu edinen, belki daha doğru bir ifadeyle sorun edinen, çok sayıda proje de hayata geçirildi. Son İstanbul Bienali'nin ana odağı da yine kamusallık ve kentsel dönüşüm olarak açıklandı ve bağımsız sanat ortamında ciddi tartışmalara ve tepkilere neden oldu. Şüphesiz bu sergilerde ortaya konan yaklaşımlar, sergilere ev sahipliği yapan ya da projeleri hayata geçiren kurumların perspektiflerini yansıtacak şekilde

Tarlabaşı Yenileme Alanı Uygulama Projesi Görselleri: Eski ve Yeni Tarlabaşı.

Beyoğlu Büyük Dönüşüm, www.beyoglubuyukdonusum.com

çeşitlilik gösteriyorlar. Burada tümüyle zıt iki kutbu temsil etmeleri nedeniyle, iki örnek üzerinde durmak anlamlı olacaktır: Biri İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait Beyoğlu Sanat Galerisi'nde ziyaretçiyle buluşan "Tarlabaşı Geleceğini Paylaşıyor", diğeri ise Karaköy Hafriyat'ta ziyarete açılan "Sulukule'yi Aldılar Darbukamı Kırdılar" sergisi.

Tarlabaşı Geleceğini Paylaşıyor, İstanbul'un tarihi semtlerinden Tarlabaşı'nda hayata geçirilen Tarlabaşı Yenileme Projesi'ne ilişkin proje çizimlerine, Tarlabaşı'nın o dönemdeki ve proje tamamlandığında alacağı görünümü karşılaştırmalı olarak gösteren bir pano sergilemesiydi. Mayıs 2008'de dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay'ın katılımıyla açılışı yapılan sergiyle ilgili medya haberlerinin tümünde ve belediyenin basın bültenlerinde sergi-nin, belediye tarafından projenin halkın ve uzmanların görüşlerine sunulması için hayata geçirildiği ifade edilmekteydi.

Ziyaretçilere, harap haldeki Tarlabaşı apartmanları ile yeni ve modern Tarlabaşı görüntülerini birlikte sunan sergi, projenin nasıl bir Tarlabaşı tasavvuruna sahip olduğunu da gözler önüne seriyordu: Vespa motorları, deri, şık iş çantaları ve iş kıyafetleriyle boy gösteren insanların resmedildiği, Tarlabaşı halkını hiçbir şekilde temsil etmeyen, dolayısıyla yerellikten tümüyle uzak ve mahalle ruhunu hiçbir şekilde yansıtmayan bir Tarlabaşı! Öte yandan İBB, tümüyle "profesyonel" bir iletişim dili tutturmuştu. Projeyle ilgili bir web sayfası oluşturulmuş (beyoglubuyukdonusum.com), proje dokümanları, avan projeler, proje görselleri buradan erişime açılmış, halkın ve uzmanların görüş ve önerilerini almak üzere bir sergi hazırlanmış, katılımcı kentsel planlama yaklaşımını destekleyecek, "görünür" ya da "şekli" uygulamalar neredeyse eksiksiz yerine getirilmişti.

Sergi müzecilik kriterleri ve sergi tasarımı açısından önemli eksiklikler içeriyordu. Sözlü tarih tanıklıkları yoktu. Özgün herhangi bir nesne ya da belge sergilenmiyordu. Alanın kullanıcılarının taleplerine ve görüşlerine yer vermiyor, farklı görüşleri bir araya getirmiyordu. Projeyi tartışmaya açacak kamusal etkinlik ve programlara sahip değildi. Ne seminerler, ne film gösterimleri, ne de atölye çalışmalarıyla desteklenmişti. Sergi sonunda halkın ve uzmanların görüşlerinin ne şekilde toplandığı, bu görüşlerin neleri içerdiği ve toplanan görüşlerin ne şekilde değerlendirildiğini ya da nihai projeye ne şekilde yansıtıldığı bilinmemekle birlikte, bu haliyle bile Tarlabaşı Geleceğini Paylaşıyor sergisi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin katılımcılık jargonunu öğrenmiş olduğunun altını çizen önemli örneklerden biriydi.

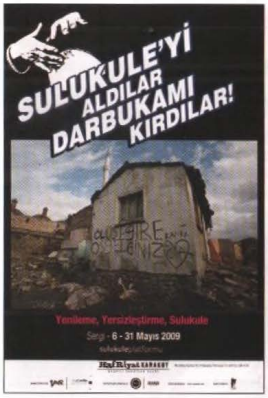
Tarlabaşı sergisinden neredeyse bir yıl sonra, benzer bir kentsel dönüşüm projesini konu edinen, ancak dili ve hazırlanma yöntemi bir öncekinden oldukça farklı bir mahalle sergisi İstanbullularla buluştu: "Sulukule'yi Aldılar, Darbukamı Kırdılar". Sulukule Platformu tarafından 6 Mayıs 2009'da Karaköy Hafriyat'ta, küçük bir versiyonu ise 16 Mayıs 2009'da Lille'de açılan sergi, Sulukule ile ilgili fotoğraflar, filmler, tezler, makaleler, yazılan dilekçeler, afişler, alternatif projeler, "40 gün 40 gece" etkinlikleri kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar gibi, Sulukule sürecine ilişkin farklı özellikteki materyalleri bir araya getiriyordu. Serginin açılışına kadar Sulukule ile ilgili yaşanan süreci, mahalle sakinlerinin tanıklıklarını ve sanatsal ifadelerini, mevcut projelerle alana ilişkin geliştirilebilecek alternatif projeleri bir araya getiren sergi, yaratıcı müdahalelerle desteklenmiş dokümanter bir karakter taşıyordu.

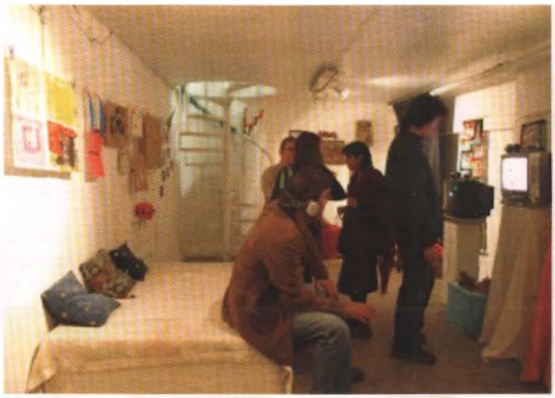
Hatırı sayılır bir bürokrat ya da yerel yönetim temsilcisinin dikkati çekmediği sergi açılışında, Sulukule sakinleri, akademisyenler, sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri, sanatçılar ve bağımsız kültür kurumlarının temsilcileri hazır bulunuyordu. Açılışından bir hafta sonra, Fatih Belediyesi tarafından Sulukule yıkımlarının başlatıldığı sergi, Sulukule'ye ilişkin farklı görüş ve yaklaşımları bir araya getirme çabası taşıyan ve katılımcı yaklaşıma sahip önemli bir örnektir.

İKİ KENT MÜZESİ, İKİ FARKLI DÜNYA: İSTANBUL KENT MÜZESİ DENEYİMİ VE VANCOUVER MÜZESİ

İstanbul'un hâlâ bir kent müzesi bulunmuyor. İstanbul Kent Müzesi süreci ise bir kez daha tıkanmış durumda. İstanbul Kent Müzesi projesinin, Gezi olaylarıyla ilişkilendirilmesine kadar uzun bir geçmişi var.

Bir süre Tarih Vakfı tarafından Darphane-i Âmire'de açılmak üzere, hazırlık çalışmaları yürütülen ve 1996 yılında Habitat II kapsamında gerçekleştirilen, Dünya Kenti İstanbul Sergisi'ni ilk adım olarak kabul edebileceğimiz, İstanbul Kent Müzesi

Sergi Posteri ve Sergiden Bir Görünüm: Sulukule'yi Aldılar Darbukamı Kırdılar, Hafriyat Karaköy.

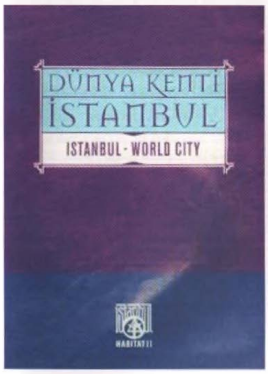
Fotoğraf: Kıvılcım Çağlıer, http://sulukuleguruluşu.blogspot.com

projesi oldukça tartışmalı bir sürecin sonunda iptal olmuştu. Ardından İstanbul için bir kent müzesi kurma sorumluluğu, yasayla İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'na verildi ve o dönemde Rami Kışlası'nın kent müzesine çevrilmesi gündeme geldi. Bu, başarısızlıkla sonuçlanan ikinci kent müzesi kurma girişimiydi. Son olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2012 yılında İstanbul Kent Müzesi projesini. Topkapı Kültür Parkı'nda hayata geçirmek üzere, yeni bir girişimde bulundu ve 17-18 Kasım 2012 tarihinde geniş katılımlı bir çalıştay organize etti.

Türkiye'den çok sayıda uzman müzeci, akademisyen, sivil toplum temsilcisi, sanatçı ve bakanlık ve belediye yetkililerini bir araya getiren çalıştayda katılımcıların üzerinde durduğu en önemli nokta "Yaptım, oldu!" mantığıyla böyle bir projenin hayata geçirilemeyeceği, sonuca değil sürece odaklanılması gerektiği ve sürecin geniş katılımlı toplantılarla, şeffaf bir şekilde yönetilmesinin önemi olmuştu (İstanbul Kent Müzesi Çalıştay Raporu, 2012). İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin çalıştay raporunun yayımlanması dışında, katılımcılarla iletişimi tümüyle kestiği, İstanbul Kent Müzesi projesi ile ilgili olarak, çalıştaydan çok kısa bir süre sonra ihaleye çıkılmış, şeffaflık ve katılımcılık konusunda çalıştay katılımcılarının hassasiyetle üzerinde durduğu yaklaşımları, hiçbir şekilde dikkate almayan, yeni bir süreç başlamıştır. Gezi olayları ve İstanbul Kent Müzesi'nin Topçu Kışlası ile ilişkilendirilmesi ise son bir yılda yürütülen hazırlık çalışmalarının, bir kez daha kesintiye uğramasıyla sonuçlanmıştır.

Vancouver Müzesi ise 1894 yılında kurulmuş, 2009 yılında yapılan yeniden düzenleme çalışmalarıyla çağdaş bir kent müzesi halini almış. 1900'lerin başından 70'lerin sonlarına kadar, kentin geçirdiği dönüşüm sürecini ve hikâyelerini ziyaretçiye aktaran müze, kente ilişkin güncel konuları ve kentin bugününü geçici sergileri aracılığıyla tartışmaya açıyor. Vancover Müzesi, CAMOC Yıllık Konferansı'na ev sahipliği yaptığı 2012 yılında oldukça tartışmalı bir konuda, sergi hazırlıklarını tamamlamaya çalışıyordu: Kentte Seks Konuşmaları (Sex Talk in the City).

14 Şubat'taki Sevgililer Günü'nde, ziyaretçiye kapılarını açan Kentte Seks Konuşmaları, cinselliğin yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda kültürel ve politik bir olgu olduğu kabulüyle yola çıkan bir sergi. "Kentin cinsellik tarihini, okul sınıflarından yatak odalarına, yatak odalarından sokaklara kadar, geniş bir mekânsal dağılım üzerinden ele alan" sergiyle ilgili, küratörü Gosselin serginin basın bülteninde şu ifadelere yer veriyor: "Vancouver'da yaşayan insanların seks hakkında ne düşündüğünü keşfetmek, kenti tanımanın bir yöntemi haline geliyor." ... "Vancouver'ın seks tarihine bakmak, daha kapsayıcı ve eğitimli topluluklar yaratmak üzere, birçok insanın kendi döneminin cinsellik normlarıyla, nasıl mücadele ettiğini anlamamızı sağlıyor."

Kültürel ve politik bir ifade alanı olarak cinselliğin kentsel mekândaki izdüşümlerini sorgulayan serginin hazırlık sürecinde, yerel yönetimin eğitim ve sağlıkla ilgili birimleri, okullar, akademisyenler, LGBTT toplulukları, aktivistler, seksologlar, eğitimciler, gençler ve tarihçiler yer alıyor.

İstanbul Kent Müzesi Çalıştayı Davetiyesi: 17-18 Kasım 2012, Sapanca.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi adına Professional Life Institute, www.plitturkey.com

Sergi Katalogu: Dünya Kenti İstanbul, Habitat II. Tarih Vakfı, www.tarihvakfi.org.tr

Sergilenen Koleksiyondan Örnekler: University of British Columbia öğrencisi ve aktivist Roedy Green tarafından hazırlanarak yine kendisi tarafından basılan Naif Eşcinselin Rehberi ve 1971 ve Burlesque performanslarında kullanılan göğüs ucu püsküllü.

Kentte Seks Konuşmaları, Vancouver Müzesi, www.museumofvancouver.com

SONUÇ YERİNE

"Eğer tahliye edilenler kendilerinden uzun zamandır esirgenen denetimi geri alıp yeni kentleşme biçimlerini kurumlaştıracaklarsa, bu hakkın demokratikleştirilmesi ve onun isteğini yerine getirecek geniş bir toplumsal hareketin yapılandırılması zorunludur. Lefebvre devrimin, ya en geniş anlamda kentli, ya da hiçbir şey olması gerektiği konusundaki ısrarında haklıydı." David Harvey, 2008

Gezi Parkı'nda direnişçilerin açtığı Devrim Müzesi.

Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği, www.mmk.org.tr ya da Sendika.org, www.sendika.org

Kenti ve kentin geçirdiği dönüşüm süreçlerini ele alan müze ve sergiler, kente ilişkin kültür ve planlama politikalarını da tartışmaya açmak ve geleceğe yönelik yeni yaklaşımlar geliştirmek için, önemli deneysel araçlardır. Isabelle Vinson'a göre (2006), kentlerin içsel değişimi, ister kültürel, ister politik, isterse sosyal olsun, müzelerin ele aldıkları konuların ve eylemlerinin ana konusunu oluşturur. Benzer bir vurgu yine, Mike Houlihan tarafından Belfast deneyiminin aktarıldığı "City Museum, Society and Conflict: the Belfast Experience" adlı makalesinde yapılmaktadır. Houlihan, topluma yönelik programlar geliştirmede, üç ayrı insan sesinin/görüsünün yeri olduğunu belirtir: Kurban (*victim*), mülkiyet sahibi (*owner*) ve kültürel uzlaştırıcı-arabulucu (*negotiator*). Bu çalışmada toplumun geneli, yasal sahipler olarak tanımlanırken, kurban çoğu zaman sesi kesilen bir kesimi ifade etmektedir. Houlihan, üçüncü bir grubun, çatışmaları önlemek üzere, bağlar kurmak, tavsiyelerde bulunmak ve eleştirmek üzere bir araya gelmiş yönlendirici bir kültürel arabulucunun varlığından söz eder ve müze, temel olarak bu rolü üstlenmektedir (Houlihan, 2006).

Topluma yönelik bilginin ve toplulukların yaşamsal süreçlerinin açıklanmasına yönelik bilginin, kim tarafından ve ne şekilde belirlendiği tartışmalıdır. Lyotard, bilgisayarlaştırılmış bilgi toplumlarında, bilimsel bilginin meşruiyetinin yatırımlarla, özellikle teknolojik yatırımlarla mümkün olduğunu savunur. Bu, ekonomik güce sahip devletlerin, teknolojiye ve dolayısıyla bilgi ekonomisine yatırım yapmalarıyla, bilimsel olana karar verme yetkisini ellerinde bulundurdukları anlamına gelmektedir. Lyotard; kâr, teknoloji ve bilim arasındaki organik bağı şu şekilde açıklar (Lyotard, 2000): "Kanıt üretme amacıyla insan bedeninin işlerliğini optimal kılan araçlar, ilave harcamalar gerektirmektedir. Para yoksa kanıt da yoktur; önermeleri doğrulayacak araçlar ve hakikat de. Bilimsel dil oyunları, zenginin oyunları olmuştur. Kim ki en zengindir, haklı olmanın en iyi şansına sahiptir. Böylelikle zenginlik, yeterlilik ve hakikat arasındaki denklem kurulmaktadır."

Bu yazıda örnek olarak yer verilen iki sergi ve iki müze arasındaki dil ve yaklaşım farkı, şüphesiz üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çünkü bu karşılaştırma sonunda elde edilecek yanıtlar ve bu yanıtların getireceği açılımlar, nasıl bir kent müzesine sahip olacağımız kadar, nasıl bir İstanbul'da yaşamak istediğimiz ve şu an içinde yaşadığımız kenti, arzu ettiğimiz İstanbul'a nasıl dönüştüreceğimize yönelik ipuçları da sunacaktır.

Tarlabaşı Sergisi ve İstanbul Kent Müzesi süreci, büyük ölçüde kamu deneyimini ve perspektifini, Sulukule Sergisi ve Vancouver Müzesi ise (her ne kadar yerel yönetime bağlı bir müze de olsa) daha özerk ve sivil bir alanı temsil eder. Dört örnek de kendini katılımcı süreçleri ve mekanizmaları devreye sokarak meşrulaştırmaya çalışmıştır; ancak kamu deneyiminde çoğu zaman bu mekanizmalar, aşırı derecede araçsallaştırılmış ve bürokratik bir sürecin ayrılmaz aşamalarıymış ya da önemli birer halkla ilişkiler stratejisiymiş gibi devreye sokulmuştur.

Bu örnekleri ayrıştıran önemli nokta, kamusal olma ya da kamusallığa alan açma düzeylerindeki farklılıktır. Temel soru, bu alanların birlikte düşünebilir, üretebilir, sorgulanabilir alanlar olup olmadığıdır. Başka bir deyişle "kamusal" alanların politik mücadele alanı olma niteliklerinden ödün verilip verilmediğidir. Müzeler ve özellikle kent müzeleri politik bir mücadele alanı niteliği taşıdıklarında, işlevseldir ve anlamlıdır. Yine Harvey'in ifadesiyle (2008): "Kentsel mekânda kimin bulunma hakkı olduğuna dair ve hangi şartlar altında bu hakka sahip olduklarına dair, bir mücadelenin kavgasının yapılması gerektiğini düşünüyorum. Kentlerimizde gerçekleşen en şaşırtıcı şeylerden biri, halkın siyasi olarak kendisini ifade etmesine izin verilmeyen, geniş kamusal alanların bulunuyor olması." Bu noktada son yirmi yılda ve daha yoğun bir şekilde son on yılda, sayıları giderek artan özel müzeler kadar, yerel yönetimler de, halkın siyasi olarak kendini ifade etmesine izin verecek özerk kamusal alanlar açma konusunda niyetsizliklerini ve cesaretsizliklerini açıkça göstermişlerdir.

Dolayısıyla İstanbul için, Yenikapı Gösteri ve Miting Alanı ne anlam ifade ediyorsa (bu konuda kapsamlı bir

değerlendirme için Korhan Gümüş'ün *Taraf* gazetesindeki 28.07.2013 tarihli "İktidarın Taksim'i: Yenikapı" başlıklı yazısı incelenebilir), Topçu Kışlası'nda açılmak istenen İstanbul Kent Müzesi de şüphesiz aynı anlamı ifade ediyor. Kısacası bu iki yaklaşım arasındaki fark ve tartışmanın nereye doğru evrileceği, İstanbul Kent Müzesi'nde, ne görmeyi umabileceğimizi de belirleyecek.

Bu noktada, yazıyı Uluslararası Kent Müzeleri Komitesi CAMOC'un Başkanı Suay Aksoy'un Açık Radyo'ya verdiği röportajdan bir alıntıyla bitirmek anlamlı görünüyor: "Genel bir tanım olarak kent müzesinin, bulunduğu kenti ve o kentte yaşayan insanların hayatını ve geçmişini anlattığını ve daha iyi bir geleceğin inşasına katkıda bulunmak üzere, senaryolar geliştirdiğini söyleyebiliriz. Yeni kurulan ve hazır koleksiyonu olmayan bir kent müzesi, işe güncel olanı kaydetmek, toplamak ve tartışmakla başlar. Son on yılın ya da on yılların en önemli kentsel ve toplumsal olayı olarak Gezi protestoları, bugün kurulacak bir İstanbul Kent Müzesi'nin de ilk yapı taşı, ilk sergisi olmalıdır. Dolayısıyla protestoların yıldönümüne yetiştirmek üzere, bir Gezi Parkı Direnişi Sergisi hazırlığına girişmeliyiz."

Peki İstanbul Kent Müzesi, nasıl bir müze olacak? Gezi direnişi sırasında direnişçilerin açtığı Devrim Müzesi benzeri bir alan mı, yoksa *Zaytung* haberindeki gibi 4 uçaksavar mermisi, 16 ağır makineli tüfek mermisi, 38 adet M16 mermisinden oluşan bir yerleştirmeyle, Melih Gökçek'in Gezi direnişiyle vandalizmi eşleştirmek üzere ortaya koyduğu, Vandalizm Müzesi'ni çağrıştıran bir alan mı? Ya da en iyi ihtimalle politik içerikten tümüyle arındırılmış turistik bir çekim merkezi mi?

KAYNAKÇA

Akkoyunlu, Ertan, Kıvılcım, 2008, Kentli Hakları ve Kente Karşı Suç Bağlamında Kentli Etiği, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (MÜSD)*, Bahar 2008, Sayı 20.

Aksoy, Suay, [09.09.2013], Gezi Parkı Özel Söyleşisi, Suay Aksoy Kent Müzelerini anlatıyor, Açık Radyo, 13.06.2013, https://archive.org/details/SuayAksoyKentMuzeleri20130613

CAMOC (International Committee for The Collections and Activities of Museums of Cities), http://camoc.icom.museum

Altaylı, Afşin, 2010, Müzenin Kentsel Planlama ve Toplumsal Dönüşümdeki Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Müzecilik Yüksek Lisans Programı.

CEDIAS-Musee Sociale, www.cedias.org

Edinburg's Camera Obscura, http://camera-obscura.co.uk

Goteborg Stadsmuseum, www.stadsmuseum.goteborg.se

Grewcock, Duncon, 2006, Museum of Cities and Urban Futures: New Approaches to Urban Planning and the Opportunities for Museums of Cities, *Museum International*, no.231, cilt. 58, sayı 3: 32-42.

Vinson, Isabelle, 2006, Editorial, *Museum International*, no.231, cilt. 58, sayı 3: 4-6.

Gümüş, Korhan, "İktidarın Taksim'i: Yenikapı" *Taraf*, 28.07.2013, http://www.taraf.com.tr/korhan-gumus/makale-iktidarin-taksim-i-yenikapi.htm

Hebditch, Max, 2001, Londra Müzesi, *Kent, Toplum, Müze: Deneyimler Kaynaklar*, ed. Burçak Madran, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Harvey, David, 2008, "The Right to the City," *New Left Review* 53, Eylül-Ekim, s. 23-40.

Harvey, David, 2009, "Kapitalist Kent", içinde (der. Tarık Ali) *New Left Review-2008 Türkiye Seçkisi*, çev. Ebru Kılıç, 181-202, İstanbul: Agora Kitaplığı.

Harvey, David, [09.09.2013], David Harvey ile Kent Hakkı üzerine röportaj, Röportaj: Cihan Uzunçarşılı Baysan, Açık Radyo, 20 Haziran 2012, http://www.sendika.org/2012/06/david-harvey-ile-kent-hakki-uzerine-roportaj-cihan-uzuncarsili-baysal-acik-radyo/

Houlihan, Mike, 2006, "City Museum, Society and Conflict: the Belfast Experience", *Museum International*, no.231, cilt. 58, sayı 3: 64-70.

ICOM (International Committees of Museums), http://icom.org

Ihara, Hisayasu, 2007, Otto Neurath's Atlas "Society and Economy": Design, Contents, and Context, International Association of Societies of Design Research, 12th to 15th November, 2007: The Hong Kong Polytechnic University: 2.

International Public Debates, Urban Policies and The Right to the City, [09.09.2013].

İstanbul Kent Müzesi Çalıştay Raporu, [09.09.2013], İstanbul Büyükşehir Belediyesi adına Hazırlayan: Professional Life Institute, Çalıştay Raporlar ve Koordinatörü: Afşin Altaylı, Sapanca, 17-18 Kasım 2012, www.plliturkey.com/katalogpdf/Kent-Muzesi.pdf

Lefebvre, Henri, 1998, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, İstanbul: Metis Yayınları.

Lewi, Paul J., 2006, Neurath and the Vienna Method of Picture Statistics, Speaking of Graphics, Version of February 11, bölüm 6: 1-38, http://www.datascope.be/sog/SOG-Chapter6.pdf

Lyotard, J. F., 2000, *Postmodern Durum*, Ankara: Vadi Yayınları.

Meller, Helen, 1994, *Patrick Geddes Social Evolutionist and City Planner*, Routledge.

Şeltur 77

Museum of London, www.museumoflondon.org.uk

Museum of Vancouver, www.museumofvancouver.ca

Muzej Grada Beograda, www.mgb.org.rs

Múzeum Mesta Bratislavy, www.muzeum.bratislava.sk

RCAHMS, The Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Scotland, http://canmore.rcahms.gov.uk

St. Petersburg Museum of History, www.spmoh.org

Tarlabaşı Projesi: www.beyoglubuyukdonusum.com

UNESCO SHS (Social and Human Sciences Section), http://portal.unesco.org/shs

UNESCO Social and Human Siences, [24.05.2009], Urban Policies and Right to the City, Discussion Paper, Pubbc Debate, Paris, 18 Mart 2005, http://www.hicnet.org/articles.asp?PID=229

UNESCO, Social and Human Sciences, Social Transformation, Urban Development, 18 Mart 2005, http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001461/146179M.pdf.

University of Dundee, www.dundee.ac.uk

Vossoughian, Nader, 2006, Mapping the Modern City, Otto Neurath, the International Congress of Modern Architecture (CIAM), and the Polaks of Information Design, *Design Issues*, cilt. 22, no. 3, Yaz: 48-65.

TÜRKİYE'NİN PROTESTOSU

"BİZ ARTIK DEV BİR ÖTEKİYİZ"

MELTEM TOKSÖZ

Tarihçilerin olan bitenin gelecekte nelere yol açacağı konusunda spekülasyonlar yapması beklenmez; beklenen, olan bitenin kayda geçmesidir. Olan biten aslen, ayağa kalkan Türkiye'nin bunun toplumsal mücadelenin ta kendisi olduğunun bilincine varışıdır. Ne bir eksik, ne bir fazla... İşin özü de, 2013 protestolarını Türkiye tarihinde benzersiz kılan da budur. Türkiye'de toplu halde yaşadığımız hafıza kaybı şimdi birden bire iyileşmiş durumda. haftalar boyu uykusuz geceler geçiren şehirlerde, hep beraber bilmediklerimizin farkına vardık/unuttuklarımızı hatırladık...

Mayıs sonundan beri İstanbul'da olup biteni ne şekilde adlandırırsak adlandıralım, bunun modern Türkiye tarihinde önemli bir dönüm noktası olduğu şüphe götürmez. Benim gibi tarihçiler böyle bir olayı çözümlemek için genellikle olayın üzerinden epey bir zaman, tercihan da en az bir asır geçmesini bekler. Ya da tıpkı günümüzdeki itibarlı tarihçilerin yaptığı gibi, bugünü sadece geçmiş üzerinden açıklar. Geçtiğimiz aylar içinde Türkiye'nin önde gelen tarihçileri, toplum bilimcileri, siyaset bilimcileri ve gazetecileri görüşlerini yabancı basına sundular. Çoğunluğu da Gezi protestolarını 1990'ların neoliberal dünyasında doğup büyümüş ve gayet apolitik bir kuşağın eseri olarak yorumladı. 1990'ların Türkiye için neoliberalizmin yanı sıra içerdiği bir başka olgu da, 1950'lerden beri askeri darbesiz geçen ilk on yıl olmasıydı. Dolayısıyla global neoliberalizmin içine doğan bu kuşağın, askeri darbe de yaşamamış olması hiç görülmemiş derecede apolitik olduğu görüşünü perçinledi. Böyle bir yorum da militer ruhlu ve otoriter milliyetçi bir zihniyetin, yerini ara ara parlamenter rejime bıraksa da, askeri darbelerle pekiştirildiği yönündeki yalın çizgisel görüşü modern Türkiye tarihinin tek açıklaması olarak dayatıyor. Kendini bu çizginin dışında kabul eden ve çoğu da sol görüş taşıyanlar, müca-

Fotoğraf Jena Pope.

delelerini askeri rejimlerin dayattığı ve beslediği milliyetçi paradigmalar içinde verdiklerini düşünür. Kısacası bu askeri rejim ve militer zihniyet tecrübeleri –adeta tarihin sonu gibi– Türkiye'yi anlamak için esas gereken şeydir; sözgelimi bugünün gençliği gibi bu durumu kafi düzeyde takdir edemeyenlerin söyleyebilecekleri bir söz, bulunabilecekleri bir katkı söz konusu olamaz. İşte bu yüzdendir ki, Türkiye tarihinin belki de en mizahi, yaratıcı ve kapsayıcı halk hareketini yapmayı beceren bilgisayar ve internet bağımlısı kuşak, pek çok kişinin takdirini tam bir şaşkınlıkla topladı.

Ne var ki, bu yöndeki analizlerin yetersizliği ortada. Üstelik bugünün Türkiye'sinde –sadece Cumhuriyet döneminde değil, pek çok bağlantı ve süreklilik taşıdığı son dönem Osmanlı tarihinden bu kuşağın doğduğu 1990'lara uzanan tarihsel süreçte– bunların yaşanması hiç şaşırtıcı değil. Modernleşme konusunda Osmanlılardan devralınan miras ve dersler, her ne kadar yerleşik klişeler aksini söylese de, farklı toplumsal kökenlerden gelen Osmanlı seçkinlerinin modern bir devleti başka örnekler üzerinden salt taklit etmek ya da günü kurtarmak için değil ama aynı zamanda tanımlamak ve yaratmak için verilen mücadelenin öyküleridir. Bu tarihsel mücadeleyle, başarıları ve başarısızlıklarıyla, ödettiği ağır toplumsal bedellerle ilgili kuşkusuz söylenebilecek çok şey vardır, ama İslamiyet, modernizm, kapitalizm ve demokrasiyi bağdaştırmak üzerine pek çok soru ortaya koyduğu da tartışma götürmez. Türkiye Cumhuriyeti'nin işte Osmanlıların bu modern devlet inşa tecrübesi temelleri üzerinde yükseldiği de. Atatürkçülük adıyla yaftalanan otoriter ve militer zihniyetin hüküm sürdüğü on yıllar bu geçmişi Türkiye toplumunun zihnine başka biçimde kazımaya kalksa da, günümüzdeki gençlik bu geçmişin ve ister CHP'ister AKP çizgisinde olsun, kahramanları ululamak için nasıl kullanıldığının farkında. Keza Batılı kapitalist modernleşme modelinin kendi iç çatışmalarının ve iç mücadelelerinin de. Peki, bütün bunlara verecek bir cevabı var mı bu gençliğin? Hayır, yok. Ama sorgulamayı ve bununla yüzleşmeyi, buna meydan okumayı biliyor.

Orta yaşlı bir akademisyen, 2000'li yılların başından bu yana son dönem Osmanlı ile Cumhuriyet tarihi dersleri veren bir tarihçi olarak bu gençliği yakından gözlemleme fırsatım olduğunu düşünüyorum. Çünkü kendi kişisel tarihim, başkaldıran genç kuşağın üyelerinin kişisel tarihlerini ve "şahsi olan siyasidir" deyişini nasıl takdir ederek hayata geçirdiklerini anlamama da yardımcı oluyor.

2013 Mayıs'ını Haziran'ına bağlayan o uykusuz geceden kısa süre önce 20. yüzyıl Türkiye fikir dünyası ve entelektüel tarihi içinde Marksizm üzerine çalışıyor ve ders veriyordum. Tartışmalarımızdan biri de benden bir önceki kuşağın önde gelen sol düşünürleri üzerineydi. 60'lı ve 70'li yıllarda aktif olan bu kuşağın üyelerinden bir bölümünü günümüzde hükümet bir nevi danışman ve akil adam olarak kabul ediyor, aralarından bazıları da her vesileyle, son askeri darbe itibarıyla Türkiye solunun iflas ettiğini beyan ediyor. Aslında çoğu için Marksist hareketler kaba kuvvetle hatta kan dökülerek 80 darbesinden çok daha önce, 1920'lerde Cumhuriyet'in kuruluş sürecine paralel olarak baskı görmeye başlamış, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve liberalizmin rakipsiz kalmasıyla da son darbeyi almışlardı. Bu iflas meselesinin ne derece geçerli olabileceğini sorguladık. Zaten 2001'de doktora almış bir öğretim üyesi olarak, farklı konularda da olsa benzer sorgulamaları, on yılı aşkındır hem kendi gündemimde hem derslerimin gündeminde tutuyorum. Öğrencilerimin büyük çoğunluğu –uzun zamandır büyük kentlerin seçkin okullarından gelenler değil– Türkiye'nin hemen her bölgesinden gelen şehirli orta sınıf mensubu gençler; bu dersi alanlardan yaşça bana yakın olan bir kişi dışında bu sorgulama konusuna merakla ve hevesle girişti. Bahsettiğim öğrenciyse bu iflas iddiasına iki sebepten dolayı inanmak istiyordu: Öncelikle, 1980 darbesiyle birlikte yetişmiş kendi kuşağının solun ayakta kalması için verilen mücadeleden desteğini esirgediğini kabul etmektense iflas açıklamasını kabul etmek daha kolay ve doğal geliyordu ona. İkinci olarak da, kendinden bir önceki kuşağın yetkili ağızlarından, yani otoritelerden bu iflas öyküsünü dinlemek bunu kabullenmek için ona yeterli gelmişti. Hepsi de 20'li yaşlarını süren diğer öğrenciler

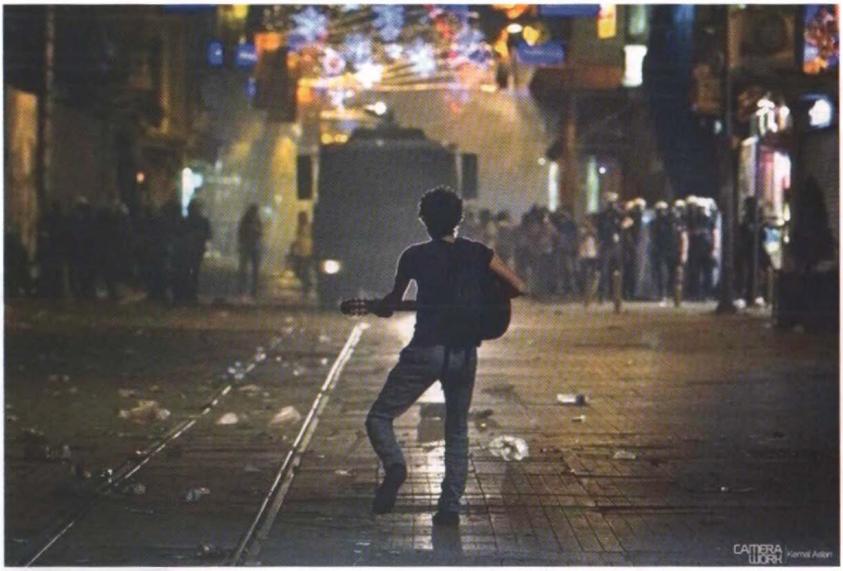

Ziya Azazi, Mevlevi seması ile protestoculara destek olurken, 3 Haziran 2013.

LGBTT'lerin çağrısıyla gerçekleşen 10. İstanbul Onur Yürüyüşü'nden bir fotoğraf, 30 Haziran 2013.

2000'li yılların sol hareketleri içinde kendilerince bir yer seçmiş, seçkinci liberalizme meydan okuyarak yeni bir sol jargon benimsemişler ve Mayıs sonundan itibaren Gezi'de yerlerini almışlardı. Protesto ederken de bütün bu geçmişlerinin farkındalardı. Belki farkında olmadıkları tek şey kendi güçleriydi. Türkiye'nin genç kuşak protestocularının kendine özgün yanı da bu: Otoriteye sırf meydan okumuş olmak için meydan

İstiklal Caddesi'nde gitar çalan genç.

Fotoğraf: CameraWork, Kemal Aslan.

okumak, modern İslamcı söylemlerin de, milliyetçi Kürt söylemlerin de tamamından haberdar olmak ve bütün bunları postmodernizmle modernizmin ve tüm kazanç ve kayıplarının arasındaki –Marksizm de dahil– ana bağlayabilmek.

Daha açık ve ayrıntılı ifade etmek gerekirse: İnternet bireylere kendilerini ifade edebilmek için farklı imkânlar sunuyor. Bunlardan biri de, otoriteyle yüz yüze gelmeden otoriteye meydan okuyabilme imkânı. Öğretim üyesi olarak zamanımın hatırı sayılır bir bölümünü öğrencilerimin e-postalarını yanıtlamak, onlara bilgisayar ortamında ders malzemesi göndermek vb işlere ayırıyorum. Artık öğrencilerden, sözgelimi o sabahki devamsızlıklarını uyuyakalmalarıyla açıklayan türde e-postalar almak gayet olağan bir durum. Nezaket kurallarını ve dürüstlüğü anlama biçimleri bu yönde. Bu gibi mesaj atıp da aynı gün içinde yanıt alamayan öğrencilerin mesaj yağmuruna tutulmak da sorumluluklarının ifadesi. Ve ayrıca bir tür cesaret örneği. Başbakan'a karşı protestolarda sokaklara dökülen gençlerde olan cesaret, dürüstlük ve sorumluluk da işte tam bu örneklerdekilerle örtüşüyor –tıpkı taleplerinin işitilmesi ve ciddiye alınması konusundaki ısrarcılıkları gibi. Polis şiddetine rağmen günler ve geceler süren ısrarcılıklarının arkasında yatan da *twitter*, *facebook*, *instagram* vb mecralardan kaynaklanan anında tepki alışverişi ve zamansallık algısı.

"Hemen"le ifadesini bulan bu zamansallık algısının ayrılmaz parçası "burada" ile ifadesini bulan mekânsallık. "Burası" şehir mekânı. Yaşını başını almış İstanbullular olmadıkları için, çocukluklarının şehrini kaybetmiş önceki kuşaklar gibi şikâyetkâr da değiller. Onların bildiği İstanbul, pek yakında üçüncü bir köprüyle aşılacak olan Boğaziçi kıyılarını yalıların süslediği şehir değil, onların şehri gündelik hayatlarında yer etmiş olan Taksim'le yani kamusal alan ile özdeşleşmiş bir İstanbul. İşte bundan dolayı protestolar sadece birkaç ağaçla sınırlı kalmadı, bu gençlerin deneyimlediği kent yaşamıyla özdeşleşmiş bir mekânın etrafında gelişti. Nihayetinde bu gençler, şehir hayatının bütün nimetlerinden yararlanarak yetişmiş şehirli bir kuşak. Hangi sınıfa mensup olurlarsa olsunlar, anneleri onları sadece okula getirip götürmekle kalmamış, onların daha iyi yetişmesine katkıda bulunacağı düşünülen her türden faaliyete, kursa taşımış; ailelerin olanca zamanı ve maddi imkânları bunun için seferber edilmiş. Neoliberal küreselleşme çağında yetişen bu kuşak çevre sorunları, hayvan hakları, insan hakları ve kapitalizm hakkında bir şekilde bilgi edinerek yetişti. Daha üst tabakalara mensup olanların üniversite diploması sahibi anneleri, onlara hoşgörüyü ve başkalarına saygıyı öğretmişti; kızlar nesnelleştirilmeyi nasıl reddettilerse, erkekler de kadını nesnelleştirmemeyi öğrenmişlerdi. Şehirde eğitim gören bu kuşak daha neredeyse yürümeye başladığında bilgisayarlarla ya da benzeri aygıtlarla tanışmış, okur-yazarlıkla birlikte sosyal medyaya da terfi etmişlerdi. Bunları yaşarken bir yandan da eski kuşakların siyasi söylemlerini genellikle de sessiz sedasız dinlerken, siyasetin partilerden ve seçimlerden daha fazlası olduğunun bilincine varmışlardı. İçlerinden birinin deyişiyle, hayatlarını siyasete adamamışlarsa da siyaseti hayatlarının içine aldılar.

Apolitik değiller, nihayetinde şahsi olanın siyasi olduğunun bilincine varmış bir kuşak. İşte bundan dolayı da kendilerini örgütlü olmayan bir dev olarak tanımlıyorlar. Böylesi bir siyaset anlayışı parti örgütlenmesi gerektirmiyor, örgütlenme

becerileriyse gücünü sosyal medya üzerinden alıyor. Şiddete de bu yüzden başvurmuyorlar, şiddetin sağlayacağı türden bir kudrete ihtiyaçları yok. Sokaklara dökülmeseler de sokaklardaki gençlere destek veren ve şimdi onları kutlayanların neredeyse tamamı, daha düne kadar bu kuşağın gelmiş geçmiş en feci kuşak olduğunda hemfikirdiler, şimdi şaşkınlar ama yine de bu yeni tarz siyasetin kudretini göremiyorlar. Genellikle 55 yaşın üzerindeki bu grup, bunu algılamak yerine Erdoğan'ın zihinsel bozukluğuyla uğraşıyor: kötü olan/giden ne varsa, 1920'lerin kurucu kuşağını kutsamalarına şaşırtıcı düzeyde benzer biçimde, onun şahsında somutlaştırıyor. Bu yanlış bir nostalji hissinden de ibaret değil, bu kuşağın bildiği yöntem bu. Anlayamadıkları husussa, yeni kuşağın iktidar ve bilgi arasındaki ilişkinin bilincinde olduğu.

Bu yaz *Der Spiegel* dergisinin, Türk toplumunun modernlik ile İslam arasında kutuplaşmış ve bölünmüş olduğunu iddia eden özel bir sayısı yayımlandı. Sokaklara dökülenler, bunun eski siyasete ait bir söylem olduğunun da farkındaydılar. Oysa her siyasi görüşten Kürt gençlerinin bir arada çektiği halayda da, İstiklal Caddesi'ne serilen gazetelerin üzerinde kurulan yeryüzü iftarı sofralarında da, Taksim-Tünel arasında görülmemiş bir kalabalığın eşlik ettiği gay onur yürüyüşünde de böylesine ikili bir kutuplaşma söz konusu değildi.

Peki, bütün bunlar sadece Erdoğan'ın –Foucault'nun deyimiyle– kutuplaştırıcı uygulamalarının bir sonucu muydu? Erdoğan'ın kullandığı "bunlar" ifadesi, halkı/kamuyu "kendi içinden ya da başkalarından gelen bir kutuplaştırma süreciyle" nesneleştirmekten başka nedir? (Paul Rabinow, *The Foucault Reader*, 1984: 9) Foucault "aslında büyük farklılıklar göstermeyen bir kitlenin (sözgelimi 17. yüzyıl Paris'inin sokak serserileri)" (Rabinow, 1984: 8) nesneleştirilmesini böyle çözümlemiştir. Foucault *Deliliğin Tarihi* kitabında bu türden kutuplaştırıcı bir kudreti, hiç kuşkusuz sofistike bir bilgi ilişkisiyle, yani toplum bilimleri manzumesiyle bir arada ele alır. Ne var ki çağ 21. yüzyıldır, mekân İstanbul'dur ve bu gençler Batı'nın modernleşme sürecinde ortaya çıkmış bir şehrin, başkentin güruhu değildir. Onları Türkiye toplumunun artakalanından ayıran noktaysa, bu kutuplaştırma taktiğinin bilincinde olmaları ve böyle bir sürecin nesnesi olmayı reddetmeleridir. Milliyetçiliğin değilse de kapitalizmin farklı bir mecrasında yetişmiş olan bu protestocular, artık iktidar ve bilgi arasındaki ilişkinin ve kendilerinin de her ikisine sahip olduğunun bilincindeler. Üçüncü Dünya'nın başka diyarlarında 20. yüzyılda verilen anti-emperyalist mücadele modernleşmeye direnişi de bünyesinde barındırmıştı, ama Türkiye'de durum böyle değildi. Türk usulü modernleşme, kapitalizmin nasıl yayıldığına ve bu süreçte kapitalizm öncesi toplumsal ilişkilerin tamamen karşısında durulduğuna dair dersler verir. Bu dersler de günümüz gençliğine Türk milliyetçiliğinin büyük tarihsel anlatısının böyle çatışmalarla başa çıkamadığı gibi, Erdoğan usulü –ve gayet kapitalist bir karaktere sahip olan– modernist İslamcılığın da aynı dertle malul olduğunu gösteriyor.

Gençlerin bu kıssadan çıkardığı bir başka hisse de bu neoliberal devletin, iktidarının gündelik hayattaki güç gösterisi için orduya ihtiyacı kalmadığı, artık polisin de bu işlevi gördüğü. Şiddete başvurmaktan kesinlikle kaçınan protestocuların direniş sürecinde hemen her gün yüz yüze geldikleri bu gövde gösterisi bundan dolayı da ayrı bir anlam taşıyor. Özetle kökleri 200 yıl gerilere giden otoriter devlet geleneğine karşı yapılan bu protestolarda, şiddetin yerine sivil toplumun gücü öne sürüldü. Sonunda... "Sınırlenince çok güzel oluyorsun Türkiye" herhalde bu durumu en güzel özetleyen duvar yazısıydı...

Bütün bunlar protestocuları romantikleştirmek mi sayılır? Belki... Peki, kaba kuvvetin daha yaz bitmeden 5 kişinin ölümüne yol açmasına rağmen gençlerin protestolara ara vermemesini nasıl açıklayacağız? Bu sonradan romantize edilebilecek ve tespit edildiği anda olmuş bitmiş cinsten bir olay değil. Bu Badiou'nun (*Being and Event*, 2007) Fransız Devrimi gibi onu oluşturan ne varsa onların hiçbiriyle özdeşlik taşımadığı halde gerçekleştiği hipotezine sadık kalmayı gerektiren, olay sonrası (posyeventual) bir mücadele. Bu bizim için yeni bir mücadele biçimi, yapabileceğimizse bu mücadeleyi sağlıklı biçimde tarihselleştirmektir. Tarihçilerin olan bitenin gelecekte nelere yol açacağı konusunda spekülasyonlar yapması beklenmez; beklenen, olan bitenin kayda geçmesidir. Olan biten aslen, ayağa kalkan Türkiye'nin bunun toplumsal mücadelenin ta kendisi olduğunun bilincine varışıdır. Ne bir eksik, ne bir fazla... İşin özü de, 2013 protestolarını Türkiye tarihinde benzersiz kılan da budur. Türkiye'de toplu halde yaşadığımız hafıza kaybı şimdi birden bire iyileşmiş durumda, haftalar boyu uykusuz geceler geçiren şehirlerde, hep beraber bilmediklerimizin farkına vardık/unuttuklarımızı hatırladık...

Antikapitalist Müslümanlar'ın önerisi ile kurulan Yeryüzü Sofrası, 9 Temmuz 2013.

MELTEM TOKSÖZ
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

ŞEHRİN YOK EDİLMEKTE OLAN YAZILI HAFIZASI

KİTABELER

İRVİN CEMİL SCHİCK

Günümüzde siyasal iktidar çevremizi kendine benzetmeye çalıştığı gibi, değiştirmeye çalıştıkları bugünkü hâlini çevremize veren de hâliyle bir siyasal iktidardı. Cumhuriyet'in ilk döneminde iktidarın yeni bir toplum ve yeni bir vatandaş türü yaratmak için çevreyi değiştirmeye çalıştığı ve bu arada İstanbul'un dört bir tarafında bulunan kitabeleri ortadan kaldırmaya kalkıştığı bilinmektedir. Bu da (kendi mantığı dâhilinde) anlaşılabilir, çünkü kitabeler, yani mimari eserlerin üzerindeki kalıcı yazılar, bir şehrin yazılı hafızası gibidir; hafıza değiştiğinde toplum da değişir.

Eski devirlerde en makbul yazı yüzeyi olan tirşe çok pahalı bir metâydı. Bu nedenle de zaman zaman bugünün deyimiyle "geri dönüşüm"e başvurulur, eski yazmalardan yapraklar yıkanıp temizlenir ve tekrar kullanılırdı. Bu gibi yapraklara Yunanca "yeniden kazınmış" anlamına gelen *palimpsestos* denirdi. Ancak sayfaların yıkanmasında kullanılan süt ve yulaf karışımı sıvı, bir süre sonra eski yazıların soluk bir biçimde de olsa yeni yazıların arasından tekrar belirmesini önleyemiyordu, akıldan bir türlü çıkmayan puslu anılar gibi. Gerçekten de *palimpsestos*'u bir çeşit hafıza modeli olarak düşünmek mümkündür, hatta Freud'un "*Wunderblock*"una (harika bloknot) çarpıcı bir benzerlik arz eder.[1]

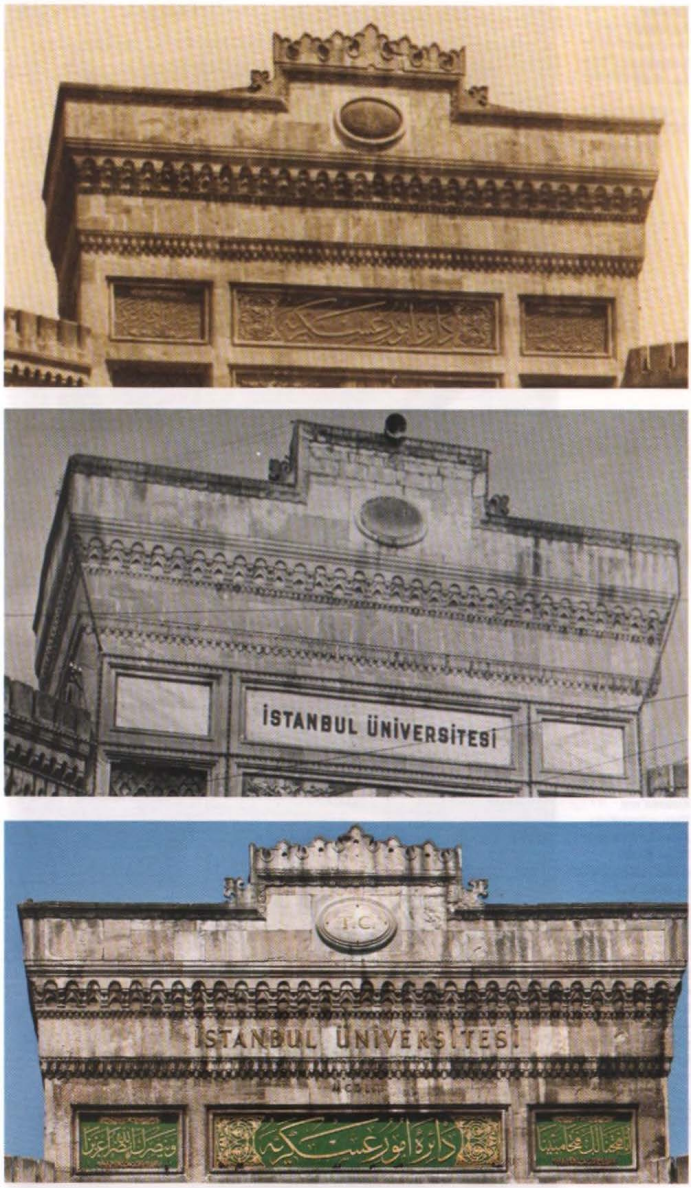
Arşimed'in (MÖ 287–212) bir eserinin MS 950 yılında Bizans'ta istinsah edilmiş olan bir yazması, 1299 yılında yıkanarak bir dua kitabı yazmakta kullanılmıştı (*palimpsestos*). Başka nüshası günümüze ulaşmayan Arşimed'in bu kayıp eseri, yakın zamanda ileri teknolojik yöntemler kullanılarak okunabilmiştir.

Fotoğraf: The Archimedes Palimpsest Image Bank

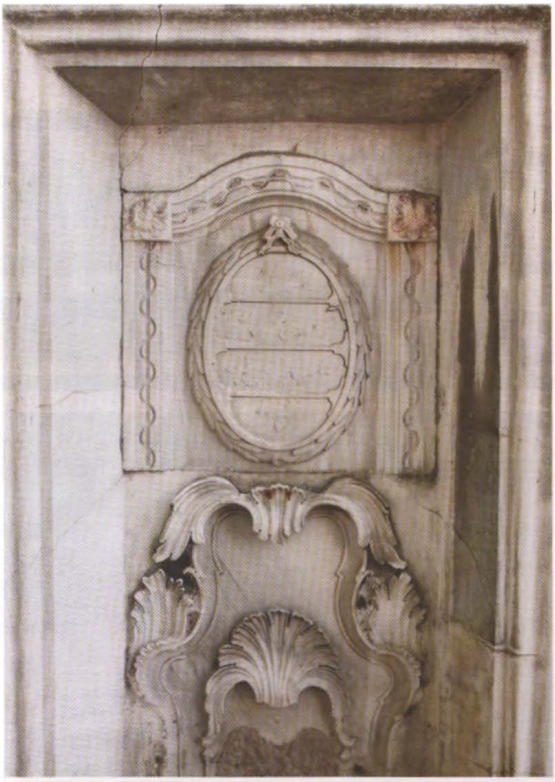
Günümüzde *palimpsestos* edebiyat ve kültür kuramcılarının sık kullandığı bir mecaz hâline gelmiştir.[2] Örneğin Juan Goytisolo, İstanbul için "*la ciudad palimpsesto*" (*palimpsestos* şehir) tabirini kullanmıştır ki,[3] aslında her şehrin bir *palimpsestos* olduğu söylenebilir; çünkü ne kadar yıkıma ve "kentsel dönüşüm"e uğrarsa uğrasın, eski hâlinin izleri hiçbir zaman tümüyle silinemez, eski topografyası gökdelenlerin, alışveriş merkezlerinin, bulvarların, beton yığınlarının arasından kendini gösterir.

Bu devamlılığın tek önemi estetik boyutunda değildir. Hocası Henri Bergson'un hafızayı zaman ekseninde irdelemesine karşın toplumsal hafızayı uzam ekseninde ele alan sosyolog Maurice Halbwachs, Buchenwald temerküz kampında ölümünden dört yıl sonra, 1949'da ilk kez yayınlanan "Mémoire et société" (Bellek ve toplum) başlıklı çalışmasında şöyle der: "Auguste Comte, akli dengenin önemli ölçüde ve her şeyden önce gündelik temas içinde bulunduğumuz maddî nesnelerin değişmemesinden veyahut az değişmesinden, bize bir kalıcılık ve istikrar imgesi sağlamasından ileri geldiğini belirtmiştir. [...] Sonuç olarak diyebiliriz ki grupların çoğu -yalnız mensuplarının bir şehirde, bir evde, yahut bir apartman dairesinde kalıcı olarak bir araya gelmesinden doğanlar değil, daha birçoğu- biçimlerini bir şekilde yerin üzerine nakşederler ve müşterek anılarını böylece tanımlanmış olan uzam çerçevesi içerisinde bulurlar. Başka bir ifadeyle, kaç grup varsa, o kadar uzamı temsil etme şekli vardır."[4]

Halbwachs'ın üzerinde durduğu hafıza ve uzam arasındaki ilişki, tarihçi Pierre Nora'nın çalışmalarında daha iradeci bir biçim alır. Ona göre toplumlar hafızanın yaşanan gerçekliğinden uzaklaştıkça hissettikleri köksüzlüğü "hafıza mekânları" inşa ederek telafi etmeye çalışırlar. Bunlar, "kendiliğinden hafıza olmadığı, dolayısıyla arşivler kurmak, yıldönümü törenleri tertiplemek, kutlamalar düzenlemek, cenazelerde methiyeler düzmek, vesikaları noterlere tasdik ettirmek gerektiği duygusundan doğar ve yaşarlar, çünkü bu işlemler doğal değildirler."[5] Somut yahut soyut, fiziksel yahut performatif, hafıza mekânları kaçınılmaz olarak geçmiş üzerine örülmüş bir kurgu, geçmiş algısından yapılmış bir seçkidirler. Ve bu kurgu, bu seçki, toplumun kendi kimliğini inşa etme sürecinde kilit bir rol oynar, toplumun geçmişle ilişkisini şekillendirerek geleceğini belirler. O hâlde kurguyu ve seçkiyi oluşturan toplumsal ilişkiler ve menfaatler düzeni, toplumun geleceğini biçimlendirerek kendini yeniden üretir.

Beyazıt Meydanı'nda bulunan ve şimdilerde İÜ'nün ana girişi olan Daire-i Umur-ı Askeriyye kapısının 1865-66'da tamamlanan aslı, 1927'den sonra kitabeleri örtülmüş durumu ve tuğrası hâlâ örtülü bulunan bugünkü hali.

Kitabesi kazınmış bir çeşme. Kuzguncuk, İstanbul.

Fotoğraf: İsmail Küçük

Kosova'nın Peja şehrindeki Xhamia e Kuqe (Kızıl Cami) çeşmesinin, 1999'da Sırp milliyetçileri tarafından makineli tüfekle taranmış kitabesi. Caminin kendisi de yıkılmış, ancak çeşmenin geri kalanına zarar verilmemişti.

Fotoğraf: András Riedlmayer

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Panorama 1453 Tarih Müzesi'nin kurulması, *Muhteşem Yüzyıl* dizisine devlet katından yöneltilen eleştiriler, Taksim Topçu Kışlası'nın yeniden inşa edilmesi, üçüncü Boğaz köprüsüne Yavuz Sultan Selim adı verilmesi gibi kültürel girişimleri siyasal iktidarın, toplumsal hafızayı şekillendirerek topluma ve geleceğine biçim verme çabaları olarak değerlendirmek gerektiği anlaşılır. Belirli bir uzam temsili ile belirli bir toplumsal hafıza ve giderek belirli bir toplum amaçlanmaktadır kısacası. Bunu daha iyi kavramak için üçüncü köprüye -illâ ki padişah adı verilecekse-Yavuz Sultan Selim yerine Deli İbrahim adının verilmesinin nasıl farklı bir siyasal kültür ortamı yaratacağını düşünmek yeterli olacaktır.

Uzam temsillerinin toplumsal hafızayı ve giderek toplumun geleceğini belirlemesi, kaçınılmaz olarak bir çekişme alanı teşkil etmeleri sonucunu getirir. Çünkü farklı gelecekler inşa etmek isteyenler, mecburen mücadelelerini kısmen de olsa bu alanda gerçekleştireceklerdir. Günümüzde siyasal iktidar çevremizi kendine benzetmeye çalıştığı gibi, değiştirmeye çalıştıkları bugünkü hâlini çevremize veren de hâliyle bir siyasal iktidardı. Gerçekten de Cumhuriyet'in ilk döneminde iktidarın yeni bir toplum ve yeni bir vatandaş türü yaratmak için çevreyi değiştirmeye çalıştığı ve bu arada İstanbul'un dört bir tarafında bulunan kitabeleri ortadan kaldırmaya kalkıştığı bilinmektedir. Bu da (kendi mantığı dâhilinde) anlaşılabilir, çünkü kitabeler, yani mimari eserlerin üzerindeki kalıcı yazılar, bir şehrin yazılı hafızası gibidir; hafıza değiştiğinde toplum da değişir.

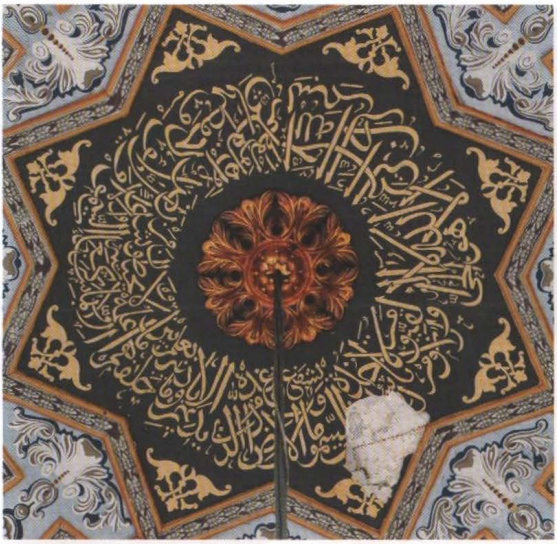
İstanbul'un eski mahallelerinde bir kitabeye tesadüf etmeden beş dakika yürümek mümkün değildir. Camilerde, çeşmelerde, türbelerde, tekkelerde, dikilitaşlarda, mezarlıklarda, medreselerde, kütüphanelerde, devlet dairelerinde bugünkü ortalama vatandaş için hiçbir anlam ifade etmeyen, ama *genius loci*'yi (mekânın ruhu) oluşturan binlerce kitabe vardır. Ve bu kitabeleriyle İstanbul adeta kocaman bir kütüphaneyi andırmaktadır. Bu yazıların işlevi acaba neydi? Sanat tarihçisi Oleg Grabar'a göre İslâm âleminde mimari eserlerin üzerine yazı yazılmasının beş ana nedeni vardır ve herhangi bir kitabe bu işlevlerden birini yahut birden fazlasını görebilir.[6]

Grabar'ın sözünü ettiği işlevlerden birincisi belirtici, gösterici, işaret edici (*indicative*) işlevdir: Böyle kitabelerde binanın adı yahut amacı,[7]

banisi, mimarı, inşa edildiği tarih gibi bilgiler aktarılır. Bu tür belgesel verilerin özgül bir seçki oluşturduğunu vurgulayan Grabar, standartlaşmış ifadelerden oluştuklarına dikkat çeker. Grabar'ın ikinci işlevi, anıcı, abideleştirici, hatırlatıcı (*commemorative*) işlevdir: Banisi yahut mimarı bu dünyadan göçtükten çok sonra binanın var olacağı, taşa hakkedilmiş bir yazının hakkedenden çok sonra varlığını sürdüreceği inancından hareketle, ölümsüzlüğe doğru atılmış bir adım olan bu yazılarda yalnız bir bani yahut sanatçının hatırlanması değil, ayrıca birtakım toplumsal ilişkilerin ve değerlerin beyan ve teyit edilmesi de söz konusudur.

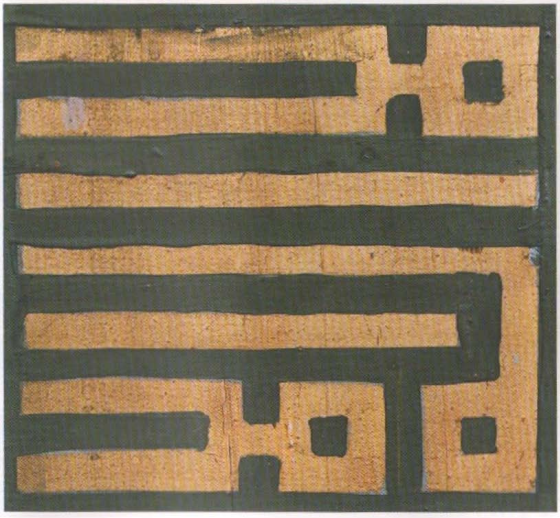
Grabar'a göre kitabelerin üçüncü işlevi anlambilimsel (*semantic*) olup, böyle kitabeler, üzerlerine yazıldıkları binalara anlam yüklerler. Bunun ise birkaç farklı yolu vardır: Bazı kitabeler amaçlanan anlamı çağrıştırırken, bazıları yorum gerektirir, bazılarıysa işlevlerini simgesel yoldan görürler. Grabar'ın dördüncü işlevi görüntüseldir (*iconic*): Bu gibi kitabelerde biçim içeriğe baskın çıkar, örneğin kitabenin hüsn-i hat boyutu ön plandadır, eser mimari bağlamının dışına çıkarıldığı takdirde anlamından bir şey kaybetmez. Nihayet Grabar'ın tanımladığı beşinci işlev, kitabelerin biçimsel (*formal*) yahut tezyini işlevi olup yazının, binanın mimari öğelerini çerçevelemesi yahut doldurması gibi, onlara güzellik katmak amacıyla işlenmesidir.

Yukarıda sıralanan işlevlerin kimisi doğrudan doğruya yazılı hafıza teşkil ederler. Örneğin bir binanın banisinin yahut mimarının adı yahut inşa edildiği tarih, görgü tanıkları ölüp gittikten sonra da kitabelerden öğrenilebilir. Bazı diğer işlevler ise dolaylı yoldan hafıza görevi görürler, örneğin hangi kişinin kendini ölümsüzleştirmeye çalıştığı, belli bir dönemde binalara ne gibi anlamlar yüklenmek istendiği, nasıl bir tezyinat anlayışıyla süslendikleri gibi bilgiler içerirler. Bu nedenle de kitabeler, toplumsal hafızayı kendi amaçları doğrultusunda yeniden şekillendirmek isteyenlerin hışmı-

Bir "restorasyon" felâketi: Aziziye (Sâdâbâd) Camii'nin (1862) kubbesinde, Âyetü'l-Kürsî'ye benzetilmeye çalışılmış bir (acaba ne demeli?) karalama.

İstanbul'un eski mahallelerinde bir kitabeye tesadüf etmeden beş dakika yürümek mümkün değildir. Camilerde, çeşmelerde, türbelerde, tekkelerde, dikilitaşlarda, mezarlıklarda, medreselerde, kütüphanelerde, devlet dairelerinde bugünkü ortalama vatandaş için hiçbir anlam ifade etmeyen, ama **genius loci**'*yi (mekânın ruhu) oluşturan binlerce kitabe vardır. Ve bu kitabeleriyle İstanbul adeta kocaman bir kütüphaneyi andırmaktadır.*

Aynı caminin mihrabındaki makılî yazının, cetvel kullanmaktan âciz olduğu anlaşılan biri tarafından mahvedilmiş hali. Kâğıthâne, İstanbul.

Bir *palimpsestos*'ta, önceki yazının sonraki yazının içinden belirmesine benzer bir durum: Mehmed Ağa (Silahdar) Çeşmesi (1138/1725–26), Kazancı Yokuşu, Fındıklı, İstanbul.

Fotoğraf: Nihan Özyıldırım, Osmanlı Kitabeleri Projesi.

Bir *palimpsestos*'ta, önceki yazının sonraki yazının içinden belirmesine benzer bir durum daha: Şifalı Çeşme (gurre-i Muharrem 1313/ Haziran 1895), Keserciler Sokak, Fatih, İstanbul.

Fotoğraf: Nihan Özyıldırım, Osmanlı Kitabeleri Projesi.

na uğrarlar. Örneğin şimdi İstanbul Üniversitesi'nin ana giriş kapısı olan takın üzerinde bulunan, büyük hattat Mehmed Şefik Bey'e (1820–1880) ait yazılar, 28 Mayıs 1927 tarihli ve 1057 sayılı "Türkiye dâhilinde bulunan bilumum mebânî-i resmiye ve milliye üzerindeki tuğra ve medhiyelerin kaldırılması hakkında kanun" gereğince mermer levhalarla örtülmüş ve ancak 1949'da tekrar gün yüzüne çıkmıştı. Sultan Abdülaziz'in tuğrası ise hâlâ üzerinde "T.C." yazılı olan bir mermer tabakanın arkasında, daha açık fikirli günlerin gelmesini bekliyor.

İşin doğrusu, siyasi nedenlerle yok edilen kitabelerin miktarının, ihmal yoluyla veyahut iktisadi nedenlerle yok edilen kitabelerin sayısına kıyasla devede kulak kaldığı söylenebilir. Metruk hâlde ölüme terk edilen, genişletilen yolların altında kalan, plazaların, sitelerin, AVM'lerin inşa edilmesi için yıkılan binalardaki, çeşmelerdeki, mezarlıklardaki kitabeler, Cumhuriyetçilerin kazıdıklarından çok daha fazladır şüphesiz. Hele son dönemde "restorasyon" adı altında yapılan tarihi eser katliamıyla İstanbul'un yazılı hafızası adım adım silinmekte, yerini siyasal iktidarın *alâ suretihi* ürettiği yapay hafızaya bırakmaktadır. Bir yandan şehrin sahici geçmişi hoyratça yok edilir, dillere destan silueti gökdelenler ve ucube köprüler arasına sıkıştırılırken, bir yandan da Panorama 1453 Tarih Müzesi yahut Taksim Topçu Kışlası gibi uyduruk bir "tarih"in inşa edilmesi, gerçekten de Pierre Nora'nın anlattıklarının trajikomedi düzeyinde gerçekleşmesi anlamına gelmektedir: En pespayesinden "hafıza mekânları"dır bunlar, "her şeyden önce kalıntılar. Hafızayı tanımayan ve bu nedenle onu celbeden bir tarihte varlığını sürdüren bir anıcı bilincin aldığı nihai biçim."[8]

Yahut yağmalanmış, ihrab edilmiş bir İstanbul'un mazeretleri.

Binlerce kitabesiyle İstanbul'un adeta bir kütüphaneyi andırdığını söyledim yukarıda. Kütüphanelerin toplumsal hafızanın odaklarından biri olduğunu belirten Daniel Traister, zarif bir İngilizce kelime oyunu yapar: "A culture's recollections depend on its collections" (Bir kültürün hatırladıkları, biriktirdiklerine bağlıdır).[9] Ve hafıza ile kimlik arasındaki ilişkiyi irdelemiş olan İngiliz filozof Mary Warnock'a atıfta bulunarak sözlerini şöyle sürdürür: "Eğer [...] şahsi kimlik, bireyin hafızasının bir fonksiyonu ise, o zaman bir toplumun kimliğini de -hiç olmazsa kısmen- erişilebilir kültürel anılarının bir fonksiyonu addetmek mümkündür."[10] Kitabeler, erişilebilir kültürel anılardandır. O halde Türkiye'nin, birçok medeniyetin bakiyesi olan diğer zenginlikleri gibi, İstanbul'un kitabelerinin de bu toplumun hafızasının ve dolayısıyla kimliğinin bileşenlerinden olduğu unutulmamalı, kalanlar göz bebeğimiz gibi korunmalıdırlar.

Kütüphanelerin toplumsal hafızanın odaklarından biri olduğunu belirten Daniel Traister, zarif bir İngilizce kelime oyunu yapar: "A culture's recollections depend on its collections" (Bir kültürün hatırladıkları, biriktirdiklerine bağlıdır).

İRVİN CEMİL SCHİCK
İSTANBUL ŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

1 Bkz. Sigmund Freud, "Notiz über den 'Wunderblock'", *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, I (1924), s. 1–5.

2 Örneğin bkz. Sarah Dillon, "Reinscribing De Quincey's Palimpsest: The Significance of the Palimpsest in Contemporary Literary and Cultural Studies", *Textual Practice* 19, 3 (2005), s. 243–263.

3 Juan Goytisolo, "La ciudad palimpsesto", *Aproximaciones a Gaudí en Capadocia* içinde (Madrid: Mondadori, 1990), s. 85–98. Ayrıca bkz. Andreas Huyssen, *Present Pasts: Urban Palimpsests and the Politics of Memory* (Stanford: Stanford University Press, 2003).

4 Maurice Halbwachs, "Mémoire et société", *L'Année sociologique*, 3ème série, c. 1 (1949), s. 140, 176. Eserin eleştirel basımı için bkz. *La mémoire collective*, haz. Gérard Namer (Paris: Albin Michel, 2002[1997]).

5 Pierre Nora, "Entre mémoire et histoire: La problematique des lieux", *Les lieux de mémoire* içinde, der. Pierre Nora (I[Paris]: Éditions Gallimard, 1997), c. 1, s. 29.

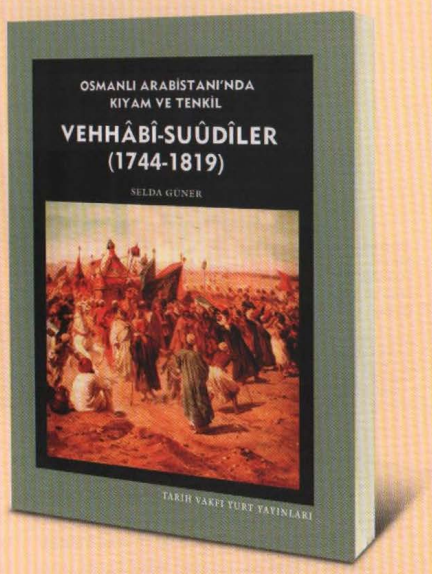
6 Oleg Grabar, "Graffiti or Proclamations: Why Write on Buildings?" *The Cairo Heritage: Essays in Honor of Laila Ali Ibrahim* içinde, der. Doris Behrens-Abouseif (Kahire: American University in Cairo Press, 2000), s. 72–75.

7 Kitabelerin, üzerine konuldukları binaların isimlerini ve işlevlerini doğrudan doğruya işaret etmesi son döneme ait bir uygulamadır. Bu konuda bkz. Edhem Eldem, "Writing Less, Saying More: Calligraphy and Modernisation in the Last Ottoman Century", *Calligraphy and Architecture in the Muslim World* içinde, der. Mohammad Gharipour ve Irvin Cemil Schick (Edinburgh: Edinburgh University Press, in 2013), s. 465–83.

8 Nora, "Entre mémoire et histoire", s. 28.

9 Daniel Traister, "You Must Remember This...; or, Libraries as a Locus of Cultural Memories", *Cultural Memory and the Construction of Identity* içinde, der. Dan Ben-Amos ve Liliane Weissberg (Detroit: Wayne State University Press, 1999), s. 204.

10 Traister, "Libraries as a Locus of Cultural Memories", s. 219.

18. yüzyılın ortalarında Muhammed bin Abdülvehhâb tarafından temel ilkeleri belirlenen Vehhâbîlik hareketi, Türkiye'de az veya eksik bilinen ya da oldukça politik okunan bir tarihsel olgu.

Bu eser, Vehhâbî hareketinin ortaya çıkış evresiyle 1819'a kadarki gelişimini tarihselleştirerek ele alıyor. İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinde içe dönük eleştiri mahiyetinde selefi bir hareket olarak ortaya çıkan, bir yandan da doğduğu bölge olan Necid özelinde Arabistan'ın sosyo-politik yapısını değiştiren ve bunu Suûd kabilesiyle gerçekleştirmeye çalışan Vehhabîlik, bu ikinci özelliğiyle siyasi bir nitelik de kazanmıştır. Eser, tam da bu bağlamda İslam'ın kutsal mekânlarının koruyucusu konumundaki Osmanlı sultanlarının 19. yüzyıl başlarında Hicaz'da Vehhâbî-Suûdîler karşısında yaşadığı otorite kaybına (1803-1804 ve 1806-1811) paralel olarak ortaya çıkan ayaklanmayı, bölge vâlileri ve âyân aracılığıyla bastırması sürecini ayrıntılı olarak inceliyor. Diğer taraftan, Vehhâbîliğin Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezinde nasıl algılandığı ve bu algının günümüze kadar nasıl geldiği konularını tartışmaya açacak bir nitelik de taşıyor.

Vakıf Merkezi
Zindankapı Değirmen Sokak No:15 Eminönü / İstanbul
T (212) 522 02 02 F (212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr / info@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi No: 82/3 06420 Kızılay-Ankara
T (0312) 424 05 10 / 4240050

TARİH VAKFI

HAZIRLAYAN:
ZERRİN İREN BOYNUDELİK

AVRUPA RESMİNDE MİTOLOJİK KONULU RESİMLER

ZEUS'UN AŞKLARI
LEDA VE KUĞU (ZEUS)

Yunan mitolojisinin en popüler tanrısı olan Zeus'un derede yıkanırken görüp âşık olduğu Aitolia Kralı'nın kızı Sparta Kralı'nın karısı olan Leda ile kuğu şekline bürünerek yakınlaşmasını anlatan hikâyesi, İtalyan sanatçı Antonio Allegri Correggio tarafından resmedilmiştir. Bugün Berlin'deki Staatliche Museen'de bulunan eserin adı Leda ve Kuğu (Zeus)*'tur.*

Antonio Allegri CORREGGIO, *Leda ve Kuğu (Zeus).*

1531-32. Tuval üzerine yağlıboya. 152 x 191 cm. Staatliche Museen, Berlin, Almanya.

Yunan mitolojisinin en popüler tanrısı kuşkusuz baş tanrı Zeus'tur (*Iupiter*). Kendisi de bir Titan olan Zeus, diğer Titanlar ile giriştiği amansız savaşı kazanmış ve kimi kardeşi kimi çocuğu olan diğer on iki tanrı ile birlikte Olympos Dağı'na yerleşip insanlığı yönetmeye başlamıştır. Karakteristik özellikleri herkes tarafından bilinir. Yapılı bir vücudu, sert bir mizacı vardır. Aynı zamanda kardeşi olan bir başka Titan olan Hera (*Iuno*) ile evlidir. Görsel betimlemelerde, kaynaklara dayanarak bazı atribüler ile birlikte gösterilir. Bunların başında bir elinde tuttuğu yıldırım demeti gelir. Bulutlar arasından izlediği ölümlüler dünyasında müdahale etmesi gereken durumlarda bunlardan birisini fırlatır. Ama bu şimşekleri sadece ölümlüler için değildir. Tanrılar arasındaki çekişmelerde de bunları kullanmaktan sakınmaz. Bütün bu kaba gücünün yanı sıra

aynı zamanda da bilge bir tanrıdır. Bu özelliği kendi kafasından doğurduğu, akıl ve bilgelik tanrıçası olan Athena'dan (*Minerva*) gelir.[2] Zeus iktidarını kurduktan hemen sonra ilk iş olarak akıl ve düşünme tanrıçası, her şeyi bilen Metis ile evlenir ve hamile kalır kalmaz da tanrıçayı yutar. Ve günü geldiğinde de baykuş gözlü, bilge, adil, savaşçı tanrıçayı kafasından çıkarır.[3]

Ancak bu tanrının sık sık başını derde sokan bir özelliği de ölümlü ya da ölümsüz olsun güzel kadınlara olan zaafıdır. Sayısız çapkınlık hikâyesi vardır. Hemen hepsi yüzünden de başı özellikle Hera ile derde girmiştir. Zeus çapkınlık yapmak istediği zaman kılık değiştirir, avına bu şekilde yaklaşır.[4] Aitolia Kralı'nın kızı, Sparta Kralı'nın karısı olan Leda'yı derede yıkanırken görünce hemen âşık olur ve kuğu[5] şekline bürünerek genç kadına yaklaşır. Bu bembeyaz, güzel hayvanı gören genç kadın da ona sevgiyle sarılır. Bu birleşmeden bazı kaynaklara göre "Zeus'un delikanlıları" anlamına gelen Dioskurlardan[6] Polluks ve Troya Savaşı'na neden olan Helena doğar. Aynı gece kocası ile de birlikte olduğu için Leda bir başka ikizi de, ölümlü Kastor ve Klytaimestra'yı da doğurur. Kastor ve Polluks birlikte büyür ve dostluğu simgelerler.[7]

Barok dönem ustalarından Correggio'nun bu resminde sahnede Leda ve kuğu üç ayrı zaman dilimini yansıtacak şekilde gösterilmiştir. İlk karşılaşmaları dereye yıkanmak üzere giren Leda'nın kuğuyu havada görüşüdür. İkincisi derede kendisine yaklaşan kuğudan Leda'nın kendini korumaya çalışması ve son olarak da kompozisyonun tam ortasına yerleştirilmiş olan, birbirine sarılmış halleridir. Bu sahnede çoğu zaman iki yumurta ve içlerinden çıkan ikiz çift çocuklar da gösterilir. Burada ise resmin sol tarafında elinde bir olan kanatlı figürün önünde sadece iki küçük çocuk betimlenmiştir. Ve büyük olasılıkla bunlar sadece Zeus'tan olan ikizleri temsil etmektedir. Correggio bu resmi, Mantua'da Federico II. Gonzaga'nın sarayında, PalazzoTe'de, yaptırdığı Ovid (Ovidius) Odası için tasarlamıştır. Odadaki tüm resimler Ovid'in *Metamorphose* (Dönüşümler) kitabındaki "Zeus'un Aşkları" bölümündendir. Resim tamamlandıktan kısa bir süre sonra, o günlerde İtalya'yı ziyaret eden Kutsal Roma İmparatoru V. Charles'a hediye edilmiştir. Serinin diğer resimleri arasında Zeus'un yağmur şekline girerek birlikte olduğu Danae, Hera'nın hışmından korumak için Zeus'un beyaz bir boğaya çevirdiği Io, Aphrodite, Eros ve Satir ve Ganimed'in kaçırılışı konulu olanlar da bulunur. Bugün bu resimlerin her biri başka bir müzededir.

Birçok dini konulu resim de yapmış olan Correggio hiç kuşkusuz Rönesans'ın en önemli ve devrimci sanatçılarından birisidir. Özellikle yanılsama perspektif kullanımı ve Mantegna benzeri kısaltmalar yaparak derinlik etkisi yaratması ve kompozisyonlarındaki dinamizm ile yaşadığı dönemden çok 17. ve 18. yüzyıllarda İtalya'yı ziyaret eden yabancıların ilgisini çeken bir sanatçı olmuştur. Dini konuların dışına çıktığında ve özellikle Zeus'un aldatma ve baştan çıkarma temeline dayanan aşk hikâyelerini resimlerken kaba saba olmayan, oldukça utangaç duran bir erotizmi parlak renkler ve yumuşak hareketler ile betimlemeye çalışması, sanatçının ayırt edici özellikleri arasında sayılmalıdır.

Vincent SELLAER
Leda. Kuğu (Zeus) ve Çocukları.
16. yy. panel üzerine yağlıboya. 43 x 35 cm. Özel koleksiyon

Kompozisyonun ortasındaki Leda'nın baş kısmı 18. yüzyılda, XV. Lui döneminde Orleans Dükü'nün koleksiyonu içinde iken Dük'ün oğlu Lui tarafından, resmi çok seviyor olmasına rağmen, kesilerek çıkarılmış, resim daha sonra tamir edilmiştir. Şu anda görünen, restore edildikten sonraki halidir.

DİPNOTLAR

1 Titan: Toprağı ve göğü temsil eden ve daha çok kozmik varlıklar gibi tanımlanan Uranos ve Gaia'nın kızları ve oğulları. Çoğu birbiri ile birleşerek yersel ve göksel pek çok varlık doğurmuşlardır. Aralarında çıkan güç savaşını Zeus kazanınca, kaybedenlerin hepsi Tartaros denen, yeraltı ölüler dünyasının en derin yerine sürülmüşlerdir.

2 Athena'nın annesi, Zeus'un ilk karısı Metis'tir. Zeus'un babası Kronos, karısı Rhea'dan doğan çocuklarını yutan bir Titandır. Bu çocukların ilerde kendi krallığına son vereceğine inanır. Rhea, son çocuğunun yerine kocasına bir taş yutturur. Doğan çocuğu, yani Zeus'u da saklar. Zeus büyüdüğünde babasını öldürecek ve yerine geçecektir. Aynı şeyin kendi başına da gelmesinden korkan Zeus da ilkkarısı Metis'i hamile iken yutar. Buradan doğacak olan çocuk Athena'dır. Bu anlatım ile Zeus'un bilgeliğinin ve kurnazlığının da kaynağı açıklanabilmiş olur.

3 Bir gün baş ağrısından muzdarip olan Zeus'un alnını yaran Prometheus zırhlı Athena'nın doğumunu sağlar.

4 Çapkınlık hikâyelerinde Zeus, bulut, yağmur, beyaz bir boğa ya da genç bir çoban olur. Diğer tanınların suretine bürünüp genç ve güzel kadınları kandırdığı da olmuştur.

5 Kuğu, aslında Apollon'un kutsal hayvanıdır. Aynı zamanda musalardan Erato (lirik şiir ve müzik) ve Klio'nun (tarih) da sembolü sayılır. Bazı zamanlarda Aphrodite'nin arabasını çeker. Aşk, saflık, erdem ve bir de ikiyüzlülük anlamlarını taşır.

6 Dioskur: Leda'dan doğma erkek çocuklara "Zeus'un oğulları" anlamına gelen bu ad verilir.

7 Leda'nın doğurduğu bu bir çift ikiz bazı kaynaklarda daha değişik verilir. Buna göre Kastor ve Polluks bir yumurtadan doğmuştur. Bu anlatımın tercih edilmesi muhtemelen kaderlerinin aynı olmasındandır. Kastor ve Polluks birbirlerinden hiç ayrılmamış, dostluğun ve kardeşliğin sembolü olmuşlardır. Kardeşleri Helena'nın neden olduğu Troya Savaşı'na katılmadan, başka bir olayda Kastor ölür. Ölümsüz olan Polluks ise yaralanır. Zeus Polluks'a ölümsüzlüğünü kardeşi ile paylaşmayı teklif eder. Bu teklifi kabul eden Polluks ile Kastor yılın yirmisini Olympos Dağı'nda yarısını ise Hades'te, ölüler dünyasında geçirmeye başlar. Bir başka versiyonda ise bu iki kardeşin ayrılmasına gönlü razı olmayan Zeus her ikisini birden gökyüzüne yıldızların arasına yerleştirir ve çiftartık ikizler burcunun yıldızlarıdır. Oğlan çocuklarını Zeus'tan olma ölümlü olarak anlatmayı tercih eden versiyonlar aynı zamanda kızların da ölümlülüğünü vurgulamayı tercih etmiş olmalıdır.

TÜYAP
www.tuyap.com.tr

TÜRKİYE YAYINCILAR BİRLİĞİ

32. ULUSLARARASI İSTANBUL KİTAP FUARI

2 - 10 KASIM 2013

Çin - ONUR KONUĞU 2013
İPEK YOLU - YENİ SAYFA
32. ULUSLARARASI İSTANBUL KİTAP FUARI

ULUSLARARASI SALON 12
2 - 5 Kasım 2013

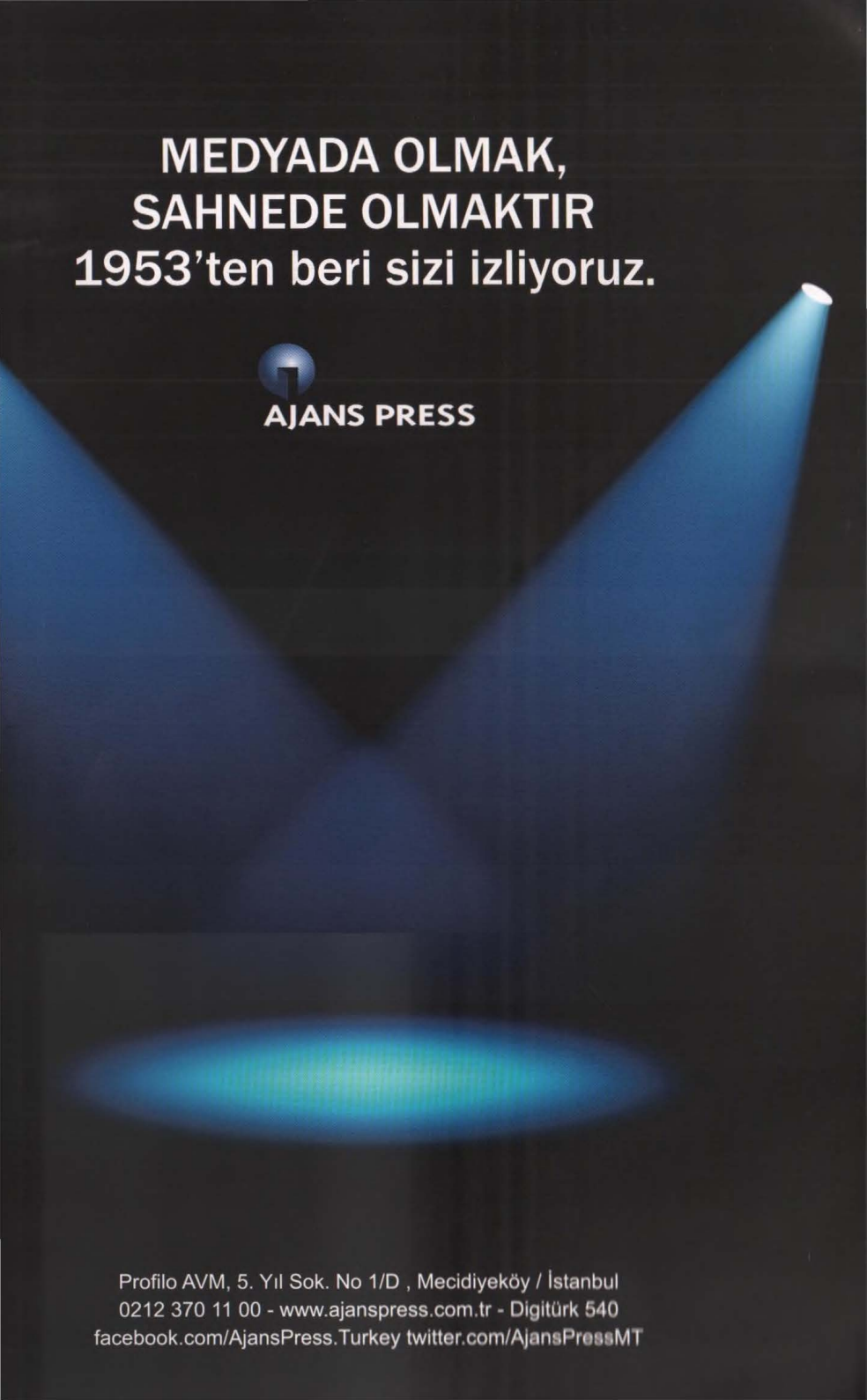
www.istanbulkitapfuari.com
kitapfuari istanbulkitapfuari

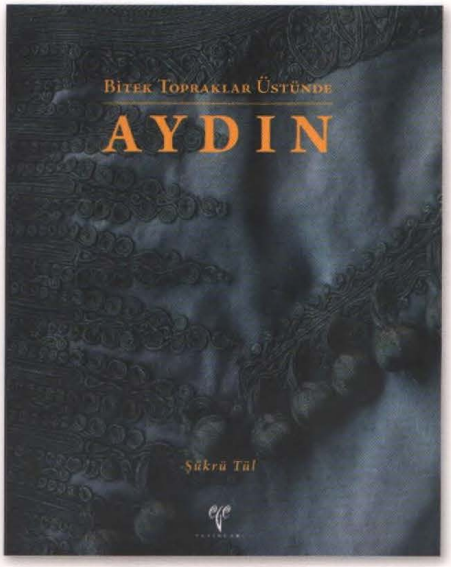
KOSGEB Destekleriyle Hazırlanmıştır
ufi Küresel Fuar Endüstrisi Birliği Üye Kuruluş
Üye Kuruluş Uluslararası Kongreler Birliği
Üye Kuruluş Uluslararası Ticaret Fuarlarını Ulusal Kalkınmalardan Sorumlu Organizatörler Birliği
Üye Kuruluş TÜRKİYE FUAR YAPIMCILARI DERNEĞİ
TS EN ISO 9001:2008

TÜYAP İSTANBUL

TÜYAP FUAR VE KONGRE MERKEZİ
Büyükçekmece, İstanbul / Türkiye

BU FUAR 5174 SAYILI KANUN GEREĞİNCE TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ (TOBB) İZNİ İLE DÜZENLENMEKTEDİR

MEDYADA OLMAK,
SAHNEDE OLMAKTIR
1953'ten beri sizi izliyoruz.
AJANS PRESS
Profilo AVM, 5. Yıl Sok. No 1/D , Mecidiyeköy / İstanbul
0212 370 11 00 - www.ajanspress.com.tr - Digitürk 540
facebook.com/AjansPress.Turkey twitter.com/AjansPressMT

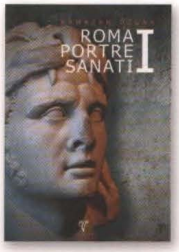

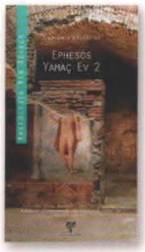
Bitek Topraklar Üstünde
AYDIN

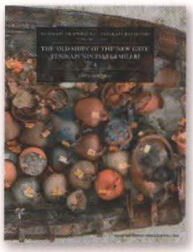
Şükrü Tül

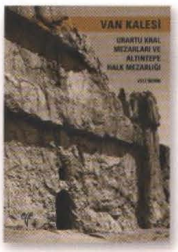
Tralleis örenine yeniden bakarsak, burası aslında Ephesos'tan gelen yolun üstünde, ovaya doğru uzanmış bir doğal engeldir aslında. Strabon'un demesiyle trapeza/masa biçimli bir yükseltidir (Geographika, XIV, I 42). Traldeis, Tralleis, Euantheia, Polyantheia, Erymna, Palaiologopolis, Andronikopolis, Güzelhisar-ı Aydın ve sonunda Aydın.. İyonya kıyılarının ışıltısı altında bir göç kentinden Büyük İskender'in silahlarının bekçiliğine yükselen; oradan da Roma ile Anadolu arasında saf değiştiren bir ikilemden Türkmen akınlarının kuşattığı zamanlara dek, neredeyse isimleriyle tarihini anlatan bir kent.. Bir kentin doğal çevresinden arkeolojisine, yazgısını değiştiren olaylara, yitik yapılara, tanıklıklara dek ulaşan öyküsü, zengin bir koleksiyon görselliğinin eşliğinde..

DİĞER YAYINLARIMIZDAN

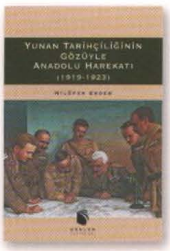

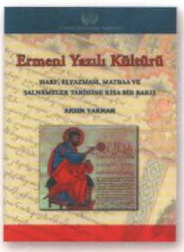

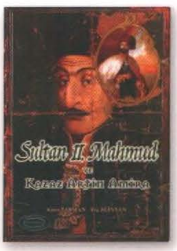

ege
YAYINLARI

online sipariş için: www.egeyayinlari.com

Abdullah Sokak No. 17 Taksim 34433 İstanbul t: 0212 244 7521 f: 0212 244 3209 e: info@egeyayinlari.com